

Małgorzata Halaburda

**UWARUNKOWANIA ORAZ EFEKTY WDRAŻANIA I REALIZACJI
ZASAD SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU
W PRZEDSIĘBIORSTWACH SEKTORA BUDOWLANEGO W POLSCE**

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem naukowym
dr hab. Arnolda Bernaciaka, prof. nadzw. WSB

POZNAŃ 2020

*Pracę dedykuję mojemu Tacie za jego miłość, oddanie
i za to, że jest zawsze przy mnie.*

Wstęp.....	5
1. Koncepcja rozwoju trwałego i zrównoważonego.....	22
1.1. Związki gospodarki, społeczeństwa i środowiska.....	22
1.2. Geneza i istota koncepcji rozwoju trwałego i zrównoważonego	25
1.3. Słaba i mocna trwałość rozwoju.....	30
1.4. Sprawiedliwość międzypokoleniowa	31
1.5. Wskaźniki rozwoju trwałego i zrównoważonego	35
1.6. Instrumenty wdrażania postulatów rozwoju trwałego i zrównoważonego	40
2. Społeczna odpowiedzialność biznesu jako koncepcja zarządzania przedsiębiorstwem	47
2.1. Pojęcie i geneza koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu	47
2.2. Podmioty społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw	55
2.3. Obszary społecznej odpowiedzialności biznesu.....	60
2.4. Korzyści z realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu	64
2.5. Uwarunkowania społecznej odpowiedzialności biznesu.....	71
3. Sektor budowlany w Polsce – fundament gospodarki oraz zagrożenie dla trwałości i równowagi rozwojowej	76
3.1. Charakterystyka branży budowlanej w Polsce	76
3.2. Uwarunkowania funkcjonowania przedsiębiorstw budowlanych	82
3.3. Wpływ budownictwa na społeczność i środowisko naturalne	86
3.4. Negatywne zjawiska w budownictwie – korupcja i szara strefa	93
3.5. Nowe wyzwania i trendy w budownictwie.....	100
3.6. Obszary społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw budowlanych	104
4. Wdrażanie zasad i realizacja postulatów społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	113
4.1. Wdrażanie zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w różnych kategoriach polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego.....	113
4.2. Formy realizacji działań z zakresu społecznej odpowiedzialności w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	118
4.3. Zakres wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	124
4.4. Motywacje wdrażania koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	151

4.5. Bariery we wdrażaniu koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	160
4.6. Efekty wdrażania koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	173
5. Modele wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	198
5.1. Model wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w małych przedsiębiorstwach budowlanych.....	198
5.2. Model wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w średnich przedsiębiorstwach budowlanych.....	208
5.3. Model wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w dużych przedsiębiorstwach budowlanych.....	218
Zakończenie.....	229
Bibliografia.....	236
Spis rysunków	256
Spis tabel	257
Spis wykresów.....	262
Aneks.....	267

Wstęp

Wprowadzenie

W czasach postępujących procesów globalizacyjnych, przemian ekonomicznych i społeczno-kulturowych oraz wprowadzania coraz to nowszych technologii, tradycyjne metody konkutowania przedsiębiorstw już nie wystarczają. Współczesna firma nie jest oceniana tylko w oparciu o zyskowność czy efektywność. Coraz bardziej świadome społeczeństwo patrzy na podmioty gospodarcze przez pryzmat ich działalności prospołecznej i proekologicznej.

Budząca się w konsumentach świadomość ekologiczna powoli staje się widoczna w podejmowanych przez nich decyzjach zakupowych. Wielu z nich konsekwentnie poszukuje odpowiedzialnych produktów czy usług, co oznacza, iż poza ceną, kierują się oni także zaufaniem do danej firmy, jej wizerunkiem oraz sposobem wytwarzania. Zachodzące zmiany w otoczeniu organizacji, a także w oczekiwaniach konsumentów wymuszają na podmiotach gospodarczych podniesienie jakości wyrobów i świadczonych usług oraz wprowadzanie innowacji w sposobie działania i podejmowania decyzji uwzględniających opinie i oczekiwania interesariuszy.

Przedsiębiorstwa dążąc do osiągnięcia celów finansowych, powinny uwzględniać w swojej działalności biznesowej aspekty społeczne i ekologiczne jako główne obszary zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Jeśli więc firma zwraca uwagę tylko na maksymalizację zysków i zaniedbuje swoją odpowiedzialność społeczną, to może ostatecznie doprowadzić do negatywnych skutków dla społeczeństwa i środowiska naturalnego. W rezultacie reputacja przedsiębiorstwa będzie poważnie nadszarpnięta, a zrównoważony rozwój będzie zagrożony.

Osiągnięcie stanu zrównoważonego rozwoju wymaga takiego sposobu gospodarowania poszczególnymi kategoriami kapitału: przyrodniczego, ekonomicznego, ludzkiego, społecznego, który nie prowadzi do degradacji eksploatowanych systemów i otoczenia, a jednocześnie pozwala na zaspokojenie potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń [Trzepacz 2012, s. 19]. Potrzebny jest wzrost świadomości powiązań między gospodarką, społeczeństwem i środowiskiem. Wyczerpywanie się zasobów przyrody implikuje konieczność wypracowania określonych zachowań konsumpcyjnych, które pozwolą zachować równowagę pomiędzy potrzebami człowieka a możliwościami środowiska przyrodniczego.

Zrównoważonego rozwoju nie można osiągnąć bez odpowiedzialnego postępowania podmiotów gospodarczych. Odpowiedzią przedsiębiorstw na wyzwania zrównoważonego rozwoju jest koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR – Corporate Social Responsibility), która pozwala równoważyć cele ekonomiczne, społeczne i ekologiczne. Założeniem CSR jest takie prowadzenie działalności gospodarczej, które uwzględnia równocześnie interesy wszystkich interesariuszy przedsiębiorstwa. Powinnością firm jest zatem odpowiadanie na wyzwania społeczne i ekologiczne. Przy czym zaangażowanie przedsiębiorstw w działania społecznie odpowiedzialne powinny mieć charakter planowy i długofalowy.

Społeczna odpowiedzialność biznesu (CSR) jest coraz bardziej popularnym obszarem badawczym w Polsce i na świecie. Uwarunkowania społeczno-gospodarcze oraz dynamika zmian technologicznych nieustannie kształtują CSR. Zmiany społeczne i wyzwania gospodarcze nakładają na przedsiębiorstwa zobowiązania zarówno w wymiarze gospodarczym, prawnym jak i społecznym. Nieustanna potrzeba budowy nowej jakości staje się wymogiem, którego oczekuje otoczenie organizacji. Koncepcja CSR odwołuje się do różnych rodzajów odpowiedzialności, a jej zasady odnoszą się do wielorakich obszarów działań. Firmy mogą samodzielnie określać w jakich obszarach będą takowe działania realizować, a te często wynikają z ich głównej działalności. Realizacja założeń koncepcji CSR nie musi być postrzegana jedynie jako koszt, ale może stanowić źródło szans na zwiększenie przewagi konkurencyjnej, a także może przyczynić się do uzyskania wielu korzyści dla samego przedsiębiorstwa, społeczeństwa i środowiska naturalnego.

Mimo, iż koncepcja CSR zyskała w ostatnich latach dużą popularność, to nadal można spotkać się z przejawami nieodpowiedzialnego działania biznesu wyrażającymi się np. w zaniedbaniach w procedurach bezpieczeństwa, jakości zabezpieczeń czy wytrzymałości materiałów. Do innych nieetycznych zachowań przedsiębiorców zalicza m.in. niekompetencję, niesprawiedliwość, zachłanność, niedbalstwo, kumoterstwo, łapówkarstwo, nieuczciwą konkurencję. Negatywnymi zjawiskami, które nierzadko mają miejsce w firmach są szara strefa i korupcja. Stanowią one ogromny problem całej polskiej gospodarki, ale także społeczeństwa, dlatego potrzebne są nowe mechanizmy przeciwdziałania im.

Zwraca się uwagę, że kiedy coraz więcej przedsiębiorstw publikuje informacje o podejmowanych działaniach w zakresie CSR, to jednocześnie ukrywane są wszelkie negatywne aspekty ich aktywności [Gołata 2017, s.215]. Powodem takiej postawy jest chęć zachowania pozytywnego wizerunku i pożądaney reputacji. W ramach jednej firmy można spotkać się z przykładami zarówno społecznej odpowiedzialności, jak i nieodpowiedzialności biznesu.

Istnieją sektory szczególnie istotne z punktu widzenia ich wpływu na środowisko przyrodnicze i społeczeństwo. Do nich należy budownictwo, które odgrywa istotną rolę we współczesnej gospodarce, przyczyniając się do jej rozwoju i stabilizacji. Co więcej, branża budowlana jest jednym z największych konsumentów produktów pośrednich (surowców, chemikaliów, sprzętu elektrycznego i elektronicznego itp.) oraz usług powiązanych [Komisja Europejska 2012]. Przed budownictwem stoją liczne wyzwania m.in. w zakresie efektywności gospodarowania surowcami naturalnymi, ograniczenia negatywnego wpływu budynków na środowisko naturalne oraz zdrowie człowieka, a także ograniczenia ilości odpadów i zanieczyszczeń.

W przypadku sektora budowlanego zasady CSR mają szczególne znaczenie, gdyż częściej niż inne sekcje gospodarki, narażony jest on na naruszanie wymagań w zakresie ochrony środowiska czy zasad BHP. Budownictwo przyczynia się do dużego obciążenia środowiska naturalnego, gdyż powoduje znaczne zużycie zasobów naturalnych oraz stanowi źródło licznych zanieczyszczeń i odpadów. Sektor budowlany jest także obciążony licznymi zagrożeniami dla zdrowia pracowników. Według statystyk GUS w budownictwie dochodzi do największej liczby wypadków śmiertelnych i ciężkich. Ważnym obszarem aktywności przedsiębiorstw budowlanych w zakresie CSR są działania na rzecz społeczności lokalnej i najbliższego otoczenia. Realizowane inwestycje budowlane często ingerują w codzienne życie mieszkańców. Niezbędny jest dialog z grupami społecznymi narażonymi na niedogodności.

Przesłankami, które wpłynęły na wybór tematu niniejszej dysertacji są przedstawione rozważania dotyczące kluczowych obszarów CSR w odniesieniu do sektora budowlanego, a także jego znacznego wpływu na trzy dziedziny określone jako priorytetowe dla zrównoważonego rozwoju: środowisko, społeczeństwo i gospodarkę.

W Polsce koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu stała się przedmiotem rozważań i badań wielu autorów. Próby określenia głównych barier, które utrudniają małym przedsiębiorstwom aktywność prospołeczną podejmuje Jung [2010]. Według niej problemy wynikają zarówno ze specyfiki małych przedsiębiorstw, jak też z niedostosowania do nich narzędzi CSR. Autorka podkreśla, iż niezbędne jest indywidualne dopasowanie działań w obszarze społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw do sposobu zarządzania oraz zasobów ekonomicznych i personalnych małych organizacji.

Badania Rogowskiego [2016] zmierzały do identyfikacji doświadczeń doradców zajmujących się wdrażaniem koncepcji CSR w polskich przedsiębiorstwach. Badania obejmowały takie kwestie jak: motywy wdrażania CSR, działania podejmowane przez podmioty gospodarcze w realizacji polityki CSR oraz identyfikację nieetycznych praktyk stosowanych przez przedsiębiorstwa.

Także Bargieł [2011] próbuje pokazać jak efektywnie wdrożyć ideę społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwie. Autorka definiuje koncepcję CSR, omawia najważniejsze narzędzia wdrażania, ukazuje zalety i możliwości, jakie daje ona firmie i otoczeniu oraz wskazuje najlepsze rozwiązania pozwalające na wdrożenie i połączenie idei społecznej odpowiedzialności z długofalową strategią firmy, co pozwoli przedsiębiorstwu uzyskać przewagę na rynku. Ponadto podejmuje ona próbę identyfikacji czynników, które utrudniają lub wręcz blokują proces wdrażania rozwiązań z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwie.

Przeprowadzono szereg badań mających na celu określenie poziomu wdrażania koncepcji społecznej odpowiedzialności w Polskich przedsiębiorstwach [Bartkowiak 2010, Oczkowska 2012, Ratajczak, Stawicka i Wołoszyn 2012, Rogowski 2014, Piskalski 2015, Ratajczak 2015]. Wildowicz-Giegiel [2010] przedstawia przykłady dobrych praktyk podejmowanych w zakresie realizacji zasad CSR. Wyniki badań przeprowadzonych przez Autorkę potwierdziły, iż w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw koncepcja CSR wciąż odgrywa drugorzędną rolę.

Stopień zaawansowania realizacji koncepcji CSR w polskich przedsiębiorstwach został ujęty w modelu kontinuum [Rojek-Nowosielska 2017 s.103]. Modelowe ujęcia społecznej odpowiedzialności biznesu przedstawili także Walton, Meehan, Meehan, Ricards (model 3C-SR), Schwartz, Carroll (model three-domain). Stanowią one analizę poziomu rozwoju CSR w przedsiębiorstwach w Polsce [Rojek-Nowosielska 2017, s.92].

Przeprowadzone studia literaturowe wskazują, że jak dotychczas nie przeprowadzono badań nad motywami, którymi kierują się polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego we wdrażaniu koncepcji CSR. Nie określono barier, które utrudniają przedsiębiorstwom budowlanym aktywność w zakresie CSR. Brakuje również opracowań, które wskazywałyby efekty, jakich oczekują przedsiębiorstwa budowlane z realizacji podjętych działań społecznie odpowiedzialnych. Wzrasta liczba raportów społecznej odpowiedzialności przedstawianych przez różne branże oraz liczba pozycji literaturowych opisujących sposoby realizacji koncepcji CSR ujęte jako modele biznesowe. Modele te przedstawiają co prawda poziom realizacji zasad społecznej odpowiedzialności, ale nie ukazują uwarunkowań wdrażania zasad CSR w przedsiębiorstwach budowlanych. Stanowi to istotną lukę badawczą, która stała się inspiracją do podjęcia tematu niniejszej dysertacji.

Metodyka badań

Wobec zidentyfikowanej luki badawczej zasadne wydaje się poszukiwanie odpowiedzi na pytania będące głównymi problemami pracy badawczej:

1. W jakim stopniu przedsiębiorstwa sektora budowlanego prowadzące działalność na terenie Polski wdrażają postulaty i realizują zasady CSR?
2. Jakie są bariery wdrażania zasad i realizacji postulatów CSR przez przedsiębiorstwa sektora budowlanego prowadzące działalność na terenie Polski?
3. Jakie czynniki motywują przedsiębiorstwa budowlane prowadzące działalność na terenie Polski do podejmowania decyzji o wdrażaniu koncepcji CSR?
4. Jakie są efekty (korzyści i niekorzyści) wdrażania i realizacji zasad CSR przez działające w Polsce przedsiębiorstwa sektora budowlanego?
5. Jakie jest zróżnicowanie zakresu wdrażania, motywów, barier oraz uzyskiwanych efektów z tytułu realizacji postulatów i wdrażania zasad CSR przez przedsiębiorstwa sektora budowlanego prowadzące działalność w Polsce w zależności od wielkości zatrudnienia, własności kapitału, poziomu rocznych obrotów oraz stażu na rynku?

Odpowiedzi na postawione powyżej pytania zawarto w rozdziale czwartym zawierającym wyniki badań własnych.

Głównym celem pracy było opracowanie modelu uwarunkowań wdrażania i realizacji zasad CSR w przedsiębiorstwach sektora budowlanego w Polsce. Realizacja celu głównego wymagała osiągnięcia następujących celów szczegółowych:

- określenia stopnia wdrażania postulatów CSR,
- rozpoznania motywów, którymi kierują się przedsiębiorstwa budowlane przy podjęciu decyzji o wdrażaniu zasad CSR,
- określenia warunków brzegowych wdrażania zasad i realizacji postulatów CSR przez przedsiębiorstwa sektora budowlanego (minimalna wielkość zatrudnienia, minimalne obroty, minimalny staż na rynku),
- identyfikacji barier we wdrażaniu przez przedsiębiorstwa sektora budowlanego zasad i realizacji postulatów CSR,
- określenia efektów ujawniających się w wyniku wdrażania zasad CSR w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego.

Realizacja zadań badawczych prowadzących do osiągnięcia powyższych celów ma wymiar teoretyczny polegający na uzupełnieniu stanu wiedzy na temat społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw budowlanych, a to umożliwiło stworzenie modeli wdrażania

i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwach budowlanych. Jednakże realizacja badań umożliwiła również osiągnięcie celów praktycznych:

- wskazanie podmiotom kreującym politykę ekologiczną, politykę gospodarczą i politykę społeczną kierunków działań umożliwiających ograniczenie barier i zwiększenie zasięgu wdrażania przez polskie przedsiębiorstwa postulatów CSR,
- ukazanie dobrych praktyk w zakresie wdrażania zasad i realizacji postulatów CSR mogących stanowić przykłady dla innych podmiotów, zarówno sektora budowlanego, jak i przedsiębiorstw z innych obszarów działalności gospodarczej.

Przyjmowane założenie badawcze stanowi, iż zmiennymi różnicującymi zachowania polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego względem wymagań CSR są: wielkość zatrudnienia, wysokość rocznych obrotów, własność kapitału oraz staż na rynku.

Odnosząc się do problemu badawczego, w związku z poszukiwaniem odpowiedzi na postawione pytania badawcze, sformułowano poniższe hipotezy badawcze:

1. Duże przedsiębiorstwa podejmują, celowe, sformalizowane działania, a ich aktywność w przedmiotowym zakresie może wpływać na strukturę organizacyjną jednostki.
2. Małe i średnie przedsiębiorstwa realizują postulaty i zasady społecznej odpowiedzialności biznesu w dużej mierze w sposób niesformalizowany. Działania takie nie są elementem strategii firmy.
3. Wielkość przedsiębiorstwa, obroty, staż oraz pochodzenie kapitału są czynnikami różnicującymi stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR.
4. Główne bariery związane z wdrażaniem CSR w małych i średnich firmach odnoszą się do ograniczeń w obszarze pozyskiwania wiedzy na temat CSR
5. Właściciele i zarządzający małymi przedsiębiorstwami budowlanymi działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści.
6. Dla dużych firm wdrażających postulaty CSR korzyści wizerunkowe mają bardzo duże znaczenie a korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie.

Rozwiązanie podjętego w pracy problemu oraz postawionych hipotez wymagało zastosowania różnorodnych metod badawczych. Wykorzystane zostały: analiza i krytyka piśmiennictwa, badanie dokumentów, sondaż diagnostyczny oraz wybrane techniki statystyczne. Procedurę badawczą podzielono na trzy zasadnicze etapy. Pierwszy etap stanowiły badania teoretyczne, w których dokonana została identyfikacja oraz sprecyzowano główny problem badawczy. Do tego celu wykorzystano metodę analizy i krytyki istniejącego piśmiennictwa. Kompleksowej analizie poddano dotychczasowy dorobek naukowy oraz

rozwiązania prawne w przedmiotowym zakresie. Badaniu poddano także odpowiednie dokumenty i materiały. Przeprowadzono w tym celu analizę dokumentów przedsiębiorstw, sprawozdań z badań dotyczących realizacji zasad CSR w przedsiębiorstwach, raportów, danych statystycznych, aktów prawnych oraz przepisów wewnętrznych.

W drugim etapie pracy przeprowadzono badanie pierwotne służące realizacji celów badawczych rozprawy. Do zebrania niezbędnych danych związanych z podjętą problematyką badawczą zastosowano metodę sondażową.

Zaprezentowane w pracy cele rozprawy doktorskiej oraz postawiony problem badawczy wymagał utworzenia instrumentu do pomiaru zmiennych, które poddano obserwacji w badaniu. W ramach technik gromadzenia danych zastosowane zostały techniki ankiety bezpośredniej oraz badania on-line (technika CASI ang. computer assisted self-interviewing). Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, który pozwolił osiągnąć postawione w rozprawie cele badawcze i zweryfikować założone hipotezy.

Zaprojektowany kwestionariusz ankiety składał się z pytań mających charakter zamknięty i półotwarty ułożonych w następujących blokach tematycznych:

- czynniki motywujące do wdrażania zasad CSR,
- efekty z wdrażania zasad CSR,
- korzyści z wdrażania zasad CSR,
- niekorzyści z wdrażania zasad CSR,
- bariery we wdrażaniu zasad CSR,
- realizacja zasad CSR.

W pytaniach zastosowano skalę nominalną (dwustopniową), skalę semantyczną pięciopunktową oraz porządkową skalę pomiarową (pięciostopniową skalę Likerta). Dodatkowo w części kwestionariusza zamieszczono pytania otwarte, które pozwoliły uszczegółowić odpowiedzi respondentów.

Podmiotami analizy były małe przedsiębiorstwa budowlane (zatrudniające 10-49 pracowników), średnie (zatrudniające 50-249 pracowników) i duże (zatrudniające 250 i więcej pracowników). Nie uwzględniono firm mikro¹. Pod uwagę brano jednostki organizacyjne: prowadzące zarejestrowaną działalność gospodarczą,

- których działalność, zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności, prowadzona jest w ramach sekcji F, dział 41: roboty związane ze wznoszeniem budynków,

¹ Powód, dla którego tak uczyniono, został podany w dalszej części pracy.

- niebędące w upadłości ani w likwidacji,
- działające na terenie Polski.

Szczegółowe dane uzyskane na temat badanej populacji otrzymano na podstawie informacji zawartych w opracowaniu pt. „Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2018 r.” (tab. 1).

Tabela 1. Charakterystyka badanej populacji według liczby zatrudnionych oraz sekcji PKD

Sekcja PKD	Dział PKD	Wyszczególnienie	Razem	0-9	10-49	50-249	250-999	1000 i więcej
F	41	Roboty budowlane związane ze wznoszeniem budynków	157189	149792	6543	794	52	8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, 2019, *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON (stan na dzień 31.10.2018), 2018 r.*, Warszawa.

Przedmiotem analizy były wszelkie działania z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu. Analiza przeprowadzona została według kluczowych obszarów CSR wyróżnionych w normie ISO 26000.

Próba do badania została dobrana metodą celową. Przyjęta do badań metoda doboru próby wynika z faktu, że dobór losowy obarczony był zbyt wysokim kosztem finansowym i związany był z dużą czasochłonnością w procesie zbierania odpowiednich danych. Kluczowym elementem, dla którego zrezygnowano także z doboru losowego był brak odpowiedniego operatu losowania, czyli wykazu jednostek badanej populacji, w tym przypadku wykazu wszystkich firm budowlanych działających na terenie Polski, spośród których można byłoby losować firmy do próby zgodnie z określonym schematem jej pobierania. Należy jednak pamiętać, że od reprezentatywności próby będzie zależeć trafność uzyskanych rezultatów badawczych. Mimo ograniczeń losowego doboru próby i wykorzystanego w rozprawie doboru celowego należy mieć na uwadze również i jego wady. Przede wszystkim trzeba mieć na względzie, że uzyskane wyniki badawcze mogą być obciążone błędem, którego wielkości nie da się tak precyzyjnie jak w przypadku prób losowych ustalić. Nie jesteśmy bowiem na ogół w próbach celowych w stanie ustalić stopnia jej podobieństwa do populacji pod względem kluczowych charakterystyk. Ze względu na wskazane ograniczenia prób losowych ostatecznie

zdecydowano się zatem na dobór celowy, mając jednak na uwadze, że otrzymane wyniki należy interpretować ze szczególną starannością.

Kluczowe w procesie zbierania danych z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego było również zagadnienie wyznaczenia minimalnej liczebności próby. Należy w tym miejscu wyraźnie podkreślić, że nie ma w literaturze przedmiotu jednoznacznego sposobu jej ustalania. Liczebność próby jest bowiem zazwyczaj wypadkową wielu kluczowych czynników, do których należy zaliczyć przede wszystkim koszt badania, wykorzystany sposób pobierania próby (losowy czy celowy) oraz stopień szczegółowości prezentowania otrzymanych wyników. Istniejące w literaturze przedmiotu wzory na minimalną liczebność próby zakładają bowiem zazwyczaj losowy jej dobór (najczęściej losowanie proste bez i ze zwracaniem), pomijając czynnik kosztu badania oraz jego wielopłaszczyznowość. Zakłada się bowiem w tego typu podejściach, że estymacji podlega jeden parametr (wskaźnik struktury czy średnia) podczas gdy w badaniach ankietowych zazwyczaj analizowanych jest wiele parametrów i charakterystyk jednocześnie, które mierzone są na różnych skalach pomiaru. Z tego powodu ustalono liczebność próby arbitralnie kierując się przy tym dwiema kluczowymi przesłankami. Po pierwsze wzięto pod uwagę specyfikę analizowanych firm i trudność z pozyskaniem odpowiednich danych (trudność w przekonaniu firm z sekcji F działu 41 PKD do wzięcia udziału w badaniu). Po drugie wzięto pod uwagę także założenia odpowiednich metod statystycznych w procesie analizowania danych pod kątem spełnienia wymogu odpowiedniej liczebności próby. Z tego powodu przyjęto, że minimalna liczebność próby w badaniu ankietowym na potrzeby rozprawy powinna wynosić 100-200. Tego typu liczebność jest bowiem zazwyczaj wymagana w przypadku stosowania wielu testów statystycznych i jest odpowiednia, gdy nie mamy do czynienia ze zbyt szczegółową prezentacją wyników (wysoki poziom agregacji przestrzennej czy mniej szczegółowo zdefiniowane domeny-przekroje) [Bazarnik i inni 1992, s. 16]. Ostatecznie w przeprowadzonym badaniu ankietowym, zrealizowana liczebność próby wynosiła 177, z czego 106 stanowiły małe firmy, 49 – średnie, a 22 – duże. W badaniach nie uwzględniono przy tym firm mikro (zatrudniających poniżej 10 pracowników). Jednym z powodów takiego zabiegu był utrudniony dostęp do właścicieli tego typu firm, którzy często skarżą się na brak czasu związany z licznymi zadaniami, jakie muszą realizować. Podmioty tej wielkości mają ponadto bardzo prostą strukturę organizacyjną (z reguły spłaszczoną), tym samym właściciel pełni jednocześnie wiele funkcji m.in.:

- zarządczą,
- wykonawczą,

– personalną (kadrową).

Właściciele firm mikro nie mają też często swojego biura, a większość czasu spędzają na budowie lub na dokonywaniu zakupu potrzebnych materiałów budowlanych. Poza tym brak wydzielonych komórek organizacyjnych sprawia, że właściciel takiej firmy nie mógłby zlecić wypełnienia ankiety np. swojemu zastępcy, czy innej osobie podejmującej istotne decyzje w firmie. Dotarcie do właściciela firmy w celu zaproszenia go do udziału w badaniach uniemożliwia także fakt, że tego typu przedsiębiorstwa są słabiej wyposażone zarówno w komputery, jak i w dostęp do Internetu niż podmioty większe.

Na podstawie danych uzyskanych z baz EMIS, Amadeus i ALEO sporządzono własną listę przedsiębiorstw (bazę) w programie Microsoft Excel, do których za pomocą poczty elektronicznej oraz tradycyjną pocztą rozesłano zaproszenia do udziału w badaniu wraz z formularzem ankiety². W niektórych przypadkach, w szczególności dużych firm, kontaktowano się telefonicznie. Ze względu na ustalony przedmiot badania, zaproszenia zostały skierowane do osób bezpośrednio odpowiedzialnych w danej jednostce organizacyjnej za kwestie społecznej odpowiedzialności biznesu. W przypadku, gdy w przedsiębiorstwie działania w przedmiotowym obszarze nie miały charakteru sformalizowanego, prośba o przeprowadzenie badania została skierowana do właściciela firmy lub odpowiedniej (pod względem formalnym i przedmiotowym) osoby ze szczebla najwyższego kierownictwa. W przypadku braku reakcji ze strony firm, co najmniej dwukrotnie wysłano wiadomości przypominające o wcześniejszej prośbie.

Wraz z zaproszeniem do udziału w badaniach, niezależnie od sposobu jego wysłania, przekazano list intencyjny zawierający podstawowe informacje o prowadzonym badaniu, a w tym przedstawiono w nim cel, zakres badania oraz nazwę uczelni, na której prowadzone są badania. Poza tym w zaproszeniu ujęto informację o całkowitej anonimowości ankiety oraz czasie potrzebnym na jej wypełnienie.

Mając na uwadze, że prowadzenie badań ilościowych jest trudnym przedsięwzięciem, a respondenci powołują się często na brak czasu, czy też odmawiają udzielania odpowiedzi ze względu na ograniczenia prawne, ogólnie narzucone w firmie, zachęcano do wzięcia udziału w badaniu wskazując na korzyści polegające na udostępnieniu skróconego raportu z badania, umożliwiającego na kontekstową analizę przedsiębiorstwa, które reprezentuje respondent.

² Należy jednak podkreślić, że bazy te nie zawierają wszystkich firm z analizowanej w rozprawie sekcji PKD, dlatego otrzymany wykaz nie można było traktować jako operat losowania. Uzasadniało to wykorzystany w pracy celowy dobór próby.

Ankietowanie przeprowadzono z wykorzystaniem aplikacji Formularze Google oraz na życzenie respondenta - papierowej wersji ankiety. W pierwszym przypadku kwestionariusz ankiety został udostępniony w korespondencji elektronicznej poprzez wskazany link. Po upływie terminu realizacji badania ankietę zamknięto, a otrzymane wyniki przeniesiono do arkusza kalkulacyjnego wykorzystując oprogramowanie Microsoft Excel.

Status otrzymywanych ankiet był na bieżąco monitorowany. W tym celu, w bazie przedsiębiorstw, wpisywano następujące informacje:

- nazwa firmy,
- status określający stopień zaangażowania danej firmy w badaniu do wyboru z listy rozwijanej (wysłane zaproszenie, powtórna prośba, trzecia prośba, wysłana ankieta, przypomnienie o wypełnieniu, powtórne przypomnienie o wypełnieniu, trzecie przypomnienie o wypełnieniu, zwrócona ankieta, odmowa udziału w badaniu),
- wielkość firmy do wyboru z listy rozwijanej: mała, średnia, duża,
- dane kontaktowe, gdzie wpisywano adres mailowy i numer telefonu,
- uwagi, gdzie umieszczano dodatkowe informacje na temat przebiegu badania.

Aby osiągnąć wymagany poziom zwrotności ankiet podjęto się nawiązywania ponownego kontaktu za pomocą poczty elektronicznej oraz kontaktu telefonicznego z podmiotami, które nie odpowiedziały na zaproszenie oraz z tymi, które wyraziły chęć udziału w badaniu, ale nie ukończyły wypełniania kwestionariusza ankiety. Wysłano 2047 zaproszeń. Należy zaznaczyć, że znaczna liczba wiadomości z różnych powodów mogła nie zostać odczytana przez adresatów (np. zmiany adresu e-mail, potraktowanie wiadomości jako spamu, nieprzekazanie wiadomości do naczelnej kadry kierowniczej). Poziom zwrotności ankiet wyniósł 8,65%.

W wyniku przeprowadzonych badań własnych uzyskano materiał empiryczny łącznie od 177 przedsiębiorstw budowlanych. Zakres czasowy badania obejmował okres od lutego do listopada 2019 r. Próba badawcza była zróżnicowana pod kilkoma względami.

W przebadanej próbie zdecydowanie dominowały przedsiębiorstwa małej wielkości zatrudniające od 10 do 49 pracowników i stanowiły one 59,89%. Udział przedsiębiorstw średniej wielkości reprezentowany był przez 27,68% podmiotów. Pozostała grupa stanowiąca 12,43% próby badawczej należała do kategorii dużych przedsiębiorstw (tab. 2).

Tabela 2. Charakterystyka próby badawczej według liczby zatrudnionych osób

Badane przedsiębiorstwa		N = 177	
Kryterium		Liczba obserwacji	Udział obserwacji w próbie badawczej (w %)
Wielkość zatrudnienia (wg liczby pracowników)	od 10 do 49	106	59,89
	od 50 do 249	49	27,68
	250 i powyżej	22	12,43

Źródło: Opracowanie własne

Porównując strukturę populacji generalnej z przebadaną próbą przedsiębiorstw stwierdza się różnice strukturalne między poszczególnymi kategoriami wielkości przedsiębiorstw. Udział małych firm w populacji generalnej jest większy o 28,66 punktów procentowych od udziału tej wielkości podmiotów w próbie badawczej. W przypadku średnich i dużych przedsiębiorstw, ich udział w badaniu był liczniejszy niż wynikało to z informacji dotyczących populacji generalnej (tab. 3). Ostatecznie dobór próby był nieproporcjonalny i wynikał z przyjętego celowego doboru jednostek.

Tabela 3. Porównanie struktury populacji generalnej i próby badawczej

Wielkość zatrudnienia	Liczebność populacji generalnej	Udział przedsiębiorstw w populacji generalnej (%)	Liczba przebadanych przedsiębiorstw	Udział przedsiębiorstw w próbie badawczej (%)
od 10 do 49	6543	88,55	106	59,89
od 50 do 249	794	10,75	49	27,68
250 i powyżej	52	0,70	22	12,43
Σ	7389	100	177	100

Źródło: Opracowanie własne

Zróznicowanie próby pod względem podstawowych cech charakteryzujących przedsiębiorstwa pozwala na uwzględnienie w analizach szeregu zmiennych (tab. 4).

Tabela 4. Charakterystyka próby badawczej w różnych przekrojach

Badane przedsiębiorstwa		N = 177	
Kryterium		Liczba obserwacji	Udział obserwacji w próbie badawczej (w %)
Pochodzenie kapitału (forma własności)	tylko krajowy	155	87,57
	tylko zagraniczny	6	3,39
	mieszany z udziałem kapitału zagranicznego	16	9,04
	do 10 milionów euro	114	64,41

Roczny obrót w badanym roku w mln EUR	powyżej 10 milionów euro do 50 milionów euro	43	24,29
	powyżej 50 milionów euro	20	11,30
Staż na rynku w latach	do 10 lat	57	32,20
	powyżej 10 lat do 20 lat	36	20,34
	powyżej 20 lat	84	47,46

Źródło: Opracowanie własne

Wśród przedsiębiorstw, które brały udział w badaniu, większość przedsiębiorstw wykorzystuje wyłącznie kapitał krajowy (87,57%). Pozostałe przedsiębiorstwa deklarowały własność mieszaną (9,04%), a najmniej kapitał należący wyłącznie do podmiotów zagranicznych (3,39%).

W badaniu dominowały przedsiębiorstwa, które osiągnęły wartość rocznego obrotu na poziomie do 10 milionów euro (64,41%). Próba badawcza składała się także z podmiotów, których roczny obrót w badanym roku jest wyższy niż 10 milionów euro, ale nie przekracza 50 milionów euro (24,29%). Najmniej liczną grupę stanowią przedsiębiorstwa, których roczny obrót przekracza 50 milionów euro (11,30%).

W próbie badawczej dokonano także zróżnicowania przedsiębiorstw pod względem stażu na rynku. Najwięcej podmiotów biorących udział w badaniu działa na rynku powyżej 20 lat (47,46%), natomiast najmniejszą grupę reprezentowały firmy ze stażem powyżej 10 lat do 20 lat (20,34%). Pozostałe przedsiębiorstwa to podmioty o stażu do 10 lat (32,20%).

Rozwiązanie podjętego w pracy problemu badawczego wymagało przeprowadzenia analizy zebranych materiałów badawczych i zastosowania odpowiednich metod statystycznych. W trzecim etapie procedury badawczej otrzymane wyniki z badań empirycznych zostały zakodowane, co pozwoliło na przeprowadzenie obliczeń z wykorzystaniem właściwych technik statystycznych. W procesie analizy wykorzystano przy tym dwa programy statystyczne: R oraz SPSS a także zastosowano następujące metody: elementy statystyki opisowej (parametry statystyczne w postaci średniej, dominanty), wybrane testy statystyczne (test χ^2 niezależności), wybrane metody analizy wielowymiarowej (analiza czynnikowa i korespondencji) a także dokonano odpowiedniej wizualizacji i tabulacji otrzymanych wyników. W związku z koniecznością wyodrębnienia porównywanych grup zaistniała potrzeba zdefiniowania zmiennych niezależnych (tzw. zmiennych grupujących) i zmiennej zależnej, która podczas badań była porównywana w grupach (tab. 5). Analiza ta została przeprowadzona dla wszystkich przedsiębiorstw razem oraz dla poszczególnych, wyróżnionych kategorii.

Tabela 5. Zmienne przyjęte w procesie badawczym

Zmienne zależne	Zmienne niezależne
– wielkość przedsiębiorstwa – roczne obroty – staż na rynku – własność kapitału	– zakres działań CSR realizowanych przez przedsiębiorstwa – motywy wdrażania koncepcji CSR – bariery wdrażania koncepcji CSR – korzyści z wdrażania koncepcji CSR – niekorzyści z wdrażania koncepcji CSR

Źródło: opracowanie własne

Zastosowanie powyższych metod badawczych umożliwiło falsyfikację postawionych hipotez badawczych.

Uwieńczeniem zastosowanej procedury badawczej było opracowanie modelu uwarunkowań wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego, które było możliwe dzięki wcześniej przeprowadzonym analizom. Model ten ma charakter opisowy i graficzny.

W oparciu o omówioną charakterystykę próby w rozdziale 4 niniejszej pracy zaprezentowano wyniki badania, których celem była identyfikacja motywów, barier oraz efektów związanych z wdrażaniem CSR. Badanie pozwoliło także na określenie efektów podejmowanych działań, zarówno pozytywnych jak i negatywnych (finansowych, pozafinansowych), ujawniających się w wyniku realizacji postulatów i wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego.

Delimitacja polskiej branży budowlanej

W powojennej Polsce funkcjonowała klasyfikacja gospodarki narodowej (KGN). Od 1 stycznia 1991 r. KGN została zastąpiona przez Europejską Klasyfikację Działalności (EKD), która funkcjonowała formalnie w polskiej statystyce do 31 grudnia 1999 r. Od 1 stycznia 2000 jedyną obowiązującą klasyfikacją działalności społeczno-gospodarczych w gospodarce narodowej jest Polska Klasyfikacja Działalności (PKD) [Ilnicki 2009, s. 69].

W praktyce gospodarczej do określenia rynku budowlanego często stosuje się termin budownictwo. Zgodnie z PKD budownictwo w wymiarze podmiotowym obejmuje firmy świadczące usługi remontowo-budowlane i zawarte jest w sekcji F [Gofin.pl 2018] (tab. 6).

Tabela 6. Schemat klasyfikacji sekcji F

Dział	Grupa	Klasa	Podklasa	Nazwa grupowania
41				Roboty budowlane związane ze wznoszeniem budynków
	41.1	41.10	41.10.Z	Realizacja projektów budowlanych związanych ze wznoszeniem budynków
	41.2	41.20	41.20.Z	Roboty budowlane związane ze wznoszeniem budynków mieszkalnych i niemieszkalnych
42				Roboty związane z budową obiektów inżynierii lądowej i wodnej
	42.1			Roboty związane z budową dróg kołowych i szynowych
		42.11	42.11.Z	Roboty związane z budową dróg i autostrad
		42.12	42.12.Z	Roboty związane z budową dróg szynowych i kolei podziemnej
		42.13	42.13.Z	Roboty związane z budową mostów i tuneli
	42.2			Roboty związane z budową rurociągów, linii telekomunikacyjnych i elektroenergetycznych
		42.21	42.21.Z	Roboty związane z budową rurociągów przesyłowych i sieci rozdzielczych
		42.22	42.22.Z	Roboty związane z budową linii telekomunikacyjnych i elektroenergetycznych
	42.9			Roboty związane z budową pozostałych obiektów inżynierii lądowej i wodnej
		42.91	42.91.Z	Roboty związane z budową obiektów inżynierii wodnej
		42.99	42.99.Z	Roboty związane z budową pozostałych obiektów inżynierii lądowej i wodnej, gdzie indziej niesklasyfikowane
43				Roboty budowlane specjalistyczne
	43.1			Rozbiórka i przygotowanie terenu pod budowę
		43.11	43.11.Z	Rozbiórka i burzenie obiektów budowlanych
		43.12	43.12.Z	Przygotowanie terenu pod budowę
		43.13	43.13.Z	Wykonywanie wykopów i wierceń geologiczno-inżynierskich
	43.2			Wykonywanie robót budowlanych wykończeniowych
		43.31	43.31.Z	Tynkowanie
		43.32	43.32.Z	Zakładanie stolarki budowlanej
		43.33	43.33.Z	Posadzkarstwo, tapetowanie i oblicowywanie ścian
		43.34	43.34.Z	Malowanie i szklenie
		43.39	43.39.Z	Wykonywanie pozostałych robót budowlanych wykończeniowych
	43.9			Pozostałe specjalistyczne roboty budowlane
		43.91	43.91.Z	Wykonywanie konstrukcji i pokryć dachowych
		43.99	43.99.Z	Pozostałe specjalistyczne roboty budowlane, gdzie indziej niesklasyfikowane

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Kancelaria Sejmu RP, 2007, *Załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)*, Dz.U. 2007 nr 251 poz. 1885

Sekcja budownictwo „obejmuje roboty ogólnobudowlane i specjalistyczne w zakresie budownictwa i prac inżynierii lądowej i wodnej, które polegają na budowie (tzn. wznoszeniu obiektu budowlanego w określonym miejscu, odbudowie, rozbudowie i nadbudowie obiektu budowlanego) oraz obejmują prace polegające na przebudowie, remoncie, rozbiórce lub montażu obiektu budowlanego, włączając montaż budowli z elementów prefabrykowanych oraz konstrukcji o charakterze stałym lub tymczasowym” [Gofin.pl 2018].

Do Sekcji F należy także wynajem sprzętu budowlanego z operatorem, jeśli roboty budowlane wykonywane są przy jego użyciu. Ponadto sekcja ta obejmuje realizację „projektów budowlanych na własny rachunek obejmujących przedsięwzięcia finansowe, techniczne i rzeczowe w celu przygotowania budowy lub budowy budynków czy obiektów inżynierii lądowej i wodnej do sprzedaży” [Gofin.pl 2018].

Jeśli jednostka, „realizuje projekty budowlane na własny rachunek, nie w celu ich sprzedaży, lecz na cele własne (np. w celu wynajmu powierzchni w budynkach lub prowadzenia działalności produkcyjnej w tym miejscu) będzie klasyfikowana zgodnie z prowadzoną przez siebie działalnością, np. w nieruchomościach, produkcji itp.” [Gofin.pl 2018].

Badaniem wśród przedsiębiorstw sektora budowlanego objęto podmioty, których profil działalności został zakwalifikowany do działu 41 (roboty budowlane związane ze wznoszeniem budynków), a w ramach niego do podklas 41.10.Z (realizacja projektów budowlanych związanych ze wznoszeniem budynków) i 41.20.Z (roboty budowlane związane ze wznoszeniem budynków mieszkalnych i niemieszkalnych).

Układ pracy

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, spisu treści, wstępu, zakończenia, bibliografii oraz spisu rysunków, tabel i wykresów. Trzy pierwsze rozdziały pracy mają charakter teoretyczny, czwarty rozdział – empiryczny, a piąty jest rozdziałem empiryczno-analitycznym.

W pierwszym rozdziale zwrócono uwagę na związki pomiędzy gospodarką, społeczeństwem i środowiskiem. Przedstawiono genezę i istotę koncepcji rozwoju trwałego i zrównoważonego. Wyjaśniono czym jest słaba i mocna trwałość rozwoju. Podkreślono jakie znaczenie dla istoty rozwoju zrównoważonego i trwałego ma zapewnienie wewnątrz- i międzypokoleniowej sprawiedliwości. Wskazano wskaźniki zrównoważonego rozwoju służące ocenie i zarządzaniu sferą społeczną, gospodarczą i środowiskową. Scharakteryzowano instrumenty wdrażania postulatów rozwoju trwałego i zrównoważonego.

Rozdział drugi rozprawy zawiera kluczowe aspekty społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR). Przed wyjaśnieniem kluczowego pojęcia odwołano się do genezy i historycznego rozwoju koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu, przedstawiono przesłanki zainteresowania wspomnianą tematyką wśród przedsiębiorstw, określono podmioty CSR, oraz omówiono obszary, w których może być realizowana koncepcja CSR. Ponadto wskazano korzyści z prowadzenia biznesu społecznie odpowiedzialnego. Rozdział zakończono rozważaniami na temat uwarunkowań mogących mieć wpływ na zaangażowanie przedsiębiorstw w dobrowolne działania społeczne i środowiskowe

W rozdziale trzecim scharakteryzowano sektor budowlany w Polsce, a przede wszystkim podkreślono jego znaczenie dla gospodarki. Omówiono podstawowe uwarunkowania funkcjonowania przedsiębiorstw budowlanych, a w tym czynników wpływających na przebieg procesów inwestycyjno-budowlanych. Zwrócono uwagę na wpływ budownictwa na społeczność i środowisko naturalne. Przedstawiono negatywne zjawiska występujące w budownictwie, takie jak korupcja i szara strefa. Zaprezentowano trendy w budownictwie oraz wyzwania, przed jakimi stoi polskie budownictwo. Zidentyfikowano kluczowe obszary społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw budowlanych.

W rozdziale czwartym ujęto wnioski wynikające z badań, dotyczące zakresu działań CSR realizowanych przez polskie przedsiębiorstwa budowlane, a także motywacji, barier oraz efektów związanych z wdrażaniem zasad CSR.

Rozdział piąty jest rezultatem zastosowanej procedury badawczej w postaci modeli uwarunkowań wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego. Opracowanie modeli było możliwe dzięki wcześniej przeprowadzonym analizom.

W zakończeniu przedstawiono wnioski dotyczące wyników badań, rekomendacje dla przedsiębiorstw w zakresie wdrażania CSR, weryfikację postawionych hipotez badawczych, konkluzje powstałe jako efekty podjętych czynności badawczych, odniesienie do realizacji celu pracy, wartości poznawczych. Zaproponowano także potencjalne kierunki dalszych badań dotyczących uwarunkowań wdrażania i realizacji zasad CSR.

1. Koncepcja rozwoju trwałego i zrównoważonego

1.1. Związki gospodarki, społeczeństwa i środowiska

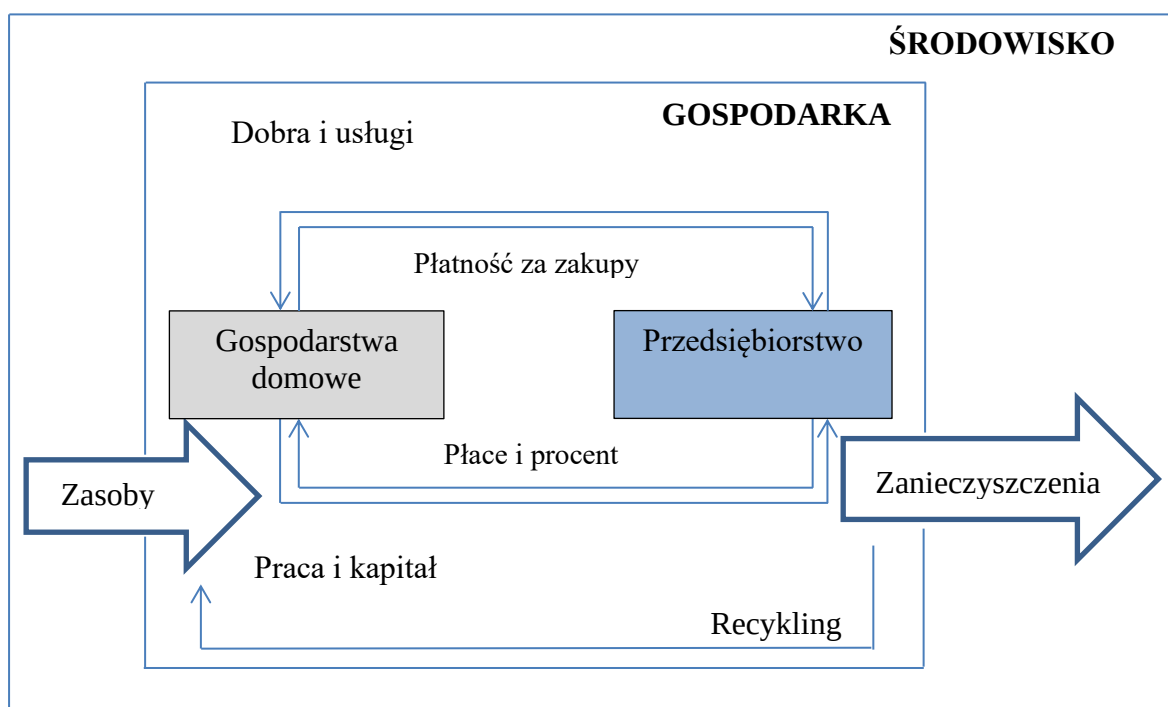
Zasoby i walory przyrodnicze są ważnym składnikiem bogactwa narodowego, a także istotnym elementem wpływającym na jakość życia. Ochrona środowiska przyrodniczego oraz jego racjonalne kształtowanie są istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego [Ginsbert-Gebert 1984, s. 188]. Zaś człowiek, przy jednoczesnym braku możliwości całkowitego uniezależnienia się o niego, może dowolnie wybierać kierunki dalszego rozwoju [Herodowicz 2014, s. 58].

Działalność człowieka może wpływać negatywnie na środowisko naturalne i prowadzić do licznych zagrożeń, takich jak: efekt cieplarniany, wyczerpujące się zasoby naturalne, zanieczyszczenie rzek i oceanów, czy wyczerpujące się łowiska ryb. Ludzie często nie mają świadomości, że przyczyniają się do negatywnych zjawisk, które bezpośrednio wpływają na ich życie, zdrowie i dobrobyt. Niski poziom świadomości powiązań między gospodarką, społeczeństwem i środowiskiem stanowi jedną z głównych barier zrównoważonego rozwoju. Działalność przedsiębiorców oraz nieprzemyślane decyzje konsumentów przyczyniają się do powstawania kosztów, które ponoszą inne grupy społeczne (koszty zewnętrzne) [Kronenberg, Bergier 2010, s. 10].

Liczne opracowania z ekonomii przedstawiają gospodarkę jako schemat powiązań między gospodarstwami domowymi a przedsiębiorstwami i innymi organizacjami. Charakter tych powiązań polega na tym, że gospodarstwa domowe podejmując aktywność oddziałują na bliższe i dalsze otoczenie. W rezultacie dochodzi do uruchomienia obustronnych akcji i reakcji, które składają się na stosunki społeczno-gospodarcze i ich rozwój. Gospodarstwa dostarczają pracę dla przedsiębiorstw, nabywają za pieniądze dobra i usługi oferowane przez rynek, uiszczają podatki itd. Z kolei przedsiębiorstwa płacą gospodarstwom za oferowaną pracę i powierzany kapitał, banki udzielają kredytów, rynek oferuje im różnorodne dobra i usługi, a państwo udostępnia dobra publiczne [Olejniczuk-Merta, 2016 s. 302].

Powyższe relacje między gospodarstwami domowymi a otoczeniem nie uwzględniają wszystkich powiązań, jakie istnieją w ramach procesów gospodarowania. Trzecim elementem, który powinien być brany pod uwagę w tym układzie jest środowisko naturalne. To pomiędzy nim, a pozostałymi elementami zachodzi wiele złożonych powiązań (rys. 1). Gospodarka korzysta z zasobów odtwarzanych przez środowisko. Odpady, które trafiają do środowiska, to pozostałości po produktach, ale także zanieczyszczenia będące efektem procesu

produkcyjnego, transportu lub użytkowania. Część odpadów poddanych procesowi recyklingu wraca do procesu produkcyjnego. Pozostałe dostają się do środowiska, gdzie włączane są do naturalnego cyklu obiegu materii. Zanieczyszczenia, które trafiają do środowiska są przez nie pochłaniane i neutralizowane. Tym samym środowisko pełni dla gospodarki funkcję regeneracyjną – samooczyszczającą. Niestety istnieją substancje, które nie mogą zostać szybko zneutralizowane i z tego powodu bardzo długo zalegają w środowisku [Kronenberg, Bergier 2010, s. 12].

Rysunek 1. Gospodarka a środowisko

Źródło: Kronenberg, J., Bergier, T., 2010, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków.

Obecnie w badaniach relacji gospodarka-środowisko dużą wagę przywiązuje się do kwestii świadczeń ekosystemów. Usługami ekosystemowymi określa się zestaw wytworów i funkcji ekosystemu (krajobrazu), które są przydatne dla społeczeństwa ludzkiego [Sudra 2015, s. 65]. Koncepcja ta skupia się na usługach dostarczanych systemowi społeczno-gospodarczemu przez środowisko przyrodnicze [Bernaciak, A., Bernaciak, A. 2015, s. 134].

W literaturze najczęściej przywoływana jest klasyfikacja obejmująca cztery główne kategorie usług ekosystemów [Solon 2008, s. 28-30]:

- zaopatrujące (provisioning services) – obejmują dobra bezpośrednio pobierane ze środowiska wykorzystywane przez człowieka do produkcji żywności, surowce pochodzenia organicznego, inne zasoby pochodzenia biologicznego, woda,

- regulacyjne (regulating services) – związane np. z modyfikacją składu atmosfery powietrza, klimatu, zjawisk ekstremalnych, biologiczną, procesów glebowych, zanieczyszczeń i samooczyszczania,
- wspomagające (regulation and maintenance) – obejmują procesy ekosystemowe i krajobrazowe niezbędne dla produkcji wszystkich innych usług np. krążenie pierwiastków, produkcja pierwotna, funkcja siedliskowa, cykl hydrologiczny,
- kulturowe (cultural) – nie wiążą się z bezpośrednim pobieraniem dóbr materialnych np. wartości naukowe, edukacyjne i duchowe.

Zdrowe środowisko przyrodnicze przynosi wiele korzyści. Zaopatruje ludzi w podstawowe dobra, reguluje warunki, w których żyją, odpowiada na ich potrzeby kulturowe, a także zapewnia im środowisko do życia [Kronenberg 2012, s. 13]. Od zdrowego środowiska zależy zatem kondycja miast. Ekosystemy pozytywnie oddziałują na dobrobyt człowieka i działalność gospodarczą [Lorek 2015, s. 102]. Związki jakie występują między gospodarką, społeczeństwem i środowiskiem pokazują, że ochrona środowiska ma silne uzasadnienie ekonomiczne. Natomiast zakres korzyści udowadnia, jak silne jest uzależnienie od dobrego stanu środowiska [Kronenberg 2012, s. 13].

Niestety zdolność ekosystemu do świadczenia danej usługi coraz częściej nie pokrywa zapotrzebowania na nią. Postępujące procesy rozwojowe doprowadziły do widocznych zmian w składzie, strukturze i funkcjach ekosystemów, powodując zmniejszenie, a nawet degradację ich zdolności do dostarczania usług [Hewelke, E. A. Graczyk, M. 2016, s. 33]

Na ilość i jakość dostępnych zasobów i walorów środowiska, a w rezultacie także jakość świadczeń ekosystemów wpływa działalność gospodarcza człowieka. Do takiej sytuacji przyczyniają się poszczególne rodzaje presji powodowanej przez system społeczno-gospodarczy [Bernaciak, A., Bernaciak, A. 2015, s. 135]:

- zanieczyszczenia gazowe i pyłowe emitowane do powietrza zwłaszcza przez gospodarstwa domowe, działalność przemysłową, rolniczą i rozwój transportu drogowego,
- zanieczyszczenia gleby, których źródłem są odpady komunalne i przemysłowe, a także stosowanie środków chemicznych w rolnictwie,
- przekształcenia powierzchni ziemi w następstwie działalności wydobywczej i budowlanej,
- zmiana retencji wód wskutek ingerencji w naturalny cykl obiegu wody związanej przede wszystkim z pracami budowlanymi,
- wykorzystanie zasobów geologicznych na potrzeby przemysłu, budownictwa i energetyki,
- zanieczyszczenia wód pochodzące ze ścieków komunalnych i przemysłowych,

- hałas, wibracje i wstrząsy powodowane przez działalność przemysłową, budowlaną oraz transport drogowy.

Wyzwaniem dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju jest zharmonizowanie relacji pomiędzy społeczeństwem, gospodarką i środowiskiem przyrodniczym. Można to osiągnąć poprzez opracowanie nowych, bardziej wydajnych i przyjaznych dla środowiska technologii, wprowadzenie ograniczeń w eksploatacji zasobów środowiska i zużyciu energii, a także eliminację zanieczyszczających środowisko naturalne form produkcji. Konieczna jest również powszechna zmiana sposobu życia i weryfikacja obowiązującej hierarchii wartości. Dążenie do zachowania zasobów naturalnych i wytwarzających je ekosystemów, będące istotą idei zrównoważonego społeczeństwa, sprawia, że należy zmierzać do minimalizowania form działalności gospodarczej, ale także do ograniczania konsumpcji i zmiany systemu wartości zorientowanego na posiadanie dóbr materialnych [Rokicka, Woźniak 2016, s. 10].

1.2. Geneza i istota koncepcji rozwoju trwałego i zrównoważonego

Początki koncepcji zrównoważonego rozwoju sięgają lat sześćdziesiątych, a związane z tym okresem swoiste przebudzenie opinii publicznej zbiegło się w czasie z rozwojem mediów. Następstwem informacji w prasie codziennej i telewizji o katastrofach ekologicznych i związanych z nimi zagrożeniach dla ludności było uaktywnienie przekonania o globalnej odpowiedzialności za choćby lokalne zmiany w środowisku. W wyniku wzrostu świadomości społeczności międzynarodowej, doprowadzono do rozwoju współpracy w zakresie ochrony środowiska [Trzepacz 2012, s. 22]. Można zatem stwierdzić, iż podłożem w rozwoju koncepcji zrównoważonego rozwoju były obawy związane z negatywnymi skutkami związku człowieka ze środowiskiem przyrodniczym.

Samo sformułowanie *zrównoważony rozwój* użyte było już u schyłku lat sześćdziesiątych przez Barbarę Ward, która kładła nacisk na integrację rozwoju gospodarczego kraju, wraz z jednoczesnym zachowaniem równowagi przyrodniczej [Ciszek 2008, s. 154].

W latach siedemdziesiątych XX w. zauważono, że ludzkość stwarza zagrożenie dla podstaw własnego życia przez nadmierną eksploatację zasobów naturalnych. Przed tym okresem politycy i ekonomiści nie przywiązywali do tej kwestii większej wagi. Zasoby naturalne traktowano jak towary, które nigdy się nie skończą i można z nich korzystać bez ograniczeń [Rogall 2010]. Człowiek nie brał odpowiedzialności za swoje działania, w wyniku czego obniżał jakość swojego życia i innych istot żywych. Problemy wynikały z faktu, że w tamtym czasie rozwój poniekąd związany był ze zwiększeniem presji na środowisko. Dzięki

zagospodarowaniu nowych terenów czy zwiększeniu eksploatacji dostępnych zasobów osiągnąć wzrost dochodów. Przy czym nie brano pod uwagę ekologicznego i społecznego wymiaru kosztów tego rozwoju [Trzepacz 2012, s. 13].

Przed pojawieniem się koncepcji zrównoważonego rozwoju zasoby środowiska przyrodniczego nie były przedmiotem szczególnej troski. Kozłowski wyróżnia następujące etapy stosunku społeczeństwa do przyrody [Embros 2010, s. 82]:

I - okres technokratyzmu przyrodniczego charakteryzujący się nadmierną eksploatacją i niszczeniem zasobów przyrody,

II - okres minimum ekologicznego, w którym wyhamowały procesy niszczące,

III - okres ekorozwoju, który cechuje się powiązaniem rozwoju społeczno-gospodarczego z siłami przyrody.

Pojawienie się w 1980 r. koncepcji zrównoważonego rozwoju poprzedziły m.in.: rozwój nurtu ekologicznego, zainteresowanie ochroną przyrody, rozwojem ekologii jako nauki i obawami o globalny wzrost populacji.

Rozwój nurtu ekologicznego - w Europie skupiano uwagę na utrzymaniu stabilności środowiska naturalnego i kulturowego. Inspiracją dla wielu XIX-wiecznych prekursorów myślenia o niszczycielskim wpływie działalności człowieka na przyrodę były klasyczne dzieła myślicieli regionu morza śródziemnego m.in.: praca saksońskiego urzędnika i myśliciela Hansa Carla von Carlowitza pt. „*Sylvicultura economica*” (1713), książka geografa George Perkinsa Marsha pt. „*Man and Nature*” (1864), opracowanie Garretta Hardina (1968) [Rokicka, Woźniak 2016, s. 37 – 49].

Początkowo zrównoważony rozwój przedstawiany był jako koncepcja oraz częściowo jako sposób promowania ochrony przyrody. Na początku skupiano uwagę jedynie na pojedynczych obiektach przyrody – starych, zabytkowych drzewach, stanowiskach rzadkich roślin i zwierząt itp. Działania miały na celu zabezpieczenie (konserwację) obiektów – zabytków przyrodniczych przed zniszczeniem. Wraz z upływem lat zakres ochrony przyrody zwiększył się i obejmował także, oprócz cennych zabytkowych obiektów przyrodniczych, również resztki naturalnych biocenoz tworząc obszary chronione (rezerваты i parki narodowe) [Rokicka, Woźniak 2016, s. 37 – 49].

Rozwój ekologii jako nauki, która do początku lat sześćdziesiątych XX w., mimo znacznych osiągnięć teoretycznych i praktycznych w tej dziedzinie, powszechnie nie była postrzegana jako ważna dziedzina nauki. Zmianę tej sytuacji spowodowały dopiero: niepokojący wzrost populacji ludzkiej, pogarszanie się jakości środowiska (za sprawą m.in.

wytwarzania, użytkowanych na szeroką skalę w przemyśle i nowoczesnym rolnictwie, substancji szkodliwych, nadmiernej eksploatacji surowców, niszczenia potencjału biotycznego i biocenoz), organizowanie konferencji ONZ poświęconych sprawom ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego, uruchamianie międzynarodowych programów badawczych (Międzynarodowy Program Biologiczny IBP – ogłoszony przez UNESCO w latach 1960–1970). Programy te w znacznym stopniu przyczyniły się do rozwoju ekologii, a zwłaszcza metod badania produktywności ekosystemów i przepływu energii [Rokicka, Woźniak 2016, s. 37 – 49].

Obawy o globalny wzrost populacji ujawniające się w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. „katastroficznymi” wizjami ekologów dotyczących skutków zanieczyszczenia środowiska i wzrostu populacji. W ślad za tym toczyła się szeroko zarysowana debata na temat rozwoju ekonomicznego [Rokicka, Woźniak 2016, s. 37 – 49].

Zrównoważony rozwój stał się bardzo popularny pod koniec lat dziewięćdziesiątych, kiedy Elkington wprowadził pojęcie „triple bottom line” i powiązał go z ideą zrównoważonego rozwoju. W koncepcji tej nacisk został położony na jednoczesne dążenie do dobrobytu gospodarczego, ochrony jakości środowiska oraz równości społecznej – zwane przez niektórych troską dla zysków, planety i ludzi [Carroll 2015, s. 92].

Choć zrównoważony rozwój doczekał się setek definicji, to niektórzy krytycy twierdzą, że koncepcja jest wciąż niejasna, trudna do zdefiniowania oraz nieco ideologiczna i kontrowersyjna. Mimo to, sama koncepcja i terminologia zostały w dużym stopniu przyjęte zarówno w biznesie, jak i w społeczności akademickiej [Carroll 2015, s. 92]. Pojęcie zrównoważonego rozwoju nie koncentruje się na złym zachowaniu, ponieważ często postrzega się go jako etykę biznesu. Jest też nieco neutralne, ponieważ wydaje się to tak logiczne - dbaj o teraźniejszość, dbaj o przyszłość - że praktycznie nikt nie sprzeciwia się temu jako koncepcji. Jego podstawową zaletą jest to, że kładzie nacisk na perspektywę długoterminową, obejmuje czynniki ekonomiczne, społeczne i środowiskowe, i wyraźnie uwzględnia troskę o przyszłe pokolenia, które od dziesięcioleci były podstawową troską ekologów [Carroll 2015, s. 93].

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska [Dz.U., nr 62, poz. 627, art. 3] zawiera definicję zrównoważonego rozwoju, według której „jest to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak

i przyszłych pokoleń”. U podstaw tej definicji leżą trzy najważniejsze aspekty zrównoważonego rozwoju, które winny być zintegrowane: rozwój człowieka, rozwój w wymiarze gospodarczym, dobro środowiska przyrodniczego [Trzepacz 2012, s. 19].

Według innej definicji rozwój zrównoważony określony został jako proces społecznej integracji potrójnego T („Triple-T-Social Integration”) [Adamowicz, Smarzewska 2009, s. 254]:

- wymiar celowy (odnoszący się do zrównoważonego rozwoju) oznacza poziomą integrację społeczną w zakresie kapitału społecznego, gospodarczego i przyrodniczego,
- wymiar terytorialny wiąże się z pionową integracją społeczną, której podstawą jest zasada „myśl globalnie, działaj lokalnie”,
- wymiar czasowy bazujący na społecznej integracji międzypokoleniowej.

W odniesieniu do podmiotów gospodarczych zrównoważony rozwój oznacza racjonalne wykorzystanie nieodnawialnych zasobów, zmniejszające poziom szkód wyrządzonych środowisku przez przedsiębiorstwa i pozostawanie ich w granicach nośności środowiska [Kudlak 2008, s. 214]. Rozwój przedsiębiorstwa ma mieć wymiar strategiczny oraz długotrwały charakter. Przedsiębiorstwo ma rozwijać się w taki sposób, aby nie niszczyć szans na przyszłe sukcesy i nie kreować dzisiejszych przewag konkurencyjnych kosztem przyszłych pokoleń. Warunkiem trwałego rozwoju przedsiębiorstwa bez narażania przyszłych możliwości jest uwzględnienie całościowej sytuacji i warunkach w jakich ono funkcjonuje [Witek-Crabb, 2005, s. 564].

W 1983 r. sekretarz generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych Javier Perez de Cuellar powołał komisję Gro Harlem Brundtland, znaną następnie jako Gro Brundtland Commission. Efektem działalności Komisji był opublikowany przez Oxford University Press w październiku 1987 r. raport, zatytułowany Our Common Future. Komisja przedstawiła pojęcie rozwoju zrównoważonego (oryg. sustainable development), które według polskiego tłumaczenia, powszechnie obecnie stosowanego w mediach, publikacjach naukowych, na seminariach i konferencjach definiowane jest następująco: „Rozwój zrównoważony to taki rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia, bez pozbawienia możliwości przyszłych pokoleń zaspokajania ich potrzeb” [Kolenda 2013, s. 5]. Większość istniejących definicji trwałego rozwoju nawiązuje do ujęcia z raportu Gro Brundtland Commission.

Zagadnienie zrównoważonego rozwoju omawiane jest w licznych publikacjach naukowych, ale także w dokumentach ujmujących tę problematykę (tab. 1).

Tabela 7. Dokumenty prawnomiędzynarodowe, ujmujące problematykę zrównoważonego rozwoju

Nazwa dokumentu	Kwestie poruszane w dokumentach
Raport U'Thanta pt. <i>Człowiek i środowisko</i> (ogłoszony 26 maja 1969 r. podczas obrad Zgromadzenia Ogólnego ONZ)	W dokumencie zwrócono uwagę m.in. na: – wpływ rozwoju na środowisko przyrodnicze, – rosnącą presję na środowisko ujawniającą się np. w intensyfikacji zagospodarowania kosztem terenów zielonych, – problem jakości środowiska w połączeniu z jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej, – konsekwencje niekontrolowanego rozwoju miast oraz transformacji ich zaplecza.
Deklaracja przyjęta 14 czerwca 1972 r. w wyniku zorganizowanej w Sztokholmie konferencji poświęconej problemom środowiskowym pt. <i>Mamy tylko jedną Ziemię</i>	Deklaracja zawierała 26 zasad, dotyczących m.in.: – potrzeby wprowadzania polityki ekologicznej przy jasnym założeniu, że nie powinna ona być postrzegana jako hamulec rozwojowy, – wskazywała na potrzebę prowadzenia badań naukowych, – proponowała planowanie jako niezbędne narzędzie w ochronie środowiska przed skutkami działalności człowieka.
Raport pt. <i>Nasza wspólna przyszłość</i> (opublikowany w 1987 r.), jako efekt prac Komisji ONZ ds. Środowiska i Rozwoju powołanej w 1983 r. w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych	W raporcie podjęto rozważania nad ówczesnymi wyzwaniami, takimi jak utrzymanie odpowiedniego poziomu produkcji żywności na świecie, a także ograniczenie wielkości zasobów wykorzystywanych w przemyśle., a także po raz pierwszy zdefiniowano pojęcie zrównoważonego rozwoju.
Dokumenty końcowe konferencji ONZ <i>Środowisko i Rozwój (Szczyt Ziemi)</i> , zorganizowanej w Rio de Janeiro w 1992 r.: – Agenda 21 - katalog celów ochrony do realizowania w XXI w., – Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, – Konwencja o zachowaniu różnorodności biologicznej, – Deklaracja dotycząca kierunku rozwoju, ochrony i użytkowania lasów.	Na konferencji zwrócono uwagę na problemy środowiska odnoszące się przede wszystkim do państw najbardziej ubogich. Efektem Szczytu Ziemi były przyjęte na nim dokumenty i konwencje, które określały fundamentalne zasady w polityce społeczno-gospodarczej nakazujące uwzględniać ochronę środowiska.
<i>Milenijna Deklaracja Narodów Zjednoczonych</i> przyjęta podczas Szczytu Milenijnego Narodów Zjednoczonych zwołanego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1998 r.	Deklaracja określała wykaz działań, które społeczność międzynarodowa powinna podjąć w XXI w. Nazwane one zostały po uszczegółowieniu Milenijnymi Celami Rozwoju.
Postulaty przyjęte podczas konferencji ONZ (Rio +10) w Johannesburgu zorganizowanego w 2002 r.	Na posiedzeniu Komisji ONZ Zrównoważonego Rozwoju dokonano oceny stanu wdrażania "Agendy 21. Przyjęte postulaty głoszą potrzebę większego zaangażowania społecznego w realizację zrównoważonego rozwoju.
Deklaracja pt. <i>Przyszłość jaką chcemy mieć</i> przyjęta przez blisko 200 państw podczas Szczytu Ziemi (Rio +20) w Rio de Janeiro zorganizowanego w 2012 r.	W dokumencie uczestnicy konferencji zadeklarowali odnowienie zobowiązań na rzecz Zrównoważonego Rozwoju i promocji idei zrównoważonej przyszłości na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej i środowiskowej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Trzepacz, P., 2010, *Zrównoważony rozwój – wyzwania globalne. Podręcznik dla uczestników studiów doktoranckich*, Kraków.

Przedsiębiorstwa poprzez minimalizowanie swojego negatywnego oddziaływania na otoczenie zewnętrzne, mogą być jednocześnie określane jako firmy zrównoważonego rozwoju. Reasumując zrównoważony rozwój polega na ciągłym podejmowaniu przez przedsiębiorstwo wysiłków zmierzających do poznania, zrozumienia i zharmonizowania złożoności, w której funkcjonuje. Zrównoważony rozwój oznacza również podejmowanie kompromisu między rozwojem ekonomicznym przedsiębiorstwa a zachowaniem środowiska w jak najlepszym stanie.

1.3. Słaba i mocna trwałość rozwoju

Choć pojęcia „rozwój zrównoważony” i „trwały rozwój” są często utożsamiane, to jednak nie oznaczają tego samego. Bowiem nie każdy rozwój zrównoważony jest rozwojem trwałym [Lorek 2016, s. 176]. Rozwój trwały cechuje nie tylko sprawiedliwość w krótkim okresie, czyli zaspokajanie potrzeb bieżących, ale także mająca bardziej dogłębny charakter koncepcja sprawiedliwości międzypokoleniowej. Następstwem przyjęcia takiego podejścia powinno być prowadzenie takiej polityki, która rozwiązuje bieżące problemy w sposób zapewniający zarówno materialne, jak i społeczne podstawy dalszego rozwoju [Żylicz 2013, s. 30-31].

W teorii ekonomii można spotkać się z dwoma odmiennymi podejściami do potrzeby zapewnienia zarówno potrzeb bieżących, jak i przyszłych pokoleń. Koncepcje zostały nazwane jako mocna i słaba trwałość. Zasada mocnej trwałości zakłada, że powinno się dążyć do zachowania zarówno zasobów naturalnych, jak i tych, które związane są z działalnością człowieka [Żylicz 2013, s. 30-31]. Ponadto kapitał naturalny pozostaje na niemalejącym poziomie pomimo rozwoju gospodarczego [Mazur-Wierzbicka 2005, s. 38]. Natomiast słaba trwałość zakłada, że kategorie kapitału przyrodniczego, rzeczowego, ludzkiego są doskonale substytucyjne względem siebie, dlatego nie jest ważne który rodzaj kapitału jest podstawą dobrobytu w przyszłości. Konieczne jest tylko zachowanie całkowitej sumy kapitału. Przy czym należy pamiętać, że zasoby kapitału ludzkiego i kapitału rzeczowego mogą być i są powiększane, podczas gdy zasoby kapitału naturalnego są uszczuplane. Z tego względu ubytek kapitału naturalnego powinien być każdorazowy rekompensowany przez pozostałe kategorie kapitału [Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych 2009, s. 30].

Mankamentem koncepcji słabej trwałości jest ograniczoność substytucji poszczególnych podstawowych rodzajów kapitału. Chodzi o to, że jeśli następnemu pokoleniu pozostawi się niezmienną sumę kapitału, to może okazać się, że szansa na zaspokojenie potrzeb zmaleje, gdyż w sumie tej zabrakło któregoś z kluczowych składników [Żylicz 2013, s. 30-31].

Pewne kontrowersje budzi też pojęcie mocnej trwałości, która zakłada zaspokojenie potrzeb współczesnych pokoleń bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania analogicznych potrzeb przyszłych generacji [Górka 2007, s. 18]. Na kapitał przyrodniczy składają się nie tylko zasoby odnawialne, które można eksploatować w sposób trwały, ale także zasoby wyczerpywalne. W przypadku tych ostatnich nie ma możliwości przekazania ich następnemu pokoleniu w niezmnieszonej formie. Wobec tego, zasada mocnej trwałości w jej rygorystycznej formie jest tu trudna do zastosowania [Żylicz 2013, s. 30-31].

Koncepcje mocnej i słabej trwałości uzupełniają wrażliwą i restrykcyjną zasadę trwałości kapitału. Zgodnie z pierwszą z nich konieczne jest, poza zachowaniem całkowitej wielkości kapitału, zachowanie odpowiedniej relacji między składowymi kapitału, zaś kapitał wytworzony przez człowieka i kapitał przyrodniczy mogą być substytutami tylko w określonych granicach. Zaś restrykcyjna zasada trwałości kapitału opiera się na zakazie uszczuplania któregośkolwiek z zasobów. Konsekwencją takiego podejścia jest niemożność eksploatacji zasobów nieodnawialnych, zaś zasoby odnawialne mogłyby być tylko zużyte w takiej części, która jest jego rocznym przyrostem [Kiełczewski 2003, s. 351].

Należy podkreślić, że rozwój zrównoważony to proces nieuwzględniający zmienności i nieprzewidywalności kierunków rozwojowych. Dlatego uzasadnione jest elastyczne podejście w przyjęciu danej zasady trwałości kapitału. Nie można mówić tylko o jednej zasadzie w stosunku do całości tego kapitału. Jeśli mowa jest o zasobach nieodnawialnych, to właściwe jest zastosowanie słabej zasady trwałości kapitału, zgodnie z którą zasoby te niewątpliwie zostaną wyczerpane lub zastąpione odnawialnymi substytutami. Zaś w przypadku zasobów odnawialnych, bardziej właściwa jest mocna, a niekiedy także restrykcyjna zasada trwałości kapitału np. w przypadku gatunków zagrożonych i wymierających [Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych 2009, s. 31].

1.4. Sprawiedliwość międzypokoleniowa

Sprawiedliwość była przedmiotem rozważań wielu myślicieli. Sokrates mówił o niej jako zalecie moralnej - wiedzieć, co znaczy „dzielność” czy „sprawiedliwość”, to być dzielnym i sprawiedliwym [Platon 1982, s. 22-23]. Dla Arystotelesa [1956, s. 162] sprawiedliwość to jedna z największych cnót moralnych. Pisał o niej: „Sprawiedliwość jest identyczna z doskonałością etyczną”. O sprawiedliwości jako czymś bardziej istotnym niż czynienie dobra pisał Smith [1989, s. 127]. Zaś według Friedmana [1994, s. 129] pojęcie sprawiedliwości jest tak trudne, że nie wiadomo, czy w ogóle możliwe do precyzyjnego określenia. Rawls [2009,

s. 30-38] natomiast, definiuje sprawiedliwość jako „właściwe wyważenie konkurujących roszczeń”.

Pojęcie „sprawiedliwości”, choć nie występuje *explicite*, ujęte jest w definicji zrównoważonego rozwoju przedstawionej przez komisję Brundtland. Zostały w niej wskazane zasady sprawiedliwości wewnątrz- i międzygeneracyjnej [Papuziński 2014, s. 12-27].

Zapewnienie zrównoważonego rozwoju wymaga uwzględnienia potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń, z zaakceptowaniem ograniczeń w ich zaspokajaniu, sprawiedliwości międzypokoleniowej w podziale praw i obowiązków oraz zintegrowanego podejścia do środowiska i rozwoju. Przy czym kluczowymi filarami takiego rozwoju są: zasady demokracji, rzędy prawa i poszanowanie podstawowych praw (wolności, równości szans i różnicowania kulturowego) [Małaszewicz 2013, s. 103].

Uwzględnianie potrzeb współcześnie żyjących pokoleń określane jest mianem sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej. Istnieją jednak trudności w określeniu sprawiedliwych zasad podziału zasobów. Chaïm Perelman wyróżnił sześć zasad podziału, takich jak: „każdemu to samo”, „każdemu stosownie do jego zasług”, „każdemu według jego dokonań”, „każdemu zgodnie z jego potrzebami”, „każdemu adekwatnie do zajmowanej pozycji społecznej”, „każdemu zgodnie z zasadami obowiązującego prawa” [Płachciak 2009, s. 199].

Šimo [2009, s.66] wskazała trzy główne typy formuł sprawiedliwości:

- każdemu to samo – zasada ta stanowi naczelne hasło egalitaryzmu. Nakazuje traktować równo wszystkie istoty, do których odnosi się stosowanie sprawiedliwości,
- każdemu stosownie do jego zasług – w świetle tej zasady warunkiem koniecznym uznania należności jest uprzednie działanie adresata. Efektem działań powiększających zasługę mogą być dobra różnej natury, np. wysiłek, wynik pracy, kwota pieniężna itp.,
- każdemu według jego potrzeb - formuła ta, wskazując na potrzeby, ma bardzo humanitarny wydźwięk, pomaga zmniejszyć cierpienia spowodowane niemożliwością zaspokojenia podstawowych potrzeb.

Osiągnięcie sprawiedliwości jest trudne, a to z powodu zbyt dużego popytu na zasoby zgłaszanego przede wszystkim przez bogate społeczeństwa. Zbyt duży konsumpcjonizm jest źródłem wielu ekologicznych barier rozwoju społeczno-gospodarczego, które przejawiają się ograniczonym dostępem do zasobów i zanieczyszczeniem środowiska naturalnego [Łuszczyk 2017, s. 29].

Od sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej (retrybutywnej) dotyczącej relacji z minionymi pokoleniami różni się sprawiedliwość międzypokoleniowa (prospektywna) będąca drugim warunkiem rozwoju zrównoważonego. Dotyczy ona dystrybucji dóbr i jest ukierunkowana na przyszłość. Sprawiedliwość międzypokoleniowa odnosi się do zapewnienia przyszłym pokoleniom możliwości korzystania ze wspólnego dziedzictwa, wypracowanego przez poprzednie, a także obecne pokolenia w celu zaspokojenia ich podstawowych potrzeb [Płachciak 2009, 202]. Zatem sprawiedliwość międzypokoleniowa dotyczy przyszłości w takim wymiarze, w jakim skutki decyzji i działań aktualnie podejmowanych dla dobra przyszłych pokoleń dotyczą współczesne pokolenia [Papuziński 2014, s. 12-27]. Jej celem jest sprawiedliwy podział dóbr między obecne i przyszłe pokolenia.

Prospektywny charakter koncepcji zrównoważonego rozwoju wzbudza wiele kontrowersji. Wątpliwości ulega samo odwoływanie się do jakichkolwiek uprawnień w odniesieniu do nieistniejących jeszcze pokoleń. Sprawiedliwość międzypokoleniową poddawał wątpliwości m.in. filozof Passmore, który swój punkt widzenia uzasadniał tym, że jeśli podstawowe potrzeby współczesnego pokolenia pozostają niezaspokojone, to dbanie o interes przyszłych generacji jest nieuzasadnione. Według niego jedyne zobowiązania mają ludzie wobec swoich bliskich, co związane jest z relacjami pokrewieństwa [Łuszczyk 2017, s. 31].

Inny punkt widzenia przedstawiło część filozofów (m.in. Parfit 1986, Broome 2004), a także wielu ekonomistów (Beckerman, Hepburn 2007), których zdaniem przyszłe pokolenia są tak samo ważne jak żyjące obecnie. Parfit pisze: „Jeśli inne argumenty nie mają zastosowania, to powinniśmy się na równi troszczyć o dające się przewidzieć rezultaty naszych działań, bez względu na to, czy zdarzą się za rok, za sto lat czy za tysiąc” [Żuradzki 2010, s. 206-225].

Argumenty przemawiające na korzyść zasady sprawiedliwości międzypokoleniowej przedstawił Birnbacher, który jej uzasadnienie oparł na relacjach łączących się z pokrewieństwem. Jego zdaniem odpowiedzialność za przyszłe pokolenia została zasadniczo ograniczona do generacji $n + 1$ i $n + 2$ (n – rodzice, $n + 1$ – dzieci, $n + 2$ – wnuki). Takie podejście wydaje się uzasadnione, gdyż zamiast wąsko rozumianej przezorności odnosi się do znacznie szerszego zakresu problemów etycznych dotyczących rzeczywistej troski o przyszłość [Łuszczyk 2017, s. 32].

Koncepcję sprawiedliwości opartą na pokrewieństwie skrytykował Singer. Jego zdaniem potrzebą sprawiedliwości należy również objąć innych. Zarzucił też wynikającą z intuicji stronniczość wobec dzieci i przyjaciół, od których słusznie można się oczekiwać

poczucia bezpieczeństwa i działania zgodnego z zasadą wzajemności. Jednak Singer dodał też, że z intuicji nie wynika racjonalność [Łuszczyk 2017, s. 32].

Argumentację przemawiającą na rzecz prospektywnej sprawiedliwości międzygeneracyjnej przedstawił Feinberg [1980, s. 35], którego zdaniem na współczesnych pokoleniach ciąży obowiązek pozostawienia świata przyszłym generacjom w takiej postaci, która umożliwi im przeżycie i rozwój.

Sprawiedliwość w wymiarze wewnątrzgeneracyjnym odnosi się m.in. do konieczności walki z ubóstwem, a także potrzeby osiągnięcia przez poszczególne państwa słabiej rozwinięte gospodarczo standardów rozwoju zbliżonych do krajów rozwiniętych i rozwijających. W przypadku sprawiedliwości międzygeneracyjnej chodzi o zapewnienie przyszłym generacjom możliwości korzystania ze wspólnego dziedzictwa, wypracowanego przez wcześniejsze oraz obecne pokolenia w celu zaspokojenia ich podstawowych potrzeb [Płachciak 2009, s. 202].

Kwestie sprawiedliwości międzypokoleniowej i sprawiedliwego podziału dóbr między obecne i przyszłe pokolenia dyskutowane są w głównej mierze w kontekście problematyki środowiska naturalnego oraz jego zasobów. Wśród licznych problemów, powstałych na skutek działalności człowieka i jego ingerencji w naturę, wymienia się m.in. biologiczną degradację rzek, jezior i mórz oraz zanieczyszczenie powietrza. Za najbardziej poważny o zasięgu globalnym problem uważany jest poziom stężenia CO₂ w atmosferze [Wiemeyer 2011, s. 89-87].

Drugim problemem środowiska naturalnego jest nadmierna eksploatacja zasobów odnawialnych, przekraczająca zdolności ich regeneracji. Dewastacja niektórych gatunków roślin (np. ujawniających cenne właściwości lecznicze) i zwierząt ograniczy, a nawet uniemożliwi następnym pokoleniom korzystanie z nich [Wiemeyer 2011, s. 89-87].

Niepokojące jest to, że bogate społeczeństwa dążąc do poprawy dobrobytu niszczą środowisko naturalne, za co z pewnością zapłacą przyszłe pokolenia. Wzbudza także niepokój zaspokajanie bieżących potrzeb kosztem przyszłych generacji wśród ubogich społeczeństw. Istnieje jednak różnica między tymi dwoma grupami społeczeństw, ponieważ w przypadku tej drugiej przyczyną rabunkowej gospodarki środowiskiem naturalnym jest konieczność zaspokojenia podstawowych potrzeb. Poza tym istniejące nierówności i brak sprawiedliwości społecznej są związane z konkurencją w dostępie do zasobów naturalnych. Ponadto kryzysy gospodarcze wywołane przez człowieka są często łagodzone przez zintensyfikowane

pozyskiwanie zasobów naturalnych. To wszystko ma wpływ na potencjalne problemy w przyszłości [Łuszczuk 2017, s. 33].

Sprawiedliwość międzypokoleniowa jest istotnym elementem systemu prawnego. Deklaracja Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie środowiska człowieka, uchwalona podczas konferencji w Sztokholmie w 1972 r., zawiera stwierdzenie: „Człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku, które pozwala na życie w godności i dobrobycie. Ponosi on zarazem solenną odpowiedzialność za chronienie i ulepszanie środowiska dla obecnych i przyszłych pokoleń” [Płachciak 2012, s. 102].

Współcześnie w konstytucjach wielu krajów w kwestii sprawiedliwości międzygeneracyjnej nawiązuje się bezpośrednio do środowiska i rozwoju zrównoważonego. Do ekologicznych praw i obowiązków przyszłych pokoleń powinno się tak samo podchodzić jak np. do prawa do głosowania, nietykalności osobistej czy wolności wypowiedzi [Płachciak 2012, s. 104].

Bardzo ważne jest, aby pojęcie sprawiedliwości międzypokoleniowej, która jest jedną z najważniejszych wartości idei rozwoju zrównoważonego, znalazło miejsce w konstytucjach wszystkich współczesnych krajów demokratycznych.

W dobie globalnych zagrożeń człowiek poza ponoszeniem odpowiedzialności moralnej za swoje działania, których skutki sam odczuwa, powinien świadomie odpowiadać za ekologiczną i finansową ochronę przyszłych pokoleń.

1.5. Wskaźniki rozwoju trwałego i zrównoważonego

Narzędziem informacyjno-diagnostycznym służącym ocenie i zarządzaniu sferą społeczną, gospodarczą i środowiskową na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym są wskaźniki zrównoważonego rozwoju.

Wskaźniki, które pozwalają na pomiar wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju, mają odpowiedzieć na pytanie, na ile rozwój w badanym przypadku odpowiada tej idei. Stosowanie wskaźników zrównoważonego rozwoju z reguły ma jednak na celu zobrazowanie stopnia realizacji zasad i celów przyjmowanych w strategii zrównoważonego rozwoju [Trzepacz 2012, s. 45].

W rodzimej literaturze przedmiotu już od połowy lat dziewięćdziesiątych pojawiają się różnorodne propozycje pomiaru zrównoważonego rozwoju na różnych poziomach terytorialnych: globalnym, krajowym, regionalnym, subregionalnym i lokalnym (gminnym).

Ich bogatego przeglądu dokonał w swoich pracach Borys (1999, 2002, 2005, 2007, 2008). Zarówno teoretycy, jak i praktycy są zgodni co do tego, że istnieje potrzeba opracowania syntetycznych miar i umożliwiających posługiwanie się nimi w praktyce. Przyjmuje się, że wskaźniki operujące jedną liczbą powinny spełniać przynajmniej dwie funkcje. Ich zadaniem jest dostarczenie czytelnej i przystępnej informacji o postępach w realizacji polityki. Stanowią także źródło informacji dla ciągłej społecznej kontroli, umożliwiając przez to odpowiedź na pytanie – czy dokonujące się współcześnie zmiany społeczno-gospodarcze rzeczywiście przebiegają zgodnie z wytycznymi zrównoważonego rozwoju [Stanny, Czarnecki 2011, s. 26].

Zaletą wskaźników jest to, że upraszczają one informację o danym zjawisku, dokonują jej redukcji i poprawiają komunikację (przekaz). Tworzone na poziomie lokalnym powinny spełniać następujące funkcje [Stanny, Czarnecki 2011, s. 27]:

- umożliwienie oceny realizacji założonych celów oraz obranych kierunków polityki rozwoju,
- ułatwianie władzom samorządowym i społecznościom lokalnym oceny stopnia realizacji przyjętych zasad zrównoważonego rozwoju i jego celów strategicznych,
- uświadamianie istniejących problemów i barier urzeczywistniania idei zrównoważonego rozwoju.

Tworzenie baz wskaźników zrównoważonego jest pomocne, gdyż po pierwsze umożliwia diagnozę stanu obecnego i ocenę zmian w czasie dla wybranej jednostki terytorialnej, a po drugie umożliwia porównywanie sytuacji z innymi jednostkami. Ponadto istotne jest to, żeby możliwa była też przekładalność wartości wskaźników w układzie pionowym, czyli od poziomów zdefiniowanych dla jednostek wyższego szczebla do niższego szczebla i odwrotnie [Rokicka, Woźniak 2016].

Dobór odpowiednich wskaźników wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju, jest przedmiotem nieustającej dyskusji. Krytyce podlegają w głównej mierze tradycyjne wskaźniki rozwoju gospodarczego czy społecznego. Do tej grupy należą mierniki agregatowe, nazywane również syntetycznymi, czyli skonstruowanymi w oparciu o przynajmniej dwie zmienne diagnostyczne [Trzepacz 2012, s. 45]. Wskaźniki agregatowe służą do redukcji ilości danych, które są niezbędne przy opisie zjawiska, ale też niezbędne do kontroli realizacji celów polityki zrównoważonego rozwoju [Stanny, Czarnecki 2011, s. 27].

Przykładem wskaźników agregatowych jest powszechnie znany wskaźnik PKB (produkt krajowy brutto). Słabość jego wynika stąd, że odnosi się on wyłącznie do określenia poziomu jednego z komponentów, podlegającego analizie, czyli rozwoju gospodarczego. Poza tym

w żaden sposób nie uwzględnia kształtujących go czynników. Wskaźnik ten reprezentuje klasyczne podejście do pomiaru i analizy rozwoju [Trzepacz 2012, s. 45].

Innym przykładem mierników agregatowych, który zyskał dużą popularność w epoce zrównoważonego rozwoju jest HDI (Human Development Index – wskaźnik rozwoju społecznego). Wskaźnik ten jest syntetyczną miarą opierającą się na średniej wskaźników obejmujących podstawowe sfery życia, czyli zdrowie, edukację i dochód na mieszkańca, liczony według parytetu nabywczego waluty. Wskaźnik ten bierze pod uwagę w sposób pośredni stan środowiska, który w dużej mierze wpływa m.in. za zdrowie mieszkańców. Pośrednio dostarcza informacji o skuteczności wykorzystywania zasobów na cele społeczne [Trzepacz 2012, s. 45]. Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) uwzględnia oczekiwaną długość życia, jakość systemu edukacji i zamożność mieszkańców. Według rankingu z 2019 r. obejmującego 189 krajów, najwyższe HDI osiąga Norwegia, drugie miejsce zajmuje Szwajcaria, a zaraz po niej Irlandia. Polska w tym zestawieniu zajmuje 32 pozycję [Obserwator Gospodarczy 2019].

Zestawiając państwa według poziomu rozwoju gospodarczego (PKB) oraz z uwzględnieniem wskaźnika rozwoju społecznego (HDI) można zauważyć, że rozwój niektórych krajów, może nie mieć charakteru zrównoważonego. Chodzi o to, że nie zawsze rezultaty w sferze ekonomicznej przenoszone są na rzecz rozwoju społecznego lub też nie odbywa się to równomiernie dla całego społeczeństwa. Można też zauważyć sytuację odwrotną charakteryzującą się istnieniem grupy państw o relatywnie wysokim poziomie HDI (rozwoju społecznego) w porównaniu z państwami reprezentującymi niski poziom rozwoju gospodarczego (PKB) [Trzepacz 2012, s. 45-46].

Nierozłączną częścią procesu rozwoju ludzkości jest ochrona środowiska naturalnego, która ma na celu ochronę ekosystemów i gatunków, a także racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych. Jedną z organizacji, która ma na celu powstrzymanie niekorzystnych zjawisk wpływających na degradację środowiska naturalnego jest Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (World Wide Fund for Nature WWF). Grupa ta co dwa lata od 1998 r. publikuje raporty dokumentujące stan i bieżące zmiany bioróżnorodności. Raporty zestawiają różne dane, na podstawie których utworzono dwa wskaźniki mówiące o stanie naszej planety. Pierwszy z nich to „wskaźnik żyjącej planety” (Living Planet Index), który pozwala na ocenę stanu bioróżnorodności na Ziemi w oparciu o stan populacji 1686 tzw. Gatunków wskaźnikowych na całym świecie. Drugi ze wskaźników określa stopień konsumpcji zasobów planety, tzw. ślad ekologiczny (Ecological Footprint), który wyrażany jest w globalnych hektarach na osobę

(gha/os.). Hektar globalny pozwala na oszacowanie zużycie zasobów Ziemi w stosunku do możliwości ich odtworzenia przez naszą planetę [Rokicka, Woźniak 2016, s. 24]. „Ślad ekologiczny” dużą popularność na świecie zawdzięcza publikacji Wackernagela i Reesa pod tytułem „Our Ecological Footprint: reducing human impact on the Earth”. Wskaźnik jest często wykorzystywany w edukacji na rzecz kształtowania środowiska w warunkach ekorozwoju [Wilczyńska-Michalik, Świder 2010, s. 104]. Zamysłem autorów było opracowanie takiego wskaźnika, który nie będzie konkutował z syntetycznymi miernikami ekonomicznymi wyrażonymi w jednostkach pieniężnych. Skupili oni uwagę na ekologicznej kategorii pojemności środowiska, która może być rozumiana jako dostępna dla ludzi powierzchnia do zamieszkania i użytkowania w celu wytwarzania żywności i produktów im potrzebnych. Zgodnie z drugą interpretacją jest to powierzchnia biologicznie czynna, zdolna do pochłaniania wprowadzanych do środowiska zanieczyszczeń i odpadów [Śleszyński 2016, s. 58]. „Ślad ekologiczny” jest miarą zapotrzebowania na zasoby ziemskiego ekosystemu. Pokazuje jaka powierzchnia niezbędna jest do gospodarczego funkcjonowania człowieka oraz gromadzenia odpadów z tym związanych oraz pozwala na oszacowanie szybkości, z jaką ekosystem ulega degradacji [Kłós 2014, s. 71].

Poza miernikami agregatowymi (sumarycznymi) w celu oceny realizacji zasad rozwoju zrównoważonego stosuje się mierniki przekrojowe. Rozpatrywane są one w grupach (np. odnoszących się do poszczególnych łańcuchów), ale także podawane oraz analizowane są indywidualnie. Jednak w tym przypadku pojawia się problem doboru takich wskaźników, a także sama ich liczba (zazwyczaj bardzo wysoka). ONZ zaleca zbiór 130 takich wskaźników, co jest związane z wielowymiarowością rozwoju zrównoważonego [Trzepacz 2012, s. 48].

Do opisu i pomiaru postępów w realizacji celów zrównoważonego rozwoju najczęściej wykorzystuje się zestaw wskaźników statystycznych. Na stronie Głównego Urzędu Statystycznego można znaleźć wskaźniki monitorujące Cele Zrównoważonego Rozwoju Agendy 2030 (z danymi dla Polski) oraz zestaw wskaźników monitorujących zrównoważony rozwój na poziomie kraju, regionów, województw i powiatów. W Agendzie określono 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju oraz związanych z nimi 169 zadań, które powinny zostać osiągnięte przez świat do 2030 r. Dotyczą one osiągnięć w pięciu obszarach: ludzie, planeta, dobrobyt, pokój, partnerstwo. Cele dotyczą takich wyzwań, jak ubóstwo, głód, zdrowie, edukacja, równość płci, zmiany klimatu, zrównoważony rozwój, pokój, sprawiedliwość społeczna. Zastąpiły one Milenijne Cele Rozwoju, które miały być zrealizowane do 2015 r. [Platforma SDG 2016]. W przypadku modułów: krajowego, regionalnego

i lokalnego, kryterium podziału wskaźników stanowią dziedziny odpowiadające czterem ładom: społecznemu, gospodarczemu, środowiskowemu oraz instytucjonalno-politycznemu (tab. 2). Zestaw wskaźników zrównoważonego rozwoju (SWZR) ma zapewniać ład zintegrowany oznaczający spójne (niesprzeczne), jednocześnie tworzenie wszystkich czterech rodzajów ładów [Platforma SDG 2016]. W ramach ładów zostały wyodrębnione dziedziny, które są odzwierciedleniem celów i priorytetów zrównoważonego rozwoju zawartych w krajowych dokumentach strategicznych [GUS 2011, s.17].

Tabela 8. Krajowe wskaźniki zrównoważonego rozwoju według ładów i obszarów tematycznych

Zrównoważony rozwój kraju		
Łady	Obszary tematyczne	Liczba wskaźników
1. Społeczny	1.1. Zmiany demograficzne	4
	1.2. Zdrowie publiczne	5
	1.3. Integracja społeczna	4
	1.4. Edukacja	3
	1.5. Dostęp do rynku pracy	5
	1.6. Bezpieczeństwo publiczne	2
	1.7. Zrównoważone wzorce konsumpcji	3
razem		26
2. Gospodarczy	2.1. Rozwój gospodarczy	8
	2.2. Zatrudnienie	3
	2.3. Innowacyjność	4
	2.4. Transport	1
	2.5. Zrównoważone wzorce produkcji	3
razem		19
3. Środowiskowy	3.1. Zmiany klimatu	3
	3.2. Energia	4
	3.3. Ochrona powietrza	4
	3.4. Ekosystemy morskie	1
	3.5. Zasoby słodkiej wody	3
	3.6. Użytkowanie gruntów	3
	3.7. Bioróżnorodność	2
	3.8. Gospodarka odpadami	4
razem		24
4. Instytucjonalno-polityczny	4.1. Globalne partnerstwo	1
	4.2. Polityka spójności i efektywności	2
	4.3. Otwartość i uczestnictwo	3
	4.4. Aktywność obywatelska	1
razem		7
Wskaźniki ogółem		76

Źródło: GUS, Urząd Statystyczny w Katowicach, 2011, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*, Katowice, s. 17.

Podsumowując można zauważyć, że istnieją różnorodne sposoby pomiaru wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju. W przyszłości można się spodziewać, że dalej będą

kontynuowane prace nad zestawem wskaźników zrównoważonego rozwoju w celu ich aktualizacji oraz uwzględnienia nowych celów strategicznych. Lista wskaźników zrównoważonego rozwoju będzie zatem podlegać dalszej modyfikacji poprzez dobór nowych mierników i rezygnację z tych wskaźników, które straciły na swojej aktualności.

1.6. Instrumenty wdrażania postulatów rozwoju trwałego i zrównoważonego

Rozwój zrównoważony wymaga podejmowania działań na różnych płaszczyznach, a do jego realizacji potrzebne jest zaangażowanie różnych grup osób tzw. aktorów bezpośrednich i pośrednich. Pierwszą grupę reprezentują ci wszyscy, którzy bezpośrednio uczestniczą we wdrażaniu norm prawnych (np. członkowie rządów i parlamentów). Do grupy aktorów pośrednich zalicza się wszystkich, którzy mają wpływ na aktorów bezpośrednich (np. członkowie organizacji pozarządowych i stowarzyszeń gospodarczych) [Rogall 2010, s. 261].

Powodzenie realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego wymaga zaangażowania przedstawicieli każdej z grup (aktorzy bezpośredni i pośredni). Mają oni do dyspozycji szereg środków, które mogą być stosowane w różnych wymiarach (tab. 3).

Tabela 9. Środki stosowane przez grupy aktorów na różnych płaszczyznach

Płaszczyzna	Działania/instrument
1. Aktorzy bezpośredni	
1.1. Płaszczyzna globalna	umowy międzynarodowe, konwencje (w tym protokoły)
1.2. Płaszczyzna ponadnarodowa (UE)	rozporządzenia, dyrektywy, programy
1.3. Płaszczyzna narodowa	ustawy, rozporządzenia, wytyczne, programy pomocnicze
1.4. Płaszczyzna regionalna	ustawy, rozporządzenia, programy pomocowe
1.5. Płaszczyzna komunalna	prawo planowania przestrzennego, zaopatrzenie, kontrakty na zabudowę miasta
2. Aktorzy pośredni	
2.1. Przedsiębiorstwa	kształtowanie przedsiębiorstwa zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju (kształtowanie produktów i produkcji, np. przez audyt ekologiczny)
2.2. Inicjatywy, organizacje pozarządowe	działalność Agendy, naciski opinii publicznej, „akcje”, publikacje, doradztwo polityczne
2.3. Konsumenci	zrównoważenie konsumpcji i inwestycji (np. kupowanie produktów ekologicznych, bojkoty, wspieranie organizacji konsumenckich).

Źródło: Rogall, H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Zys i S-ka, Poznań, s. 262.

W warunkach polskich bardzo ważną rolę w realizacji rozwoju zrównoważonego pełnią struktury, które mogą przygotować jednostkę do aktywnych, dobrowolnych działań w tym zakresie, a także umożliwić te działania. Do takich struktur należą [Ministerstwo Środowiska 1999]:

- rodzina,
- szkolnictwo podstawowe i ponadpodstawowe,
- organizacje młodzieżowe i organizacje pozarządowe, w tym organizacje naukowe, ekologiczne, społeczne (np. harcerstwo), organizacje religijne i kulturalne, zespoły sportowe,
- organizacje i struktury samorządowe,
- organizacje pracownicze i zawodowe,
- organizacje naukowe i techniczne, w tym placówki badawczo-rozwojowe.

Kluczową rolę w procesie dążenia do zrównoważonego rozwoju pełni państwo. Jego zadaniem jest stworzenie możliwości i gwarancji działania dla wszystkich wymienionych wyżej struktur i grup społecznych. Państwo ma do dyspozycji kilka instrumentów mających na celu zmianę zachowania przedsiębiorstw w odniesieniu do środowiska naturalnego. Kluczowe są tu czynniki społeczne i gospodarcze. W ten sposób przedsiębiorstwa doświadczają presji ze strony różnych źródeł, o różnej intensywności i zasięgu przestrzennym [Kudłak 2008, s. 214]. Celem państwa jest promowanie dobrobytu publicznego poprzez stworzenie bardziej wydajnego systemu instytucjonalnego. Dostosowanie firm do nowych warunków instytucjonalnych przejawia się w ograniczeniu ich wpływu na środowisko, zmianach w systemach produkcji i zarządzania itp. Pomyślne dostosowanie zależy zarówno od własnego potencjału firmy (finansowego, technologicznego, organizacyjnego, intelektualnego) oraz od konstrukcji przepisów wdrażanych przez państwo. Gdy koszty transakcji wynikające z zastosowania tych instrumentów zostaną zmniejszone, dostosowanie będzie szybsze i bardziej skuteczne, stąd cele państwa zostaną osiągnięte wcześniej, a ramy instytucjonalne będą bardziej wydajne [Kudłak 2008, s. 218].

Ważną rolę w zwiększeniu szans na osiągnięcie zrównoważonego rozwoju pełnią instrumenty polityczno-prawne, które podzielone zostały na trzy kategorie (tab. 4).

Pierwszą kategorię stanowią instrumenty o bezpośrednim działaniu (twarde). Zdefiniowane zostały one jako instrumenty polityczno-prawne, które w postaci obowiązków administracyjnych (nakazów i zakazów) bezpośrednio wpływają na zachowania aktorów (np. poprzez wymóg przestrzegania określonych wartości granicznych emisji szkodliwych

substancji przy eksploatacji urządzeń). Można opierać się na nich w zasadzie sprawcy i zasadzie zapobiegliwości [Rogall 2010, s. 264].

Druga kategoria instrumentów polityczno-prawnych to instrumenty o działaniu pośrednim (miękkie), których celem jest zmiana zachowań aktorów gospodarki za pomocą ofert motywujących czy informacji. Mają one przyczynić się do większej dbałości o środowisko. Instrumenty te wiążą się częściowo z odchodzeniem od zasady sprawcy na rzecz zasady „społeczeństwo płaci” [Rogall 2010, s. 270].

Innymi niż środki administracyjne są ekonomiczne instrumenty ochrony środowiska, które pozostawiają aktorom znaczną swobodę wyboru co do tego, kiedy i jakie działania podejmą. Ich zaletą jest to, że w przeciwieństwie do instrumentów o działaniu pośrednim, powinny dostarczać więcej motywacji do zmiany zachowania. Instrumenty ekonomiczne egzekwują zasadę sprawcy i zgodnie z zasadą zapobiegliwości przyczyniają się do tego, że produkty i produkcja mogą stać się bardziej przyjazne środowisku [Rogall 2010, s. 279].

Tabela 10. Instrumenty polityczno-prawne polityki ochrony środowiska

Kategoria	Instrument i przykład
I. Instrumenty o działaniu bezpośrednim (twarde): nakazy i zakazy	– wartości graniczne (urządzenia zgodne z ustawą o ochronie przed emisjami – BimSchG, pojazdy mechaniczne, – standardy jakości (standard użytkowania wg EnEV), – wymogi stosowania (energii odnawialne zgodnie z ustawą o korzystaniu z energii cieplnej), – zakazy używania pewnych produktów i materiałów (żarówki, metale ciężkie)
II. Instrumenty o działaniu pośrednim (miękkie):	– edukacja i informacja ekologiczna (programy oświatowe, publikacje), – dobrowolne zobowiązania (ograniczenie emisji CO₂ przez samochody osobowe), – programy wspierające wewnętrzne działania sektora publicznego (systemy kredytowania, zaopatrzenie, programy, kontrole), – inne środki (audyty, raporty, znaki graficzne)
III. Ekonomiczne instrumenty ochrony środowiska (zmiana warunków ramowych)	– ekologizacja systemu finansowego – podatki ekologiczne, systemy bonus-malus (ustawa o opłatach za odprowadzanie ścieków, ekologiczna reforma podatkowa, ustawa o energiach odnawialnych), – zbywalne prawa do korzystania ze środowiska (europejski system handlu uprawnieniami do emisji CO₂), – modele kwotowe (obowiązkowe ilości energii odnawialnej), – korzyści dla użytkowników (strefy ochrony akustycznej).

Źródło: Rogall, H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań, s. 263.

Polskie starania w kierunku osiągnięcia zrównoważonego rozwoju są zawarte w dokumencie *Strategia zrównoważonego rozwoju Polski do 2025 roku*. [1999]. Dokument został opracowany przez Ministerstwo Środowiska i przedstawia szereg instrumentów stymulujących rozwój zrównoważony, które powinny zostać wyznaczone, a następnie sukcesywnie wprowadzane do polskiej praktyki. Instrumenty przedstawiono w podziale na dziewięć kategorii. Instrumenty zostały podzielane na dziesięć następujących kategorii [Ministerstwo Środowiska 1999]:

- zmiany instytucjonalne i zarządzanie procesem,
- mechanizmy ekonomiczne,
- mechanizmy, instytucje i środki finansowania,
- prawne uwarunkowania rozwoju zrównoważonego,
- edukacja na wszystkich poziomach,
- rozwój nauki i transfer technologii,
- informacja w procesach decyzyjnych,
- zarządzanie poprzez środowisko i zintegrowany system pozwoleń,
- współpraca międzynarodowa,
- wskaźniki rozwoju zrównoważonego, planowanie i monitoring realizacji.

W zakresie zmian instytucjonalnych i zarządzania procesem dostępne są trzy rodzaje instrumentów. Jednym ze środków jest wzmocnienie i usprawnienie koordynacji działań na poziomie rządu i komitetów Rady Ministrów. Kolejne działanie polega na wzmocnieniu roli Komitetu Rady Ministrów do spraw Polityki Regionalnej i Rozwoju Zrównoważonego, ministrów odpowiedzialnych za działy środowiska, gospodarki morskiej i gospodarki wodnej, za kulturę, za naukę, za rolnictwo, za zdrowie i za zabezpieczenie społeczne. Trzeci instrument zakłada zmianę uregulowań prawnych i instytucjonalnych dotyczących statystyki państwowej oraz sposobu pozyskiwania, przetwarzania i dystrybucji informacji.

Druą kategorię instrumentów to mechanizmy ekonomiczne. Obejmują one modyfikację istniejących i rozwój nowych instrumentów ekonomicznych, ograniczających poziom antropopresji na środowisko oraz eliminowanie lub przekształcanie działań, w których maksymalizacja zysku osiągana jest przez producentów poprzez unikanie ponoszenia kosztów środowiskowych, względnie przerzucanie ich wyłącznie na konsumentów oraz na budżet państwa i budżety samorządowe. Do grupy mechanizmów rynkowych zalicza się także realną wycenę zasobów naturalnych oraz subsydia i polityka fiskalna promujące rozwój technologiczny oraz działania proekologiczne. Inne instrumenty obejmują wprowadzenie na

szerszą skalę tzw. depozytów ekologicznych, czyli opłat zwrotnych za niektóre produkty, np. za akumulatory, baterie, opakowania szklane i wielokrotnego użytku oraz zastosowanie ubezpieczeń ekologicznych, w szczególności przy wzmożonym ryzyku produkcji, konsumpcji lub sąsiedztwie obiektów przemysłowych mających znaczący wpływ na środowisko. Kolejne działania dotyczą zmiany polityki fiskalnej oraz zwiększania opłacalności działalności gospodarczej mało szkodliwej dla środowiska, a także pobudzania inicjatyw i rozwoju technologicznego.

Kolejna kategoria instrumentów obejmuje mechanizmy, instytucje i środki finansowania. Do tej grupy zakwalifikowano mechanizmy finansowania rozwoju zrównoważonego służące naprawie wyrządzonych szkód oraz wspieraniu inicjatyw łagodzących presję na środowisko w wyniku działalności człowieka. W ramach tej grupy instrumentów państwo będzie wycofywało się z subsydiowania nieekologicznych i nierozwojowych gałęzi gospodarki, a da wsparcie dla produkcji o jak najwyższej wartości dodanej. Kolejnym kierunkiem stymulacji rozwoju zrównoważonego są inwestycje w ochronę środowiska oraz we wszystkie sfery rozwoju zrównoważonego (edukacja, nauka i rozwój technologii, wspieranie ekologicznych, dobrowolnych działań gospodarczych).

Do kategorii instrumentów określonej jako prawne uwarunkowania rozwoju zrównoważonego zalicza się zagwarantowanie legalności i przejrzystości działań w ramach Strategii, polityk i programów zrównoważonego rozwoju w przypadku korzystania z finansów publicznych, zagwarantowanie swobody działań gospodarczych i ich ciągłości oraz równy dostęp podmiotów państwowych, sektora prywatnego i jednostek do zasobów. Instrumenty w ramach tej grupy mają także zapewnić rozwój prawa zgodny z jego służebną funkcją wobec społeczeństwa, państwa i z zasadami i kierunkami rozwoju zrównoważonego.

Innym rodzajem instrumentów pomagającym osiągnąć rozwój zrównoważony jest edukacja na wszystkich poziomach. Zatem chodzi tu o ciągłą edukację dzieci, młodzieży i rodziców w równym stopniu, choć opartą o różne programy. Instrumenty te obejmują także elastyczne programy nauczania formalnego włączające elementy ekologiczne i społeczne do bloków nauczania ścisłego i humanistycznego oraz elementy ekonomiczne do bloków nauczania przyrodniczego. Działania edukacyjne mają też na celu rozwijanie interdyscyplinarnych programów nauczania, szczególnie na poziomie średnim i wyższym oraz obejmują programy edukacji nieformalnej zawierające wzorce zmian trendów konsumpcji, promocję innych niż konsumpcyjnych wartości i innego niż konsumpcyjny styl życia.

W ramach rozwoju nauki i transferu technologii działania dotyczą wsparcia ze strony nauki i środowisk naukowych. Rozwój zrównoważony będzie możliwy do osiągnięcia również dzięki bardzo dużym nakładom finansowym na rozwój nauki i technologii, w szczególności technologii przyjaznych środowisku, ale także poprzez ponoszenie kosztów rozwoju technologicznego przez gospodarkę jako „udziałowca” w zyskach z wdrażania tych technologii i z ich transferu. Ważna jest także znaczna pomoc finansowa państwa w pierwszym okresie realizacji Strategii.

Ważna kategoria instrumentów to również informacja w procesach decyzyjnych, która oznacza m.in. rzetelną analizę stanu wyjściowego, analizę trendów zmian, prognozę efektów ekonomicznych oraz skutków ekologicznych i społecznych w horyzontach krótko-, średnio- i długoterminowych. Pomocne będą przetworzone do postaci wskaźników dane statystyczne, aktualna informacja o stanie bieżącym oraz naukowo uzasadnione metody prognoz. Istotnym w ramach tej grupy instrumentów jest udział odpowiednio i dokładnie doinformowanego społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz ich społeczna akceptacja. Dużą rolę ma też do odegrania administracja państwowa w tworzeniu odpowiednich systemów zbierania, przetwarzania i przepływu informacji niezbędnych do podejmowania decyzji oraz do komunikacji społecznej. Nie mniej ważne jest także włączanie się środowisk naukowych do opracowania odpowiednich metod zbierania i przetwarzania informacji do postaci prognoz oraz algorytmów optymalizacyjnych dla opcji decyzyjnych.

Zarządzanie poprzez środowisko i zintegrowany system pozwoleń to kolejna kategoria instrumentów zrównoważonego rozwoju, która obejmuje zarządzanie poprzez środowisko jako doktrynę integrującą aspekty ekonomiczne i ekologiczne w tzw. strategii podwójnej korzyści. W tej grupie instrumentów bardzo ważną rolę pełni administracja państwowa, a przede wszystkim samorządy w tworzeniu warunków atrakcyjnych dla przedsiębiorstw do podejmowania działania i zdobywania certyfikatów EMAS lub/i ISO 14 000 poprzez system porozumień dobrowolnych bądź też poprzez wymuszanie stosownych postaw w drodze tzw. zintegrowanego systemu pozwoleń. Nie bez znaczenia jest również udział środowisk naukowych w wypracowaniu projektów w sferze efektywnych metod zarządzania poprzez środowisko, a administracji państwowej w ich usankcjonowaniu, a także samorządów w procesie kontroli i monitorowania tych procesów. Potrzebnym kierunkiem działań jest też opracowywanie przez środowiska naukowe technologii oraz metod wyboru i wdrożeń tzw. Najlepszych Dostępnych Technologii, których stosowanie jest warunkiem niezbędnym przy zintegrowanym systemie pozwoleń.

W ramach współpracy międzynarodowej działania powinny skupiać się na promowaniu poprzez politykę zagraniczną kraju wszystkich działań mających na celu zabezpieczenie przed skutkami kryzysów zewnętrznych lub minimalizację tych skutków oraz na zabezpieczeniu przed importem zanieczyszczeń i innych zagrożeń dla środowiska i zdrowia. Działania powinny obejmować także ochronę własnych zasobów kopalnych i przyrody, promocję polskich produktów, myśli technicznej i walorów turystycznych. Kluczowym instrumentem w obszarze współpracy międzynarodowej jest tworzenie warunków dla transferu nowoczesnych technologii i bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce, jak i polskich poza granice kraju. Niezbędne jest również ratyfikowanie (lub przystąpienie) umów międzynarodowych stanowiących zabezpieczenie własnych zasobów środowiska, chroniących to środowisko przed eksportem zanieczyszczeń lub mogących stanowić platformę transferu technologii i polskiej ekspansji gospodarczej i politycznej.

Ostatnią kategorią instrumentów są wskaźniki rozwoju zrównoważonego, planowanie i monitoring realizacji. Niezbędne jest zatem dokonanie oceny stanu istniejącego, przedstawienie potwierdzonej naukowej prognozy efektów ekonomicznych oraz skutków ekologicznych i społecznych, ale także wykorzystanie odpowiednich wskaźników mających na celu monitorowanie postępów i ustanawianie granic poszczególnych faz rozwoju i jego zrównoważenie.

Rozwój zrównoważony jest procesem ciągłym, dlatego konieczne jest ciągłe równoważenie jego trzech wymiarów, tzn. wymiaru ekonomicznego, wymiaru ekologicznego i wymiaru społecznego. Istotną rolę w procesie rozwoju zrównoważonego pełnią główni aktorzy, których głównym zadaniem jest konstrukcja i ciągłe doskonalenie mechanizmów pozwalających na jednoczesne wyrównywanie poziomów wszystkich wymiarów. Konieczne jest także poszukiwanie takich instrumentów, które przyczynią się do promowania odpowiedzialności firm poprzez edukację i kształtowanie świadomości ekologicznej.

2. Społeczna odpowiedzialność biznesu jako koncepcja zarządzania przedsiębiorstwem

2.1. Pojęcie i geneza koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu

Nad pojęciem Społecznej Odpowiedzialności Biznesu (Corporate Social Responsibility – CSR) od dłuższego czasu dyskutują osoby reprezentujące gospodarkę, świat nauki, a także organizacje społeczne promujące to zjawisko w świecie biznesu. Choć Koncepcja CSR pojawiła się dość niedawno, to jej geneza sięga dużo wcześniej i znajduje swoje podłoże na gruncie etyki biznesu. Podejście do CSR zmieniało się na przestrzeni lat, jako że różne były uwarunkowania zewnętrzne, które miały znaczący wpływ na rozwój tej koncepcji.

Koncepcja CSR wywodzi się z refleksji etycznej i jest odpowiedzią na ograniczenia i brak efektywności etyki życia gospodarczego. Zainteresowanie etyką wiąże się przede wszystkim z brakiem zaufania do wielkich koncernów. Istotnym powodem były też konflikty pojawiające się na linii akcjonariusze – kadra kierownicza oraz rosnąca świadomość własnych interesów i siły pracowników, klientów, obrońców środowiska naturalnego oraz innych grup czujących się dyskryminowanymi. Menadżerowie koncernów nie mogli sobie poradzić z tymi problemami [Dołęgowski, 2005, s. 432].

Za początki Koncepcji CSR można uznać wiek XIX, kiedy to 15 maja 1891 r. Papież Leon XIII ogłosił encyklikę *Rerum Novarum* [Bernatt 2009, s. 23-26]. Podstawową kwestią społeczną, jaką poruszył było położenie klasy robotniczej. Leon XIII pisał „...jasno widzimy i wszyscy się na to godzą, że należy szybko i skutecznie przyjść z pomocą ludziom z warstw najniższych, ponieważ olbrzymia ich część znajduje się w stanie niezasłużonej, a okropnej niedoli” [*Rerum Novarum*, rozdz. 2]. Papież Leon XIII podkreślał prawo do własności „...rodzina - oczywiście w zakresie wyznaczonym przez jej cel bezpośredni - na równi przynajmniej z państwem ma prawo nabywania i używania dóbr, potrzebnych jej do zachowania swej stałości i prawdziwej wolności. Na równi przynajmniej, powiedzieliśmy; albowiem prawa i obowiązki rodziny, która jest i logicznie i faktycznie wcześniejsza niż państwo, wcześniejsze są niż prawa i obowiązki państwa i bliższe natury [*Rerum Novarum*, rozdz. 10]. *Rerum Novarum* zwraca też uwagę na zasadę sprawiedliwości, która jest najważniejszym obowiązkiem pracodawcy „...każdemu oddać to, co mu się słusznie należy” [*Rerum Novarum*, rozdz. 17]. Encyklika porusza kwestie pracownicze m.in. zapewnienie pracownikowi niedzielnego odpoczynku [*Rerum Novarum*, rozdz. 33] i minimalnej płacy

[Rerum Novarum, rozdz. 34]. Dokument papieski zawiera także zagadnienie katolickich związków pracowniczych [Rerum Novarum rozdz. 36-44].

W czterdziestą rocznicę ogłoszenia encykliki Rerum Novarum papieża Leona XIII 15 maja 1931 r. papież Pius XI ogłosił encyklikę społeczną *Quadragesimo Anno*, której drugi rozdział poświęcony jest kwestiom społecznym i gospodarczym. W encyklice Pius XI wyraził troskę o los ludzi żyjących z pracy własnych rąk „Przez długi czas kapitał mógł sobie przywłaszczać za wiele korzyści. Zagarniał cały wynik produkcji i wszystkie jej owoce, a robotnikowi zostawiał zaledwie tyle, ile mu trzeba było koniecznie na utrzymanie i odświeżenie sił. Głoszono zdanie, że cały gromadzący się kapitał według niezłomnego prawa gospodarczego przynależy bogatym, i że mocą tego samego prawa robotnicy są skazani na wieczną nędzę albo na najniższą stopę życiową” [*Quadragesimo Anno*, rozdz. 54]. Papież mówił także o zasadzie sprawiedliwości i miłości „...byli, a nawet dziś są tacy, którzy się uważają za katolików, a którzy prawie zupełnie zapomnieli o wzniosłym prawie sprawiedliwości i miłości nakazującym nie tylko oddać każdemu, co mu się należy, ale i pomagać braciom potrzebującym jakby samemu Chrystusowi Panu...” [*Quadragesimo Anno*, rozdz. 125]. *Quadragesimo anno* znacznie bardziej szeroko w stosunku do Rerum Novarum podejmuje problem słusznej płacy [*Quadragesimo Anno*, rozdz. 70-75]. Papież Pius XI zwracał też uwagę na znaczenie prywatnej własności jako podstawy wolności człowieka [*Quadragesimo Anno*, 44-52].

Lata pięćdziesiąte XX w. to okres, kiedy Bowen podjął pierwszą próbę zdefiniowania CSR w książce *Social Responsibility of the Businessman*. Zdefiniował on CSR jako „zobowiązanie przedsiębiorcy do prowadzenia polityki, podejmowania decyzji oraz realizowania działań pożądaných z punktu widzenia celów i wartości naszego społeczeństwa” [Bowen 1953, s. 6].

W latach sześćdziesiątych podjęto wiele prób sformalizowania lub określenia znaczenia CSR. Davis [1960, s. 70] twierdził, że CSR oznacza takie „decyzje i działania podjęte przez przedsiębiorstwa, które przynajmniej częściowo wykraczają poza gospodarcze lub techniczne interesy firmy”. Mówił także, że społeczna odpowiedzialność zaczyna się tam, gdzie kończy się zasięg oddziaływania prawa [Każmierczak 2009, s. 11].

Innym autorem mającym znaczny wkład w tworzenie definicji CSR, był Frederick [1960, s. 60], dla którego społeczna odpowiedzialność oznacza, że „przedsiębiorstwa powinny nadzorować operacyjność systemu gospodarczego spełniającego publiczne oczekiwania. Zatem środki produkcji gospodarki powinny być wykorzystywane w taki sposób, aby produkcja i dystrybucja przyczyniały się do zwiększania dobrobytu społeczno-ekonomicznego”.

Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte to nieustająca debata o sposobach prowadzenia działalności gospodarczej. W tamtym czasie podjęto próby utworzenia podstaw teoretycznych koncepcji CSR, która zaczęła stawać się coraz bardziej popularna. W latach sześćdziesiątych minionego wieku nastąpił rozkwit etyki biznesu w Stanach Zjednoczonych, co wpłynęło na zmiany w praktyce gospodarczej oraz na zmianę patrzenia na działalność firm wyłącznie pod kontem kreowanego przez nie zysku. Zysk ten powinien być postrzegany w kontekście przestrzegania zasad etycznych przez przedsiębiorcę [Polańska 1997, s. 317]. Etyka biznesu stała się punktem wyjścia do dyskusji nad społeczną odpowiedzialnością biznesu. Pierwszymi dobrowolnymi kodeksami dobrych praktyk były zasady Sullivana, które promują społeczną odpowiedzialność biznesu i adresowane są do firm bez względu na ich wielkość i branżę [Pastuszyńska 2009]. Zasady Sullivana zostały spisane w 1977 r. i były adresowane do amerykańskich przedsiębiorców w Republice Południowej Afryki (przyjęło je 125 przedsiębiorców). Sullivan sprzeciwiał się systemowi *apartheidu*³ dlatego kładł nacisk na prawa człowieka i przestrzeganie ich przez firmy. Zasady zabraniały dyskryminacji w zatrudnieniu w zakresie warunków pracy i ustalania wysokości wynagrodzenia ze względu na pochodzenie rasowe. Dotyczyły one również promowania równych szans wobec pracowników pochodzenia afrykańskiego w kwestii szkoleń i zatrudniania ich na stanowiskach nadzorczych, a także przyczyniania się do generalnej poprawy ich warunków życia [Bernatt 2009, s. 24].

W latach siedemdziesiątych na popularności zaczął tracić pogląd Friedmana [1970], który uważał, że „odpowiedzialność społeczna spoczywa wyłącznie na jednostkach, zaś odpowiedzialność firm ogranicza się do zapewnienia zysku udziałowcom”. Friedman podkreślał swój negatywny stosunek do działań na rzecz społeczeństwa i środowiska. Według niego jedyną odpowiedzialnością biznesu jest przynoszenie dochodu ich właścicielom. Twierdził również, że istnieje tylko jedna odpowiedzialność biznesu, która polega na wykorzystaniu zasobów i angażowaniu się w zadania pomnażające zyski, prowadzone zgodnie z regułami gry i w oparciu o otwartą i wolną konkurencję. Słynne stwierdzenie Friedmana „The business of business is business” stało się przewodnim mottem dla wielu firm działających w systemie wolnorynkowym. Pomimo negatywnego podejścia Friedmana do roli społecznej odpowiedzialności w biznesie, rozwijały się nowe i odmienne opinie na ten temat. Powstawały coraz to nowsze definicje CSR, choć w dość zawężonym ujęciu [Każmierczak 2009, s. 11].

³ Apartheid (z języka afrikaans od *apart* = osobno i sufiksu *-heid*) – teoria głosząca konieczność osobnego rozwoju społeczności różnych ras, a także bazujący na tej teorii system polityczny panujący w Republice Południowej Afryki do połowy lat dziewięćdziesiątych XX w., oparty na segregacji rasowej, www.pl.wikipedia.org, z dnia 13.08.2013 r.

Innego zdania niż Friedman był Dodd, który twierdził, że celem przedsiębiorstwa nie jest jedynie zysk, lecz również działanie w interesie społecznym. Według niego celem tworzenia przedsiębiorstw jest przyczynianie się do dobra publicznego. Podkreślał on, że przedsiębiorcy, którzy działają w otoczeniu społecznym mają prawo i obowiązek uczestniczenia w nim [Bernatt 2009, s. 24].

Z poglądem Dodda nie zgadzał się Berle, który w swoich pracach podkreślał konieczność jasnego określenia granic odpowiedzialności osób zarządzających przedsiębiorstwem. Uważał, że wskazanie na inne osoby niż właściciele (udziałowcy) przedsiębiorstwa jako podmioty, które powinny czerpać korzyści z działalności gospodarczej, powoduje zamglenie odpowiedzialności menedżerów i daje im możliwość znalezienia łatwego uzasadnienia dla każdej podjętej decyzji [Berle 1931, s. 1049].

Oba poglądy zarówno Friedmana i Berle dotyczące wyłącznego charakteru powiązania między przedsiębiorstwem a jego udziałowcami zaczęły później tracić na popularności. Zwracano uwagę, że błędne jest stwierdzenie, iż działania przedsiębiorstw nie wywierają żadnych skutków społecznych, środowiskowych czy politycznych. Ponadto podkreślano, że przedsiębiorcy otrzymali od społeczeństwa wiele przywilejów i z tego powodu muszą uwzględniać w prowadzonej działalności gospodarczej wartości istotne w społeczeństwie [Bernatt 2009, s. 25].

Pod koniec lat siedemdziesiątych Carroll [1979, s. 499] przedstawił model, który zademonstrował nierozzerwalność kilku aspektów odpowiedzialności: ekonomicznej, prawnej, etycznej i filantropijnej. Autor podkreślał, że te cztery podstawowe sfery w sposób wyczerpujący kategoryzują odpowiedzialność społeczną przedsiębiorstw [Carroll 1979, s. 499]. Model Carrolla został w latach dziewięćdziesiątych rozbudowany i przedstawiony w postaci piramidy nawiązującej do hierarchii potrzeb Masłowa [1999, s. 40-42].

Lata osiemdziesiąte to okres, kiedy to pojawiło się bardziej „odpowiedzialne” podejście do strategii biznesowej. Doszukiwano się ścisłych powiązań między CSR, a wymiernymi korzyściami finansowymi dla przedsiębiorstw [Każmierczak 2009, s. 11].

Nowoczesne ujęcie koncepcji CSR pojawiło się w latach dziewięćdziesiątych XX w., a jej dynamiczny rozwój ma związek z transformacją ustrojową i początkami wolnego rynku. Istotną rolę odegrały wtedy dynamicznie rozwijające się korporacje transnarodowe, które poprzez znacznie ułatwiony przepływ kapitału i innych czynników produkcji zaczęły coraz silniej wpływać na gospodarkę różnych państw w miejscach, gdzie lokowały swój kapitał. Działania międzynarodowych korporacji wpływały zarówno pozytywnie (np. poprzez spadek bezrobocia

na skutek otwarcia fabryk, inwestycje w lokalną infrastrukturę), jak i negatywnie (np. poprzez wzrost bezrobocia spowodowany zamknięciem fabryk, przyczynienie się do zanieczyszczania środowiska naturalnego) [Wołoszyn i inni 2012, s. 12].

W Polsce za pierwszą falę CSR uznaje się połowę lat dziewięćdziesiątych, kiedy to motywacja do realizacji praktyk CSR pochodziła w głównej mierze z niektórych korporacji międzynarodowych [Rok 2014, s. 6 - 7]. Zachodzące procesy i przemiany sprawiły, że polski rynek stał się atrakcyjny dla wielu zagranicznych inwestorów, którzy chętnie otwierali filie swoich przedsiębiorstw. Zmiany nastąpiły nie tylko pod względem gospodarczo-politycznym, ale także w sferze mentalności polskich przedsiębiorców. W okresie transformacji, oprócz zmian wyraźnie określonych przez prawo, odnotowano gwałtowny wzrost liczby dobrowolnych inicjatyw korporacyjnych chroniących środowisko naturalne, takich jak systemy zarządzania środowiskowego ISO 14001 (EMS)⁴ [Kudlak 2017 s. 3194-3203].

Transformacja ustrojowa Polski wywarła istotny wpływ na kształt relacji zachodzących pomiędzy systemami społeczno-gospodarczym i przyrodniczym kraju. Zmiany strukturalne gospodarki, przekształcenia instytucjonalne oraz reformy prawa doprowadziły do nadania nowego kształtu tych relacji. Następstwem zmian były: zmniejszenie antropogenicznej presji na otoczenie przyrodnicze, systematyczna poprawa stanu środowiska oraz stosunkowo wysoki poziom reakcji systemu społeczno-gospodarczego na istniejące problemy ekologiczne. Taka tendencja utrzymywała się przez dłuższy czas trwania przekształceń ustrojowych [Bernaciak 2016, s.12]. Niestety z końcem pierwszej i wraz z początkiem drugiej dekady XXI w. doszło do wydarzeń, które w znaczący sposób mogły wpłynąć na relacje gospodarka–środowisko i zakłócić dotychczas obserwowane trendy. Jednym z nich był światowy kryzys finansowy, który spowodował m.in. spadek popytu oraz ograniczony dostęp do krótkoterminowego finansowania działalności gospodarczej, co w konsekwencji osłabiło gospodarkę światową i doprowadziło do recesji⁵ [[Bernaciak 2016, s.12].

Druga fala CSR w Polsce związana jest z jej akcesją do Unii Europejskiej w 2004 r. Polska była wtedy mobilizowana przez regulacje europejskie oraz oczekiwania Komisji Europejskiej [Rok 2014, s. 6 - 7]. W tamtym czasie w Polsce pojawiło się wiele firm zachodnich, co zaowocowało otwarciem się na inwestycje zagraniczne i spowodowało szereg zmian

⁴ Szerzej na ten temat zob.: Kudlak, R., 2017, *Drivers of corporate environmentalism: The case of the Polish economy in transition*, Journal of Cleaner Production, vol. 142, s. 3194-3203.

⁵ Szerzej na ten temat zob: Bernaciak, A., 2016, *Aktualne trendy relacji gospodarka–środowisko w Polsce w układzie presja – stan – reakcja*, w: Kożuchowska, E. (red.), *Rozwój trwały i zrównoważony*, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, nr 452, s. 11 - 21.

w zachowaniach ludzi i organizacji. Wśród Polaków zaczęły wykształcać się nowe wzorce postępowania w środowisku pracy (np. dłuższa i bardziej wydajna praca, szkolenia, wyjazdy integracyjne). Na znaczeniu zyskały takie działy jak HR, marketing czy PR. Organizacje zaczęły też wdrażać szereg elementów związanych z zarządzaniem organizacją jak np. motywacja pracowników czy kreowanie pozytywnego wizerunku firmy. Wyrazem zmian jakie zaszły w Polsce, była popularyzacja idei CSR [Sadurska 2009, s. 86].

Trzecia fala CSR według Roka [2014] polega na „interakcji, współdziałaniu, współpracy nie tylko instytucji, ale i ludzi” [Rok 2014, s. 6 - 7]. Kolejne etapy rozwoju CSR w Polsce związane są z weryfikowaniem jakości i efektywności strategii CSR wdrożonych już przez firmy oraz z włączaniem dialogu z interesariuszami do cyklu raportowania danych pozafinansowych [Panek-Owsiańska b.r.].

Na przestrzeni XX-XXI w. podejmowano liczne próby definiowania pojęcia społecznej odpowiedzialności biznesu. Zagadnienie to stało się inspirujące dla wielu przedstawicieli świata nauki.

Zbiegień-Maciąg [1991, s. 48 – 49] definiuje społeczną odpowiedzialność jako „moralną odpowiedzialność firmy i zobowiązanie do rozliczania się przed społeczeństwem ze swojej działalności, zwłaszcza przed grupami wewnętrznymi - właścicielami i pracownikami oraz grupami zewnętrznymi - akcjonariuszami i klientami, władzami lokalnymi, grupami nacisku, ruchami ekologicznymi i konsumenckimi, dostawcami oraz kooperantami i administracją państwową”. Autorka bardzo podkreśla etyczny wymiar koncepcji społecznej odpowiedzialności w biznesie.

Wśród propozycji wyjaśnienia pojęcia CSR przedstawianych przez przedstawicieli świata nauki znalazła się także definicja Rybak [2001, s. 37], według której społeczna odpowiedzialność biznesu jest to „obowiązek wyboru przez kierownictwo takich decyzji i działań, które przyczyniają się zarówno do dbałości o interes własny (pomnażanie zysku przedsiębiorstwa), jak i do ochrony i pomnażania dobrobytu społecznego”.

Inne wyjaśnienie pojęcia społecznej odpowiedzialności biznesu dotyczy relacji organizacji z otoczeniem i uznaje działania społecznie odpowiedzialne za rezultat prawidłowo funkcjonujących wzajemnych powiązań. Taki typ definicji przedstawia Rok⁶, który definiuje CSR jako „filozofię prowadzenia działalności produkcyjnej i usługowej, skierowaną na budowanie trwałych, pozytywnych relacji z wszystkimi zainteresowanymi stronami” [Rok 2001, s. 32].

⁶ Prof. dr hab. Bolesław Rok - zwany ojcem polskiego CSR, założyciel Forum Odpowiedzialnego Biznesu

Griffin [2004, s. 117] określa społeczną odpowiedzialność biznesu jako „zestaw zobowiązań organizacji do ochrony i umacniania społecznego kontekstu, w którym funkcjonuje”.

Kuraszko i Rok [2007, s. 5-7] określają odpowiedzialne prowadzenie biznesu jako proces poznawania i włączania zmieniających się oczekiwań społecznych w strategię zarządzania, a także monitorowania wpływu takiej strategii na konkurencyjność firmy na rynku. Efektem takiego podejścia jest umiejętność spełniania oczekiwań interesariuszy, przy jednoczesnym zapewnieniu równowagi pomiędzy interesami wszystkich zainteresowanych stron, zgodnie z prawem oraz społecznie przyjętymi normami etycznymi.

Inne ujęcie CSR należało do Żemigły [2008, s. 16], według którego „konceptcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oznacza określoną wrażliwość na sprawy otoczenia zewnętrznego (wrażliwość społeczna, ekologiczna), zdolność do utrzymania równowagi między interesami klientów, pracowników i akcjonariuszy, a także świadczenia pewnych usług na rzecz społeczności lokalnej”.

Przedstawione definicje społecznej odpowiedzialności biznesu wskazują na brak jednolitego podejścia do tematu. Choć różnią się pomiędzy sobą, to jednak mają one kilka cech wspólnych. W każdej z definicji CSR stanowi:

- pewne zobowiązanie biznesu,
- korzyści dla społeczeństwa/interesariuszy,
- etyczne zachowanie organizacji.

Niezależnie od świata nauki próby zdefiniowania pojęcia społecznej odpowiedzialności biznesu podjęły organizacje społeczne promujące tę ideę w świecie biznesu. Przedstawione przez nie definicje prezentują bardziej praktyczne spojrzenie na tę kwestię.

Według World Business Council for Sustainable Development [1999] społeczna odpowiedzialność biznesu jest to „kontynuowanie zobowiązania przez biznes, które przyczynia się do rozwoju gospodarczego, przy jednoczesnej poprawie jakości życia pracowników i ich rodzin, a także wspólnoty i społeczeństwa”. Zaś zgodnie z Business for Social Responsibility⁷ CSR określa się jako „konceptję opartą na podejmowaniu decyzji biznesowych uwzględniających wartości etyczne, zgodności z wymogami prawnymi i szacunek dla ludzi i środowiska naturalnego” [Mazur-Wierzbicka 2012, s. 28].

⁷ Business for Social Responsibility jest globalną organizacją non-profit, która współpracuje ze swoją siecią ponad 250 firm członkowskich, aby budować sprawiedliwy i zrównoważony świat, <https://www.preventionweb.net/organizations/7632> z dnia 13.08.2013 r.

Tematyką CSR zajęła się Unia Europejska. Komisja Europejska zdefiniowała społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstw w dokumencie zatytułowanym Zielona Księga CSR. W dokumencie tym stanowi, że działając zgodnie z zasadami CSR przedsiębiorstwa dobrowolnie decydują się działać na rzecz lepszego społeczeństwa i czystszej środowiska naturalnego. Odpowiedzialność ta jest wyrażana w stosunku do pracowników oraz wszystkich stron zainteresowanych działalnością firmy [Commission of the European Communities 2001, s. 5]. Podejście Komisji Europejskiej do zagadnienia CSR zostało doprecyzowane w roku 2011, co miało związek z odnowieniem strategii unijnej na lata 2011-2014 dotyczącej społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw. Wskazano wówczas, że aby w pełni sprostać zasadom społecznej odpowiedzialności, przedsiębiorstwa powinny wdrożyć proces integracji kwestii społecznych, ochrony środowiska, etyki, praw człowieka i konsumentów z ich działalnością gospodarczą [COM 2011, s. 6]. Żeby w pełni wypełniać zobowiązania, przedsiębiorstwa powinny posiadać mechanizm integracji kwestii społecznych, środowiskowych, etycznych i tych związanych z prawami człowieka, jak i problemów konsumentów ze swoją działalnością oraz podstawową strategią, w ścisłej współpracy z zainteresowanymi stronami, w celu [MillwardBrown 2011]:

- maksymalizacji tworzenia wspólnych wartości dla ich właścicieli/udziałowców i innych zainteresowanych stron i społeczeństwa jako całości,
- rozpoznawania, zapobiegania i łagodzenia ich możliwych negatywnych skutków.

Światowa Rada Biznesu na rzecz Zrównoważonego Rozwoju określa odpowiedzialność społeczną przedsiębiorstw jako: „ciągłe zobowiązanie biznesu do zachowania etycznego oraz przyczyniania się do zrównoważonego rozwoju ekonomicznego poprzez poprawę jakości życia pracowników i ich rodzin, jak również lokalnej społeczności i społeczeństwa jako całości” [Ziemińska 2012].

Powyższa definicja CSR została uzupełniona przez Międzynarodową Korporację Finansową z Grupy Banku Światowego i dodała, że odpowiedzialność społeczna biznesu to: "zobowiązanie do przyczyniania się do zrównoważonego rozwoju poprzez prace z zatrudnionymi, ich rodzinami, społecznością lokalną i społeczeństwem jako całością w celu podnoszenia jakości życia w sposób, jaki jest dobry zarówno dla biznesu, jak i rozwoju" [Ziemińska 2012].

Według Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej CSR „jest efektywną strategią zarządzania, która poprzez prowadzenie dialogu społecznego na poziomie lokalnym przyczynia się do wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw na poziomie globalnym

i jednocześnie kształtowania warunków dla zrównoważonego rozwoju społecznego i ekonomicznego” [Bierzański 2008, s. 5].

Ciekawą definicję CSR, w której chyba najpełniej ujęto istotę tej koncepcji zaprezentowana została przez Canadian Centre for Business in the Community podczas konferencji pt. *The Conference Board of Canada*. Zgodnie z definicją, CSR jest określany jako „całościowe stosunki łączące firmę z jej interesariuszami. Uwzględnić przy tym należy w szczególności: klientów, pracowników, społeczności lokalne, udziałowców, agencje rządowe, dostawców i konkurencję. Elementem społecznej odpowiedzialności jest wspieranie społeczności, relacji pomiędzy pracownikami, tworzenie i utrzymywanie miejsc pracy, odpowiedzialność ekologiczna i finansowa kondycja przedsiębiorstwa” [Jakóbczak 2012, s. 68].

Dość precyzyjną i jedną z najnowszych definicji CSR zawiera norma ISO 26000, opracowana przez Międzynarodową Organizację Standaryzacyjną (ang. International Organization for Standardization, ISO) w 2010 r. Standard ISO 26000 przedstawia wartości, jakimi powinny kierować się organizacje w swojej działalności. Według normy społeczna odpowiedzialność biznesu jest to odpowiedzialność organizacji za wpływ jej decyzji i działań (produkty, serwis, procesy) na społeczeństwo i środowisko, poprzez przejrzyste i etyczne zachowanie, które [Raszeja-Ossowska 2012]:

- przyczynia się do zrównoważonego rozwoju, zdrowia i dobrobytu społeczeństwa,
- bierze pod uwagę oczekiwania interesariuszy,
- jest zgodne z obowiązującym prawem i spójne z międzynarodowymi normami zachowania,
- jest spójne z organizacją i praktykowane w jej relacjach.

Pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu ewaluowało na przestrzeni lat i choć nie ma jednoznacznej definicji obejmującej zakres i rodzaj działań odpowiedzialnych społecznie, to jednak próby określenia standardów CSR podejmują się organizacje międzynarodowe, branżowe oraz same przedsiębiorstwa, które opracowują własne kodeksy etyczne i politykę odpowiedzialności.

2.2. Podmioty społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw

Koncepcję interesariuszy po raz pierwszy ujęto w memorandum wewnętrznym z 1963 r. Instytutu Badawczego Stanford (Stanford Research Institute). Interesariuszy zdefiniowano jako „te grupy, bez których wsparcia organizacja przestałaby istnieć” [Freeman 2010, s. 31]. Najbardziej znaną definicję interesariuszy przedstawił Freeman [1984, s. 46], zgodnie z którą

interesariuszem jest „każda osoba lub grupa, która może wywierać wpływ na daną organizację, lub na którą ta organizacja wywiera wpływ”. Definicja Freemana ujmuje szeroko pojęcie interesariuszy przedsiębiorstwa podkreślając aspekt dwustronności wymiany. Szerokie definicje opierają się na obserwacjach relacji przedsiębiorstw z różnymi grupami podmiotów. W wąskim znaczeniu interesariusze to grupy, od których zależy przetrwanie organizacji. Definicja ta skupia się na bezpośrednim wpływie interesariuszy na osiąganie kluczowych interesów ekonomicznych firmy [Paliwoda-Matiolańska 2009, s. 57].

Ważnym elementem teorii interesariuszy oprócz identyfikacji ich oczekiwań, jest analiza tego, w jaki sposób grupy interesów mogą wpływać na przedsiębiorstwo. Siłą z jaką interesariusze wpływają na organizację zależy od trzech atrybutów [Chodyński 2016, s. 42]:

- władzy jaką interesariusz posiada, opartej na zależności ekonomicznej lub politycznej,
- legitymizacji, opartej o system norm,
- pilności, rozumianej jako szybkość reakcji wymaganej od kierownictwa w odpowiedzi na roszczenia i oczekiwania interesariusza.

Od ilości posiadanych przez interesariusza atrybutów zależy wielkość wpływu na organizację. Samo posiadanie atrybutów jest zmienne, gdyż interesariusz może je nabyć jak i stracić. Co więcej, władza, legitymizacja oraz pierwszeństwo mają pochodzenie społeczne, zatem nie są obiektywne. Ponadto interesariusze mogą, ale nie muszą być świadomi swojego wpływu na przedsiębiorstwo [Zamojska, Susmarski 2017, s. 99].

Wydaje się być uzasadnione rozpatrywanie wszystkich grup interesariuszy (stakeholders) oddzielnie. Należy jednak zauważyć, że każda osoba może należeć jednocześnie do kilku grup interesariuszy. Na przykład samotna osoba może być klientem organizacji, a także pracownikiem i członkiem lokalnego stowarzyszenia środowiskowego, a tym samym martwić się o środowisko. Zapewne ta osoba będzie również martwiła się o przyszłość, w swoim własnym imieniu lub w imieniu swoich dzieci [Crowther i inni 2008, s. 30].

Interesariuszy można podzielić na wewnętrznych i zewnętrznych (rys. 2). Do pierwszej grupy należą: właściciele, akcjonariusze, menedżerowie, pracownicy związki zawodowe. Natomiast drugą grupę stanowią: klienci, dostawcy, konkurenci, wierzyciele, władze lokalne i centralne, rządy innych państw, organizacje pozarządowe, społeczność lokalna, różne stowarzyszenia, media itd. Relacje, które zachodzą w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym oraz siły oddziaływania różnych grup interesariuszy wpływają na działalność przedsiębiorstwa i podejmowane przez nie decyzje [Sznajder 2013, s. 194 – 208].

Rysunek 2. Interesariusze przedsiębiorstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Kaźmierczak, M., 2009, *Bezpieczeństwo i higiena pracy a rozwój koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu*, Bezpieczeństwo Pracy: nauka i praktyka 2009, s. 11.

Crowther [2008, s. 30] przedstawia podział na interesariuszy dobrowolnych (voluntary stakeholders) i przymusowych interesariuszy (involuntary stakeholders). Dobrowolni interesariusze mogą zdecydować czy być interesariuszem organizacji, podczas gdy przymusowy interesariusz nie może. Na przykład pracownik może zrezygnować z zatrudnienia w organizacji i dlatego jest dobrowolnym interesariuszem. Społeczność lokalna lub środowisko nie jest w stanie dokonać takiego wyboru i dlatego należy je uznać za przymusowych interesariuszy. Przymusowi interesariusze mają narzucone interesy i nie są w stanie się wycofać z własnej woli.

W literaturze przedmiotu można znaleźć także podział na aktywne interesariuszy (active stakeholders) i pasywne interesariuszy (passive stakeholders). Ci pierwsi chcą uczestniczyć w działaniach organizacji. Aktywnymi interesariuszami są menedżerowie, pracownicy, ale mogą być też nimi inne grupy nie wchodzące w skład organizacji, takie jak organy regulacyjne lub grupy nacisku. Pasywni interesariusze to ci, którzy nie starają się uczestniczyć w kształtowaniu polityki, czyli społeczności lokalne, akcjonariusze instytucjonalni i rząd [Course Hero 2017].

Inny podział interesariuszy uwzględnia charakter relacji, jaka zachodzi między nimi a organizacją. Według niego wyróżnia się trzy grupy [Paliwoda-Matiolańska 2009, s. 59]:

Pierwsza grupa to ci, którzy współtworzą przedsiębiorstwo dzięki swej pracy, wiedzy, kompetencjom i kapitałom. To wszyscy ci, którzy mieszczą się w ramach przedsiębiorstwa, czyli pracownicy, akcjonariusze i właściciele, kadra kierownicza. Relacje między tymi interesariuszami mają charakter substanowiący. Zatem interesariusze substanowiący to tacy, bez których biznes sam w sobie nie mógłby istnieć.

Druga grupa to interesariusze wywodzący się bezpośrednio z działalności przedsiębiorstwa. Zatem są to klienci przedsiębiorstwa, jego kooperanci i dostawcy oraz konkurenci. Grupę tych interesariuszy łączy z przedsiębiorstwem związek o charakterze formalnego kontraktu, dlatego nazywani są interesariuszami kontraktowymi.

Trzecią grupę stanowią różne wspólnoty m.in. wspólnota lokalna, regionalna, państwowa czy globalna. Do grupy tej należą różne instytucje społeczne i rządowe. Ich relacje z przedsiębiorstwem mają charakter kontekstowy. Interesariusze kontekstowi pełnią zasadniczą rolę w osiąganiu przez firmę dobrego imienia i akceptacji swojej działalności. Są to również ci, którzy bronią wspólnych dóbr i troszczą się o wspólne dobra, takie jak środowisko, pokój, bezpieczeństwo, wolność i sprawiedliwość.

Niezwykle istotne w procesie wdrażania CSR jest komunikowanie działań z tego obszaru. Komunikowanie społecznej odpowiedzialności biznesu wiąże się bezpośrednio z mapą interesariuszy. Sprawna komunikacja wymaga tego, aby wiedzieć kto jest odbiorcą informacji. Niekiedy kanały komunikacji nie odpowiadają w pełni na potrzeby przedsiębiorstwa. W zakresie komunikacji CSR firmy poszukują odpowiedzi na trzy kluczowe pytania: do kogo kierować komunikację, jak dotrzeć do różnych grup interesariuszy i co ma być treścią przekazu [Forum Odpowiedzialnego Biznesu 2014]. Każde przedsiębiorstwo powinno zbudować własną mapę związków z interesariuszami, aby móc zidentyfikować te powiązania i efektywnie zarządzać relacjami. Przedsiębiorstwa odpowiadają przed podmiotami związanymi bezpośrednio lub pośrednio z ich działalnością oraz zainteresowanymi wynikami za skutki swojej aktywności. Istnieje potrzeba ochrony interesów właścicieli (zwłaszcza akcjonariuszy), konsumentów, pracowników i społeczności. Idea społecznej odpowiedzialności biznesu mówi, że organizacja nie może być nastawiona wyłącznie na zysk [Paliwoda-Matiolańska 2009, s. 59].

Zdaniem Friedmana przedsiębiorstwo ponosi odpowiedzialność przede wszystkim za maksymalizację wartości dla właścicieli, akcjonariuszy. Autor poglądu twierdził również, że firma powinna wykorzystywać zasoby i podejmować działalność w celu zwiększenia zysków

dla właścicieli, natomiast rozwiązywanie problemów społecznych pozostawić zaangażowanym w to osobom i instytucjom rządowym. Zwolennicy tej koncepcji twierdzą, że cele innych grup zainteresowanych funkcjonowaniem przedsiębiorstwa (pracowników, wierzycieli, klientów, dostawców, społeczeństwa) są zabezpieczone wynegocjowanymi umowami. Interesy tych grup interesariuszy są też wspierane przez dodatkowe przepisy np. w prawie pracy czy umowach o odpowiedzialności [Adamczyk 2009, s. 46].

Obecnie pogląd, że przedsiębiorstwo działa jedynie w interesie swoich interesariuszy traci na znaczeniu, gdyż organizacje są coraz bardziej uzależnione od otoczenia, z którym wchodzi w sieć relacji społecznych. Prawidłowe relacje z otoczeniem pozwalają zaś zdobyć przychyłność różnych grup społecznych w realizacji celów przedsiębiorstwa.

Współcześnie za grupy interesów uznaje się te podmioty i grupy osób, które spełniają następujące kryteria [Adamczyk 2009, s. 48]:

- wysuwają żądania wobec firmy (niezależnie od natury tych żądań),
- mają faktyczną bądź potencjalną możliwość wyegzekwowania tych żądań,
- mają warunkową bądź bezwarunkową chęć wykorzystania swojej siły wpływu na proces decyzyjny przedsiębiorstwa w celu realizacji swych żądań.

Przedsiębiorstwo różnie postrzega role różnych grup interesów w tworzeniu jego wartości, stąd pojawiają się różnice dotyczące celu głównego. Cele przedsiębiorstw są różne, a przy ograniczonych zasobach i rozbieżności oczekiwań grup interesów muszą one dokonywać wyborów między rywalizującymi ze sobą, a nawet pozostającymi w sprzeczności dążeniami. Sprzeczności pojawiają się też między celami grupowymi a celem ogólnym przedsiębiorstwa. Zbyt duże korzyści dla określonej grupy elementów szkodzą przedsiębiorstwu jako całości. Skłonność do maksymalizacji celów poszczególnych grup musi być hamowana, jeśli przedsiębiorstwo chce się rozwijać. Zadaniem menedżerów najlepsze jest znalezienie takiego rozwiązania, które by zapewniało możliwie największą zbieżność celów i dążeń prowadzących do skutecznego ich osiągnięcia [Adamczyk 2009, s. 49].

Realizacją celów przedsiębiorstwa zainteresowane są następujące grupy interesów [Kościelniak 2010, s. 151]:

- akcjonariusze – głównie maksymalizacją zysku w krótkim okresie (zwłaszcza drobni akcjonariusze), a w długim okresie stopą zwrotu z zainwestowanego kapitału, marką i prestiżem firmy (akcjonariusze strategiczni),
- zarząd – zyskownością i płynnością przedsiębiorstwa, efektywnością procesów i zasobów, marką i prestiżem, utrzymaniem pozycji i możliwościami własnego rozwoju,

- pracownicy – utrzymaniem miejsc pracy i poziomu życia, samorealizacją,
- klienci – podażą dóbr i usług o wysokiej jakości i stosunkowo niskiej cenie,
- dostawcy – trwałą współpracą i regulowaniem wobec nich zobowiązań,
- instytucje finansowe, wierzyciele – zwrotem pożyczonych kapitałów oraz wzrostem kapitału własnego,
- państwo – wpływami do budżetu państwa z tytułu podatków,
- społeczeństwo – sprawiedliwym podziałem, jakością życia i niepogorszeniem sytuacji ekonomicznej.

Każde przedsiębiorstwo posiada swoich interesariuszy i zawsze albo podlega wpływom innych podmiotów, bądź też na nie oddziałuje. Dlatego zgodnie z koncepcją społecznej odpowiedzialności powinno ono dbać o trwałe i przejrzyste relacje ze wszystkim zainteresowanymi jego działalnością stronami.

2.3. Obszary społecznej odpowiedzialności biznesu

W literaturze przedmiotu można znaleźć różne podziały obszarów zaangażowania firm w społeczną odpowiedzialność biznesu. Opierając się na piramidzie Carrolla [1991, s. 39–48], wyróżnia się cztery poziomy odpowiedzialności społecznej biznesu (rys. 3):

- odpowiedzialność ekonomiczną – oznaczającą osiąganie zysku, maksymalizację dochodów ze sprzedaży i minimalizację kosztów, podejmowanie dobrych decyzji strategicznych, prowadzenie starannej polityki podziału wypracowanych zysków, zrównoważony rozwój,
- odpowiedzialność prawną – rozumianą jako przestrzeganie wymagań prawnych, dostarczanie wyrobów zgodnych z przepisami, przeciwdziałanie korupcji, przestrzeganie prawa pracy, honorowanie gwarancji,
- odpowiedzialność etyczną – będącą działaniem zgodnym z oczekiwaniami społecznymi, obyczajami i moralnością, zgodnym z literą i duchem prawa, zapewnieniem etycznego przywództwa oraz tworzącym etyczną spójność przedsiębiorstwa,
- odpowiedzialność filantropijną – przejawiającą się w działalności dobroczynnej, wspieraniu sztuki i edukacji, podnoszeniu „jakości życia” społecznego, byciu dobrym obywatelem, zaangażowaniu w wolontariat.

Rysunek 3. Poziomy odpowiedzialności według Carrolla

Źródło: Carroll, A. B., 1991, *The pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders*, Business Horizons, 34(4), s. 39–48.

Zdaniem Aartsa [2011, s. 207-211] istnieją cztery główne obszary odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstwa: miejsce pracy, środowisko naturalne, społeczność oraz rynek.

Griffin [2004, s. 118–119] wymienia trzy obszary, w których podmioty podejmują działania odpowiedzialne społecznie, a są nimi: środowisko naturalne, udziałowcy zewnętrzni, ogólny dobrobyt społeczny. Pierwszy z obszarów to środowisko naturalne. Obszar ten ujmowany jest jako element zrównoważonego rozwoju. Działania w tym zakresie oznaczają takie funkcjonowanie podmiotu, które będzie zmniejszało szkodliwe oddziaływanie na środowisko. [Kazojć 2014, s. 63]. Ochrona środowiska to obszar CSR, na który składają się: właściwa gospodarka zasobami przyrodniczymi w przedsiębiorstwie, ograniczenie emisji zanieczyszczeń, zarządzanie odpadami i zanieczyszczeniami za pomocą urządzeń sprzyjających ochronie środowiska, przestrzeganie przepisów dotyczących ochrony środowiska naturalnego. Dlatego coraz częściej porusza się zagadnienia dotyczące troski o środowisko naturalne, a w tym dotyczące m.in. efektu cieplarnianego, zmian klimatycznych, technologii zmniejszających zużycie zasobów nieodnawialnych, wykorzystania źródeł odnawialnych w zaspokajaniu potrzeb energetycznych. Przejawem troski o środowisko naturalne jest także prowadzenie przez przedsiębiorstwa konsultacji ze społecznościami lokalnymi, pracownikami i ekspertami z dziedziny ekologii [Business Insider Polska 2011]. Coraz więcej przedsiębiorstw, niezależnie od narzucanych im działań przez dyrektywy unijne dotyczące ochrony środowiska, podejmuje szereg inicjatyw np. stosują coraz nowocześniejsze urządzenia, procesy, technologie. Taka postawa uznawana jest powszechnie za przejaw

innowacyjności i znacznie podnosi wartość firm w oczach interesariuszy [Kazojć 2014, s. 63]. Niestety żadne przedsiębiorstwo nie prowadzi działalności bez szkód dla środowiska naturalnego (m.in. prowadzi do zwiększonego hałasu, zanieczyszczenia wody i gleby, emisji dwutlenku węgla do powietrza, wytwarzania odpadów), dlatego tak ważna jest świadomość ekologiczna firm [Business Insider Polska 2011].

Drugi z obszarów wymienionych przez Griffina to udziałowcy zewnętrzni, zwani także interesariuszami. Są nimi osoby i podmioty nie będące częścią organizacji, ale takie, które choćby z powodów materialnych zainteresowane są funkcjonowaniem firmy. Działalność przedsiębiorstw w zakresie społecznej odpowiedzialności koncentruje się przede wszystkim na klientach, pracownikach i inwestorach. W dalszej kolejności firmy wybierają spośród innych „udziałowców zewnętrznych” te grupy, które są szczególnie związane z organizacją i są dla niej ważne. Odpowiedzialność w stosunku do klientów oznacza m.in. rzetelne i uczciwe ich traktowanie. Inne przejawy społecznej odpowiedzialności to żądanie uczciwych cen, respektowanie gwarancji, wywiązywanie się z uzgodnionych terminów dostaw czy odpowiedzialność za jakość sprzedawanych produktów. Innymi interesariuszami, na których organizacja najczęściej skupia uwagę są pracownicy. Społecznie odpowiedzialne firmy uczciwie traktują swoich pracowników czyniąc z nich część zespołu, respektują ich godność i podstawowe potrzeby ludzkie [Griffin 2004, s. 118]. Odpowiedzialność w miejscu pracy jest procesem dwustronnym, gdyż aktywnie angażuje pracodawcę i pracownika oraz wymaga od obu stron współpracy i współodpowiedzialności za działania warunki w miejscu pracy. Zasadniczym czynnikiem decydującym o sukcesie jest odpowiednie podejście zarządu, menadżerów, a także pracowników do społecznej odpowiedzialności biznesu [Business Insider Polska 2011]. Kolejna grupa udziałowców zewnętrznych to inwestorzy, którzy od przedsiębiorstw odpowiedzialnie społecznych mogą oczekiwać uczciwego i wiarygodnego przekazywania informacji, przestrzegania procedur księgowych, dostarczania rzetelnych informacji dotyczących wyników finansowych firmy, a także zarządzania organizacją w sposób zapewniający ochronę praw i inwestycji akcjonariuszy [Griffin 2004, s. 118].

Trzeci obszar to ogólny dobrobyt społeczny. Od przedsiębiorstw oczekuje się tego, że oprócz odpowiedzialnego podejścia do „udziałowców zewnętrznych” i środowiska będą wspierały ogólny dobrobyt społeczny. Przykładem takiego zachowania jest działalność filantropijna, wspieranie instytucji kultury oraz przyczynianie się do poprawy opieki zdrowotnej i oświaty publicznej [Griffin 2004, s. 120]. Black [2011, s. 116-117] również podkreśla istotę aspektu CSR, jakim jest obszar kontaktu ze społecznościami lokalnymi. Do

elementów, w zakresie których podmioty powinny podejmować działania wobec lokalnej społeczności, zalicza on: przedsiębiorczość, edukację, kulturę i sztukę oraz środowisko. Dobrobyt społeczności, w której otoczeniu przedsiębiorstwa funkcjonują, jest determinantą ich powodzenia. Niezmiernie ważna jest reputacja firmy w otoczeniu, w którym działa, ponieważ wpływa ona na jej wizerunek jako pracodawcy, producenta, a także na konkurencyjność. Bardzo często przedsiębiorcy nie zdają sobie sprawy, że podejmowana przez nich działalność biznesowa wpływa na kształt, sposób i poziom życia mieszkańców żyjących w najbliższym otoczeniu firmy. Nie rozumieją też, że działania prowadzone we współpracy z przedstawicielami tej społeczności mogą przyczynić się do rozwiązania określonych problemów społecznych [Business Insider Polska 2011].

Kolejny podział obszarów CSR został zaproponowany przez Międzynarodową Organizację Standaryzacyjną w normie ISO 26000. Norma określa następujące obszary odpowiedzialności organizacji [Polski Komitet Normalizacyjny 2012]:

- Ład organizacyjny - podejmowanie decyzji w organizacji,
- Prawa człowieka - wszystkie niezbywalne prawa, które przysługują ludziom z faktu bycia osobami obdarzonymi godnością,
- Relacje z pracownikami - wszystkie występujące w praktyce organizacji relacje z pracownikami wykonującymi na jej rzecz prace, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz organizacji,
- Środowisko - wpływ decyzji i działań organizacji na środowisko przyrodnicze,
- Uczciwe praktyki rynkowe - etyczne postępowanie organizacji w stosunku do wszystkich innych podmiotów,
- Relacje z konsumentami - odpowiedzialność za dobra i usługi oferowane konsumentom,
- Zaangażowanie społeczne i rozwój - relacje organizacji z innymi organizacjami działającymi w jej bliższym i dalszym otoczeniu oraz przyczynianie się do poprawy jakości życia w jego wszystkich wymiarach.

W zależności od przyjętej definicji społecznej odpowiedzialności, każda firma może dokonać wyboru danego obszaru CSR, w którym będzie realizowała działania. Ważne jest jednak to, aby miały one charakter długofalowy oraz były nastawione na rozwiązanie konkretnego problemu. Istotne jest również, aby pamiętać o tym, iż wszystkie przedstawione powyżej obszary społecznej odpowiedzialności biznesu są ze sobą powiązane i wzajemnie na siebie oddziałują.

2.4. Korzyści z realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu

Obecnie dla przedsiębiorstw nie jest już tylko ważne osiągnięcie zysków i rozwój, ale także budowanie trwałych relacji z otoczeniem, w którym działają. Zachowanie zgodne z koncepcją CSR wpływa na te powiązania oraz na wizerunek podmiotu gospodarczego. Prowadzenie działalności biznesowej zgodnie z koncepcją CSR przynosi wiele korzyści zarówno przedsiębiorstwu, jak i otoczeniu, w którym funkcjonuje.

Działania podejmowane w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu skierowane są do interesariuszy zarówno z otoczenia wewnętrznego organizacji (właścicieli, pracowników, udziałowców, akcjonariuszy), jak i zewnętrznego (dostawców, nabywców, inwestorów, kontrahentów).

Zgodnie z koncepcją interesariuszy Freemana [1984, s. 46] i podziałem ich na wewnętrznych i zewnętrznych można przyjąć podział korzyści zaproponowany przez Sznajdera [2013, s. 194–208] wyróżniający (tab. 5):

- korzyści wewnętrzne – to korzyści dla firmy, które są skutkiem działań podjętych na rzecz interesariuszy wewnętrznych,
- korzyści zewnętrzne – to korzyści społeczne, które są wynikiem działań podejmowanych na rzecz zaspokajania potrzeb i oczekiwań interesariuszy zewnętrznych.

Działania podejmowane na rzecz otoczenia wewnętrznego mogą być również widoczne w otoczeniu zewnętrznym i odwrotnie. Ponadto działalność społecznie odpowiedzialna kształtuje relacje zarówno w otoczeniu wewnętrznym jak i zewnętrznym. Nie można zatem oddzielić otoczenia zewnętrznego od wewnętrznego [Sznajder 2013, s. 194–208].

Rok [2004, s. 52–53] proponuje podział korzyści ze stosowania postulatów CSR na korzyści dla firmy oraz korzyści społeczne. Pierwsza grupa korzyści obejmuje:

- wzrost zainteresowania inwestorów,
- zwiększenie lojalności konsumentów i interesariuszy,
- poprawę relacji ze społecznością i władzami lokalnymi,
- osiągnięcie przewagi konkurencyjnej,
- podniesienie poziomu kultury organizacyjnej firmy,
- kształtowanie pozytywnego wizerunku firmy w oczach pracowników,
- obniżenie fluktuacji kadr,
- zdrowie organizacji.

Do grupy korzyści społecznych zalicza się:

- nagłaśnianie i rozwiązywanie ważnych problemów społecznych,
- edukowanie społeczeństwa,
- poprawa stanu środowiska naturalnego,
- dostęp do informacji o firmie,
- poszanowanie praw człowieka.

Tabela 11. Korzyści wewnętrzne i zewnętrzne ze stosowania zasad CSR

Korzyści wewnętrzne	Korzyści zewnętrzne
– budowanie poczucia, że istnienie przedsiębiorstwa jest korzyścią dla jego otoczenia, – budowanie przewagi konkurencyjnej, – korzyści finansowe, – minimalizacja ryzyka, – mniejsza rotacja zatrudnienia, – możliwość samorozwoju, – penetracja nowych rynków, – poczucie bezpieczeństwa zatrudnienia, – poprawa komunikacji, – poprawa kultury organizacyjnej, – poprawa wizerunku przedsiębiorstwa, – poprawa zarządzania, – profesjonalizm działania, – redukcja kosztów, – wdrażanie innowacji, – większa elastyczność, – większa lojalność, – większa motywacja, – większa wiedza na temat otoczenia, – większe bezpieczeństwo pracy, – większe zaufanie, – wyższa satysfakcja, – wyższa wydajność, – wyższy poziom inwestycji, – wzrost wartości przedsiębiorstwa, – wzrost zainteresowania inwestorów.	– bezpieczeństwo i niezawodność produktu/usługi, – budowanie poczucia, że istnienie przedsiębiorstwa jest korzyścią dla jego otoczenia, – czytelne i przejrzyste działania konkurencyjne, – ochrona środowiska naturalnego, – kultura działań biznesowych, – nakłady finansowe na rzecz ochrony środowiska, – niższa cena produktu/usługi, – wyższa jakość produktu/usługi, – większa wiarygodność finansowa firmy, – poprawa komunikacji, – profesjonalizm działania, – przestrzeganie norm prawnych, – racjonalna eksploatacja zasobów naturalnych, – redukcja zanieczyszczeń, – stymulacja rozwoju, – tworzenie miejsc pracy, – uczciwa konkurencja, – większa lojalność, – wspieranie przemian, – współdziałanie, – wyższy poziom inwestycji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Sznajder, M., 2013, *Korzyści z wdrożenia koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu (z uwzględnieniem koncepcji interesariuszy)*, s.194 – 208.

Korzyścią dla firmy uwzględniającej w swojej strategii wymiar społeczny jest łatwiejszy dostęp do finansowania. Przedsiębiorstwa, które oprócz dobrych wyników finansowych, są zarządzane w sposób przejrzysty, odpowiedzialnie budują swój wizerunek i dobre relacje

z otoczeniem mogą liczyć na większe zainteresowanie kredytodawców. Wielu inwestorów uzależnia wiarygodność finansową firmy od jej wiarygodności społecznej [Rok 2004, s. 52]. Firmy działające w oparciu o zasady CSR są postrzegane jako stabilniejsze, bardziej godne zaufania oraz niosące mniejsze ryzyko niż podmioty niepodjemujące takich działań. Na takie postrzeganie firm przez inwestorów ma wpływ transparentność ich działań ekonomicznych, ekologicznych i społecznych, która przyczynia się do poprawy wizerunku i reputacji [Bem-Kozieł 2008, s. 242].

Kolejną korzyścią dla firmy jest zwiększenie lojalności konsumentów i interesariuszy. W ostatnich czasach wzrasta świadomość społeczna konsumentów. Przy wyborze produktu lub usługi kierują się oni zaufaniem do danej firmy i jej wizerunkiem. Produkt, który nabywają ma być zgodny z ich oczekiwaniami i tym jak przedstawia go firma, bezpieczny, wyprodukowany w sposób ekologiczny i respektujący godność ludzką [Kowalska 2014, s. 2019].

Poprawa relacji ze społecznością i władzami lokalnymi to kolejny pozytywny efekt prowadzenia działalności uwzględniającej potrzeby otoczenia zewnętrznego. Uczestniczenie firmy w życiu społeczności lokalnej oraz podejmowanie długofalowych i wymiernych inwestycji społecznych pozwala na sprawniejsze i bezkonfliktowe jej funkcjonowanie. Społeczna odpowiedzialność firm skutkuje pozyskaniem przychylności społeczności lokalnych, a także zdobyciem zaufania władz samorządowych [Rok 2004, s. 52].

Dzięki społecznej odpowiedzialności biznesu firmy osiągają przewagę konkurencyjną. Łączenie polityki społecznej odpowiedzialności ze strategią przedsiębiorstwa prowadzi do powstania strategii zrównoważonego i trwałego rozwoju. Przedsiębiorstwa chcąc osiągnąć długofalową korzyść ekonomiczną łączą cele ekonomiczne i społeczne. Włączając w proces zarządzania aspekty społeczne firma może osiągnąć przewagę konkurencyjną, która powstaje dzięki innowacyjności i rozwijaniu zasobów niematerialnych takich jak: kapitał społeczny, reputacja oraz tworzenie przedsiębiorczego środowiska dla funkcjonowania organizacji gospodarczych [Paliwoda-Matiolańska 2009, s. 175].

Społeczna odpowiedzialność przynosi korzyść także w postaci podnoszenia poziomu kultury organizacyjnej firmy. Podejmowanie przez firmę wyzwań z zakresu CSR sprawia, że podnosi ona standardy postępowania wobec interesariuszy (pracowników, klientów, kontrahentów), przez co unika tzw. kosztów „złego partnerstwa”. Zmiany te prowadzą do kształtowania się kultury organizacyjnej firmy, opartej na zaufaniu, odpowiedzialności i przejrzystości dla wszystkich zainteresowanych stron [Rok 2004, s. 52].

Następnym pozytywnym efektem społecznej odpowiedzialności jest kształtowanie pozytywnego wizerunku firmy w oczach pracowników. Jednym z elementów pozafinansowego motywowania pracowników jest społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. Poprzez kodeksy etyczne, programy społeczne, dbałość o środowisko firma zyskuje uznanie i poprawę wizerunku wśród pracowników. Dzięki temu, że działalność firmy skierowana jest również na rozwiązywanie istotnych problemów społecznych pracownicy są bardziej zmotywowani i utożsamiają się z nią [Rok 2004, s. 52].

Działania społecznie odpowiedzialne mają również wpływ na obniżenie fluktuacji kadr. Do takiego stanu przyczynia się odpowiednia polityka kadrowa związana z równością i merytorycznymi kompetencjami, motywacją, równowagą między życiem zawodowym a osobistym, możliwością edukacji i rozwoju, funkcjonowaniem kryterium zwalniania i stosowaniem założeń outplacementu (zwolnienia monitorowane) [Bartkowiak 2011, s. 82].

Inną korzyścią płynącą ze stosowania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu jest zdrowie organizacji, które to pojęcie ma szereg interpretacji w literaturze. Zwetsloot [2004] przyrównał zdrowie organizacji do zdrowia człowieka. Według niego zdrowie oznacza sukcesy finansowe organizacji, jej efektywność i skuteczność. Inaczej postrzegają zdrowie organizacji Smet, Loch i Schaninger z firmy McKinsey & Company [2007]. Autorzy zwracają uwagę na społeczne aspekty organizacji i twierdzą, iż zdrowa organizacja „jest odporna na szok, dobrze wykonuje swoje zadania, skupia pracowników wobec wspólnego celu, koncentruje się na odnowieniu i zapewnia, że jedne praktyki dopełniają drugie”. Wskazali oni także na pięć podstawowych cech zdrowej organizacji: odmłodzenie, uzgodnienie, komplementarność, egzekwowanie, elastyczność.

Do grupy korzyści społecznych, jakie daje społecznie odpowiedzialne podejście do biznesu należy m.in. nagłaśnianie i rozwiązywanie ważnych problemów społecznych. Dzięki wsparciu i przystępowaniu do kampanii czy programów społecznych firmy przyczyniają się do nagłośnienia danego problemu i wzmacniania postaw obywatelskich oraz zminimalizowania lub nawet całkowitego rozwiązywania trudnych kwestii [Rok 2004, s. 53].

Pozytywnym efektem stosowania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu jest również edukowanie społeczeństwa. Firmy, które swoją działalność opierają na tej idei promują ją tym samym w świecie biznesu, co sprawia, że partnerzy handlowi i firmy konkurencyjne również zaczynają stosować zasady CSR. Taka postawa firmy ma również odbicie w postawach konsumentów, którzy zyskują świadomość takich zagadnień jak: odpowiedzialność w życiu

gospodarczym, uczciwa konkurencja, dbałość o środowisko naturalne czy tolerancja i poszanowanie praw człowieka [Rok 2004, s. 53].

Przejawem społecznego podejścia do działalności biznesowej jest troska o środowisko naturalne i zachowanie zasobów naturalnych. Firmy stosujące programy ekologiczne przyczyniają się do poprawy stanu środowiska naturalnego i zmniejszenia poziomu zanieczyszczeń. Często angażują się one w edukację mającą na celu podniesienie świadomości ekologicznej. Dowiedziono, iż przedsiębiorstwa stosujące dobre praktyki skierowane na ochronę środowiska wpływają przez to na postawy pracowników zwiększając ich gotowość do troski o ekologię [Bartkowiak 2011, s. 83].

Korzyścią jaką może przynieść respektowanie przez przedsiębiorstwa założeń CSR w zakresie ochrony środowiska jest m.in. redukcja emisji gazów CO₂. Jak potwierdzają wyniki badań empirycznych [Kudlak 2019, s. 169 – 176] CSR ma znaczący wpływ na obniżenie poziomu emisji CO₂⁸.

Kolejną korzyścią społeczną jest dostęp do informacji o przedsiębiorstwie. Firma, która udostępnia swoje dane dotyczące strategii odpowiedzialności wobec swoich interesariuszy w raporcie społecznym, przeprowadza audyt zewnętrzny, a także przedstawia konkretne wyniki w sferze ekologicznej, społecznej i ekonomicznej staje się bardziej zmotywowana do osiągania coraz to lepszych rezultatów działalności i dąży do prowadzenia bardziej przemyślanych programów społecznych [Rok 2004, s. 53].

Inny podział korzyści ze stosowania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu to podział ze względu na charakter ich pozyskiwania i obejmuje korzyści pozafinansowe i finansowe. Do korzyści pozafinansowych można zaliczyć [Sznajder 2013, s.194 – 208]:

- korzyści jakościowe to m.in. wzrost zaangażowania i motywacji wśród pracowników, innowacje, nowe i bardziej efektywne modele usług lub procesów, lepsza adaptacja do nowych regulacji i lepsza ich integracja z procesami, ulepszony dostęp do kapitału, lepsze relacje z inwestorami, społeczny mandat działania,
- ilościowe to np. poprawa reputacji, wzrost produktywności pracowników, zmniejszenie rotacji pracowników, zmniejszenie absencji pracowników, zwiększenie liczby propozycji innowacji w firmie i rozwój nowych produktów, wzrost efektywności zużywania zasobów, wzrost wydajności produkcji, wzrost efektywności dystrybucji.

⁸ Szerzej na ten temat zob.: Kudlak, R., 2019, *The role of corporate social responsibility in predicting CO2 emission: An institutional approach*, Ecological Economics vol. 163, s. 169 – 176.

Anam, Szul-Skjoeldkrona, Zamościńska [2012, s. 23-26] do kluczowych korzyści finansowych, jakie może osiągnąć organizacja dzięki stosowaniu CSR, zaliczają:

- wzrost wartości marki,
- zmniejszenie kosztów osiągnięte np. poprzez oszczędności w zużyciu zasobów, niższe koszty rekrutacji pracowników,
- zmniejszenie ryzyka związanego z prowadzoną działalnością np. dzięki poprawie relacji z inwestorami,
- wzrost obrotów będący rezultatem np. kampanii promocyjnych ukazujących prospołeczne zaangażowanie firmy,
- zwiększenie udziału w rynku.

Podział korzyści ze względu na charakter ich pozyskiwania wydaje się być bliższy przedsiębiorstwom, gdyż funkcjonują one w celu osiągnięcia określonego zysku finansowego. Jednak nie zawsze osiągnięcie korzyści finansowych jest pożądane przez otoczenie organizacji, bowiem działalność społecznie odpowiedzialna to filozofia zachowania przedsiębiorstwa wobec otoczenia, a nie strategia osiągania zysku finansowego. Efekty działań społecznych nie można tylko przeliczać na pieniądze. To również korzyści niematerialne często dające większą wartość przedsiębiorstwu niż korzyści materialne [Sznajder 2013, s.194 – 208].

Potencjalne korzyści w odniesieniu do kluczowych obszarów CSR ujętych w normie ISO 26000 wskazał Rabiański [2011] (tab. 6).

Tabela 12. Potencjalne korzyści w poszczególnych obszarach CSR

Obszary kluczowe CSR w rozumieniu ISO 26000	Potencjalne korzyści z praktykowania
1. Ład organizacyjny	– wiedza pozwalająca podejmować lepsze decyzje, – lepsze zrozumienie nastrojów społecznych, a przez to większa zdolność unikania ryzyk i wyszukiwania szans, – włączenie interesariuszy zwiększa zaufanie do organizacji i zrozumienie dla jej działań
2. Prawa człowieka	– ochrona reputacji - złamanie praw człowieka przez organizację może skutkować utratą zaufania publicznego oraz obniżeniem lojalności pracowników
3. Relacje z pracownikami	– pozytywny wpływ na zdolność organizacji do pozyskiwania nowych pracowników, motywowania i utrzymania zatrudnionych już osób, – poprawa zdolności do realizacji celów organizacji, – poprawa bezpieczeństwa i zdrowia pracowników zwiększająca ich zaangażowanie w poszukiwanie związanych z CSR szans i ograniczenie ryzyka, – pozytywny wpływ na reputację organizacji
4. Środowisko	– oszczędności wynikające z bardziej wydajnego wykorzystania zasobów, mniejszego zużycia wody, niższych wydatków na utylizację odpadów,

	– oszczędności wynikające z bardziej efektywnego wykorzystania i odzyskiwania surowców (niższa materiałochłonność i energochłonność), – strategiczne zwiększenie dostępności surowców w dłuższej perspektywie, – przyczynienie się do ograniczenia negatywnych skutków zmian klimatu (ograniczenie emisji CO₂), – w związku z rosnącą świadomością społeczeństw pozytywny wpływ na reputację
5. Uczciwe praktyki rynkowe	– poprawa otoczenia społecznego i ekonomicznego, w którym organizacja funkcjonuje, – kształtowanie bardziej sprawiedliwego otoczenia społecznego i ekonomicznego dzięki zwalczaniu korupcji, promowaniu uczciwości w polityce oraz zachęcaniu do uczciwej konkurencji i poprawy uczciwości transakcji, – uczciwość stwarza wszystkim organizacjom równe warunki działania, przyczynia się do innowacyjności oraz w dłuższej perspektywie redukcji kosztów
6. Relacje z konsumentami	– wybory konsumenckie wpływają na sukces organizacji, – angażowanie się organizacji we współpracę z konsumentami pozwala skuteczniej odpowiadać na ich oczekiwania, poprawić swoją reputację oraz ograniczyć potencjalne sytuacje konfliktowe dotyczące oferowanych wyrobów i usług
7. Zaangażowanie społeczne i rozwój	– przyczynianie się do wspólnego dobra, – wzmocnienie społeczeństwa obywatelskiego oraz instytucji, stanowiące ważny element stabilności, spójności i sprawiedliwości społecznej, – poprawa jakości życia społeczności i zdolności organizacji do realizacji własnych celów, – pozytywny wpływ na reputację organizacji oraz podniesienie morale pracowników, – czerpanie zysków z rozwoju społeczno- ekonomicznego społeczności lokalnej przez organizację w dłuższej perspektywie (np. wyższego poziomu edukacji).

Źródło: Rabiański R., 2011, *Biznes odpowiedzialny społecznie. Zagadnienia, korzyści, praktyki*, Partnerstwo Transgeniczne, <http://www.ciam.fii.org.pl/wp-content/uploads/2011/01/Podrecznik-CSR.pdf> [dostęp: 11.09.2013].

Przedstawione powyżej korzyści udowadniają, jak wiele mogą zyskać firmy poprzez prowadzenie działalności biznesowej zgodnie z zasadami koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu oraz uświadamiają, że społeczna działalność biznesu dotyczy wielu aspektów. Ponadto opisane korzyści pozwalają zrozumieć przedsiębiorcy z jaką siłą oddziałuje na otoczenie, jak również jak duży wpływ na podejmowane przez niego decyzje mają interesariusze. Dzięki prowadzeniu działalności biznesowej zgodnie z zasadami CSR, korzyści czerpie firma, społeczeństwo, jak i całe państwo.

2.5. Uwarunkowania społecznej odpowiedzialności biznesu

Wdrażanie koncepcji CSR staje się coraz bardziej powszechne wśród przedsiębiorców. To nie jest już tylko nowa moda w zarządzaniu, ale także tendencja ogólnoswiatowa. Przedsiębiorstwa coraz częściej podejmują praktyczne działania w tym zakresie. Motywy wdrażania postulatów CSR są różne, począwszy od czystej kalkulacji biznesowej, poprzez modę, chęć poprawy wizerunku, presję otoczenia, a skończywszy na argumentacji o charakterze etycznym.

Funkcjonowanie i rozwój przedsiębiorstw są uwarunkowane wieloma czynnikami wewnętrznymi (związanymi z sytuacją wewnętrzną firm) i czynnikami otoczenia przedsiębiorstwa (instytucjonalnymi). Te pierwsze kształtowane są przez tzw. środowisko wewnętrzne organizacji, natomiast zewnętrzne uwarunkowania kreowane są przez otoczenie, w którym funkcjonuje dana firma. Czynniki te mogą jednocześnie pobudzać i blokować działalność przedsiębiorczą [Lisowska, Szymańska 2013, s. 13]. Na ten typ uwarunkowań, firma ma ograniczone możliwości oddziaływania [Mitek. Miciuła 2012, s. 54].

Wyżej wskazane uwarunkowania mogą mieć także kluczowy wpływ na zaangażowanie przedsiębiorstw w działania CSR. Do pierwszej grupy czynników (wewnętrznych) można zaliczyć wielkość podmiotu, zasoby kapitałowe, zasoby ludzkie, pochodzenie kapitału oraz staż na rynku.

Jednym z czynników wewnętrznych, który może wyjaśnić zróżnicowany poziom zaangażowania przedsiębiorstw w CSR jest skala działalności firm. Większe podmioty są bardziej widoczne dla społeczeństwa, dlatego presja różnych środowisk, a także wystarczające zasoby skłaniają je do prowadzenia działań z obszaru CSR. W innej sytuacji są małe firmy, które często bazując na zdobytej dobrej reputacji angażują się raczej w realizację interesów właścicieli, niż w działania CSR [Cyrán, Dybka 2015, s. 10]. W przypadku małych podmiotów gospodarczych nie prowadzi się najczęściej sformalizowanych praktyk CSR ze względu na brak odpowiedniej wiedzy w tym zakresie, brak czasu, koszty, konieczność poświęcenia się bieżącemu zarządzaniu [Rogowski 2016, s. 43]. Zatem realizacja CSR w małych firmach jest uzależniona od indywidualnych cech właścicieli [Cyrán, Dybka 2015, s. 10]. Potwierdzeniem zależności między wielkością podmiotu a liczbą przedsiębiorstw prowadzących działania z zakresu CSR są wyniki raportu KPMG [2015], według którego dobre praktyki w tym obszarze częściej podejmują duże przedsiębiorstwa. Na wielkość firmy jako barierę w prowadzeniu

działalności społecznej i proekologicznej wskazano także w badaniach przeprowadzonych przez Fundację Duende [2014].

Innym czynnikiem mogącym mieć wpływ na stopień zaangażowania w realizację zasad CSR są zasoby kapitałowe, jakimi dane przedsiębiorstwo dysponuje. W przypadku małych i średnich firm z racji skali funkcjonowania są one stosunkowo niewielkie, co wpływa na skłonność do podejmowania jakichkolwiek inicjatyw. Firmy z sektora MSP borykają się w swojej działalności z wieloma barierami związanymi z ograniczoną dostępnością źródeł zewnętrznych finansowania działalności, takimi jak: utrudniony dostęp do kredytu, stosowanie norm ostrożnościowych przez banki, utrzymująca się w długim okresie polityka wysokich stóp procentowych czy szczególnie restrykcyjność przepisów bankowych w zakresie udzielania kredytów [Piekarz, Stabryła 2005, s. 55]. Brak funduszy to jedna z przyczyn powstrzymujących firmy od działań w zakresie CSR, co potwierdzają wyniki badań Fundacji Duende [2014]. Wysokość obrotów firmy ma również wpływ na poziom wiedzy dotyczącej koncepcji CSR. Jak wskazuje raport opublikowany przez Europejski Fundusz Leasingowy [2019], podmioty z najniższymi obrotami znacznie rzadziej deklarują znajomość terminu CSR.

Kolejny czynnik, który może determinować działania CSR to pochodzenie kapitału. Zakłada się, że stopień penetracji sekcji przez kapitał zagraniczny ma wpływ na zdolność do konkutowania [Piekarz, Stabryła 2005, s. 57]. CSR jest postrzegany jako czynnik budowania przewagi konkurencyjnej organizacji [Suska, 2017, s. 54]. Zatem firmy, które chcą zdobyć przewagę konkurencyjną, muszą być społecznie odpowiedzialne. Wyższy udział firm z kapitałem zagranicznym realizujących działania z zakresu CSR w porównaniu do podmiotów z kapitałem wyłącznie krajowym potwierdza raport KPMG [2015]. To dowodzi tego, że CSR jest trendem globalnym, a w przypadku firm międzynarodowych prowadzenie działalności zgodnie z założeniami koncepcji CSR często jest elementem globalnej strategii grupy, której dany podmiot jest częścią [KPMG 2015].

Zasoby ludzkie to czynnik, który także może mieć wpływ na wdrażanie CSR przez przedsiębiorstwa. Zauważalna jest zależność – im wyższy poziom wykształcenia kadry, tym większa zdolność firm do wdrażania postępu technicznego i elastyczność w dostosowaniu się do sytuacji rynkowej [Piekarz, Stabryła 2005, s. 56]. Ta ostatnia oznacza także uwzględnianie potrzeb otoczenia rynkowego (klientów, dostawców, konkurentów, kooperantów, pracowników, konsumentów i różnych instytucji), co jest jednym z założeń koncepcji CSR. Mniejsze podmioty często nie mają odpowiednio przygotowanej i wykształconej kadry, co przekłada się na brak wiedzy i umiejętności niezbędnych do sprawnego zarządzania procesami

CSR. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu [2015] brak odpowiedniej edukacji kadr zarządzającej stanowi jedną z głównych barier we wdrażaniu CSR.

Do grupy analizowanych czynników wewnętrznych mogących mieć wpływ na poziom zaangażowania w CSR można zaliczyć również staż firmy na rynku. Przedsiębiorstwa z długim stażem, z uwagi na duże doświadczenie i doskonałą znajomość rynku, potrafią często sprawniej rozwiązywać złożone problemy, niż podmioty działające krócej na rynku. Zaś od współczesnych przedsiębiorstw wymaga się m.in. pomocy w rozwiązywaniu problemów społecznych. Większą skłonność do podejmowania inicjatyw społecznych i proekologicznych przez firmy z dłuższym stażem potwierdzają wyniki badania Fundacji Duende [2014].

Drugi rodzaj czynników determinujących rozwój przedsiębiorstw mogących mieć także wpływ na podejmowanie działań społecznie odpowiedzialnych to uwarunkowania zewnętrzne, które związane są z otoczeniem instytucjonalnym.

Kudłak [2018, s. 18] definiuje uwarunkowania instytucjonalne jako „zespół formalnych (np. konstytucja, regulacje prawne) i nieformalnych (np. nieformalne normy społeczne, takie jak zasada wzajemności, zwyczaje, schematy poznawczo-kulturowe) czynników mających wpływ na poziom, zakres oraz formę zaangażowania przedsiębiorstw w CSR”.

W rozważaniach dotyczących wykazania zależności między zaangażowaniem przedsiębiorstw w CSR a presją instytucjonalną istnieją dwa podejścia do wyjaśniania tego związku. Pierwsze z nich wskazuje, że „wysoki poziom zaangażowania przedsiębiorstw w CSR odzwierciedla wysoki poziom presji instytucjonalnej w danym kraju ze strony regulacji prawnych, organizacji pozarządowych, mediów itd.” [Kudłak 2015, s. 11]. Źródłami presji na podmioty gospodarcze są m.in.: wszelakie przejawy samoregulacji ze strony grupy przedsiębiorstw, a nawet całych sektorów, organizacje pozarządowe, media, inwestorzy [Kudłak 2018, s. 28]:

Ten typ zależności widoczny jest w krajach skandynawskich, w których przedsiębiorstwa pod wpływem wysokiej presji i oczekiwań dotyczących ich roli w społeczeństwie, częściej niż inne podmioty angażują się w CSR [Kudłak 2018, s. 29].

W powyższym podejściu przedsiębiorstwo jest zarówno podmiotem odpowiedzialności, jednak tylko w zakresie przestrzegania obowiązującego prawa, jak i przedmiotem odpowiedzialności. W tym ostatnim wymiarze podmiotem odpowiedzialnym są przedstawiciele władz i administracji samorządowej i publicznej, które sprawują kontrolę nad przedsiębiorstwami w zakresie zgodności ich działalności z prawem [Strumińska-Kutra 2011,

s. 69]. Strumińska-Kutra [2011, s. 71] kwestionuje zasadność koncepcji CSR w tym przypadku, gdyż przedsiębiorstwo jako przedmiot odpowiedzialności nie jest w stanie zbudować pozytywnych relacji z interesariuszami, kreować dobrego wizerunku organizacji, ani też przyczyniać się do wzrostu dobrobytu.

Zgodnie z drugim podejściem „społeczna odpowiedzialność biznesu jest substytutem słabych lub nieistniejących uwarunkowań instytucjonalnych” [Kudlak 2015, s.12].

Tego typu podejście wykorzystano przy próbie wyjaśnienia różnic w poziomie zaangażowania w CSR między przedsiębiorstwami amerykańskimi i europejskimi. Stwierdzono, że w krajach o liberalnej gospodarce rynkowej (np. USA) przedsiębiorstwa świadomie i dobrowolnie angażują się w działania z zakresu CSR. Ten model CSR nazwano „explicit CSR”. Podczas, gdy drugi model - „implicit CSR” przypisuje się krajom o skoordynowanej gospodarce rynkowej (europejskim), gdzie przedsiębiorstwa wykazują zachowania społecznie odpowiedzialnie względem społeczeństwa i środowiska, jednak mają one charakter obligatoryjny i zostały zinstytucjonalizowane w postaci regulacji prawnych [Kudlak 2018, s. 29].

Nie zawsze zróżnicowany poziom CSR wśród przedsiębiorstw działających w różnych krajach może być wyjaśniony przez przedstawione powyżej podejście. Przykładowo Piskalski [2015] wskazuje, że wiele korporacji (głównie z krajów rozwijających się) wykorzystuje słabość instytucjonalną krajów, w których działają, poprzez wywieranie presji na rządzących np. grożąc likwidacją miejsc pracy czy przeniesieniem produkcji [Piskalski 2015, s. 12]. Natomiast Strumińska-Kutra [2011, s. 69-83] wykazała, że nieefektywność instytucjonalna może być jedną z przeszkód rozwoju CSR.

Analizując powyższe rozważania dotyczące badania instytucjonalnych uwarunkowań CSR, wraz za Tenetą-Skwiercz [2009, s. 106-107] można uznać, że istnieją trzy rodzaje odpowiedzialności przedsiębiorstw:

- odpowiedzialność narzucona, czyli taka do której przedsiębiorcy poczuwają się ze względu na prawo,
- odpowiedzialność wymuszona przez silną presję wywieraną ze strony konsumentów, konkurencji, a także społeczeństwo,
- odpowiedzialność dobrowolna, do której przedsiębiorcy poczuwają się mając świadomość swej roli społecznej.

Niezależnie od przyjętego podejścia wyjaśniającego poziom zaangażowania przedsiębiorstw w CSR istotne jest, aby „rozwiązania instytucjonalne wspierały, a nie

utrudniały moralne postępowanie” [Charucka 2015, s. 43]. Wskazuje się, że do czynników, które mogłyby zmienić podejście do kwestii odpowiedzialności, są instytucjonalne zachęty, np. podatkowe, a także większe zaangażowanie istotnych grup (np. pracowników, inwestorów, dostawców) w życie firmy [Polityka 2014].

O przyszłości CSR decydują i będą decydowały w najbliższych latach zarówno czynniki związane z sytuacją wewnętrzną przedsiębiorstw, jak i czynniki natury zewnętrznej.

3. Sektor budowlany w Polsce – fundament gospodarki oraz zagrożenie dla trwałości i równowagi rozwojowej

3.1. Charakterystyka branży budowlanej w Polsce

W praktyce gospodarczej rynek budowlany często określany jest terminem budownictwo. Problemu może przysparzać niejednoznaczna interpretacja tej kategorii. Według terminologii GUS-u budownictwo w wymiarze podmiotowym obejmuje firmy świadczące usługi remontowo-budowlane. Są to zarówno wielkie przedsiębiorstwa z własnym parkiem maszyn i zapleczem fachowców, stawiające biurowce w dużych aglomeracjach lub realizujące milionowe inwestycje drogowe, jak i niewielkie firmy, wykonujące drobne zlecenia w ramach tak zwanej „wykończeniówki”. W ramach branży budowlanej koegzystują wykonawcy i podwykonawcy, którzy jedni zależą od drugich [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA 2017].

Budownictwo definiowane jest także jako „działalność gospodarcza polegająca na wznoszeniu budynków, budowli i obiektów infrastruktury oraz prace specjalistyczne, a także budowy prowadzone przez osoby indywidualne systemem gospodarczym” [PwC 2015].

Mianem budownictwa określana jest również gałąź wiedzy praktycznej, techniki stosowanej przy budowaniu [Michalik 2015, s.12].

Organizacja Narodów Zjednoczonych określa budownictwo jako działalność gospodarczą skierowaną na tworzenie, remont, naprawę lub rozbudowę środków trwałych w postaci budynków, ulepszenie gruntów o charakterze inżynierskim i innych konstrukcji inżynierskich, takie jak drogi, mosty, tamy itd. [OECD 2007].

Zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności PKD⁹ budownictwo zawarte jest w sekcji F. Jednak sektor budowlany definiowany jest często jako funkcjonujące na rynku podmioty budowlane które realizują różnorodne zadania inwestycyjne, produkują materiały budowlane oraz świadczą usługi z zakresu budownictwa, zatem sektor ten oprócz sekcji F zawiera także podmioty z sekcji C [Matwiejczuk 2002, s. 31]. Sekcja F obejmuje „roboty ogólnobudowlane i specjalistyczne w zakresie budownictwa i prac inżynierii lądowej i wodnej, które polegają na budowie (tzn. wznoszeniu obiektu budowlanego w określonym miejscu, odbudowie,

⁹ Polska Klasyfikacja Działalności (PKD) jest umownie przyjętym, hierarchicznie usystematyzowanym podziałem zbioru rodzajów działalności społeczno - gospodarczej jakie realizują jednostki (podmioty gospodarcze). PKD (PKD 2007) została wprowadzona Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) (Dz.U. 251, poz.1885, z późn. zm.), https://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/pkd_07/pkd_07.htm z dnia 20.11.2014.

rozbudowie i nadbudowie obiektu budowlanego) oraz obejmują prace polegające na przebudowie, remoncie, rozbiórce lub montażu obiektu budowlanego, włączając montaż budowli z elementów prefabrykowanych oraz konstrukcji o charakterze stałym lub tymczasowym” [Gofin.pl. 2018]. W ujęciu statystycznym i zgodnie z klasyfikacją PKD z 2007 r. sektor budowlany obejmuje trzy zasadnicze grupy: budowę budynków, budownictwo inżynieryjne oraz specjalistyczne roboty budowlane.

Budownictwo można podzielić na kilka podstawowych kategorii. Ze względu na lokalizację obiektów budownictwo dzieli się na wodne (morskie) i lądowe. W zależności od zastosowanych materiałów i technologii wyróżnia się budownictwo drewniane, ceglane, kamienne, betonowe i stalowe [Akademia MW 2007]. Z uwagi na przeznaczenie budowli i budynków rozróżnia się budownictwo miejskie w tym budownictwo mieszkaniowe, budownictwo przemysłowe, budownictwo komunikacyjne, budownictwo rolnicze, budownictwo wodne w tym morskie [Szymański b.r.]. Istnieje jeszcze podział biorący pod uwagę charakter wykonywanych prac. Zgodnie z nim przyjęta w branży struktura budownictwa obejmuje trzy zasadnicze segmenty [Związek Pracodawców Business Centre Clu, BAA Polska Sp. z o.o. 2011]:

- budownictwo inżynieryjne (drogowe, kolejowe, przemysłu ciężkiego),
- budownictwo nie mieszkaniowe (hotelowe, handlowo-usługowe, biurowe, przemysłowo-magazynowe, obiektów użyteczności publicznej),
- budownictwo mieszkaniowe (jednorodzinne, wielomieszkaniowe).

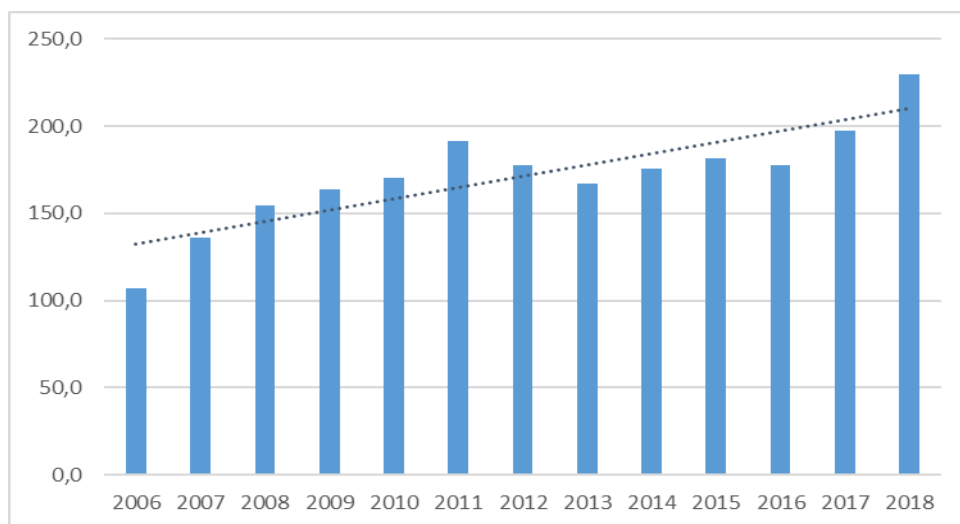
Zgodnie z terminologią statystycznej Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) [2007] budownictwo obejmuje:

- przygotowanie terenu pod budowę,
- wznoszenie kompletnych budynków lub ich części,
- inżynierię lądową,
- instalacje budowlane,
- roboty budowlane,
- wynajem sprzętu budowlanego lub rozbiórkowego z operatorem.

Głównym zadaniem budownictwa jest wznoszenie nowych obiektów budowlanych, ich przebudowa, odbudowa, modernizacja i konserwacja już istniejących. Budownictwo zajmuje się również rozbiórką obiektów, które nie spełniają wymagań technicznych (np. bezpieczeństwa) albo z innych powodów muszą zostać usunięte z zajmowanej działki (np. wznoszenie innego obiektu na tym samym terenie) [Michalik 2015, s.12].

Prace związane z budową, przebudową, rozbudową, odbudową, remontem i konserwacją stałych i tymczasowych obiektów budowlanych wchodzą w skład produkcji budowlano-montażowej, która obejmuje „roboty budowlane wykonane siłami własnymi (tj. bez zlecania podwykonawcom), systemem zleceńiowym (tj. na rzecz obcych zleceniodawców, sprzedawane na zewnątrz przedsiębiorstwa) przez przedsiębiorstwa (budowlane i niebudowlane) oraz systemem gospodarczym (tj. na własne potrzeby) przez przedsiębiorstwa oraz osoby fizyczne [GUS 2019c].

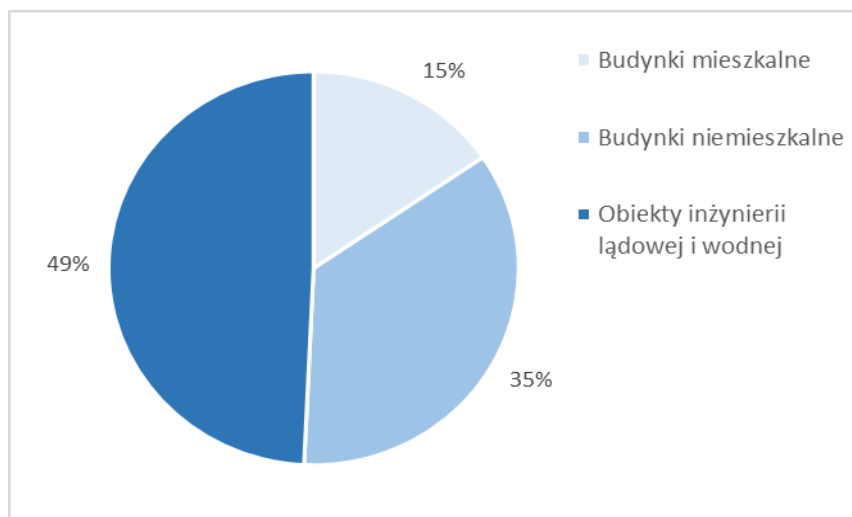
Wartość polskiej produkcji budowlano-montażowej szczególnie w ostatnich latach znacznie wzrosła, by w 2018 r. przekroczyć poziom 200 miliardów złotych (wyk. 1). Za duży wzrost odpowiadał nie tylko wysoki poziom inwestycji mieszkaniowych, ale także projekty infrastrukturalne wykonywane z udziałem środków unijnych np. *Program operacyjny – Infrastruktura i Środowisko*, dzięki któremu realizowanych jest ponad 1,5 tys. inwestycji o wartości ok. 130 mld zł [SMEO 2019].

Wykres 1. Produkcja budowlano-montażowa w Polsce w latach 2006 - 2018 w mld zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, 2019c, *Produkcja budowlano-montażowa w 2018 roku*.

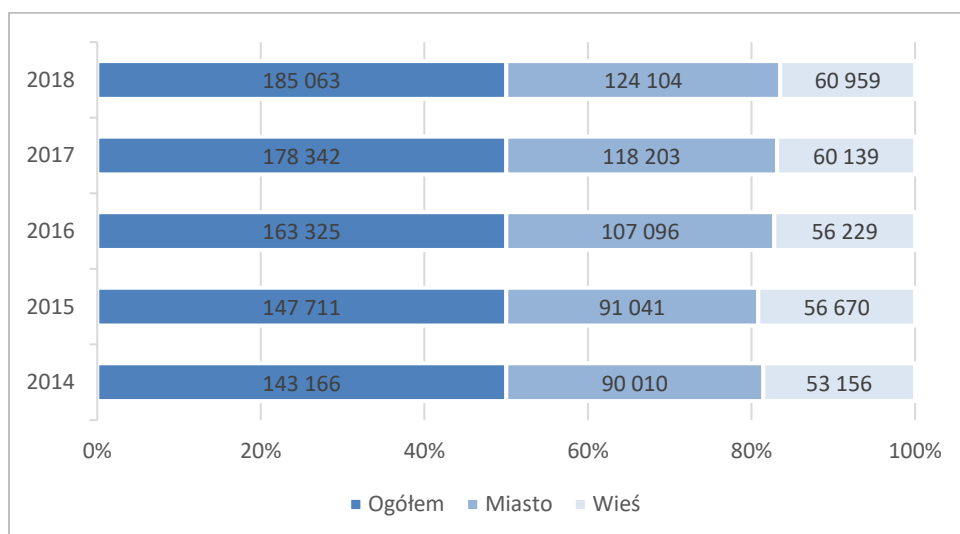
Według danych GUS [2019c] w 2018 r. w strukturze sprzedaży produkcji budowlano-montażowej według rodzajów obiektów budowlanych dominowały roboty dotyczące wykonywania obiektów inżynierii lądowej i wodnej (49% łącznej wartości sprzedaży). Biorąc pod uwagę budowę budynków, największy udział (35% sprzedaży ogółem) odnotowano dla robót związanych z budową budynków niemieszkalnych (wyk. 2).

Wykres 2. Udziały poszczególnych rodzajów obiektów budowlanych w produkcji budowlano-montażowej w Polsce w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS, 2019c, *Produkcja budowlano-montażowa w 2018 roku*.

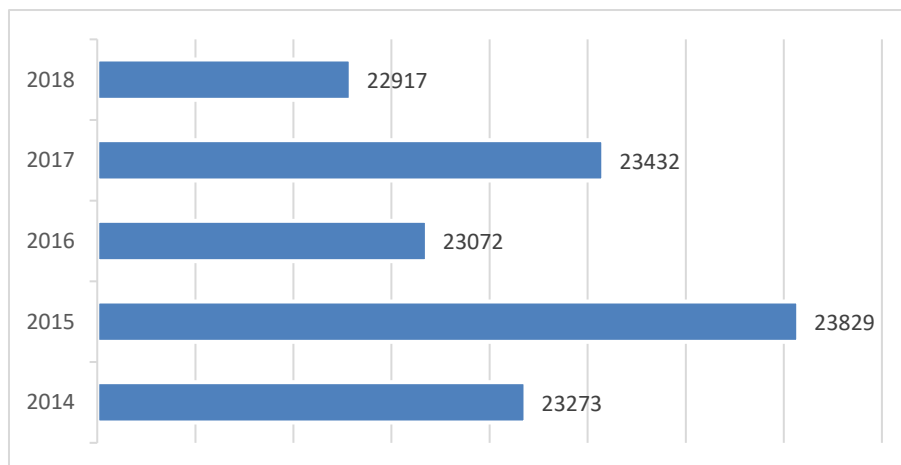
Mimo, iż wznoszenie budynków mieszkalnych stanowi najmniejszą część ogromnego polskiego sektora budowlanego, to segment ten ma istotne znaczenie gospodarcze. Wartość tego rynku szacowana jest bowiem na ok. 23 miliardy złotych [PwC 2015]. Liczba budynków mieszkalnych oddawanych do użytkowania w latach 2014 – 2018 sukcesywnie rosła (wyk. 3).

Wykres 3. Budynki mieszkaniowe oddane do użytkowania w latach 2014 - 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, 2015a, 2016a, 2017a, *Budownictwo - wyniki działalności w latach 2014-2016*, Warszawa; GUS, 2018b, 2019a, *Efekty działalności budowlanej w latach 2017-2018*, Warszawa.

Drugi, co do wielkości segment to budownictwo nie mieszkaniowe, w którego skład wchodzi m.in. takie obiekty jak: biurowce, fabryki, magazyny czy centra handlowe. Najwięcej budynków z tego segmentu oddano w roku 2015 (wyk. 4).

Wykres 4. Budownictwo nie mieszkaniowe oddane do użytkowania w latach 2014-2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, 2015a, 2016a, 2017a, *Budownictwo - wyniki działalności w latach 2014-2016*, Warszawa; GUS, 2018b, 2019a, *Efekty działalności budowlanej w latach 2017-2018*, Warszawa.

Polski sektor budownictwa jest zróżnicowany i rozdrobniony, a także silnie powiązany i uzależniony od wielu różnych dziedzin gospodarki. W jego strukturze największy udział pod względem ilościowym mają małe firmy (zatrudniające do 9 osób), wypełniające lokalne „nisze popytowe”. Podmioty te w okresach dekonunktury łatwo zawieszają działalność, przechodzą do szarej strefy, ale też szybko reagują na zmianę i są elastyczne [Bolkowska 2014].

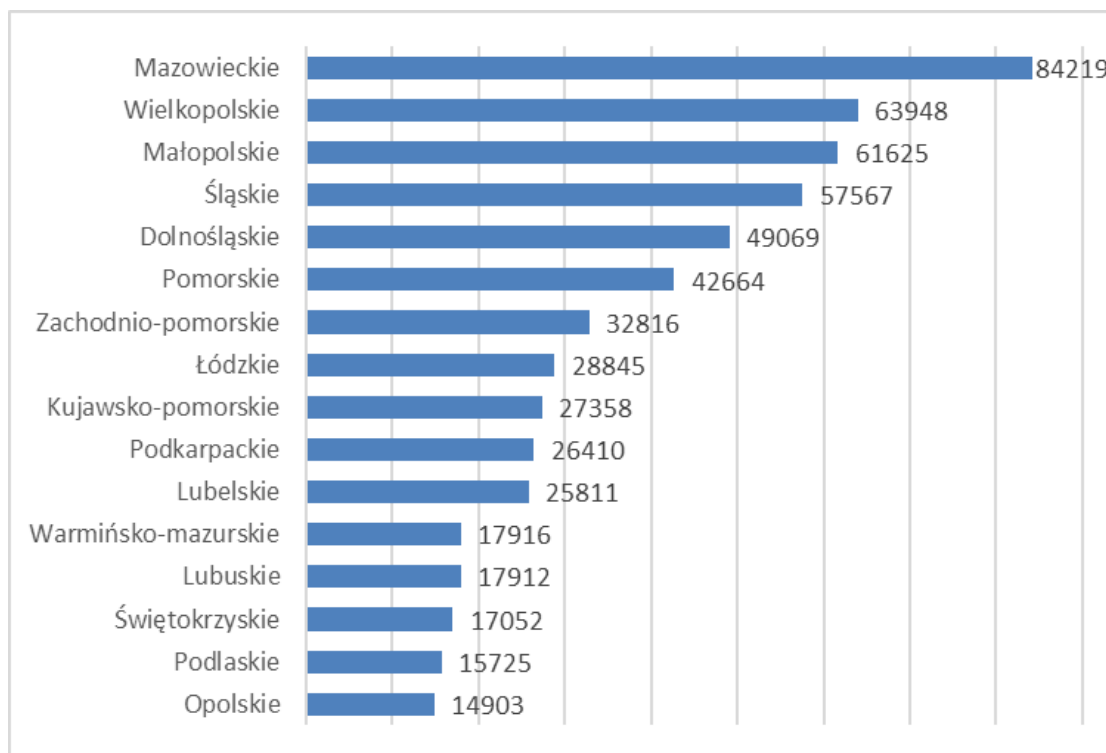
Analizując dane GUSu dostępne od roku 2012 można zauważyć sukcesywny przyrost liczby podmiotów w grupie firm mikro, gdzie liczba zatrudnionych nie przekracza 9 osób. Podczas gdy liczba małych, średnich i dużych przedsiębiorstw jest niższa w 2019 r. w porównaniu z rokiem 2012. Według danych GUS z 2019 r. w Polsce zarejestrowanych jest 584 275 przedsiębiorstw budowlanych (tab. 7).

Tabela 13. Liczba podmiotów w sektorze budowlanym wg liczby pracujących w 2012 r., 2013 r., 2014 r., 2015 r., 2016 r., 2017 r., 2018 r., 2019 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Razem	0-9	10-49	50-249	250-999	1000 i więcej
do 31.12.2012 r.	471474	453803	15468	2021	158	24
do 31.12.2013 r.	477925	460595	15187	1968	151	24
do 31.12.2014 r.	479680	462143	15426	1936	150	25
do 31.12.2015 r.	487892	470259	15544	1911	155	23
do 31.12.2016 r.	494724	477114	15535	1896	157	22
do 31.12.2017 r.	512933	495490	15395	1872	154	22
do 31.12.2018 r.	539798	523754	14185	1697	140	22
do 31.12.2019 r.	584275	568188	14251	1674	139	23

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON z lat 2012-2019.

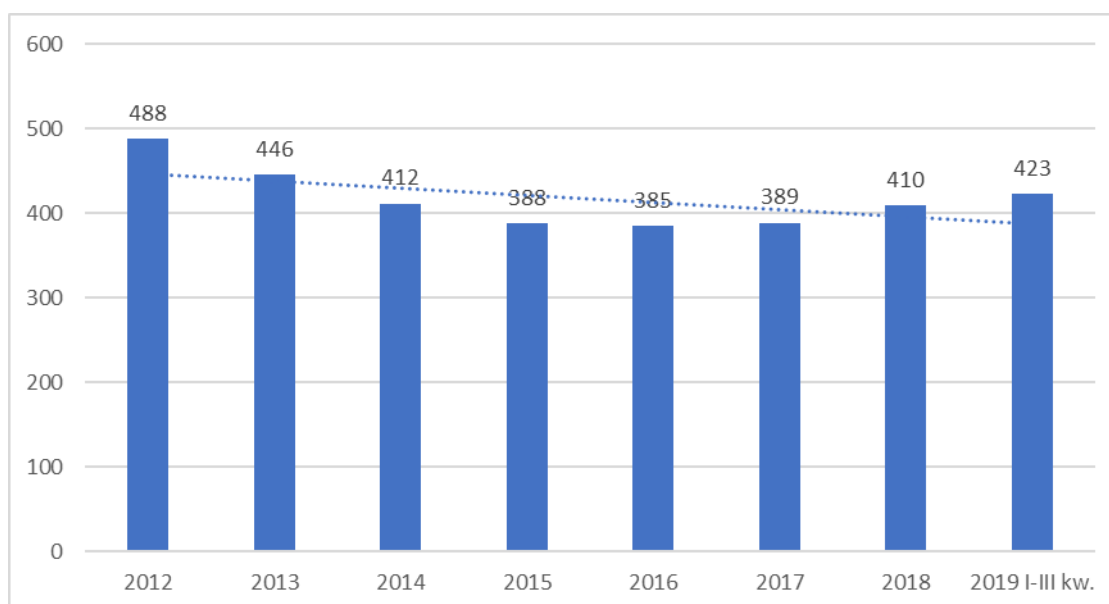
Jeśli chodzi o poszczególne regiony Polski, to według danych GUS z 2019 r. najwięcej firm budowlanych działa na Mazowszu, gdzie ich udział w ogólnej liczbie podmiotów sekcji F PKD wynosi 14,43%, a kolejne miejsca zajmują Wielkopolska i Małopolska z wynikami kształtującymi się odpowiednio na poziomie 10,95% i 10,56%. Najmniej, bo zaledwie 2,55% firm zarejestrowanych jest w województwie opolskim (wyk. 5).

Wykres 5. Podmioty gospodarki narodowej sekcji F Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) według województw w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, 2019, *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2019 r.*

Budownictwo jest drugą co do liczby zatrudnionych branżą w Polsce, gdzie na dzień 30 października 2019 r. pracowało 12,82% osób. W porównaniu do sierpnia 2019 r. przyrost liczby pracowników zwiększył się i stanowił 7% [Gawor 2019]. Analizując okres od 2012 r. do 2018 r. można zauważyć, że największa liczba zatrudnionych w budownictwie przypada na rok 2012, co mogło wiązać się z przygotowaniem Polski do Euro 2012. Po 2012 r. odnotowano sukcesywny spadek liczby osób pracujących w branży budowlanej, który utrzymywał się do roku 2016 (wyk. 6).

Wykres 6. Zatrudnienie w budownictwie w latach 2012-2019 (w tys.)

Źródło: GUS, 2013b, 2014b, 2015b, 2016c, 2017c, 2018c, 2019d, 2019f, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w latach 2012-2018*, Warszawa.

Budownictwo stanowi istotny element polskiej gospodarki, gdyż generuje - zależnie od roku - kilka do kilkunastu procent PKB (np. w roku 2018 PKB - 10,7%) [SMEO 2019]. Zwraca się jednak uwagę, że pomimo zauważalnej poprawy koniunktury w budownictwie, wkład tej branży w gospodarkę jest mniejszy niż w okresie przygotowań do Euro 2012. Wartość rynku budowlanego w latach 2008-2011 w stosunku do PKB oscylowała wokół 12%, podczas gdy w latach 2016-2017 udział ten spadł do niespełna 10% [Europejski Fundusz Leasingowy 2018].

Budownictwo jest także bardzo mocno związane z pozostałymi gałęziami gospodarki przyczyniając się w pośredni sposób do wytwarzania produktu krajowego brutto np. w takich branżach jak: hutnictwo, branża meblarska, materiały budowlane, transport czy AGD [SMEO 2019].

3.2. Uwarunkowania funkcjonowania przedsiębiorstw budowlanych

Budownictwo należy do sektorów gospodarki podlegających dynamicznym zmianom oraz podatnych na wpływ zjawisk ekonomicznych i społecznych. Jego rozwój jest ściśle powiązany z rozwojem gospodarczym kraju. Miernikami, które są stosowane przy ocenie rozwoju budownictwa, są dynamika wzrostu PKB oraz dynamika wzrostu inwestycji. Sektor budowlany uzależniony jest od wahań gospodarki, a szczególnie od inwestycji. Należałoby podkreślić, że produkcja budowlana jest bardziej wrażliwa na wahania koniunktury gospodarczej niż pozostałe gałęzie produkcji. Dzieje się tak, ponieważ potencjalni nabywcy w czasie złej sytuacji gospodarczej

łatwiej rezygnują z planowanych inwestycji budowlanych, niż z ograniczenia bieżącej działalności, zarówno produkcyjnej, jak i konsumpcyjnej [Manteuffel Szoeg 2006, s.93]. Czynnikiem, który może też powodować niestabilność działalności budowlanej są okresowe zmiany klimatyczne (część prac jest wykonywana "na zewnątrz") [Branżowy Informator Gospodarczy 2008]. Budownictwo charakteryzuje się sezonowością, co oznacza, że produkcja budowlana prowadzona jest często w przestrzeni otwartej i pozostaje wówczas pod wpływem warunków atmosferycznych, które często ograniczają możliwość wykonywania prac „na zewnątrz”. Sezonowość w budownictwie łączy się z sezonowością zatrudnienia, a z tą dość znaczny udział w tym zatrudnieniu pracowników zagranicznych, którzy często zatrudniani są na „czarno”. Praktyka ta, często stosowana w polskich firmach, znacznie zmniejsza koszty nielegalnie zatrudnianych pracowników, gdyż pracodawcy płacą im mniejsze stawki niż miejscowym, a także unikają płacenia w ich imieniu podatku dochodowego oraz płacenia składek obowiązkowych ubezpieczeń społecznych. Sezonowość produkcji budowlanej prowadzi niestety do negatywnych skutków, gdyż w okresach obniżonej aktywności ponoszone są bezproduktywne koszty stałe, przystosowane do aktywności maksymalnej. Do kosztów tych zalicza się m.in. koszty zatrudnienia zarządu i służb finansowych w przedsiębiorstwie oraz koszty zamrożenia kapitału w środkach trwałych, czasowo nieużywanych [Manteuffel Szoeg 2006, s. 90].

Istotną rolę w przebiegu procesów inwestycyjno-budowlanych odgrywają kilkuletnie cykle produkcyjne od powstania koncepcji do oddania gotowego obiektu do użytkowania. W tym okresie na realizację danej inwestycji ma wpływ wiele czynników takich jak: zmieniający się popyt w danym segmencie rynku, wzrost lub spadek cen czynników wpływających na koszty robót budowlanych, trudne do przewidzenia bariery (np. trudności z pozyskaniem pracowników) oraz zmienne warunki atmosferyczne [Bolkowska i inni 2008, s. 5].

Budownictwo jest silnie powiązane z innymi dziedzinami gospodarki, dlatego może na nie wpływać zarówno pozytywnie, jak i negatywnie. W czasie kryzysu słabsza kondycja tego sektora wpływa m.in. na działalność przemysłu metalurgicznego (produkcja stali zbrojeniowej), przemysłu meblarskiego, przemysłu chemicznego (np. produkcja dywanów i wykładzin), przemysłu cementowego, przetwórstwa drewna czy produkcji maszyn budowlanych [Płaziak, Szymańska 2015, s. 95]. W okresie dekonunktury lub mniejszej intensywności robót budownictwo silnie oddziałuje na rynek pracy zwiększając bezrobocie. Z drugiej strony ma też wpływ na zmniejszenie bezrobocia z uwagi na funkcjonowanie szarej strefy czy poprzez zatrudnianie pracowników nawet o niskich kwalifikacjach [Branżowy

Informator Gospodarczy 2008]. Pozytywny wpływ sektora budowlanego związany jest m.in. z prowadzonymi inwestycjami, które przyczyniają się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Dzięki budownictwu możliwa jest działalność produkcyjna, świadczenie szeroko rozumianych usług, zaspokajanie indywidualnych i zbiorowych potrzeb konsumpcyjnych obywateli [Rytel 2009, s. 160].

Budownictwo wpływa na rozwój wielu dziedzin gospodarki, ale jest także z nimi silnie powiązane i od nich uzależnione. Do najważniejszych dziedzin współpracujących z budownictwem zalicza się [Branżowy Informator Gospodarczy 2008]:

- przemysły wytwarzające materiały i wyroby dla budownictwa (m.in. mineralny, szklarski, ceramiczny, drzewny, branże przemysłu chemicznego np. farby i lakiery, przemysły wytwarzające wyroby z tworzyw sztucznych, konstrukcje metalowe, wyroby hutnicze),
- przemysły produkujące maszyny i urządzenia budowlane, sprzęt elektryczny, kable i przewody elektryczne,
- przemysły dostarczające wyroby wyposażenia mieszkań i innych obiektów budowlanych (np. meble, sprzęt RTV i AGD),
- transport i inne usługi związane z działalnością budowlaną (np. architekci, geodeci, dostawa energii elektrycznej i wody, działalność telekomunikacyjna).

Polskie budownictwo boryka się ciągle z turbulentnym i nieprzewidywalnym otoczeniem. Warunki, w których funkcjonuje sektor budowlany się zmieniają na przestrzeni lat. W ciągu ostatnich lat można było zauważyć zarówno okresy bardzo wysokiej koniunktury, ale również lata głębokiego regresu [Bolkowska i inni 2008, s. 5]. Sektor budowlany najbardziej ucierpiał w pierwszej fazie światowego kryzysu ekonomicznego – w latach 2008–2009 [Płaziak, Szymańska 2015, s. 95]. Na dynamikę rozwoju budownictwa miały wpływ czynniki o charakterze przełomowym, takie jak [Bolkowska i inni 2008, s. 5]:

- transformacja polityczna i ekonomiczna, która wymusiła na budownictwie konieczność przestawienia się na inne priorytety, uwzględnienia innych uwarunkowań. Sektor ten szybciej niż inne dziedziny gospodarki potrafił przystosować się do reguł gospodarki rynkowej,
- wpływ kapitału zagranicznego na sektor budowlany (szczególnie w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych) - polskie firmy znalazły się w trudnej sytuacji, gdyż musiały konkurować z silniejszymi finansowo i bardziej doświadczonymi inwestorami zagranicznymi,

- przystąpienie Polski do Unii Europejskiej – okres przełomowy dla polskiego budownictwa znajdującego się w głębokim regresie związany z napływem środków pomocowych z UE, otwarciem granic i zwiększeniem współpracy z inwestorami zagranicznymi, co stało się bodźcem do rozwoju polskiej branży budowlanej,
- wielostronne zmiany w sektorze budowlanym wiążące się ze zmianą źródeł finansowania, uwarunkowaniami rynkowymi, otwarciem granic (emigracja zarobkowa).

W Polsce sytuacja firm budowlanych jest zróżnicowana i zależy od ich wielkości. Większe przedsiębiorstwa przedstawiają lepsze oceny koniunktury oraz obecnego i prognozowanego portfela zamówień niż mniejsze podmioty, a w szczególności „mikro”. Jedną z przyczyn mogącą mieć wpływ na spowolnienie rozwoju budownictwa w Polsce jest nieodpowiednia infrastruktura transportowa kraju, która przysparza przemysłowi poważnych problemów logistycznych. Niekorzystny wpływ na dynamikę wzrostu popytu budowlanego może mieć także spowolnienie gospodarcze w Polsce, niska zyskowność przedsiębiorstw, gorsze wyniki eksportu, kryzys w Europie i zatrzymanie planowanych realizacji przez jednostki samorządu terytorialnego. Istotnym ograniczeniem w rozwoju budownictwa jest niechęć sektora bankowego do kredytowania przedsiębiorstw, silnie ograniczająca nowe inwestycje [EC BRECIEO i inni 2012, s. 17]. Za szansą dla firm budowlanych może być finansowanie wszelkich inwestycji ze środków publicznych i unijnych.

Czynnikami wpływającymi na negatywną ocenę koniunktury przez firmy budowlane są m.in. trudności z pozyskaniem wykwalifikowanych pracowników, ale także niewykwalifikowanych, wysokie koszty zatrudnienia, brak własnych środków na inwestycje i rozwój oraz skomplikowane procedury administracyjne [Europejski Fundusz Leasingowy 2018]. Wskazuje się, że braki kadrowe mogą znacząco przyczynić się do opóźnień w realizacjach inwestycji, a także wzrostu kosztów robót wykonawczych [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA 2017]. Innymi barierami rozwoju branży budowlanej są: wzrost cen materiałów, posiadanie w portfelu nierentownych kontraktów, rosnące koszty pracy, problemy z utrzymaniem płynności finansowej oraz utrudniony dostęp do finansowania zewnętrznego [Bank Gospodarstwa Krajowego 2020, s. 6]. Niewiadomski [2014, s. 4] podkreśla, że istotnymi przeszkodami w procesie inwestycyjno-budowlanym są ciągle zmiany w przepisach, brak dobrych rozwiązań w zakresie planowania przestrzennego, nadmierny formalizm oraz różna interpretacja prawa, co skutkuje niewiedzą przedsiębiorców w zakresie wymagań stawianych im przez starostę lub inny organ wydający pozwolenie na budowę [Niewiadomski 2014]. Deweloperzy oprócz biurokracji, kłopotów ze zmiennym

i niejednoznacznym prawem obowiązującym w Polsce, wskazują także na problemy z pozyskaniem gruntów pod inwestycje [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA 2017].

3.3. Wpływ budownictwa na społeczności i środowisko naturalne

Budownictwo jest sektorem gospodarki, który przyczynia się do dużego obciążenia środowiska obok takich gałęzi przemysłu, jak przemysł wydobywczy, energetyczny, hutniczy i chemiczny [Adamczyk i inni 2010, s. 127].

Działalność budowlana ma duży wpływ na środowisko naturalne i społeczeństwo zarówno ten pozytywny jak i negatywny. Zagrożenie dla środowiska stanowi sam proces budowy, począwszy od planowania i projektowania, poprzez eksploatację, a kończąc na rozbiórce. Problemy w odniesieniu do środowiska naturalnego dotyczą dwóch aspektów, którymi są [Stawicka-Wałkowska 1998, s. 81]:

- pozyskanie surowców naturalnych (kopaliny, nośniki energii, woda) w procesie produkcji materiałów i wyrobów budowlanych, przy budowie, renowacji oraz konserwacji obiektów budowlanych,
- zanieczyszczenie gleby, wody i powietrza odpadami stałymi, ciekłymi i pyłowymi powstałymi w trakcie procesu eksploatacji i utylizacji obiektów budowlanych.

Adamczyk i in. [2010, s. 127] podkreślają, że sektor budowlany jest znacznym użytkownikiem zasobów pochodzących z różnych źródeł i dostawców. Z surowców pobieranych ze środowiska wytwarzane są materiały i wyroby budowlane, które w procesach produkcyjnych przetwarzane są na wyroby finalne o zdefiniowanych parametrach użytkowych. To one w efekcie końcowym decydują o szeroko rozumianej jakości budynku. Wyroby budowlane wywierają wpływ na zużycie energii (np. okna, drzwi czy materiały izolacyjne). Procesy produkcji materiałów budowlanych powodują, iż do środowiska usuwane się ścieki technologiczne, odpady stałe i szkodliwe substancje gazowe [Adamczyk i inni 2010, s. 127].

Jak podaje Salih [2013], prawie połowa unijnego zużycia energii końcowej i wydobywanych surowców, oraz około jednej trzeciej zużycia wody wiąże się z budową i eksploatacją budynków. Zwraca on również uwagę, że proces budowy i eksploatacja budynków są przyczyną 42% końcowego zużycia energii w UE, prawie 50% światowego zużycia wody, a także 35% emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. Generowanie dużej ilości dwutlenku węgla przyczynia się do globalnego ocieplenia z efektem cieplarnianym.

W procesie budowy dochodzi również do znacznego zużycia (ok. 60%) surowców takich jak woda czy kruszywo. Sektor ten zużywa także ok. 40% wszystkich materiałów wykorzystywanych w gospodarce. Budownictwo przyczynia się również do 23% zanieczyszczenia powietrza, 40% zanieczyszczenia wody pitnej oraz 50% składowania odpadów [Salih 2013].

Jednym z rodzajów działalności budownictwa jest wznoszenie obiektów budowlanych, które na każdym etapie może mieć negatywny wpływ na środowisko naturalne. Zagrożenie może wystąpić już w pierwszej fazie powstawania budynku. Początkowy etap realizacji prac budowlanych polega na oczyszczaniu i przygotowaniu terenu (usunięciu szaty roślinnej i żyznej warstwy gleby, wyrównaniu gruntu lub wykonaniu wykopów), budowie dróg dojazdowych i tymczasowych zabudowań, a także wiąże się z koniecznością magazynowania na placu budowy materiałów i wyrobów, często niebezpiecznych, co negatywnie wpływa na środowisko. Poza tym w trakcie budowy występują dodatkowe uciążliwości, takie jak hałas, wibracje, zniekształcenia krajobrazu, naruszenia poziomu wód gruntowych, przemieszczanie mas ziemi itp. [Adamczyk i inni 2010, s. 127]. W procesie budowy wpływ na środowisko ma też wykorzystanie naturalnej przestrzeni, zużycie energii, a także emisja zanieczyszczeń spowodowana transportem [Borkowski 2017, s. 195].

Do dużego obciążenia środowiska dochodzi już w samej fazie eksploatacji budynku. Na tym etapie dochodzi do znacznej emisji zanieczyszczeń do środowiska, będących wynikiem spalania paliw na potrzeby centralnego ogrzewania, podgrzewania wody użytkowej oraz energii elektrycznej. Eksploatacja budynków wiąże się także z usuwaniem ścieków bytowych i odpadów stałych [Borkowski 2017, s. 195].

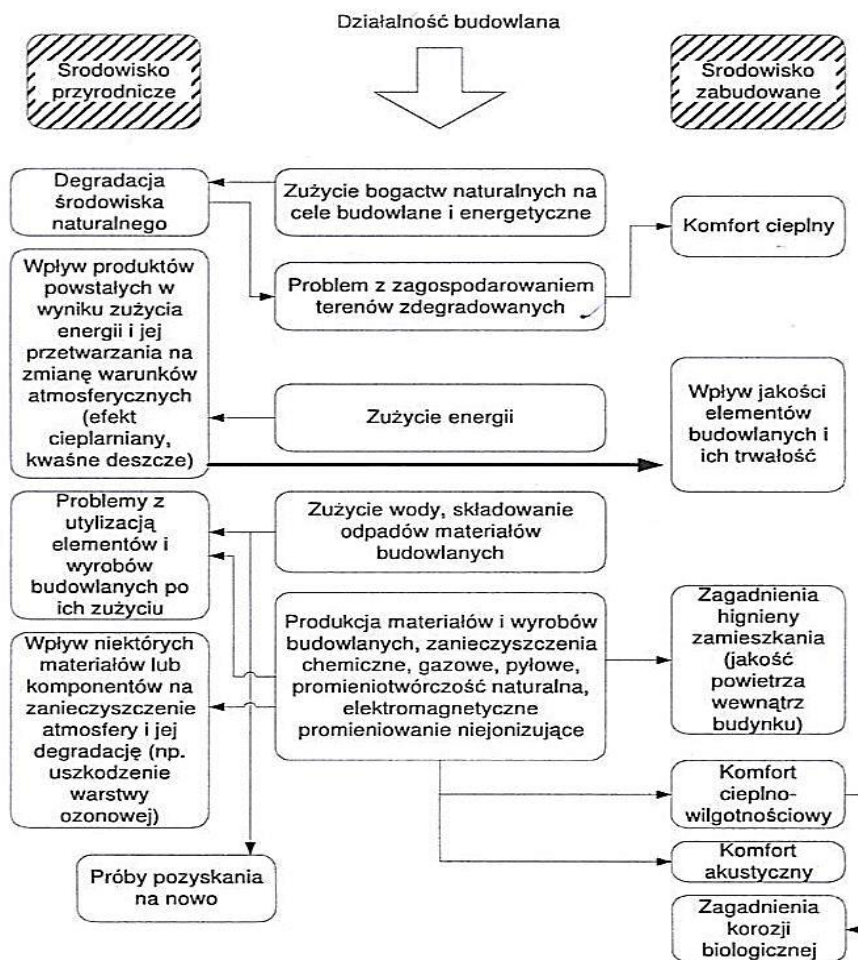
Negatywny wpływ na środowisko może mieć również rozbiórka budynku i recykling materiałów budowlanych. Prace te związane są ze zużyciem energii, emisją gazów, a także wykorzystaniem terenu do składowania odpadów [Borkowski 2017, s. 195]. Te ostatnie wytwarzane są jeszcze przed procesem budowy. Szacuje się, że 32% wszystkich odpadów generowanych na obszarze państw członkowskich powstaje w wyniku wznoszenia i demontażu budynków. Na odpady składają się przede wszystkim materiały obojętne, do których zalicza się cegły, płytki ceramiczne, asfalt, beton oraz w mniejszym stopniu drewno, metale i tworzywa sztuczne [Adamus 2012, s. 26-27]. Ilości odpadów stale rosną, dlatego też, istotne jest wdrażanie elementów recyklingu. Wielu negatywnym skutkom działalności budowlanej można zapobiec, ale niestety niedbałość o szczegóły projektu, nieodpowiednie materiały, wymiary,

późniejsze zmiany, zamawianie materiałów ponad potrzeby stają się przyczyną do wytwarzania ogromnej ilości odpadów, które z pewnością nie sprzyjają środowisku.

Zarówno budynki, jak i cała infrastruktura silnie oddziałuje na środowisko naturalne, a inwestycje, które powstają wpływają na otaczającą zabudowę i społeczności. Istnieje szeroki zakres zagadnień środowiskowych dotyczących interakcji pomiędzy użytkowaniem gruntów, systemem planowania i budownictwem. Prawie wszystkie inwestycje podejmowane przez branżę budowlaną wymagają pozwolenia na budowę. Bioróżnorodność na poszczególnych obszarach może być zniszczona poprzez zamierzenia budowlane oraz przez wydobywanie minerałów na potrzeby sektora budowlanego. Jednak od wielu lat podejmowany jest szeroki zakres inicjatyw (m.in. parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, pomniki przyrody¹⁰), których celem jest ochrona siedlisk [Willmott Dixon 2010].

Zarówno budynki, jak i cała infrastruktura silnie oddziałuje na środowisko naturalne, a inwestycje, które powstają wpływają na otaczającą zabudowę i społeczności. Interakcja między środowiskiem zabudowanym a środowiskiem naturalnym ma istotny wpływ na system hydrologiczny (rys. 4). Połączony efekt ekspansji miast oraz intensyfikacja rolnictwa przekroczyła wydajność ziemi do absorpcji ponadprzeciętnych poziomów opadów. Jednocześnie opady stały się bardziej intensywne, skoncentrowane i nieprzewidywalne ze względu na globalne zmiany klimatyczne [Willmott Dixon 2010]. Polska także znajduje się w strefie klimatycznej, gdzie intensyfikacja ekstremalnych zjawisk pogodowych ma kluczowy wpływ na gatunki i siedliska. W zapobieganiu przed konsekwencjami zmian klimatycznych i związanych z tym zagrożeń, zarówno dla przyrody, jak i bezpieczeństwa publicznego, szczególnie ważną rolę odgrywa system planowania przestrzennego. Kluczowym aspektem jest jednoznaczne i zdecydowane uregulowanie w przepisach prawnych całkowitego zakazu realizowania inwestycji budowlanych na obszarach zagrożonych i/lub szczególnie cennych przyrodniczo [Fundeko 2012, s. 75].

¹⁰ Szerzej na ten temat zob.: Ministerstwo Środowiska, *Formy ochrony przyrody*, <https://archiwum.mos.gov.pl/srodowisko/przyroda/formy-ochrony-przyrody/> [dostęp: 30.01.2015r.].

Rysunek 4. Schemat powiązań działalności budowlanej z wpływem na środowisko przyrodnicze i zabudowane

Źródło: Adamczyk, J., Dylewski, R., 2010, *Recykling odpadów budowlanych w kontekście budownictwa zrównoważonego*, Problemy ekorozwoju – Problems of Sustainable Development, nr 2, s. 128.

Planowanie przestrzenne może również przyczynić się do zmniejszenia zużycia energii poprzez położenie i otoczenie budynku, które odgrywają istotną rolę w regulowaniu jego temperatury i oświetlenia np. drzewa, elementy krajobrazu i wzgórza mogą zapewnić cień i stłumić wiatr. W chłodniejszych strefach klimatycznych projektuje się budynki z oknami skierowanymi na południe, co zwiększa ilość słońca (ostatecznie energii cieplnej) wpadającego do budynku, tym samym minimalizując zużycie energii poprzez maksymalne wykorzystanie pasywnego ogrzewania słonecznego. Zmniejszenie utraty ciepła, nawet o 25-50%, zapewnia projektowanie szczelnych budynków, posiadających m.in. energooszczędne okna, dobrze uszczelnione drzwi, dodatkową izolację termiczną ścian, piwnic i fundamentów [Enviromental and Energy Study Institute 2006].

Sektor budowlany jest nierozzerwalnie związany ze społecznościami, w których działa poprzez procesy planowania, pracę, zasoby, procesy produkcyjne i wreszcie produkty gotowe. Budowa nowych obiektów może negatywnie wpływać na społeczności, i to zarówno w czasie jej trwania, jak i po jej ukończeniu (tab. 8).

Tabela 14. Negatywny wpływ działalności budowlanej podczas i po zakończeniu budowy

Czynnik	Opis efektu
Wpływ podczas budowy	
Hałas	- hałas z maszyn, podczas rozbiórki, wiercenia (uciążliwy dla mieszkańców np. wcześniej rano w soboty, stres dla zwierząt), - wzrost ruchu
Wibracje	szkody dla budynków, pęknięcia ścian, tynków
Skażenie	- niepokój użytkowników przed skażeniem pyłem azbestowym, - skargi na kurz wchodzący do budynków
Pył	- dzieci nie mogą się bawić na zewnątrz przez długi czas, - problemy zdrowotne (astma, bronchit, kaszel), - kurz szczególnie z wyburzeń, piaskowania (kurz na domach, samochodach), - zniszczone ogródki i uprawy
Gleba	sterty ziemi osuwające się na ogródki
Brud	brudne i zakurzone chodniki, błoto, brud uciążliwy dla mieszkańców i innych użytkowników
Parkowanie	- parkowanie pojazdów budowlanych i sprzętu ciężkiego na ulicach w pobliżu placów budów, - zniszczone parkingi przez pracowników czy osoby wizytujące budowę, - niemożność parkowania klientów, dostawców przy sklepach z powodu wyładunku materiałów budowlanych, - zablokowany dostęp do domów, sklepów i przystanków autobusowych, - niebezpieczne parkowanie samochodów budowlanych ograniczające widoczność dzieci przechodzących przez ulicę
Zamknięcie dróg	zwiększony ruch i zatłoczenie przez pojazdy pracowników budowlanych
Zwiększony ruch	- zwiększony ruch na terenie robót spowodowany dostawami materiałów budowlanych, ciągłą rotacją samochodów pracowników, - problemy z dojazdem samochodów do nagłych przypadków (karetka pogotowia, straż pożarna itp.)
Tarasowanie chodnika	- tarasowanie chodników przez wyposażenie budowlańców, materiały budowlane, - ograniczenia dla przechodniów zmuszonych często do przejścia ulicą zamiast chodnikiem
Bezpieczeństwo	- ogrodzenia stwarzające niebezpieczeństwo, - dziury w płytach chodnikowych, - dostęp do miejsc ułatwiający kradzieże
Ogrodzenie miejsca	- nieodpowiednie ogrodzenia terenów budów, ogrodzenia niechroniące przed hałasem, - spadające na przechodniów elementy ogrodzenia

Zdrowie i bezpieczeństwo	- zagrożenie zdrowia przez zanieczyszczenie i kurz, - wypadki związane ze spadającymi z wysokości elementami, - wypadki przy wykopach, - nieosłonięte dziury w drogach i chodnikach będące przyczyną upadków przechodniów, - ciągły hałas i zniszczenia przyczyną stresu, - nieodpowiednie oświetlenie
Zakłócenia w dostępie dla pieszych	zakłócenia w ruchu przechodniów na trasach, które niegdyś zapewniały bezpieczny dostęp szczególnie dla osób starszych i matek z wózkami
Ogólny bałagan miejsca i otaczającej przestrzeni	- miejsca wyglądające nieprzyjemnie dla oka, - bałagan nawet w miejscach oddanych już do użytku po częściowej realizacji projektu
Przerwy w dostawie prądu	przypadkowo odcięte kable elektryczne jako przyczyna braku prądu przez wiele godzin
Robotnicy	- robotnicy budowlani niepomocni, a nawet niegrzeczni, - niewłaściwe zachowanie pracowników (hałas, gwizdy, przeklinanie itp.), - niewłaściwe parkowanie
Naruszenie prywatności	brak prywatności mieszkańców z powodu prowadzonych prac budowlanych (np. zaglądalnicy do mieszkań pracownicy na rusztowaniach)
Blokowanie odbioru TV	brak odbioru sygnału TV przez mieszkańców, właścicieli lokali gastronomicznych itd. w miejscach robót budowlanych
Śmieci	śmieci wyrzucane przez pracowników na ulicę np. wokół barów szybkiej obsługi
Lokalna siła robocza	niewykorzystywanie lokalnej siły roboczej.
Negatywne skutki po zakończeniu prac budowlanych	
Parkowanie	- brak odpowiedniej ilości miejsc parkingowych dla użytkowników obiektu, a alternatywne parkingi są w zbyt dalekiej odległości, co sprawia, że ludzie parkują nielegalnie, - plany nie przewidywały np. systemu „Parkuj i Jedź” (ang. Park&Ride), czy swobodnego parkowania aut
Dostęp do przystanków autobusowych	ograniczony dostęp do przystanków autobusowych, sklepów itd., wpływający w szczególności na ludzi starszych
Znajdowanie dróg	- zamknięcie dróg zapewniających przedtem np. dostęp dzieci do szkoły, - słabe oznakowanie, - nowy układ dróg
Plany końcowe różne od oryginalnych	- inne zastosowanie budynków, niż początkowo było przewidywane przez mieszkańców, - szczegółowy projekt różniący się od oryginału
Utrata przyrody	- mniejsza ilość drzew, niż zaplanowano, - utrata zieleni i wymiana na tereny utwardzone prowadzi do redukcji przyrody, ptaków
Skutek dla okolicy	- domy w pobliżu powstających inwestycji mogą stracić na wartości w związku z powstawaniem nowych budynków, - wysokie mury wokół zabudowy mogą stwarzać poczucie wykluczenia i odseparowania
Wzrost ruchu	- wzrost ruchu (większa liczba zatrudnionych, użytkowników, sprzedawców) generowany przez nowe obiekty, - większy ruch stwarza większe ryzyko dla pieszych (niebezpieczne przejścia drogowe), - większy ruch powoduje, że dany teren jest mniej przyjazny do życia

Utrata obiektów	utrata obiektów/udogodnień (np. place zabaw) dla miejscowej społeczności
Odpady	przyrost odpadów jako rezultat pojawienia się nowych użytkowników powstałych nieruchomości
Hałas	wzrost hałasu i zakłóceń powstały przez nowe obiekty
Przestępstwo	wzrost przestępczości ze względu na zmiany w okolicy
Zasłonięcie widoku przez nowe budynki	nowe nieruchomości położone bardzo blisko domów mieszkańców pozbawiają ich dawnego widoku
Niekorzystny wpływ na lokalny biznes	- spadek obrotów sklepów itp. spowodowany konkurencją, - niemożność zrobienia zakupów przez brak możliwości zaparkowania samochodu przed sklepem
Utrata ciekawych miejsc, atrakcji	zburzenie budynków może oznaczać brak lokalnych atrakcji
Usługi nie zawsze przydatne dla mieszkańców	- nowo powstałe lokale gastronomiczne są za drogie dla miejscowych, - niedostosowanie nowych udogodnień dla potrzeb użytkowników, - nowe domy nie są osiągalne dla okolicznych miejscowych ludzi, co powoduje ich rozgoryczenie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Hadi, M., 2001, *Working with the community: Impacts report for general dissemination, DTI Construction Industry Directorate Project Report*, BRE Environment, Walford.

Nowe inwestycje budowlane nie zawsze wywierają negatywny wpływ na środowisko czy społeczności. Do pozytywnych skutków działalności budowlanej Hadi [2001, s. 16-17] zalicza:

- dostarczenie nowych, wartościowych udogodnień, obiektów (np. atrakcji dla młodych ludzi),
- bezpieczeństwo mieszkańców dzięki zastosowanym rozwiązaniom architektonicznym,
- krótkoterminowe korzyści dla lokalnych firm w postaci wzrostu przychodów dla prowadzących lokale gastronomiczne, które zapewniają miejsce stołowania się pracowników budowlanych,
- zachowanie lokalnej historii (np. odbudowa, naprawa tablic pamiątkowych, pomników),
- atrakcyjny i wyróżniający się lokalny krajobraz (np. ochrona starych drzew i sadzenie nowych, drzewa i rzeźbione ławki przy wejściu do placów publicznych),
- inwestycje przyjazne dla oka,
- ograniczanie hałasu na zewnątrz możliwe dzięki wymianie starych lub będących w złym stanie budynków na nowe,
- lepszy widok (zastąpienie zniszczonych budynków boiskami, usunięcie wysokich budynków poprawi widoczność i zapewni lepszy dostęp światła),
- ograniczenie przestępczości (nowe budynki mogą wyeliminować problem narkomani na danym terenie),
- poprawę stanu danego obszaru (np. poprzez regenerację podupadłych terenów), skutkującą wzrostem cen nieruchomości na danym obszarze, a w rezultacie wpływającą na skłonność

przyszłych przedsiębiorców do wejścia na ten rynek, a także ożywieniem danej okolicy, co jest szczególnie ważne dla młodych ludzi,

- korzyści dla lokalnych firm, z uwagi na to, że nowe inwestycje przyciągają coraz to większą liczbę ludzi na dany obszar, co ma pozytywny wpływ na lokalne biznesy, zaś pojawienie się nowych sklepów i innych przedsięwzięć służy nowym użytkownikom,
- większe możliwości stworzenia nowych miejsc pracy (możliwość znalezienia pracy przez lokalnych mieszkańców).

Przedsiębiorcy budowlani wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społeczeństwa mogą przyczynić się do poprawienia kondycji lokalnych wspólnot, która wyraża się m.in. w aktywności społecznej mieszkańców czy poczuciu zadowolenia z miejsca zamieszkania. Mogą także wykorzystać wnioski płynące z obserwacji społeczeństwa i dostosować swoją ofertę do konkretnej sytuacji społecznej i zmieniających się stylów życia. Współczesne pokolenie ceni sobie dostęp do szerokiej oferty kulturalnej, handlowej i towarzyskiej, dlatego często rezygnuje z budowy domu na przedmieściach na rzecz eleganckiego mieszkania bądź apartamentu w centrum. Grupa ta stanowi ważną grupę docelową dla deweloperów [Woźniak 2009, s.49].

Budownictwo uznaje się za sferę ludzkiej działalności, która ma fundamentalny wpływ na otaczającą nas przestrzeń. Inwestycje budowlane determinują często życiowe wybory, zarówno te codzienne, jak i podejmowane w dłuższej perspektywie czasowej. Troska o środowisko naturalne poprzez minimalizację produkcji odpadów, maksymalne wykorzystywanie recyklingu, tworzenie zrównoważonych budynków, a także wzajemne zrozumienie między przedstawicielami przemysłu budowlanego a społeczeństwem prowadzi do tego, że firma zyskuje na reputacji i jest wiarygodna w oczach potencjalnych klientów. Zadowolenie klientów świadczy zaś o jakości pracy firmy budowlanej.

3.4. Negatywne zjawiska w budownictwie – korupcja i szara strefa

Jednym z przejawów działań społecznie nieodpowiedzialnych jest występowanie zjawiska zwanego „szarą strefą”. Samo zdefiniowanie zjawiska szarej strefy nastręcza wielu problemów. Podjęto wiele prób wyjaśnienia tego pojęcia. Komisja Europejska [2007, s. 1] szarą strefą nazywa „wszelką działalność zarobkową, zgodną z prawem pod względem swojej natury, lecz niezgłoszoną władzom publicznym, z uwzględnieniem różnic w systemach prawnych państw

członkowskich”. Szara strefa jest także określana jako działania gospodarcze przyczyniające się do wytworzenia PKB, które nie zostały zarejestrowane [Malaczewska 2019, s. 14].

Istnieją trzy formy ukrywania działalności gospodarczej tworzących wartość dodaną [Łapiński, Peterlik, Wyżnikiewicz 2014, s. 4]:

- działalność nielegalna,
- działalność ukryta polegająca głównie na zaniżaniu obrotów w legalnie działających firmach,
- działalność nieformalna niezarejestrowana.

Analizując zjawisko szarej strefy używa się też pojęcia czarna gospodarka. Choć terminy nie są tożsame, to w obu przypadkach chodzi o działalność niezgodną z prawem dla osiągnięcia korzyści z tytułu realizowanych transakcji gospodarczych. Czarny rynek według Niedzińskiego i Kapiszewskiego [2014] to „wszelka nielegalna działalność gospodarcza, czyli obrót lewymi towarami i usługami, rozpowszechnianie bez zezwolenia materiałów objętych prawem autorskim, bimbrownictwo i handel rzeczami pochodzącymi z kradzieży”.

Sektorem, w którym szczególnie widoczne jest zjawisko pozalegalnego i nieoficjalnego obrotu gospodarczego jest budownictwo. To właśnie w nim zjawisko poza legalnego i nieoficjalnego obrotu gospodarczego i istnienia znaczącej wielkości nielegalnego zatrudnienia jest szczególnie zauważalne. Szara strefa skupia zarówno fachowców, jak i pracowników niewykwalifikowanych. Są oni najczęściej zatrudniani w małych firmach, zwłaszcza na budowach budynków mieszkalnych, ale również świadczą usługi budowlane i remontowe osobom prywatnym.

Do głównych przyczyn powstawania szarej strefy zalicza się nadmiar regulacji oraz wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej. Preregulowanie gospodarki dotyczy m.in. takich kwestii jak: wysokość ustawowej płacy minimalnej, obowiązkowe koncesje i zezwolenia potrzebne do prowadzenia niektórych rodzajów działalności. Do grupy kosztów najistotniejszych z perspektywy przedsiębiorców zalicza się obciążenia podatkowe, opłaty administracyjne oraz składki na ubezpieczenie społeczne [Fundowicz, Łapiński, Wyżnikiewicz B., Wyżnikiewicz D. 2020, s. 9]. W budownictwie szara strefa ma związek m.in. z sezonowością zatrudnienia. Pracodawcy zatrudniają często nielegalnie pracowników zagranicznych, co zmniejsza znacznie koszty ich pracy. Obcokrajowcy dostają niższe stawki niż lokalni pracownicy, nie płaci się za nich podatku dochodowego czy też obowiązkowych składek ubezpieczeń społecznych [Manteuffel Szoeg 2006, s. 90]. Nierejestrowane zatrudnienie w sektorze budowlanym będące ręką firm na wzrost kosztów zatrudnienia

potwierdza „Raport z badania sektora budowlanego 2019” [Bank Gospodarstwa Krajowego 2020, s. 23-24]. Badanie wykazało, że zjawisko to dostrzegane jest częściej w przypadku obcokrajowców niż pracowników krajowych. Zatrudnianie nierejestrowane pracowników z zagranicy zauważane jest przez 47% ankietowanych podmiotów, a w przypadku pracowników z polskim obywatelstwem dostrzega je 32% badanych przedsiębiorstw. Innym równie popularnym zjawiskiem jest częściowe wypłacanie wynagrodzeń pracowników bez odprowadzania podatków i składek na ubezpieczenia społeczne. Taka praktyka zauważana jest przez 56% ankietowanych przedsiębiorców.

Kus [2015] zwraca uwagę, że przyczyną występowania szarej strefy w budownictwie jest konkurencja na rynku pracy, usług i dostaw w warunkach wolnego rynku, gdzie dominuje zamawiający, czyli inwestor. Ten ostatni ma takie oczekiwania cenowe, iż przetargu nie ma szans wygrać firma, która legalnie zatrudnia pracowników. Przedsiębiorcy chcąc obniżyć ofertę cenową zgodnie z życzeniem zamawiających obniżają koszty pracy, a ofiarą często padają pracownicy [Wielgo 2014].

Zdaniem Bolkowskiej i inn. [2008, s. 34] zjawisko szarej strefy w budownictwie przybrało na sile w okresie dekoniunktury. Kryzys w europejskim budownictwie, który przypada na lata 2008-2015, spowodował negatywne tendencje na rynku pracy. Wiele przedsiębiorstw budowlano-montażowych zbankrutowało, co miało wpływ na wzrost stopy bezrobocia [Tworek 2016, s. 171]. W Polsce na przestrzeni lat można było obserwować kilka okresów kryzysu budownictwa: 1990-1991, 1998-1999, 2000-2003, 2008-2013 [Tworek 2014, s. 208]. Przypuszcza się, że w okresach gorszej koniunktury w budownictwie w szarej strefie działają aktywnie małe przedsiębiorstwa, które w stanie ożywienia gospodarki działają legalnie, jako podwykonawcy dużych firm budowlanych [Czechowska 2019].

Szara strefa pociąga za sobą szereg negatywnych skutków. Przede wszystkim osłabia efektywność gospodarki, gdyż do budżetu państwa wpływają mniejsze dochody, co z kolei powoduje obniżenie jakości i ilości publicznie dostarczanych towarów i usług. W efekcie może dojść do wzrostu stawek podatkowych dla przedsiębiorstw i osób prywatnych [Misztal 2018, s. 26]. Inne problemy społeczno-gospodarcze będące skutkiem szarej strefy, jakie wskazuje Misztal [2018, s. 27] to:

- gorsza sytuacja przedsiębiorstw działających zgodnie z prawem, od tych które funkcjonują w szarej strefie (nieuczciwa konkurencja może doprowadzić do spadku liczby uczciwych przedsiębiorców lub rozszerzenia szarej strefy),
- nieobjęcie systemem zabezpieczenia społecznego osób pracujących na czarno,

- zaniedbania w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy
- wyzysk pracowników (np. na skutek niewypłacania minimalnego wynagrodzenia lub braku ochrony umownej),

Występowanie zjawiska szarej strefy zarówno w budownictwie, jak i innych sektorach gospodarki ma niekorzystny wpływ na stabilność rynku pracy, konkurencyjność budownictwa i produkcji wyrobów budowlanych, funkcjonowanie systemu zamówień oraz na jakość stosowanych materiałów budowlanych i wykonawstwa [Kus 2015].

Według szacunków GUS budownictwo zajmuje drugie miejsce (14%), po sektorze handlowym, pod względem wysokości udziału w szarej strefie. Polskie firmy prowadzące działalność budowlaną zaliczaną do szarej strefy wytworzyły w 2016 r. 1,7% PKB [GUSg 2019]. Do najczęściej wykonywanych prac w szarej strefie zaliczne są prace remontowe oraz naprawy budowlano-instalacyjne, a także usługi budowlane i instalacyjne [GUSh 2019]. Najwięcej osób podejmowało wyżej wymienione prace w 2010 r., natomiast najmniej 2009 [GUS 2005, 2011b, 2011c, 2015c, 2019h] (tab. 9).

Tabela 15. Liczba ludności według rodzajów podejmowanej pracy nierejestrowanej

Rodzaj prac	2004	2009	2010	2014	2017
Usługi budowlane i instalacyjne	11020	9533	13418	11893	11817
Remonty i naprawy budowlano-instalacyjne	12358	11466	15002	14694	14974

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, 2005, 2011b, 2011c, 2015c, 2019h, *Praca nierejestrowana w Polsce w latach 2004- 2017*, Warszawa.

W innych krajach europejskich szara strefa jest również obecna, a jej wartość szacuje się na około 2,15 biliona euro, co stanowi 18,5% europejskiego PKB. Dane dotyczą legalnie prowadzonej działalności gospodarczej, ukrywanej przed instytucjami państwowymi, a szczególnie przed urzędem skarbowym. Nierejestrowana praca stanowi około 2/3 europejskiej szarej strefy i dotyczy przede wszystkim rolnictwa, budownictwa i usług świadczonych na potrzeby gospodarstw domowych (np. pomoc domowa, opieka nad dziećmi) [Łapiński 2014, s. 27]. Krajem europejskim, w którym od jakiegoś czasu zauważa się powiększanie szarej strefy są Niemcy. Szczególnie widoczne jest to w rolnictwie i budownictwie, a władze są pobłażliwe ze względu na braki kadrowe [Farmer.pl., 2019].

Kluczową rolę w ograniczaniu rozmiarów szarej strefy w Polsce pełni państwo. Ma ono możliwość zastosowania różnorodnych narzędzi, które mają na celu zniechęcać przedsiębiorców

do podejmowania działalności nierejestrowanej. Istotną rolę w tym względzie pełni polityka regulacyjna np. poprzez obniżanie obciążeń fiskalnych i upraszczanie systemu podatkowego. Istotnym elementem w walce z szarą strefą jest promowanie i wspieranie rozwoju obrotu bezgotówkowego. Kolejnym narzędziem jest stosowanie metod kontrolnych i represyjnych, polegających na prowadzeniu kontroli skarbowych i nakładaniu określonych przepisami prawa kar na tych przedsiębiorców, którym zostanie udowodnione ukrywanie części lub całości dochodów. W ograniczaniu rozmiarów szarej strefy bardzo ważne znaczenie ma też budowanie świadomości społecznej, mającej na celu przekonać społeczeństwo o szkodliwości tego zjawiska [Łapiński i in. 2014, s. 15-16].

Powyższe działania będące elementem polityki krajowej mają na celu m.in. zwiększanie dochodów budżetu państwa, zmniejszenie odsetka osób nieobjętych zabezpieczeniem społecznym lub objętych tylko w niewielkim zakresie, eliminowanie nadużyć, które zakłócają konkurencję między przedsiębiorstwami czy też prowadzą do wykorzystywania pracowników [Fundowicz i in. 2020, s.11-12].

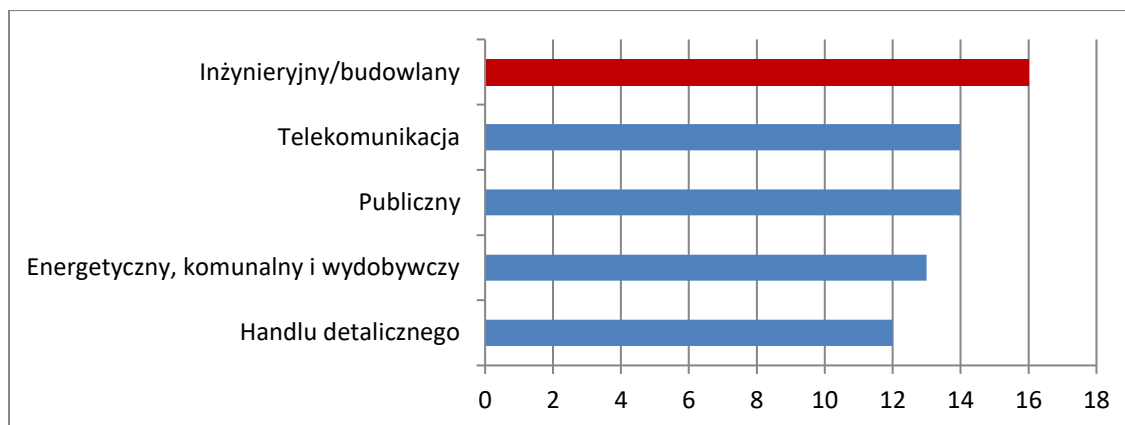
Niezależnie od przyjętych rozwiązań systemowych, w branży budowlanej niezbędna jest modyfikacja warunków przetargowych stosowanych przez podmioty publiczne. Konieczne jest zatem spójne podejście do podobnych inwestycji oraz racjonalna ocena kluczowych warunków realizacji danego zamówienia, oparta na doświadczeniu i wiedzy [Global Compact, PwC 2016].

W budownictwie równie destrukcyjnym zjawiskiem co szara strefa, jest korupcja. Termin ten, mimo iż jest powszechnie używany nie posiada definicji prawnej. Według najbardziej rozpowszechnionego wyjaśnienia tego pojęcia, korupcja jest to „wykorzystanie urzędu publicznego w interesie prywatnym. Obejmuje ona, poza łapówkarstwem, różne formy malwersacji, nepotyzm i handel wpływami” [Kamiński 2008, s. 2]. Korupcja oznacza też, że pracownicy firm w swoim działaniu zaczynają kierować się własnym interesem, zamiast pracować na rzecz realizacji celów organizacyjnych. Korupcja wśród pracowników może prowadzić, w warunkach funkcjonującej gospodarki rynkowej, do spadku zysków i bankructwa. W przypadku państwa korupcja przejawia się spadkiem jakości rządzenia w tym stopniu, w jakim zjawisko to staje się powszechne [Kamiński 2008, s. 2].

W Polsce korupcja jest ciągle obecna w życiu społecznym. O częstotliwości występowania tego zjawiska może świadczyć ranking percepcji korupcji, opublikowany w 2019 r. przez Transparency International. Polska zajęła w nim 41 miejsce z wynikiem 58 punktów. Na pierwszym miejscu znalazła się Dania i Nowa Zelandia, a na ostatnim Somalia. Organizacja przyznaje od 0 do 100 punktów, gdzie zero oznacza największe skorumpowanie, a sto

najwyższą transparentność. Polska najlepszy wynik (63 punkty) osiągnęła w rankingu z 2015 r. Niestety od tamtego czasu widoczny jest trend spadkowy [Laurisz 2020].

Na całym świecie do sektorów objętych największą korupcją zalicza się sektor inżynierski/budowlany. Zaraz z nim plasuje się sektor telekomunikacyjny i publiczny (wyk. 7).

Wykres 7. Korupcja na świecie w ujęciu sektorowym (%)

Źródło: Wedziuk, 2014, *Firmy zagrożone korupcją*, Puls Biznesu, nr 232 (4245).

W budownictwie korupcja może mieć miejsce zarówno w procesie przygotowania, jak i realizacji procesu budowlanego. Obszar poważnego zagrożenia korupcją stanowi sfera lokalizacji inwestycji oraz funkcjonowanie nadzoru budowlanego. Ten problem utrzymuje się od lat, na co wskazuje Najwyższa Izba Kontroli [Hussein 2017, s. 52]. Brak planów zagospodarowania przestrzennego stwarza pokusę dla tych, którzy są gotowi zapłacić urzędnikowi za zgodę na budowę. Nadużycia pojawiają się również w procedurze odrolnienia gruntów [Dębowski, Flis, Kamiński, Zielińska 2011, s. 12-15]. Największe korzyści majątkowe dotyczą procedury przekwalifikowywania działek rolnych na działki budowlane. Tu rekordowe kwoty sięgają nawet milionów złotych [Partyka-Opiela, Bysz 2018]. Wiele spraw związanych z nadużyciami dotyczy nadzoru budowlanego, który w wielu przypadkach działa nieskutecznie, tolerując na przykład samowole budowlane, nie mając nawet często o nich wiedzy [Hussein 2017, s. 52]. Przyczyną wystąpienia korupcji może być nieobiektywna ocena sytuacji przez inspektora, którego zadaniem jest sprawdzenie czy nie doszło do odstępstwa od projektu. Innym problemem dla inwestorów jest przewlekłość spraw prowadzonych przez nadzór budowlany. Urzędnik pracujący w nadzorze może skutecznie opóźnić oddanie budynku, gdyż odwołanie do różnych instancji trwa nawet kilkanaście lat [Dębowski, Flis, Kamiński, Zielińska 2011, s. 12-15].

Wydawanie pozwoleń na budowę to kolejny obszar, który wiąże się z licznymi nieprawidłowościami, mogącymi pojawić się już na etapie projektowania. Aby uzyskać pozwolenie na budowę trzeba najpierw przedłożyć projekt. Podczas tej procedury urzędnik może wydłużać w nieskończoność czas wydania pozwolenia na budowę np. poprzez doszukiwanie się błędów i nieprawidłowości w dokumentach [Dębowski, Flis, Kamiński, Zielińska 2011, s. 12-15]. W przypadku uzyskania pozwoleń na budowę zdarzają się też przypadki nierównego traktowania wnioskodawców [Hussein 2017, s. 52]. Częste nadużycia dotyczą również umów o realizację budowy dróg, gdzie dochodzi do fałszowania lub wprowadzania zmian dotyczących terminów do umów [Partyka-Opiela, Besz 2018].

Do innych obszarów dotkniętymi występowaniem korupcji zalicza się przygotowywanie przetargów i opłaty adiacenckie. Przygotowywanie przetargów to etap, na którym również dochodzi do nadużyć. W czasie tej procedury może pojawić się wiele rodzajów nieprawidłowości np. przekupienie urzędnika, od którego można otrzymać informacje o konkurentach lub złożyć ofertę po terminie. Instrukcje przetargowe mogą być także przygotowane konkretnie pod określone firmy tak, aby odrzucić innych konkurentów z tzw. przyczyn formalnych. Nierzadko też zmiany są wprowadzane zaraz po otwarciu ofert lub składane są one przez podmioty powiązane ze spółką, która organizuje przetarg. Do nadużyć dochodzi również podczas procedury sprzedaży gruntów przez gminy. Przed sprzedażą ziemi powinna być ustalona jej wartość. Niestety są przypadki, kiedy ceny są zaniżane podczas wyceny. Dzieje się tak w sytuacji, gdy gmina zawiera umowę z firmą prywatną, a jej udziałem w interesie jest ziemia [Dębowski, Flis, Kamiński, Zielińska 2011, s. 12-15]. Procedura przyznawania opłat adiacenckich przez gminy także stwarza pokusę korupcji. Opłaty te dotyczą sytuacji, gdy działka jest podzielona na kilka mniejszych i uzbrojona, dlatego warta więcej niż przed podziałem. W takim przypadku inwestor musi podzielić się zyskiem z gminą, od której zależy, czy taka opłata zostanie nałożona i w jakiej wysokości. Opłaty adiacenckie mają bezpośredni wpływ na opłacalność inwestycji. W związku z tym tu również pojawia się pokusa przekupienia urzędników, od których będzie zależeć decyzja. Także urzędnicy mogą starać się wymusić łapówkę na inwestorze w zamian za rezygnację z naliczania opłaty [Dębowski, Flis, Kamiński, Zielińska 2011, s. 12-15].

W polskim budownictwie korupcja jest problemem na szeroką skalę, w którym uczestniczą zarówno przedstawiciele branży budowlanej, jak i urzędnicy. Proceder ten jest na tyle nagminny, że większość przedsiębiorców uważa korupcję jako jedną z naturalnych zasad funkcjonowania rynku. Zdecydowana większość firm z branży budowlanej milczy na temat

korupcji. Budownictwo to trudny rynek, dlatego firmy chcąc się na nim utrzymać stosują różnego rodzaju zabiegi [Interia Biznes 2002]. Według CBA, najwięcej spraw dotyczących korupcji dotyczy wójtów, burmistrzów i lokalnych urzędników. Blisko jedna trzecia spraw operacyjnych w 2018 r. dotyczyła administracji samorządowej. To tam zagrożenie korupcją jest największe, gdyż przez nią przechodzi większość środków publicznych i odbywa się wiele inwestycji [Lubawka.info 2019].

Korupcja podobnie, jak szara strefa niesie za sobą wiele negatywnych skutków. Przede wszystkim ogranicza wzrost gospodarczy, gdyż uniemożliwia przeznaczenie zasobów na cele produktywnie gospodarczo. W sytuacji, kiedy środki publiczne są ograniczone, korupcja może zaszkodzić stabilności budżetów publicznych, zmniejszając przy tym fundusze przeznaczane na inwestycje. Korupcja może mieć także negatywny wpływ na podział dochodu oraz prowadzić do lekceważenia ochrony środowiska. Innym negatywnym aspektem korupcji jest utrata zaufania do legalnych instytucji poprzez zmniejszenie ich zdolności do świadczenia odpowiednich usług publicznych, a także tworzenia sprzyjających warunków dla rozwoju sektora prywatnego. Aby zmniejszyć skalę korupcji potrzebna jest solidna i przejrzysta polityka prewencyjna do ścigania przestępstw, przy jednocześnie lepszej jakości instytucji i zarządzania sektorem publicznym [Komisja Europejska 2017].

Problem występowania zjawiska korupcji dotyczy nie tylko niejasnych przepisów prawa, ale często tkwi w ludziach zarówno w urzędnikach, jak i też w całym społeczeństwie, które toleruje zachowania korupcyjne i nie reaguje na nie stanowczym sprzeciwem. Niestety mimo świadomości skali występowania szarej strefy i korupcji w budownictwie oraz negatywnych następstw tych zjawisk, nadal nie ma skutecznych i spójnych działań mających na celu ich wykrywanie i ograniczenie, a to z pewnością stanowi barierę w rozwoju tego sektora.

3.5. Nowe wyzwania i trendy w budownictwie

Degradacja środowiska naturalnego Europy oraz zagrożenia płynące z postępującej globalizacji stawiają przed budownictwem liczne wyzwania. Do głównych problemów branży budowlanej należą [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA 2017, s. 15]:

- ryzyko utraty płynności finansowej,
- ograniczona podaż wykwalifikowanej siły roboczej,
- wzrost oraz niestabilność cen materiałów,
- wyczerpywanie się surowców naturalnych,

– wojny kontraktowe.

Ryzyko utraty płynności finansowej to jedna z barier rozwoju, jaką dostrzegają przedstawiciele firm budowlanych. Najbliższe perspektywy nie są postrzegane przez nich optymistycznie. Wobec zaostrzania przez banki kryteriów udzielania kredytów, przedsiębiorcy sektora budowlanego prognozują, że w najbliższym czasie dostęp do finansowania będzie jeszcze trudniejszy [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA, 2017, s. 15]. Pomimo wzrostu produkcji budowlanej, zatory płatnicze rosną. Firm niepłacących w terminie rat kredytów oraz faktur dostawców ciągle przybywa. Problem niesolidności płatniczej w sektorze budowlanym jest bardziej powszechny niż np. w handlu czy przemyśle [Europejski Fundusz Leasingowy 2018, s. 36]. Rozwiązaniem problemu płynności finansowej może być np. faktoring¹¹, który jest tańszy i bezpieczniejszy od pożyczek (nie wymaga też twardych zabezpieczeń, historii obrotów czy długiego stażu), a także nie obniża zdolności kredytowej przedsiębiorstwa. Ponadto jest szybszą, bardziej dostępną i łatwiejszą formą finansowania niż kredyty [Poradnik Przedsiębiorcy 2014].

Wyzwaniem rozwojowym przedsiębiorstw budowlanych jest także ograniczona podaż wykwalifikowanej siły roboczej oraz dynamicznie rosnące wynagrodzenia. Brak fachowców zgłasza aż 8 na 10 przedsiębiorców [Europejski Fundusz Leasingowy 2018, s. 26]. Wiele firm (45%) deklaruje, że mogłoby zatrudnić ok. 19 tysięcy osób, ale niestety brakuje chętnych do pracy. Potrzebne są przede wszystkim ekipy tynkarskie i murarskie. Jak twierdzą analitycy, braki kadrowe przyczynią się do opóźnień w realizacjach inwestycji, a także do wzrostu kosztów robót wykonawczych [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA, 2017, s. 15]. Problemy z pozyskaniem pracowników polskie budownictwo rekompensuje siłą roboczą z Ukrainy i Białorusi. Jak przyznają przedstawiciele tej branży, w przyszłości firmy będą zatrudniały coraz częściej obcokrajowców, nawet tych z egzotycznych kierunków, takich jak Azja [Autodesk, 2019, s. 10].

Drugim problemem związanym z rynkiem pracy są rosnące oczekiwania płacowe. Jak wskazują przedstawiciele branży budowlanej, wzrost oczekiwań o 15-20% dotyczy najbardziej poszukiwanych profesji [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA, 2017, s. 15]. Jak jednak pokazują najświeższe dane z rynku pracy, w ostatnim czasie można zauważyć niewielkie zwolnienie dynamiki płac (z około 8-10% z roku 2018 do około 6-7% obecnie), przy

¹¹ Faktoring jest to jedna z form finansowania kontraktów krótkoterminowych, polegająca na nabywaniu wierzytelności handlowych przez wyspecjalizowane instytucje faktoringowe (w tym np. banki), <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-faktoring-w-teorii-i-praktyce> [dostęp: 12.11.2019].

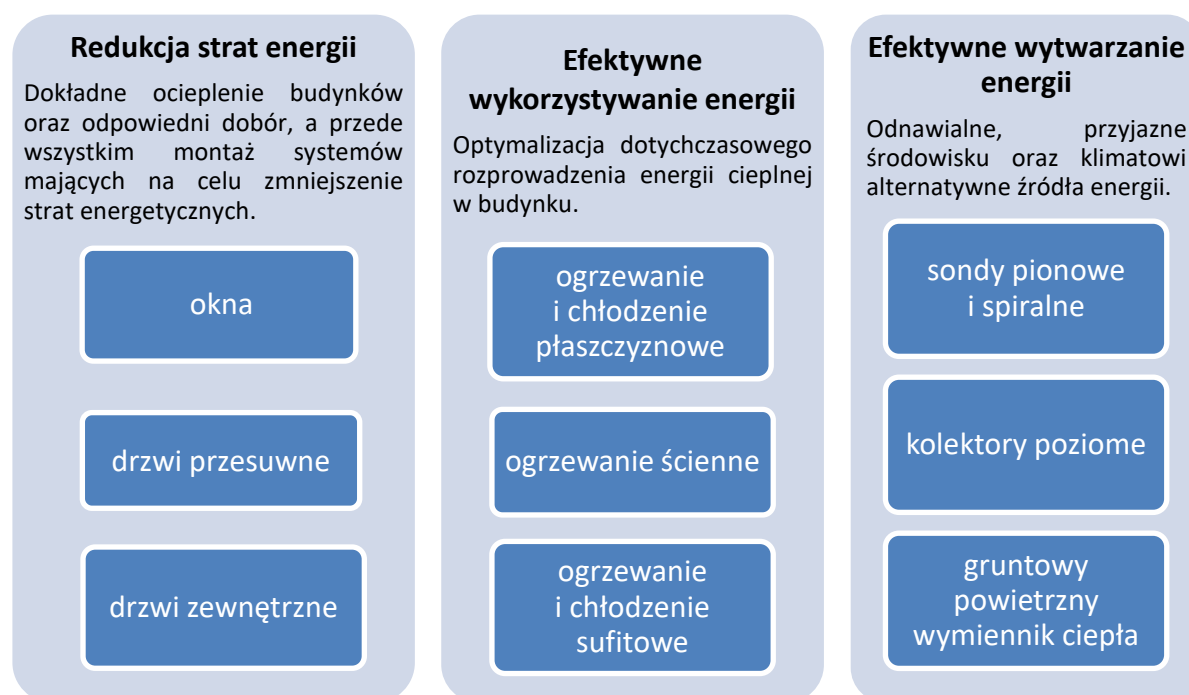
jednoczesnym stopniowym wzroście liczby zatrudnionych [Bank Gospodarstwa Krajowego 2020, s. 20].

Kolejnym problemem, z jakim boryka się budownictwo to rosnące ceny materiałów oraz brak surowców. Na taką sytuację ma wpływ m.in. ograniczenie w dostępie do pracowników, nagromadzenie inwestycji, stopniowe wyczerpywanie się możliwości produkcyjnych firm oraz wprowadzenie mechanizmu odwróconego VAT¹² na usługi budowlane. Stopniowy wzrost cen surowców naturalnych, materiałów i usług widoczny jest od 2017 r. Dopiero w ostatnim czasie można zauważyć zahamowanie trendu wzrostowego [Biuro Informacji Kredytowej, BIG InfoMonitor, Polski Związek Pracodawców Budownictwa 2019, s. 10]. Szacuje się, że dalszy wzrost cen w przyszłości będzie obejmował kruszywa, stal i cement, gdyż na wpływ ich ceny ma m.in. dostępność surowca. Dodatkowo dochodzi problem z pozyskaniem kierowców ciężarówek, co wpływa na wzrost kosztów transportu materiałów budowlanych [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA 2017, s. 15]. Na wezwania związane z wyczerpywaniem się surowców naturalnych biznes odpowiada zrównoważonym budownictwem, które określane jest także jako „budownictwo ekologiczne” lub „zielone”. Główną zasadą tego rodzaju budownictwa jest poszanowanie środowiska naturalnego. Różnorodne wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych i niekonwencjonalnych, wprowadzenie zasad energooszczędnego użytkowania budynku oraz systemu monitoringu i sterowania użytkowaniem energii to główne trendy, jakie są już wykorzystywane w budownictwie [Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Robakiewicz 2012]. Projektowanie, budowanie i użytkowanie budynków z uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego coraz częściej staje się standardem. Wzrost zainteresowania budownictwem zrównoważonym to nie tylko efekt wymogów stawianych przez Unię Europejską w zakresie ograniczenia zużycia energii ¹³, ale także coraz większego zainteresowania społeczeństwa [Przegląd Komunalny 2014, s. 4]. Do niedawna niezbyt często zastanawiano się nad aspektem ekologicznym przy budowie domów. Dziś dla wielu klientów poza walorami estetycznymi i funkcjonalnością, liczy się także to, czy dany budynek jest przyjazny dla środowiska [Leszczyńska 2014, s. 3]. Zrównoważone budownictwo oferuje ciekawe rozwiązania, biorąc pod uwagę takie kwestie jak: wykorzystanie materiałów budowlanych bazujących na odnawialnych materiałach (np. bambus, kamień, metale z odzysku), zwiększenie efektywności wykorzystania energii

¹² Odwrotne obciążenie polega na przerzuceniu obowiązku rozliczania podatku VAT ze sprzedawcy na nabywcę, <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-odwrotne-obciazenie> [dostęp: 15.03.2020].

¹³ Szerzej na ten temat zob.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0031>

(np. poprzez montaż okien o wysokiej efektywności termicznej, montaż solarów słonecznych), ograniczenie zużycia wody (deszczówka lub woda pochodząca z pralek i zmywarek po oczyszczeniu może być wykorzystana do nawadniania terenów zielonych) [Gruszecka-Tieśluk 2014, s. 7]. Wraz ze wzrostem świadomości ekologicznej społeczeństwo zaczyna dostrzegać jak bardzo zanieczyszczone jest przez nie środowisko i jaki to będzie miało wpływ nie tylko na obecne pokolenia, ale też na przyszłe. W krajach wysoko rozwiniętych, takich jak Dania, zielone budownictwo od dawna stało się standardem. Polacy również coraz częściej wybierają projekty przyjazne środowisku. Rozwój i wdrażanie technologii umożliwiających wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych jest ważnym czynnikiem gwarantującym wzrost bezpieczeństwa energetycznego w Polsce. Redukcja strat energii, efektywne wykorzystanie oraz wytwarzanie energii to główne priorytety specjalistów w zakresie energooszczędnego budownictwa (rys. 5) [RAHAU 2015].

Rysunek 5. Filary efektywności energetycznej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: RAHAU, „*Filary efektywności energetycznej budynków*”, <http://www.termomodernizacja.com.pl> [dostęp: 25.02.2015].

Budownictwo ekologiczne poza oszczędnością energii, przynosi również inne korzyści, takie jak generowanie miejsc pracy, a także zdrowsze społeczeństwo oddychające powietrzem bez spalin, co z kolei obniża koszty służby zdrowia. Badania wykazują, iż to właśnie budownictwo (zwłaszcza mieszkaniowe) ma największy udział w zużyciu energii na świecie [Leszczyńska 2014, s. 3]. Wobec rosnącego zapotrzebowania na energię, konieczny jest rozwój

nowych technologii w budownictwie, które sprawia, że stanie się ono bardziej energooszczędne¹⁴ [Autodesk, 2019, s. 20].

Innym problemem dostrzeganym w budownictwie są wojny kontraktowe. Głównym motorem napędowym w branży budowlanej są przetargi, a najważniejszym kryterium pozostaje wciąż cena. Przedsiębiorcy obawiają się powtórzenia sytuacji z lat 2011-2012, kiedy przetargi wygrywały firmy, które chcąc utrzymać się na rynku, proponowały ceny niższe nawet o jedną piątą od średniej przetargowej. Niestety miały one potem problem z ukończeniem inwestycji [Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA, 2017, s. 15]. Reakcją na problemy finansowe przedsiębiorców budowlanych w poprzednich latach jest zmiana w obecnej polityce wykonawców składających oferty na realizację inwestycji infrastrukturalnych. Oferty dużych przedsiębiorstw są składane w sposób ostrożny i bardziej przemyślany, co w rezultacie oznacza, że często przekraczają kosztorysy inwestorskie. Wśród małych firm, ze względu na zmniejszony popyt, „wojna cenowa” przybiera na sile [Inzynieria.com 2020].

Kolejne lata w budownictwie powinny przynieść istotne zmiany w zamówieniach publicznych, większą współpracę firm w sektorze, mniejszą wojnę cenową w przetargach, a także wzrost wydatków na inwestycje i nowoczesne technologie przyjazne środowisku.

3.6. Obszary społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw budowlanych

Branża budowlana z uwagi na jej znaczący wpływ na środowisko naturalne, społeczności, a także całą gospodarkę obarczona jest dużą odpowiedzialnością za skutki podejmowanych działań. W związku z tym przedsiębiorstwa budowlane muszą zdawać sobie sprawę z tego, jak ważnym aspektem działalności jest społeczna odpowiedzialność oraz wskazać konkretne funkcje zarządzania w realizowaniu ich społecznej roli.

Podstawową rolą przedsiębiorstwa budowlanego jest zaspakajanie potrzeb rynku dotyczących robót i obiektów budowlanych. Realizując tę rolę firma budowlana musi dążyć do jak najlepszego rozpoznania, a następnie spełniania wymagań i oczekiwań klientów. Z działalnością przedsiębiorstwa budowlanego wiąże się jeszcze szereg innych ról społecznych, takich jak [Deszcz 2006, akapit 3]:

- współtworzenie warunków dla rozwoju gospodarczego w skali lokalnej, regionalnej i kraju,

¹⁴ Szerzej na ten temat zob.: Autodesk, 2019, *Budownictwo. Innowacje. Wizja liderów branży 2025, Raport*, <http://unibep.pl/attachments/article/3296/Budownictwo.%20Innowacje.%20Wizja%20lider%C3%B3w%20bran%C5%BCy%202025.pdf>

- rola przedsiębiorstwa jako źródła dochodów pracowników i ich rodzin realizowana poprzez wynagradzanie, ubezpieczenia, opiekę socjalną,
- tworzenie środowiska pracy, warunków bezpieczeństwa i ochrony zdrowia pracowników, kształtowanie kultury organizacji,
- wykorzystywanie dóbr publicznych i środowiska naturalnego, energii, mediów, dróg publicznych,
- korzystanie z różnych form wspomagania rozwoju przedsiębiorstwa oferowanych przez państwo w postaci kredytów, dotacji, bezpłatnych szkoleń itp.

Realizując wyżej wymienione role, przedsiębiorstwo budowlane powinno uwzględniać w swoich działaniach oczekiwania różnych grup interesariuszy, w tym pracowników i ich rodzin, aspekty środowiskowe oraz interesy społeczne. Zatem w odniesieniu do branży budowlanej szczególne znaczenie mogą mieć następujące obszary CSR:

- bezpieczeństwo i zdrowie pracowników oraz osób trzecich,
- odpowiedzialność wobec pracowników i ich rodzin w zakresie wynagrodzeń, ubezpieczenia, świadczeń socjalnych, możliwości rozwoju,
- odpowiedzialność wobec odbiorców robót budowlanych,
- troska o środowisko naturalne,
- respektowanie obowiązujących przepisów prawa,
- uczciwe i terminowe odprowadzania podatków,
- zaangażowanie na rzecz społeczności lokalnych.

Jednym z kluczowych obszarów działań w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu jest bezpieczeństwo. Norma PN 18001¹⁵ [Polski Komitet Normalizacyjny 2004] definiuje bezpieczeństwo i higienę pracy jako „stan warunków i organizacji pracy oraz zachowań pracowników zapewniający wymagany poziom ochrony zdrowia i życia przed zagrożeniami występującymi w środowisku pracy”.

Bezpieczeństwo i higiena pracy jest uznawane za jeden z priorytetowych elementów etyki przedsiębiorstwa, która ma bezpośredni związek z poczuciem odpowiedzialności społecznej. Etyka wprowadza bowiem wartości biznesowe do programu działań w zakresie CSR [Europejska Agencja Bezpieczeństwa i Zdrowia w Pracy 2006, s. 16]. Ponadto BHP jest ważnym aspektem CSR, gdyż bezpieczeństwo pracowników jest jednym z elementów

¹⁵ Norma PN 18001 jest to międzynarodowa norma dotycząca zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy. <https://www.udt.gov.pl/certyfikacja-systemow-zarzadzania/pn-n-18001-2004-system-zarzadzania-bezpieczenstwem-i-higiena-pracy> [dostęp: 02.02.2015].

wykorzystywanych do pomiaru ogólnego postępu firm w zakresie CSR, do których się zalicza [European Agency for Safety and Health at Work 2004, s. 15]:

- bezpieczeństwo i zdrowie produktów i pracowników,
- standardy pracy i warunki pracy, prawa człowieka,
- równość szans i dostęp do zatrudnienia.

Bezpieczeństwo i higiena pracy jako element CSR dotyczy zarówno osób zatrudnionych w firmie, jak i podwykonawców, będącymi kluczowymi interesariuszami, których interes musi być uwzględniony przez firmy budowlane. Przedsiębiorstwa powinny rozwijać kulturę organizacyjną w oparciu o etykę i BHP. Co więcej rozwój takiej kultury wymaga więcej niż utworzenia formalnego systemu zarządzania BHP, a samo BHP musi być wbudowaną wartością i częścią kultury organizacyjnej [Smallwood i inni 2013, s. 261].

Na bezpieczeństwo pracy mają wpływ warunki istniejące w zakładzie pracy. Jeszcze przed rozpoczęciem prac budowlanych, do obowiązków inwestora należy sporządzenie planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia (planu bioz), który ma na celu wyeliminowanie zagrożeń. Do przedsiębiorcy budowlanego należy także odpowiednie przygotowanie terenu budowy, które obejmuje m.in.: ogrodzenie terenu, wyznaczenie stref niebezpiecznych, wykonanie dróg i przejść, doprowadzenie energii elektrycznej i wody oraz zapewnienie zaplecza higieniczno-sanitarnego. Bezpieczeństwo na budowie dotyczy także takich kwestii jak [Kowalik, Państwowa Inspekcja Pracy 2020]:

- składowanie materiałów budowlanych,
- instalacje i urządzenia elektryczne,
- zasady prowadzenia robót ziemnych,
- maszyny i urządzenia techniczne,
- środki ochrony podczas prac na wysokości.

Aby zapewnić bezpieczeństwo pracownikom i osobom trzecim niezbędne jest wypełnienie wielu obowiązków i to już na etapie planowania robót budowlanych. Każdy pracodawca ma zobowiązania wobec pracowników, podwykonawców oraz osób trzecich (tab. 16).

Tabela 16. Obowiązki przedsiębiorcy wobec różnych grup interesariuszy

Grupa interesariuszy	Obowiązki przedsiębiorcy budowlanego
Pracownicy	Zapewnienie, aby osoby zatrudnione: - miały właściwe szkolenia, były kompetentne i posiadały odpowiednie kwalifikacje, - wykonywały pracę w bezpieczny sposób, bez narażania własnego zdrowia i bezpieczeństwa oraz zdrowia i bezpieczeństwa innych, - były odpowiednio nadzorowane i otrzymywały jasne polecenia, - miały dostęp do pomieszczeń sanitarnych, - były wyposażone w odpowiednie narzędzia, sprzęt, urządzenia oraz odzież ochronną, - otrzymywały informacje w zakresie BHP, - o ile to konieczne, były objęte badaniami lekarskimi
Podwykonawcy	- sprawdzenie czy osoby, którym zleca się prace przestrzegają zasad BHP, - przekazanie im informacji BHP potrzebnych do wykonania danej pracy, - omawianie z nimi prac zanim podejmą stosowne działania, - sprawdzenie czy otrzymali wszystko, co zostało wcześniej uzgodnione (np. bezpieczne rusztowania, odpowiednie urządzenia, dostęp do infrastruktury sanitarno-socjalnej, itp.), - sprawdzenie, w jaki sposób wykonują pracę i naprawienia ewentualnych błędów
Osoby trzecie	- zabezpieczenie terenu prac przed wstępem nieupoważnionych osób, - ogrodzenie i oświetlenie terenu robót drogowych, - ochrona osób trzecich przed spadającymi materiałami, - zabezpieczenie terenu po zakończeniu prac w danym dniu (w tym maszyn, urządzeń, wykopów, otworów, składowanych materiałów, substancji łatwopalnych) przed nieupoważnionym wstępem osób trzecich.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: HSE, 2001, *Niezbędnik BHP dla małych firm budowlanych*, Health and Safety Executive – working well together.

Niespełnienie podstawowych zasad bezpieczeństwa może skutkować tragicznymi zdarzeniami, takimi jak ciężkie uszkodzenie ciała, śmierć oraz prowadzić do szkód materialnych. Sektor budowlany obciążony jest licznymi zagrożeniami dla zdrowia i życia pracowników oraz charakteryzuje się wysokim ryzykiem wypadkowości. Szacuje się, że na świecie co roku w wypadkach na budowach ginie ok. 1000 osób [LaborPress 2018]. Według statystyk GUS w polskim budownictwie dochodzi do największej liczby wypadków śmiertelnych w porównaniu do innych sekcji gospodarki, a ich udział wynosi aż 1,79%. Drugie miejsce w tym zestawieniu zajmuje przetwórstwo przemysłowe z liczbą 30 wypadków śmiertelnych i aż 197 wypadków ciężkich (tab. 17).

Tabela 17. Wypadki w sektorze budowlanym na tle innych sektorów (GUS 2020)

Sektor gospodarki narodowej	Ogólna liczba wypadków	Wypadki śmiertelne	Wypadki ciężkie	Udział wypadków ciężkich i śmiertelnych
Rolnictwo, leśnictwo, rybactwo	1015	9	19	2,76%
Górnictwo i wydobywanie	2407	20	10	1,25%
Przetwórstwo przemysłowe	28121	30	197	0,81%
Budownictwo	4743	44	41	1,79%
Transport i gospodarka magazynowa	7047	27	27	0,77%
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę	646	2	3	0,77%
Dostawa wody i gospodarka ściekami	2261	9	14	1,02%

Źródło: GUS, 2020, *Wypadki przy pracy w 2019 r. - dane wstępne*, Warszawa.

Wysoka wypadkowość w budownictwie związana jest ze specyfiką stosowanych technologii, warunkami atmosferycznymi, zmiennością frontu robót czy wykonywaniem prac na terenie otwartym, często pozbawionym infrastruktury technicznej. Ryzyko wypadku w przypadku osób pracujących na budowie jest o wiele większe niż dla kogoś, kto siedzi za biurkiem. Praca przy użyciu dźwigów, ciężkich i niebezpiecznych maszyn oraz roboty na wysokości wymagają zachowania szczególnej ostrożności. Niestety każdy wypadek niesie za sobą określone straty socjalne, emocjonalne i finansowe. Wypadki przy pracy, obrażenia czy choroby w budownictwie w rezultacie w znacznym stopniu wpływają nie tylko bezpośrednio na pracowników, ale także na ich rodziny i społeczności oraz znacząco odbijają się na kosztach narodowej opieki medycznej, rehabilitacji i systemie opieki społecznej [Smallwood i inni 2013, s. 262]. Co więcej każde takie zdarzenie osłabia zaufanie do firmy i wpływa niekorzystnie na jej wizerunek biznesowy.

Na zły stan bezpieczeństwa pracy na placu budowy ma wpływ szereg czynników m.in. [Morka 2011, s. 606]:

- niedostateczna edukacja społeczeństwa w zakresie BHP, a co za tym idzie niski poziom świadomości praw i obowiązków w zakresie bezpieczeństwa pracy zarówno wśród pracowników jak i pracodawców,
- nieutrwalanie dbałości o bezpieczeństwo w miejscu pracy wśród pracowników zarówno niższego szczebla jak i kadry kierowniczej,

- brak zainteresowania problematyką bezpieczeństwa pracy osób sprawujących samodzielne funkcje techniczne w budownictwie,
- presja ekonomiczna i presja czasu wywierana przez rynek na firmy budowlane.

Problem bezpieczeństwa podczas realizacji inwestycji budowlanych w większym stopniu dotyczy pracowników mniejszych firm podwykonawczych. Wynika to m.in. z nieprecyzyjnych zapisów w umowach dotyczących kar za nieprzestrzeganie zasad bezpieczeństwa. Małe firmy często nie przeprowadzają oceny ryzyka zawodowego, a pracownicy nie zawsze przechodzą wymagane szkolenia w zakresie BHP [Abramowska 2014]. Ponadto duże firmy budowlane częściej posiadają właściwą organizację pracy z wdrożonym systemem zarządzania bezpieczeństwem oraz wykorzystują nowoczesne, bezpieczne maszyny i technologie [Muratorplus.pl 2012].

Kolejnym aspektem społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw jest odpowiedzialność wobec pracowników i ich rodzin. Polega ona na wywiązywaniu się pracodawcy z obowiązku terminowego i odpowiedniego wynagradzania pracowników, ich ubezpieczenia, świadczeń socjalnych, a także na tworzeniu warunków i motywowaniu do rozwoju (regularne podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników) [Deszcz 2006, akapit 10]. Dbanie o bezpieczne warunki pracy to nie wszystko. W wielu firmach budowlanych pracownicy skarżą się na brak możliwości rozwoju zawodowego poprzez udział w kursach, szkoleniach, brak jasnego systemu awansowania i premiowania, a także niedobór informacji dotyczących planów rozwojowych firmy. Skutkiem zaniedbań w obszarze komunikacji wewnętrznej jest duża rotacja i brak identyfikacji z pracodawcą [Sroka 2011, s. 2].

Chłoń-Domińczak [2013, s. 4] wskazuje, że w Polsce pracownicy rzadziej zdobywają nowe lub aktualizują posiadane kompetencje, niż w innych krajach europejskich. Na taką sytuację ma wpływ wiele czynników m.in. tradycyjne postrzeganie życia podzielonego na etapy – etap nauki, po którym następuje etap pracy i zakładania rodziny, w którym ludzie zaczynają korzystać z efektów wcześniejszej edukacji. Kolejnym powodem niepodnoszenia kwalifikacji jest niedostępność odpowiedniej jakości szkoleń. Ludzie nie mają pewności czy przyniosą one oczekiwany efekt. Co więcej sami pracodawcy mają obawy czy kursy, które finansują swoim pracownikom poprawią efektywność pracy. Z jednej strony pracodawcy oczekują od pracowników wysokich kwalifikacji, z drugiej zaś, nie dają zatrudnionym możliwości ich podniesienia. Przedsiębiorcy budowlani powinni zrozumieć, że inwestycje w rozwój pracowników są kluczowym elementem zapewniającym rozwój i wzrost wartości przedsiębiorstwa. Szkolenia pracowników przyczyniają się do podnoszenia ich kwalifikacji

oraz dają korzyści zarówno osobom zatrudnionym jak i samemu przedsiębiorstwu. Dzięki temu firma może oczekiwać od swoich pracowników kreatywnych rozwiązań, lepszej organizacji i wydajności pracy. Zaś społeczność lokalna zyskuje dynamicznie rozwijającego się partnera, zapewniającego zatrudnienie i dbającego o otoczenie [Bargieł, 2011, s.73].

Ważnym interesariuszem przedsiębiorstwa budowlanego są również odbiorcy robót budowlanych, wobec których przedsiębiorcy powinni wykazać się równie społecznie odpowiedzialnym podejściem. Na rynku usług budowlanych istnieje bardzo duża konkurencja. Firmy chcąc zyskać uznanie potencjalnych klientów powinny kierować się ich uzasadnionymi i słusznymi potrzebami oraz traktować ich ze szczególnym szacunkiem bez względu na prestiż czy zasięg. Przedsiębiorcy budowlani winni zadbać również o jakość i standardy usług wykonywanych zarówno przez swoich pracowników, jak i przez podwykonawców. Klienci firm budowlanych są coraz bardziej wymagający, dlatego w umowach zawierają odpowiednie zapisy niepozwalające na oszczędzanie na jakości robót. Wśród dużych przedsiębiorstw zwraca się uwagę na jakość wykonywanych prac, dostrzegając w tym ogólnopolski trend [KPMG 2016, s. 9].

Społeczna odpowiedzialność wobec odbiorców robót budowlanych oznacza także zgodność wykonanych prac z dokumentacją projektową SST (szczegółowa specyfikacja techniczna), warunkami umowy i zasadami sztuki budowlanej. To także wykorzystywanie materiałów odpowiednich pod względem jakości i źródeł pochodzenia. Zaś eksploatacja źródeł materiałów musi być zgodna z wszelkimi regulacjami prawnymi obowiązującymi na danym obszarze [Nauman 2016, s. 7-10]. Technologia i jakość wykorzystywanych materiałów budowlanych ma w konsekwencji wpływ na zdrowie i bezpieczeństwo użytkowników budynków. Inne dobre praktyki społecznie odpowiedzialnych przedsiębiorstw budowlanych w zakresie zagadnień konsumenckich to [Komorowska, Centrum AMRON 2017]:

- sprawiedliwe praktyki marketingowe (np. rzetelne informowanie, ochrona przed nieuczciwymi lub wprowadzającymi w błąd reklamami lub oznaczeniami),
- zapewnienie wysokich standardów ochrony przeciwpożarowej budynków,
- rzetelne podejście do obsługi pogwarancyjnej.

Społeczna odpowiedzialność firm budowlanych oznacza także troskę o środowisko naturalne. Działania w tym zakresie powinny koncentrować się na minimalizacji negatywnego wpływu oraz zrównoważonym korzystaniu z jego zasobów m.in. poprzez efektywne wykorzystanie energii, redukcję emisji gazów cieplarnianych czy racjonalną gospodarkę

odpadami. Ochrona środowiska naturalnego oznacza także branie odpowiedzialności za skutki korzystania z niego. Oznacza to przede wszystkim [Deszcz 2006, akapit 8]:

- właściwe zagospodarowanie placu budowy, wykonanie przyłączy, przygotowanie placów składowych,
- odwodnienie terenu budowy,
- minimalizowanie uciążliwości takich jak hałas i drgania związane z wykorzystywaniem ciężkich maszyn i urządzeń,
- zagospodarowanie odpadów, a przede wszystkim tych, które mogą stanowić niebezpieczeństwo np. zawierające azbest, watę szklaną, akumulatory, oleje.

Każdy przedsiębiorca budowlany powinien znać i stosować w czasie prowadzenia robót wszelkie przepisy dotyczące ochrony środowiska naturalnego. Wymagania w tym zakresie obejmują [Nauman 2016, s. 7-10]:

- utrzymywanie terenu budowy i wykopów w stanie bez wody stojącej,
- podejmowanie wszelkich koniecznych kroków mających na celu stosowanie się do przepisów i norm dotyczących ochrony środowiska na terenie i wokół terenu budowy,
- unikanie uszkodzeń lub uciążliwości dla osób lub własności społecznej (wynikających np. ze skażenia, hałasu).
- stosowanie środków ostrożności i zabezpieczenia przed zanieczyszczeniem zbiorników i cieków wodnych pyłami lub substancjami toksycznymi oraz przed zanieczyszczeniem powietrza pyłami i gazami, a także przed możliwością powstania pożaru.

Przedsiębiorstwa świadczące usługi budowlane muszą prowadzić swoją działalność zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Przepisy dotyczące budownictwa istotne z punktu widzenia społecznej odpowiedzialności są zawarte w ustawie Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. i rozporządzeniach wykonawczych do tej ustawy. Ustawa ta zwiera m.in. rozporządzenia dotyczące warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki, budowle i obiekty inżynieryjne. Według ustawy [Dz.U. z 2003 r. nr 207, poz. 2016, art. 5. 1.] „obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej”. Ustawa mówi także o sposobie użytkowania obiektów budowlanych, a także o zaleceniach dotyczących stosowania urządzeń wykorzystujących energię wytworzoną w odnawialnych źródłach energii, technologii mających na celu budowę budynków o wysokiej charakterystyce

energetycznej, a także o wymaganiach minimalnych dotyczących energooszczędności i ochrony cieplnej przewidzianych w przepisach techniczno-budowlanych dla przebudowy budynku.

W zakres społecznej odpowiedzialności wchodzi również obowiązek uczciwego i terminowego odprowadzania podatków. Jest to istotne m.in. z tego względu, że przedsiębiorstwa korzystają z dóbr publicznych, które finansowane są z budżetów zasilanych tymi podatkami. Wiele przedsiębiorstw budowlanych korzysta z dotacji, preferencyjnych pożyczek i kredytów, które mają wspomóc ich rozwój, a są finansowane ze środków publicznych. Społeczna odpowiedzialność w tym aspekcie to uczciwe i zgodne z przeznaczeniem wykorzystywanie pozyskanych środków oraz terminowe rozliczanie się z odpowiednimi instytucjami [Deszcz 2006, akapit 11].

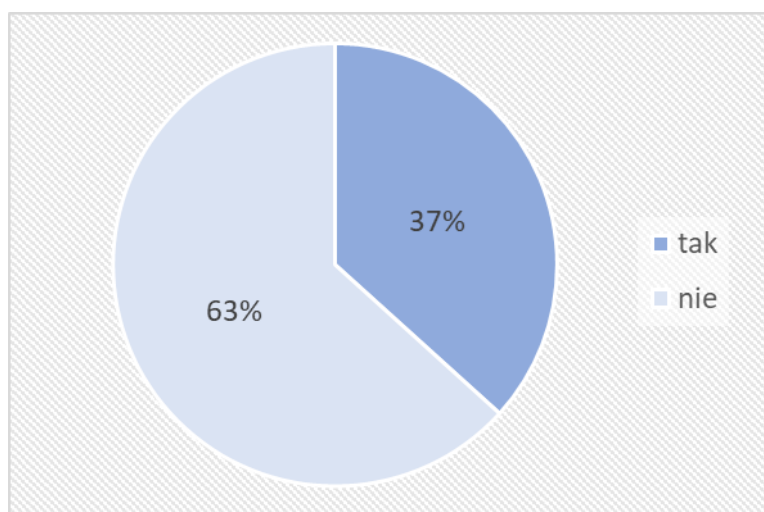
Ostatnim z kluczowych obszarów CSR w odniesieniu do branży budowlanej jest zaangażowanie na rzecz społeczności lokalnych. Działalność firm budowlanych istotnie wpływa na społeczność lokalną, dlatego wymaga się od przedsiębiorców, poza uwzględnieniem interesów pracowników, klientów czy kontrahentów, reakcji na potrzeby otoczenia, w którym funkcjonuje. Społeczeństwo jest coraz bardziej świadome własnych praw i możliwości oraz konsekwencji i potencjalnych uciążliwości, jakie niosą za sobą realizowane prace budowlane. Zdaje sobie także sprawę z korzyści mogących płynąć z lokalizacji inwestycji w ich okolicy, dlatego może aktywnie reagować i stać się partnerem w procesie ich realizacji. Konieczny jest zatem ciągły dialog społeczny, a konsultacje planów inwestycyjnych powinny stać się stałą praktyką przedsiębiorców budowlanych oraz narzędziem prowadzenia biznesu w zakresie wykraczającym poza uregulowania i wymogi prawa w tym zakresie [Koalicja CR 2012, s. 84]. Zaangażowanie społeczne w przypadku przedsiębiorstw budowlanych to także proaktywne działania na rzecz społeczności lokalnej, edukacja i kultura, tworzenie miejsc pracy, rozwój i dostęp do nowoczesnych technologii, a także inwestycje społeczne [Komorowska, Centrum AMRON 2017].

Społeczna odpowiedzialność firm budowlanych oznacza, że przedsiębiorcy muszą działać w sposób zgodny z przepisami prawa, zapewniający bezpieczeństwo w trakcie realizowanych robót, umożliwiający rozwój pracowników, ograniczający negatywny wpływ na środowisko naturalne oraz z uwzględnieniem szeroko rozumianego interesu społecznego.

4. Wdrażanie zasad i realizacja postulatów społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

4.1. Wdrażanie zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w różnych kategoriach polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego

W Polsce zaledwie 37% przedsiębiorstw sektora budowlanego deklaruje, że wdraża zasady CSR (wyk. 8). Liczba przedsiębiorstw angażujących się w działania z zakresu CSR jest różna w zależności od wielkości firmy, pochodzenia kapitału, rocznego obrotu oraz stażu na rynku.

Wykres 8. Odsetek polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego wdrażających CSR

Źródło: opracowanie własne

Biorąc pod uwagę wielkość firmy, koncepcja CSR wdrażana jest przede wszystkim w dużych przedsiębiorstwach (77%). W przypadku firm średniej wielkości, 43% badanych potwierdza zaangażowanie we wdrażanie działań społecznie odpowiedzialnych. Zdecydowanie najmniej (25%) firm wdrażających postulaty CSR jest w grupie małych podmiotów (tab. 18).

Tabela 18. Wdrażanie CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Wyszczególnienie	Ogółem	Małe przedsiębiorstwa	Średnie przedsiębiorstwa	Duże przedsiębiorstwa
Tak	63	25	43	77
Nie	37	75	57	23
N	177	106	49	22

Źródło: opracowanie własne

Wśród firm posiadających kapitał zagraniczny i mieszany 68% respondentów zadeklarowało, że wdraża zasady CSR. Zdecydowanie mniejszą liczbę podmiotów (33%)

angażujących się w implementację koncepcji CSR stanowią firmy z kapitałem wyłącznie krajowym (tab. 19).

Tabela 19. Wdrażanie CSR a pochodzenie kapitału przedsiębiorstwa (%)

Wyszczególnienie	Ogółem	Kapitał krajowy	Kapitał zagraniczny i mieszany ¹⁶
Tak	63	33	68
Nie	37	67	32
N	177	155	22

Źródło: opracowanie własne

Zauważa się istotne różnice w zaangażowaniu przedsiębiorstw budowlanych w działania społecznie odpowiedzialne w zależności od wielkości rocznego obrotu. Istnieje proporcjonalna zależność między wartością rocznego obrotu a liczbą przedsiębiorstw, w których włącza się postulaty CSR - im wyższy roczny obrót, tym wyższy odsetek firm wdrażających CSR i odwrotnie. Zdecydowanie najczęściej ankietowanych deklarujących wdrażanie CSR reprezentuje przedsiębiorstwa z rocznym obrotem powyżej 50 milionów euro (85%). Zasady CSR wdraża się w nieco więcej niż połowie firm (53%), których obrót w badanym roku osiągnął wielkość powyżej 10 milionów euro i nie przekroczył 50 milionów euro. Najmniejszy odsetek podmiotów (22%) wdrażających CSR jest w grupie firm posiadających roczny obrót nieprzekraczający 10 milionów euro (tab. 20).

Tabela 20. Wdrażanie CSR a wysokość rocznego obrotu przedsiębiorstwa (%)

Wyszczególnienie	Ogółem	Obrót ≤ 10 mln euro	Obrót > 10 ≤ 50 mln euro	Obrót > 50 mln euro
Tak	63	22	53	85
Nie	37	78	47	15
N	177	114	43	20

Źródło: opracowanie własne

Jeśli weźmie się pod uwagę staż na rynku jako kryterium podziału firm, to największe zaangażowanie w realizację koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu wykazują podmioty, które działają na rynku powyżej 20 lat (42%). Ponad jedna trzecia przedstawicieli

¹⁶ Na potrzeby rozprawy przyjęto dwie kategorie kapitału. Dokonano zatem połączenia kategorii przedsiębiorstw z kapitałem tylko zagranicznym z kategorią podmiotów, w których zaangażowany jest kapitał własny i obcy. Powodem takiego zabiegu był fakt, że firm z kapitałem zagranicznym było niewiele w próbie.

firm (36%) ze stażem większym niż 10 lat, a nieprzekraczającym 20 lat twierdzi, że w ich przedsiębiorstwie jest realizowana koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu. Najmniej ankietowanych (30%) deklarujących wdrażanie zasad CSR reprezentuje firmy o stażu na rynku poniżej 10 lat. Między kolejnymi grupami przedsiębiorstw stwierdza się taką samą różnicę w zaangażowaniu w działania CSR i wynosi ona 6 punktów procentowych (tab. 21).

Tabela 21. Wdrażanie CSR a staż przedsiębiorstwa na rynku (%)

Wyszczególnienie	Ogółem	Staż ≤ 10 lat	Staż > 10 ≤ 20 lat	Staż > 20 lat
Tak	63	30	36	42
Nie	37	70	64	58
N	177	57	36	84

Źródło: opracowanie własne

Wśród małych przedsiębiorstw sektora budowlanego wdrażanie zasad CSR najczęściej deklarują podmioty z kapitałem tylko zagranicznym lub mieszanym (50%). Natomiast w grupie firm z kapitałem krajowym, zaledwie 23% respondentów potwierdza zaangażowanie w realizację zasad CSR.

Rozpatrując kategorię wysokości rocznego obrotu, najwięcej firm wdrażających zasady CSR jest w grupie przedsiębiorstw osiągających roczny obrót powyżej 10 milionów euro, ale nieprzekraczający 50 milionów euro. Zdecydowanie mniej przedsiębiorców budowlanych wdrażających CSR reprezentuje podmioty z obrotem poniżej 10 milionów euro (21%).

Biorąc pod uwagę staż przedsiębiorstw na rynku, stwierdza się, że nie ma dużej rozbieżności w liczbie podmiotów wdrażających postulaty CSR. W każdej z grup podobny odsetek firm deklaruje zaangażowanie w działania CSR (tab. 22).

Tabela 22. Wdrażanie CSR w małych przedsiębiorstwach sektora budowlanego w zależności od poszczególnych kategorii: pochodzenia kapitału przedsiębiorstwa, wysokości obrotu, stażu na rynku (%)

Kategoria	Wyszczególnienie		
Pochodzenie kapitału	krajowy	zagraniczny i mieszany	
	23	50	
	N = 98	N = 8	
Wysokość rocznego obrotu w mln euro	≤ 10 mln	> 10 mln ≤ 50 mln	> 50 mln
	21	53	0

	N = 90	N = 15	N = 1
	≤ 10 lat	> 10 lat ≥ 20 lat	> 20 lat
Staż na rynku	25	26	26
	N = 48	N = 23	N = 35

Źródło: opracowanie własne

Analizując grupę średnich przedsiębiorstw sektora budowlanego pod względem pochodzenia kapitału, stwierdza się, że niespełna połowa podmiotów z kapitałem krajowym (44%) wdraża założenia koncepcji CSR. Mniejsza wartość procentowa dotyczy firm o kapitale zagranicznym i mieszanym (33%).

Jeśli weźmie się pod uwagę wysokość rocznego obrotu jako kryterium podziału przedsiębiorstw, to w grupie podmiotów osiągających obrót powyżej 50 milionów euro wszyscy respondenci deklarują zaangażowanie w realizację zasad CSR. Jednakże stuprocentowa wartość dotyczy zaledwie 3 firm. Ponad połowa (58%) firm z obrotem większym niż 10 milionów euro, ale nie przekraczającym 50 milionów euro potwierdza wdrażanie zasad CSR. Najmniejsze zaangażowanie w CSR widoczne jest w grupie firm osiągających obrót poniżej 10 milionów euro.

Uwzględniając staż przedsiębiorstw na rynku, największy odsetek respondentów potwierdzających wdrażanie zasad CSR obserwuje się w grupie firm działających na rynku mniej niż 10 lat (57%) oraz ze stażem powyżej 10 lat, ale nie dłuższym niż 20 lat (50%). Wśród podmiotów ze stażem powyżej 20 lat 37% deklaruje implementację koncepcji CSR (tab. 23).

Tabela 23. Wdrażanie CSR w średnich przedsiębiorstwach sektora budowlanego w zależności od poszczególnych kategorii: pochodzenia kapitału przedsiębiorstwa, wysokości obrotu, stażu na rynku (%)

Kategoria	Wyszczególnienie		
Pochodzenie kapitału	krajowy	zagraniczny i mieszany	
	44	33	
	N = 43	N = 6	
Wysokość rocznego obrotu w mln euro	≤ 10 mln	> 10 mln ≥ 50 mln	> 50 mln
	18	58	100
	N = 22	N = 24	N = 3
Staż na rynku	≤ 10 lat	> 10 lat ≥ 20 lat	> 20 lat
	57	50	37
	N = 7	N = 12	N = 30

Źródło: opracowanie własne

Wśród dużych przedsiębiorstw sektora budowlanego największe zaangażowanie w działania społecznie odpowiedzialne CSR widoczne jest w grupie podmiotów z kapitałem zagranicznym i mieszanym. Respondenci reprezentujący tę grupę w 100% potwierdzili wdrażanie CSR. Niemniej jednak, populacja badana w tym przypadku reprezentowana była tylko przez 8 firmy.

Poddając analizie duże przedsiębiorstwa budowlane z uwzględnieniem ich rocznego obrotu, stwierdza się, że najwięcej respondentów deklarujących wdrażanie postulatów CSR reprezentuje podmioty z obrotem poniżej 10 milionów euro (100%) oraz powyżej 50 milionów euro (88%). Przy czym należy zaznaczyć, że ta pierwsza grupa liczy zaledwie 2 firmy.

Odnosząc się do kryterium podziału, jakim jest staż przedsiębiorstw na rynku, zauważa się największe zaangażowanie (100%) w realizację koncepcji CSR wśród podmiotów o stażu dłuższym niż 10 lat, ale nie przekraczającym 20 lat. Aczkolwiek stuprocentowa wartość dotyczy jedynie 2 firm. Wysoki odsetek dużych przedsiębiorców budowlanych (79%) wdrażających zasady CSR widoczny jest w grupie firm działających na rynku dłużej niż 20 lat (tab. 24).

Tabela 24. Wdrażanie CSR w dużych przedsiębiorstwach sektora budowlanego w zależności od poszczególnych kategorii: pochodzenia kapitału przedsiębiorstwa, wysokości obrotu, stażu na rynku (%)

Kategoria	Wyszczególnienie		
	krajowy	zagraniczny i mieszany	
Pochodzenie kapitału	64	100	
	N = 14	N = 8	
Wysokość rocznego obrotu w mln euro	≤ 10 mln	> 10 mln ≥ 50 mln	> 50 mln
	100	25	88
	N = 2	N = 4	N = 16
Staż na rynku	≤ 10 lat	> 10 lat ≥ 20 lat	> 20 lat
	50	100	79
	N = 2	N = 1	N = 19

Źródło: opracowanie własne

Podsumowując należy wskazać, że zasady CSR w polskim sektorze budowlanym wdrażają przede wszystkim duże firmy, zatrudniające co najmniej 250 pracowników. Jeśli analizuje się przedsiębiorstwa pod kątem ich zaangażowania w CSR, nie dokonując przy tym ich podziału ze względu na wielkość zatrudnienia, stwierdza się, że firmy z kapitałem zagranicznym

i mieszanym zdecydowanie częściej prowadzą działania społecznie odpowiedzialne, niż podmioty wyłącznie z kapitałem polskim. Ponadto udział przedsiębiorstw prowadzących działania z zakresu CSR jest najwyższy wśród firm z ponad dwudziestoletnim stażem na rynku.

4.2. Formy realizacji działań z zakresu społecznej odpowiedzialności w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Głównym celem przeprowadzonego badania było sprawdzenie postawionej hipotezy badawczej mówiącej, że małe i średnie przedsiębiorstwa realizują postulaty i zasady społecznej odpowiedzialności biznesu w dużej mierze w sposób niesformalizowany, a także, że ich działania nie są elementem strategii firmy. Z kolei w przypadku dużych przedsiębiorstw wysunięto hipotezę, że podejmują one celowe, sformalizowane działania, a ich aktywność w przedmiotowym zakresie może wpływać na strukturę organizacyjną jednostki.

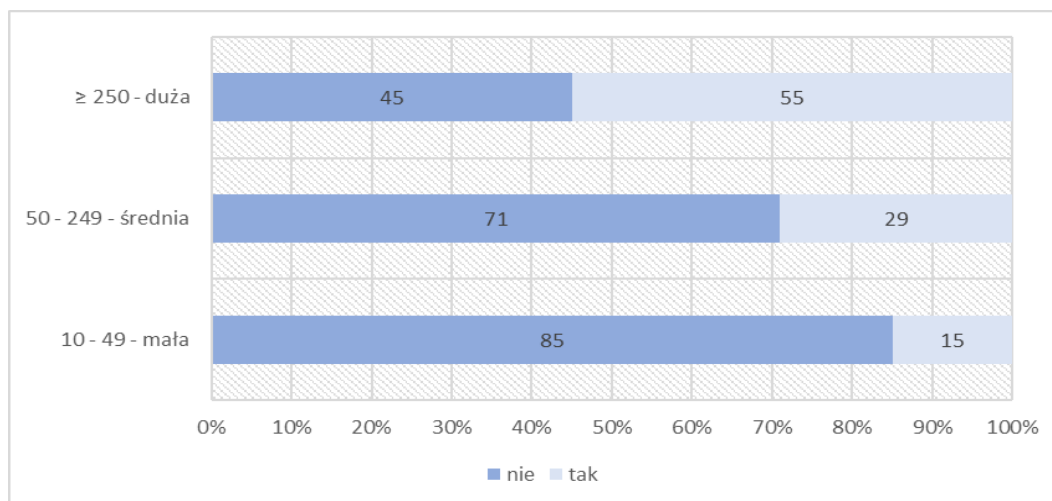
Na potrzeby weryfikacji tak postawionych hipotez wykorzystano test niezależności χ^2 . Celem weryfikacji hipotezy stanowiącej, że między wielkością firmy a rodzajem działania z zakresu CSR realizowanego w przedsiębiorstwie, istnieje zależność w sensie statystycznym przyjęto poziom istotności $\alpha = 0,05$. Wyznaczone p-wartości w teście χ^2 niezależności dla poszczególnych form realizowania w firmach sektora budowlanego działań z zakresu CSR oraz wielkości przedsiębiorstwa przedstawiono w tab. 25. W tabeli tej wartości mniejsze od 0,05 tj., przyjętego poziomu istotności wskazują, że między wielkością przedsiębiorstwa a odpowiednim działaniem firmy w zakresie CSR istnieje istotna w sensie statystycznym zależność.

Tabela 25. Wartości p w teście χ^2 niezależności pomiędzy formą realizowania w firmach sektora budowlanego działań z zakresu CSR a wielkością przedsiębiorstwa

W jakich formach realizowane są w Państwa firmie działania z zakresu CSR?	Wielkość firmy
inne	0,784
działania z zakresu CSR są planowane i kontrolowane z punktu widzenia założonych efektów	0,000
w firmie jest osoba odpowiedzialna za wdrażanie CSR	0,000
działania z zakresu CSR są powtarzalne, dobrze zdefiniowane i precyzyjnie opisane	0,000
na stronie internetowej firmy znajduje się informacja o zaangażowaniu w CSR	0,000
CSR wpisany jest w strategię firmy	0,000
prowadzony jest jako jednorazowe akcje	0,393
działania z zakresu CSR nie są elementem złożonej strategii firmy	0,032

Źródło: opracowanie własne

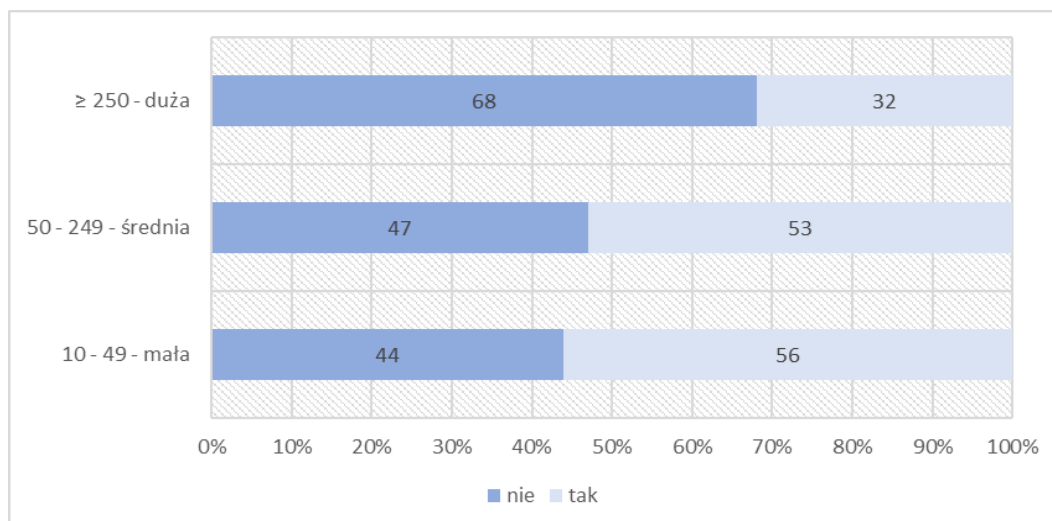
W pierwszej kolejności można zauważyć, że między wielkością firmy a tym czy CSR wpisany jest w strategię firmy istnieje istotna w sensie statystycznym zależność. Jak pokazuje wyk. 9. większość firm małych (85%) i firm średnich (71%) stwierdziło, że CSR nie jest wpisane w strategię ich funkcjonowania. Odmienne zdania są przedsiębiorstwa duże, dla których działania w obszarze CSR są wpisane w strategię ich działalności (55%).

Wykres 9. Posiadanie strategii CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

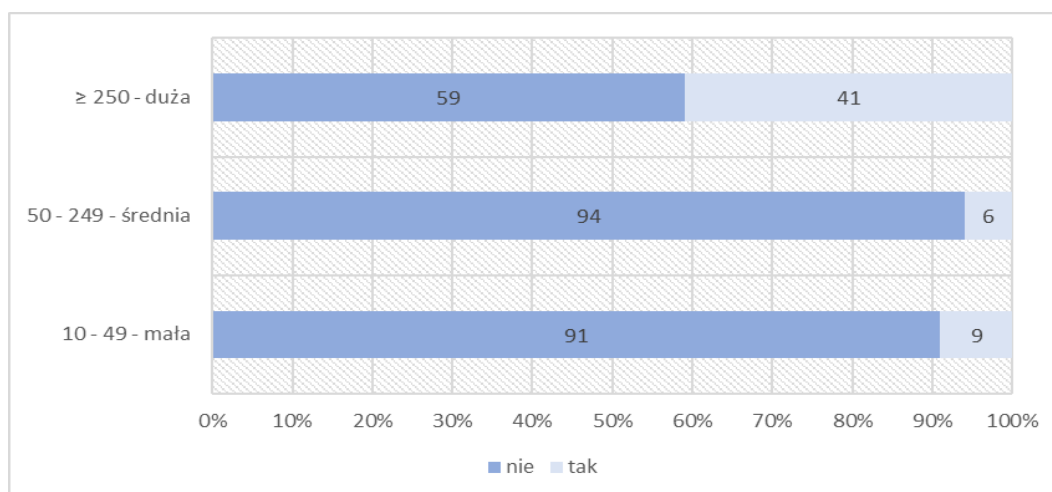
Również warto podkreślić zaobserwowaną zależność (istotną w sensie statystycznym) między wielkością firmy a tym czy działania z zakresu CSR nie są traktowane jako element złożonej strategii firmy. Jak pokazuje wyk. 10. występują zasadnicze różnice w postrzeganiu działań z zakresu CSR w kontekście realizacji złożonej strategii przedsiębiorstwa w zależności od jego wielkości. Dla firm małych (55,7%) oraz średnich (53,1%) działania z zakresu CSR nie są elementem złożonej strategii. Na odwrót jest w wypadku firm dużych, dla których działania w obszarze CSR jedynie u 31,8% spośród nich nie są elementem złożonej strategii. Dokonując analizy stwierdzonych zależności można zatem stwierdzić, że dla firm dużych podejmowane działania w obszarze CSR stanowią element strategii, często będąc składową złożonej strategii realizowanej przez przedsiębiorstwo. W wypadku firm małych i średnich obserwuje się natomiast tendencję odwrotną tzn. działania w obszarze CSR nie stanowią na ogół składowej strategii przedsiębiorstwa.

Wykres 10. Działania CSR niebędące elementem złożonej strategii przedsiębiorstw sektora budowlanego a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

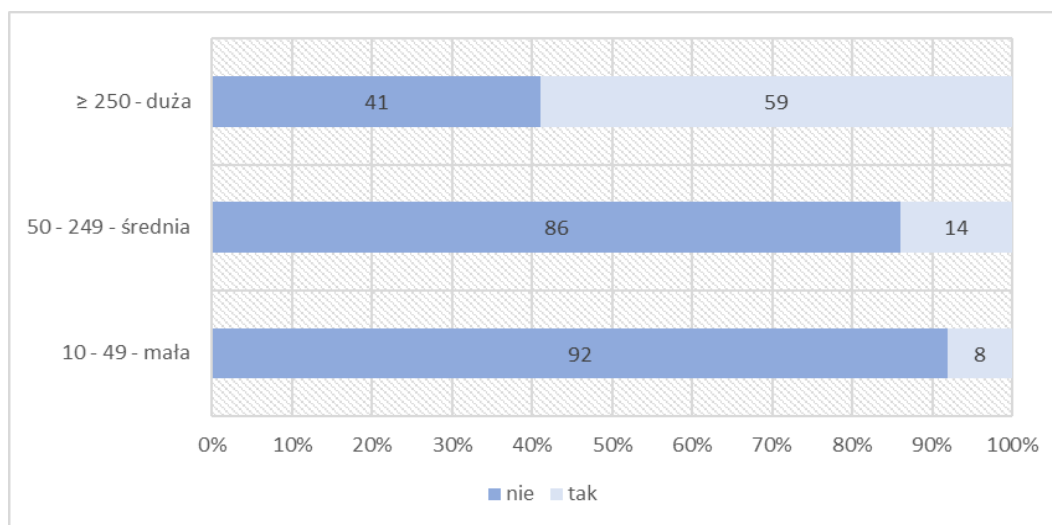
Warto również zwrócić uwagę, że wielkość firmy determinuje fakt planowania i kontroli działań z zakresu CSR z punktu widzenia założonych efektów. Stwierdzono bowiem, z wykorzystaniem wspomnianego już testu χ^2 niezależności, występowanie istotnej w sensie statystycznym zależności. Potwierdzeniem tego są wyniki przedstawione na wyk. 11. Można zauważyć, że w zdecydowanej większości firmy małe (91%) oraz średnie (94%) nie planują i kontrolują działań z zakresu CSR w kontekście założonych efektów. Mimo, że większość dużych firm (59%) deklaruje, że również nie prowadzi podobnych działań, to jednak ich odsetek jest znacznie mniejszy w porównaniu z firmami małymi i średnimi.

Wykres 11. Planowanie i kontrolowanie działań CSR z punktu widzenia założonych efektów a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Istnieje również istotna w sensie statystycznym zależność między wielkością firmy sektora budowlanego a ich opinią na temat tego czy działania z zakresu CSR są powtarzalne dobrze zdefiniowane i opisane. Wyznaczona p-wartość w teście χ^2 niezależności jest bowiem mniejsza od przyjętego poziomu istotności 0,05. Na wyk. 12. można zauważyć, że w wypadku firm małych i średnich zdecydowana i większość (odpowiednio 92% i 86%) nie uważa, aby działania z zakresu CSR miały powtarzalny charakter i były dobrze zdefiniowane oraz opisane. Odmiennego zdania są przedsiębiorstwa duże, wśród których blisko 60% uważa, że ich działania z zakresu CSR mają powtarzalny charakter, a także są dobrze zdefiniowane i opisane.

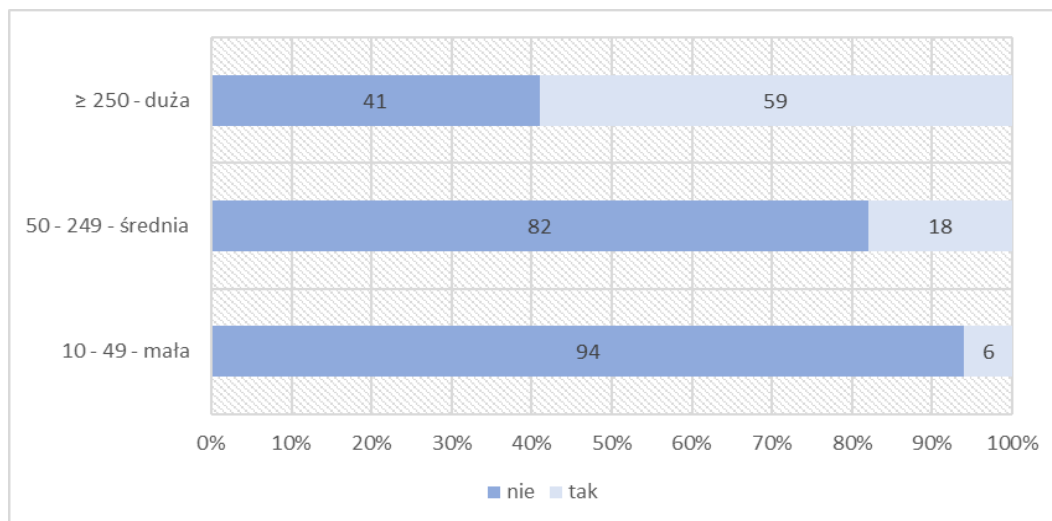

Wykres 12. Powtarzalne, zdefiniowane i precyzyjnie opisane działania CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

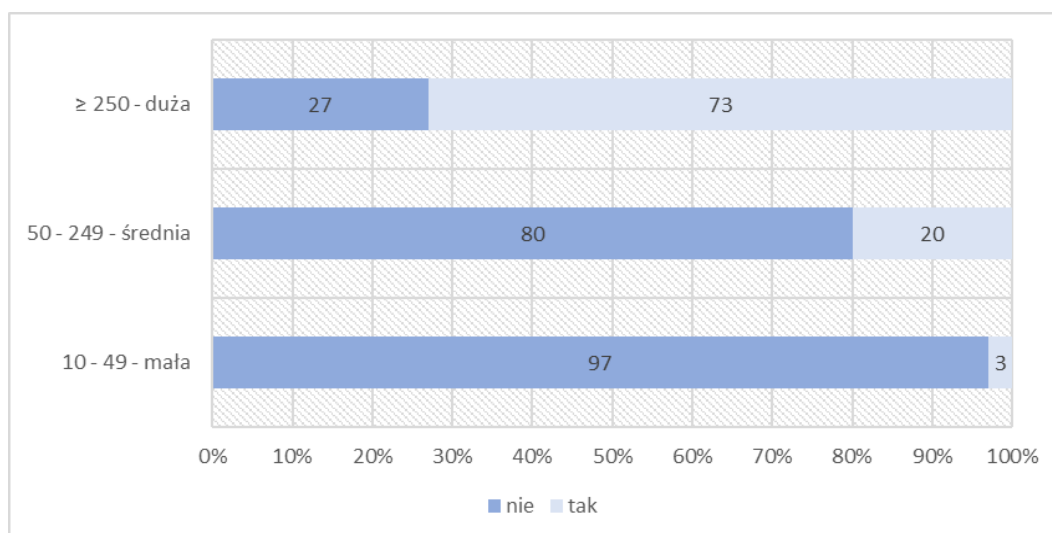
Badano również czy występuje istotna w sensie statystycznym zależność między wielkością przedsiębiorstwa a tym czy w ich strukturach jest osoba odpowiedzialna za wdrażanie CSR a także tym czy ich stronie internetowej znajduje się informacja o zaangażowaniu w CSR. Zarówno w pierwszym jak i drugim wypadku obydwie wyznaczone p-wartości były na poziomie niższym niż przyjęty poziom istotności 0,05. Oznacza to występowanie istotnych w sensie statystycznych zależności między badanymi cechami. Potwierdzeniem uzyskanych wyników są dane zaprezentowane na wyk. 13 i 14. Można na nich zauważyć, że firmy małe i średnie sektora budowlanego nie zatrudniają na ogół osoby odpowiedzialnej za wdrażanie zasad CSR. Podobnie firmy małe i średnie nie posiadają na ogół informacji na swoich stronach internetowych na temat zaangażowania w proces CSR. W przeciwieństwie do nich firmy duże, zatrudniające powyżej 250 osób, mają w swoich

strukturach osobę odpowiedzialną za wdrażanie CSR (59%), a także publikują na swoich stronach internetowych informacje o zaangażowaniu w działalność w kontekście CSR.

Wykres 13. Osoba odpowiedzialna za wdrażanie CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 14. Informacja na stronie internetowej o zaangażowaniu w CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Nie stwierdzono natomiast istotnych w sensie statystycznym zależności między wielkością firmy sektora budowlanego a tym czy prowadzone działania w zakresie CSR mają charakter jednorazowych akcji oraz pozostałymi elementami. Wyznaczone p-wartości przekraczały bowiem w tych dwóch wypadkach przyjęty poziom istotności 0,05.

Podsumowując uzyskane powyżej wyniki można stwierdzić, że duże przedsiębiorstwa charakteryzują się odmienną specyfiką działalności w kontekście realizacji zasad CSR

w porównaniu z firmami małymi i średnimi. Są to na ogół przedsiębiorstwa, które działania w obszarze CSR mają wpisane w swoją strategię, często o bardzo złożonej postaci. Ich działania w obszarze realizacji zasad CSR są powtarzalne, dobrze zdefiniowane i precyzyjnie opisane, a także są prawidłowo planowane i kontrolowane z punktu widzenia założonych efektów przedsiębiorstw. Firmy duże zatrudniają też na ogół osoby odpowiedzialne za wdrażanie CSR oraz informują na swoich stronach internetowych o zaangażowaniu w obszarze CSR. Można zatem stwierdzić, że duże przedsiębiorstwa podejmują celowe, sformalizowane działania, a ich aktywność w przedmiotowym zakresie może wpływać na strukturę organizacyjną jednostki. Potwierdzona została zatem postawiona w rozprawie doktorskiej hipoteza badawcza nr 1. Również i hipoteza nr 2 głosząca, że małe i średnie przedsiębiorstwa realizują postulaty i zasady społecznej odpowiedzialności biznesu w dużej mierze w sposób niesformalizowany, a także że ich działania nie są elementem strategii *firmy* została w wyniku przeprowadzonego badania pozytywnie zweryfikowana.

Analizując wyniki badania mającego na celu identyfikację jednostek odpowiedzialnych za realizację zasad CSR, stwierdza się, że w małych firmach nie ma osób (specjalistów) bezpośrednio zajmujących się realizacją zasad CSR (tab. 26). Za działania społecznie odpowiedzialne odpowiada w głównej mierze właściciel (56%), ewentualnie zarząd (33%). W średnich firmach tematyką CSR zajmuje się zarząd (45%) lub dział marketingu (43%). Inaczej wygląda to w dużych przedsiębiorstwach, gdzie powołuje się specjalistów do spraw CSR. 27% badanych podmiotów z tej kategorii zadeklarowało zatrudnienie takiej osoby. Ponadto, podobnie jak w przypadku średnich firm, za działania z zakresu CSR odpowiedzialny jest zarząd (73%) oraz dział marketingu (50%).

Innymi wskazanymi przez respondentów jednostkami zaangażowanymi w realizację zasad CSR były dział administracji, główny księgowy, specjalista ds. inwestycji, prokurent, dział komunikacji, kierownictwa jednostek organizacyjnych, wszyscy pracownicy.

Tabela 26. Jednostki odpowiedzialne za realizację zasad CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)

Odpowiedzialny	Ogółem	Małe przedsiębiorstwa	Średnie przedsiębiorstwa	Duże przedsiębiorstwa
Właściciel	40	56	14	23
Zarząd	41	33	45	73
Prezes	12	12	8	23

Dział marketingu	26	13	43	50
Specjalista CSR	5	0	4	27
Inne	16	13	18	23
N	177	106	49	22

Źródło: opracowanie własne

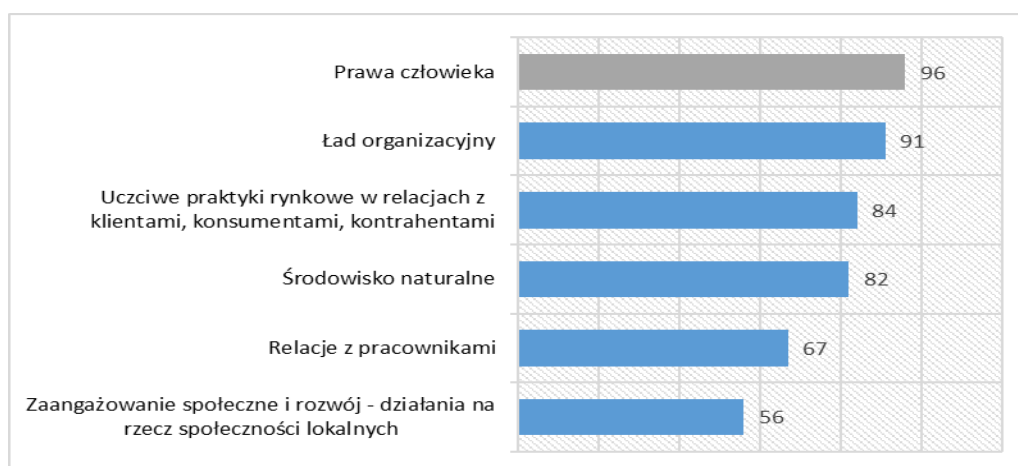
Podsumowując należy wskazać, że działania CSR mają charakter sformalizowany przeważnie w dużych przedsiębiorstwach, podczas gdy w mniejszych podmiotach prowadzone są jako jednorazowe akcje. We wszystkich firmach, niezależnie od wielkości, zagadnieniem CSR zajmuje się z reguły zarząd oraz dział marketingu, zaś osobę odpowiedzialną za prowadzenie działań zakresu CSR zatrudniają przeważnie duże przedsiębiorstwa.

4.3. Zakres wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Wyróżnia się sześć podstawowych obszarów, w których koncentrują się działania z zakresu CSR [Gasiński i inni 2009, s. 16]:

- ład organizacyjny,
- prawa człowieka,
- relacje z pracownikami,
- środowisko naturalne,
- uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami,
- zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych.

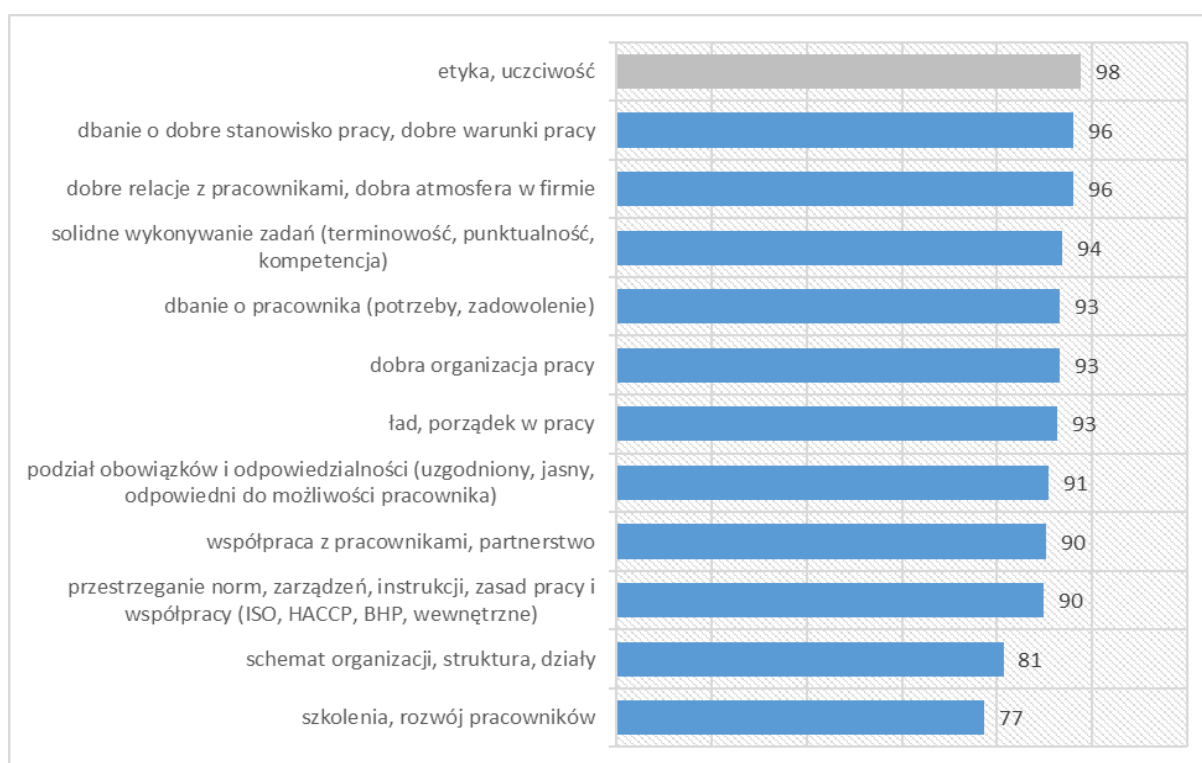
Polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego najczęściej działań podejmują w obszarze praw człowieka (96%). Niewiele mniejszy odsetek respondentów (91%) deklaruje zaangażowanie w działania z obszaru ładu organizacyjnego. Uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami są także bardzo ważnym aspektem działań firm. Obszar ten wskazało 84% ankietowanych. Przywiązywanie wagi do kwestii ochrony środowiska potwierdza 82% badanych. W mniejszym stopniu (67%) wdrażane są w firmach działania obejmujące relacje z pracownikami. Natomiast najrzadziej realizuje się działania na rzecz społeczności lokalnych (wyk. 15).

Wykres 15. Odsetek działań podejmowanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych obszarach CSR

Źródło: opracowanie własne

Aktywność przedsiębiorstw budowlanych w obszarze ładu organizacyjnego najczęściej wiąże się z etyką i uczciwością oraz dbaniem o dobre stanowisko pracy i warunki pracy. W prawie równie wysokim stopniu firmy włączają się w pozostałe działania z tego zakresu. Wyjątkiem są tylko szkolenia i rozwój pracowników oraz działania związane z wdrażaniem struktury organizacyjnej, gdzie można zauważyć nieco mniejsze zaangażowanie (wyk. 16).

Wykres 16. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w obszarze ładu organizacyjnego (%)

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie rodzaje działań z obszaru ładu organizacyjnego, podejmowane przez przedsiębiorców są częstą praktyką firm niezależnie od ich wielkości. Większe znaczenie ma wielkość podmiotu tylko w przypadku takich działań jak szkolenia i rozwój pracowników oraz wdrażanie struktury organizacyjnej. Różnice procentowe między działaniem, które otrzymało najwięcej odpowiedzi, a takim, które uzyskało najmniej wskazań wynosi odpowiednio 18 i 29 punktów procentowych.

W polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego największy nacisk kładzie się na uczciwość i przestrzeganie etyki (98%). Powyżej 90% respondentów potwierdza, że pozostałe działania z obszaru ładu organizacyjnego są również bardzo częstą praktyką w ich firmach. Wyjątkiem są działania związane ze szkoleniem i rozwojem pracowników (82%) oraz zasady dotyczące wdrożenia struktury organizacyjnej (87%).

Najpopularniejszą formą zaangażowania społecznego w małych firmach jest etyka i uczciwość oraz dobre relacje z pracownikami i dobra atmosfera w firmie (97%). Ponadto respondenci deklarują również duży udział (90% do 95%) w takich formach działań CSR jak:

- współpraca z pracownikami, partnerstwo,
- dbanie o pracownika (potrzeby, zadowolenie),
- ład, porządek w pracy,
- solidne wykonywanie zadań (terminowość, punktualność, kompetencja),
- dobra organizacja pracy,
- dbanie o dobre stanowisko pracy, dobre warunki pracy.

Nieco mniej badanych potwierdza, że w ich firmach przywiązuje się uwagę do podziału obowiązków i odpowiedzialności (88%) oraz do przestrzegania norm, zarządzeń, instrukcji, zasad pracy i współpracy (89%). Zaś najmniej działań widocznych w przedsiębiorstwach jest w zakresie szkoleń i rozwoju pracowników (73%) oraz związanych z wdrożeniem struktury organizacyjnej (71%).

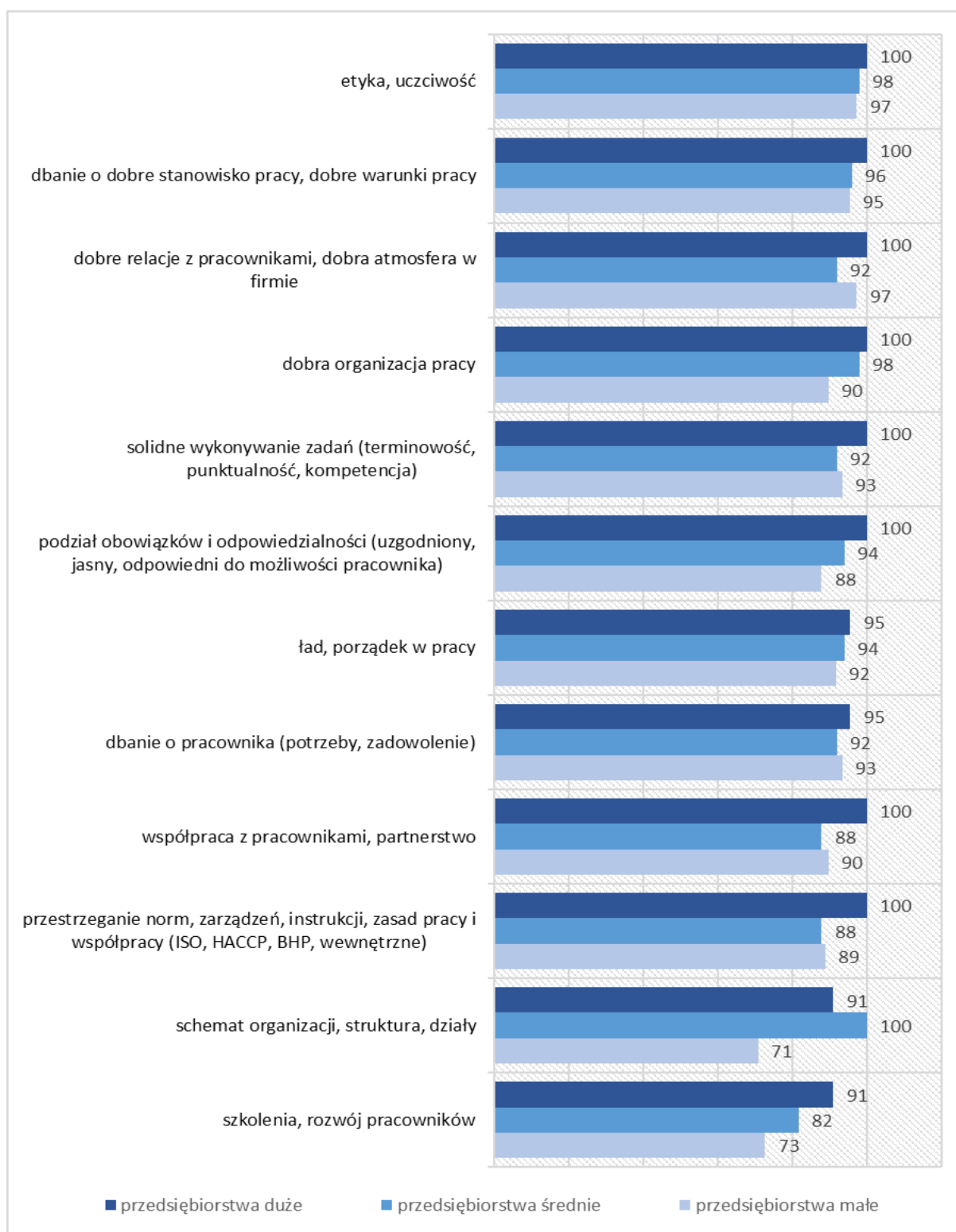
Średnie firmy najczęściej realizują działania dotyczące struktury organizacyjnej. Ten rodzaj aktywności potwierdziło aż 100% ankietowanych. Bardzo często też realizują zasady CSR poprzez:

- dbanie o pracownika (potrzeby, zadowolenie),
- dbanie o ład i porządek w pracy,
- podział obowiązków i odpowiedzialności (uzgodniony, jasny, odpowiedni do możliwości pracownika),

- solidne wykonywanie zadań (terminowość, punktualność, kompetencja),
- dobra organizacja pracy,
- dobre relacje z pracownikami, dobra atmosfera w firmie,
- dbanie o dobre stanowisko pracy, dobre warunki pracy,
- etyka, uczciwość.

Średnie firmy rzadziej angażują się w przestrzeganie norm, zarządzeń, instrukcji itp. (88%), a także we współpracę z pracownikami i partnerstwo (88%). Najmniej działań skierowanych jest w działania związane ze szkoleniem i rozwojem pracowników (82%).

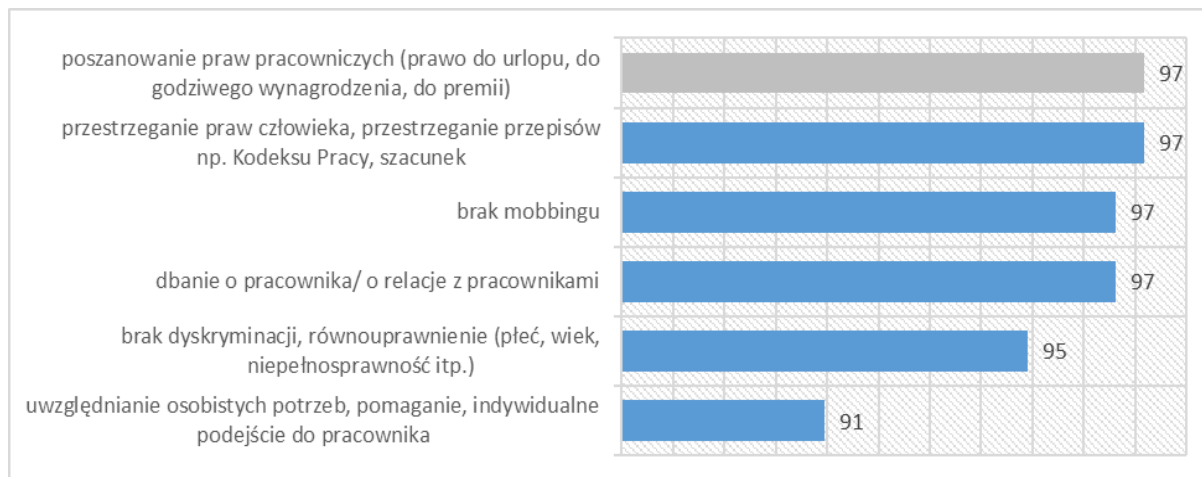
Wiele działań społecznie odpowiedzialnych z obszaru ładu organizacyjnego realizowanych jest wszystkie przez duże przedsiębiorstwa. Realizacja zasad CSR w tych firmach wiąże się także z dbaniem o potrzeby i zadowolenie pracowników (95%), zapewnieniem ładu i porządku w pracy (95%), szkoleniami i rozwojem pracowników (91%), a także z wdrażaniem struktury organizacyjnej (91%). Aż w ośmiu typach działań z obszaru ładu organizacyjnego duże przedsiębiorstwa osiągnęły 100% odpowiedzi pozytywnych. W przypadku średnich firm, taki wysoki odsetek odpowiedzi uzyskał tylko jeden rodzaj działań. Natomiast małe podmioty w żadnym aspekcie nie osiągnęły stuprocentowego wyniku (wyk. 17).

Wykres 17. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru ład organizacyjny w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Przedsiębiorcy budowlani deklarują bardzo dużą aktywność we wszystkie działania z obszaru praw człowieka. W nieco mniejszym stopniu wśród firm budowlanych rozpowszechnione są tylko działania mające na celu uwzględnianie osobistych potrzeb zatrudnionych, pomaganie i indywidualne podejście do pracownika (wyk. 18).

Wykres 18. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru prawa człowieka (%)

Źródło: opracowanie własne

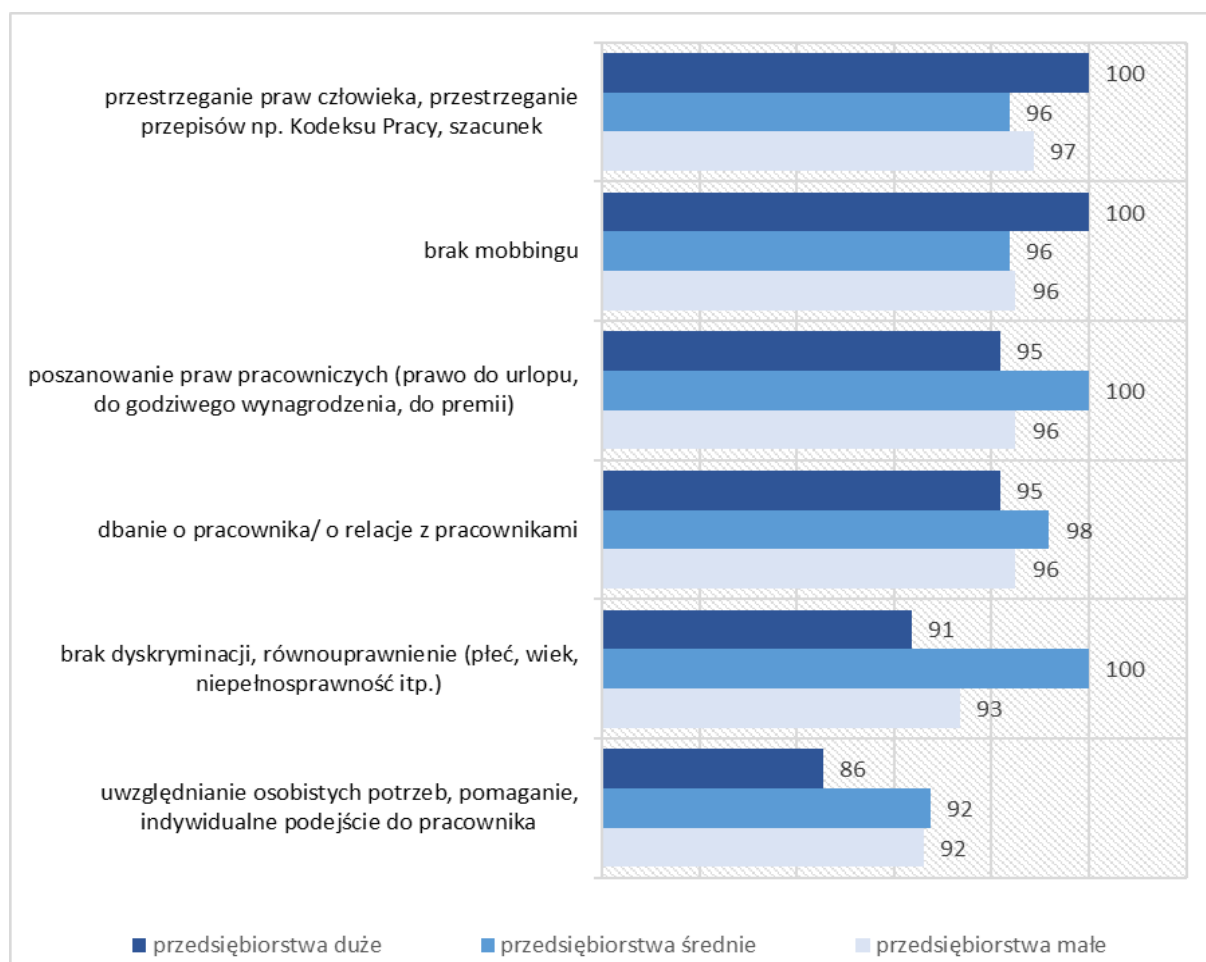
Generalnie w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego przykładą się dużą wagę do wszystkich kwestii związanych z prawami człowieka. Zakres działań z tego obszaru jest niezależny od wielkości podmiotu, poza sferą związaną z potrzebami pracownika. W dużych firmach rzadziej (86%), niż w małych i średnich, stosuje się indywidualne podejście do pracownika uwzględniające osobiste potrzeby i pomoc. Ten rodzaj działań uzyskał najmniej odpowiedzi respondentów reprezentujących każdą kategorię wielkości firmy (90%).

W małych firmach najwięcej działań skierowanych jest na respektowanie praw człowieka, przestrzeganie przepisów (np. Kodeksu Pracy) i szacunek (97%). Prawie równie częste (96%) są takie zachowania jak: dbanie o pracownika i utrzymywanie z nim relacji oraz poszanowanie praw pracowniczych (np. prawo do urlopu, godziwego wynagrodzenia, do premii). Nieco mniejszą uwagę poświęca się takim zagadnieniom jak: brak dyskryminacji, równouprawnienie (93%) oraz uwzględnianie osobistych potrzeb, pomaganie, indywidualne podejście do pracownika (92%).

Wszyscy przedstawiciele średnich firm (100%) wskazywali, że w ich miejscu pracy szanuje się prawa pracownicze oraz nie dyskryminuje się ludzi np. ze względu na płeć, wiek czy niepełnosprawność. Wysoki odsetek odpowiedzi (powyżej 90%) uzyskały także takie działania jak:

- przestrzeganie praw człowieka, przestrzeganie przepisów, szacunek,
- dbanie o pracowników i o relacje z nimi,
- brak stosowania mobbingu,
- brak dyskryminacji, równouprawnienie.

Duże przedsiębiorstwa największy nacisk kładą na przestrzeganie praw człowieka, przestrzeganie przepisów oraz na zachowania eliminujące mobbing (100%). Nieco mniej działań społecznie odpowiedzialnych związanych jest z dbaniem o pracowników i o relacje z nimi (95%), poszanowaniem praw pracowniczych (95%) oraz brakiem dyskryminacji i równouprawnieniem (91%). Najrzadziej wskazywano na działania uwzględniające osobiste potrzeby pracownika, pomoc i indywidualne podejście do pracownika (wyk. 19).

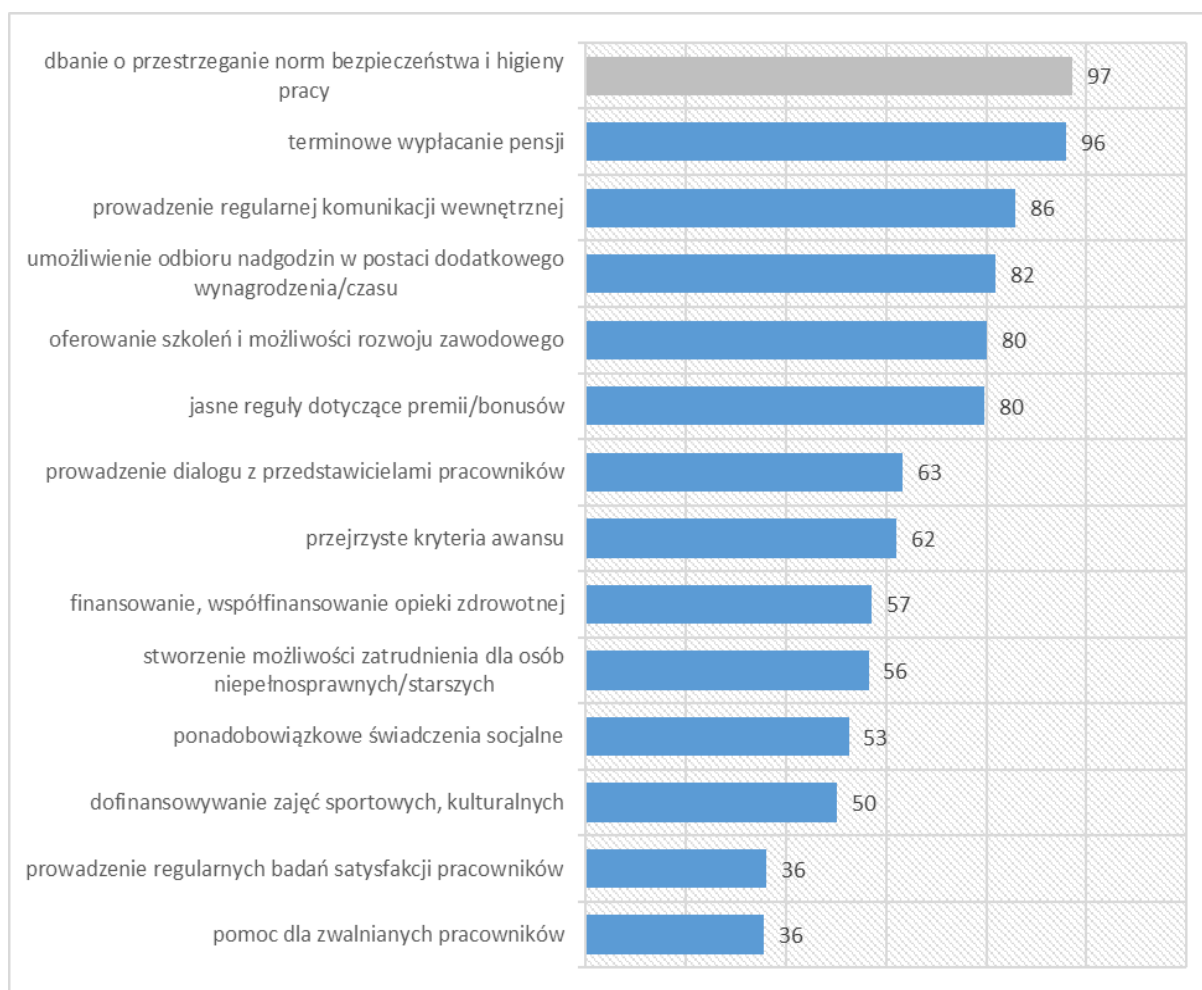

Wykres 19. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru prawa człowieka w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Najwięcej działań z obszaru relacji z pracownikami podejmowanych przez polskie przedsiębiorstwa budowlane dotyczy dbania o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny

pracy oraz terminowego wypłacania pensji. Pomoc dla zwalnianych pracowników i prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników to dość rzadka praktyka wśród przedsiębiorców budowlanych (wyk. 20).

Wykres 20. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru relacje z pracownikami (%)

Źródło: opracowanie własne

Aż w 97% polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego dba się o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy oraz o terminowe wypłacanie pensji (96%). Są to najczęściej wskazywane we wszystkich typach firm działania z obszaru relacji z pracownikami. Z kolei zdecydowanie rzadko prowadzone są w przedsiębiorstwach regularne badania satysfakcji zatrudnionych (38%) oraz akcje mające na celu pomoc dla zwalnianych pracowników (36%). Dość duże zróżnicowanie między poszczególnymi kategoriami wielkości podmiotów jest zauważalne m.in. w zakresie działań dotyczących szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego. Małe firmy o wiele rzadziej niż średnie i duże, angażują się w ten rodzaj aktywności. Rzadką praktyką w przypadku tych firm jest także stwarzanie możliwości zatrudnienia dla osób

niepełnosprawnych i starszych, dofinansowywanie zajęć sportowych, kulturalnych oraz prowadzenie dialogu z przedstawicielami pracowników. Ponadto małe i średnie firmy nieczęsto zapewniają swoim pracownikom ponadobowiązkowe świadczenia socjalne oraz finansowanie czy współfinansowanie opieki zdrowotnej (tu zdecydowanie lepiej wypadają duże podmioty). Na tle innych firm, duże zdecydowanie lepiej wypadają w takich działaniach jak:

- prowadzenie regularnej komunikacji wewnętrznej,
- ponadobowiązkowe świadczenia socjalne,
- finansowanie, współfinansowanie opieki zdrowotnej,
- dofinansowywanie zajęć sportowych, kulturalnych,
- prowadzenie dialogu z przedstawicielami pracowników.

Przedstawiciele małych firm ze wszystkich działań z obszaru relacje z pracownikami najczęściej wskazywali dbanie o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy (96%), terminowe wypłacanie pensji (95%) oraz prowadzenie regularnej komunikacji wewnętrznej (85%). Najrzadziej natomiast potwierdzili zaangażowanie w prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników (35%), pomoc dla zwalnianych pracowników (33%) oraz dofinansowywanie zajęć sportowych i kulturalnych (36%).

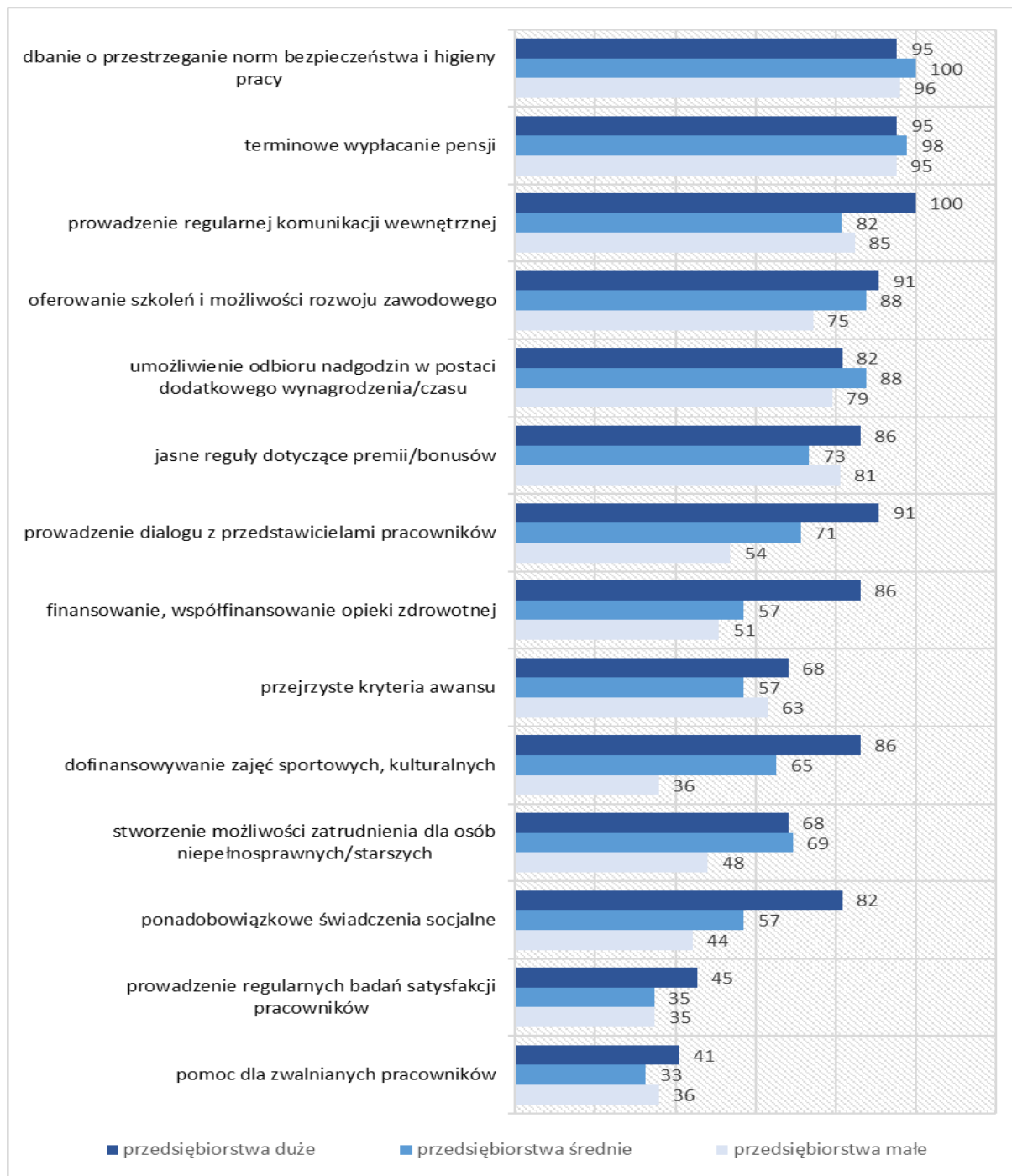
W średnich przedsiębiorstwach najważniejszą kwestią jest dbanie o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy (100%) oraz terminowe wypłacanie pensji (98%). Ankietowani podkreślili też, że w ich firmach istnieje możliwość odbioru nadgodzin w postaci dodatkowego wynagrodzenia/czasu (88%). Najmniejszą liczbę wskazań uzyskały takie działania jak: prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników (35%) oraz pomoc dla zwalnianych pracowników (33%).

W obszarze relacje z pracownikami duże przedsiębiorstwa zadeklarowały największe zaangażowanie w prowadzenie regularnej komunikacji wewnętrznej (100%). Wysoki odsetek wskazań (wyk. 21) dotyczy też takich zachowań jak:

- przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy,
- terminowe wypłacanie pensji,
- oferowanie szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego,
- prowadzenie dialogu z przedstawicielami pracowników.

Realizacja zasad CSR w dużych firmach wiąże się także z jasnymi regułami dotyczącymi premii i bonusów (86%), umożliwieniem odbioru nadgodzin w postaci dodatkowego wynagrodzenia lub czasu (82%), ponadobowiązkowymi świadczeniami socjalnymi (82%),

finansowaniem lub współfinansowaniem opieki zdrowotnej (86%) oraz dofinansowywaniem zajęć sportowych i kulturalnych (86%). Najmniejszy zakres działań społecznie odpowiedzialnych skierowanych jest na prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników (45%) oraz pomoc dla zwalnianych pracowników (41%).

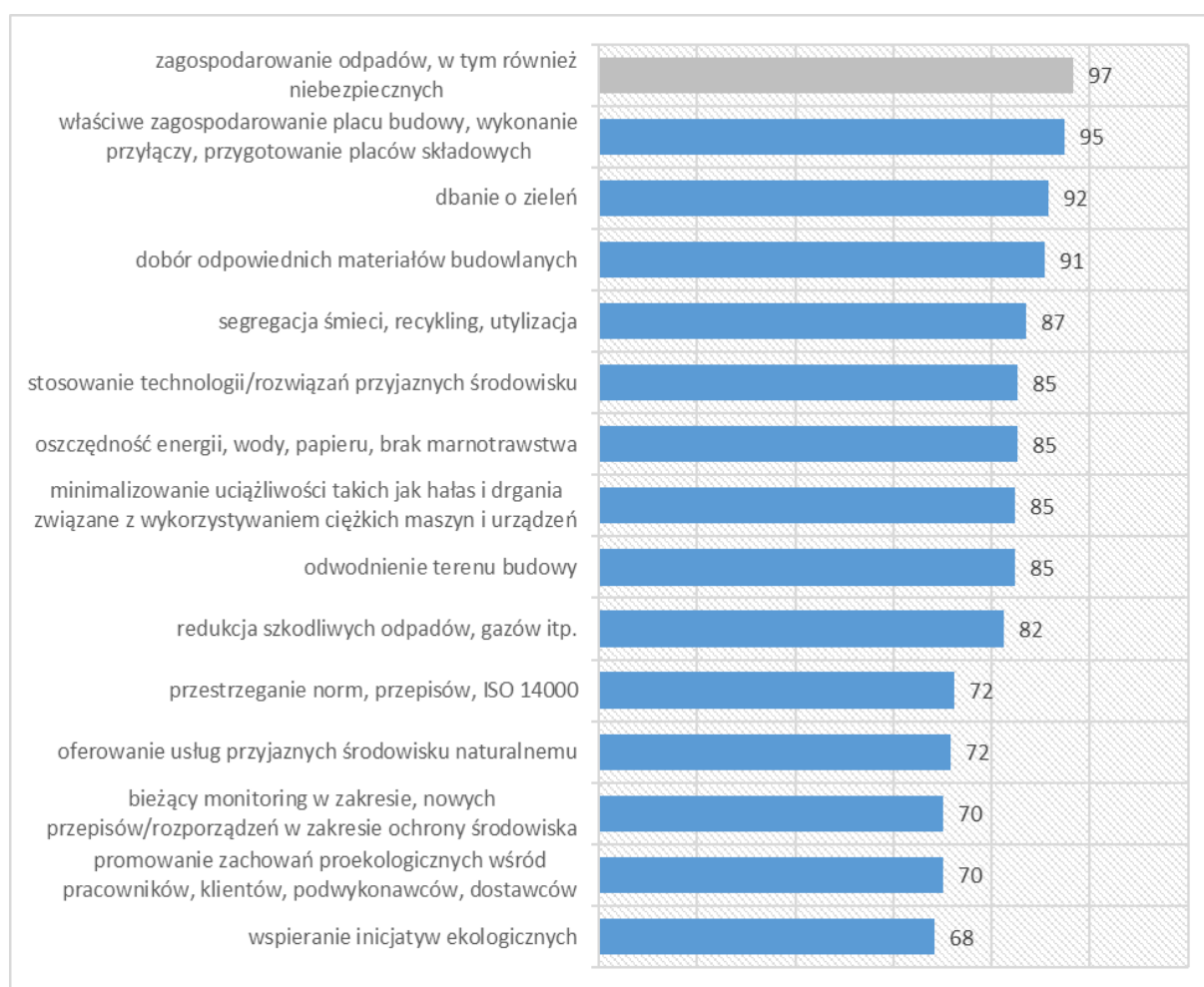

Wykres 21. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru relacje z pracownikami w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Generalnie w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego dba się o środowisko naturalne, czego dowodem jest wysoki stopień realizacji działań w tym obszarze (wyk. 22). Nieco mniej uwagi skupia się, jeśli chodzi o:

- wspieranie inicjatyw ekologicznych,
- promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców,
- oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu,
- bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów/rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska,
- przestrzeganie norm, przepisów, ISO 14000.

Wykres 22. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru środowisko naturalne (%)

Źródło: opracowanie własne

Pośród wszystkich działań najczęściej realizowanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w obszarze środowisko naturalne wymienia się zagospodarowanie odpadów, w tym również niebezpiecznych (97%). W badanych firmach dominują także następujące rodzaje zaangażowania społecznego:

- właściwe zagospodarowanie placu budowy, wykonanie przyłączy, przygotowanie placów składowych,
- dbanie o zieleni,
- dobór odpowiednich materiałów budowlanych.

Mniejszy zakres działań mających na celu troskę o środowisko naturalne dotyczy promowania zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców i dostawców, oferowania usług przyjaznych środowisku naturalnemu, bieżącego monitoringu nowych przepisów lub rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska, przestrzegania norm i przepisów oraz wspierania inicjatyw ekologicznych (wyk. 23).

Wielkość firmy nie ma w większości znaczenia, jeśli chodzi o realizację poszczególnych działań z obszaru środowisko naturalne. Jednak są cztery rodzaje aktywności, w których duże przedsiębiorstwa wykazują o wiele większe zaangażowanie w porównaniu z pozostałymi, a są to:

- redukcja szkodliwych odpadów, gazów itp.,
- promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców,
- bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów i rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska,
- wspieranie inicjatyw ekologicznych.

Bardzo ważnym dla małych firm aspektem prowadzenia działalności budowlanej jest prawidłowe zagospodarowanie odpadów, w tym również niebezpiecznych. Zachowania społecznie odpowiedzialne potwierdziło w tym zakresie aż 96% respondentów. Równie dużą wagę przypisuje się właściwemu zagospodarowaniu placu budowy, wykonaniu przyłączy oraz przygotowaniu placów składowych (94%). Ponadto przedstawiciele małych firm deklarują stosowanie odpowiednich materiałów budowlanych (92%). Do rzadziej podejmowanych działań należy:

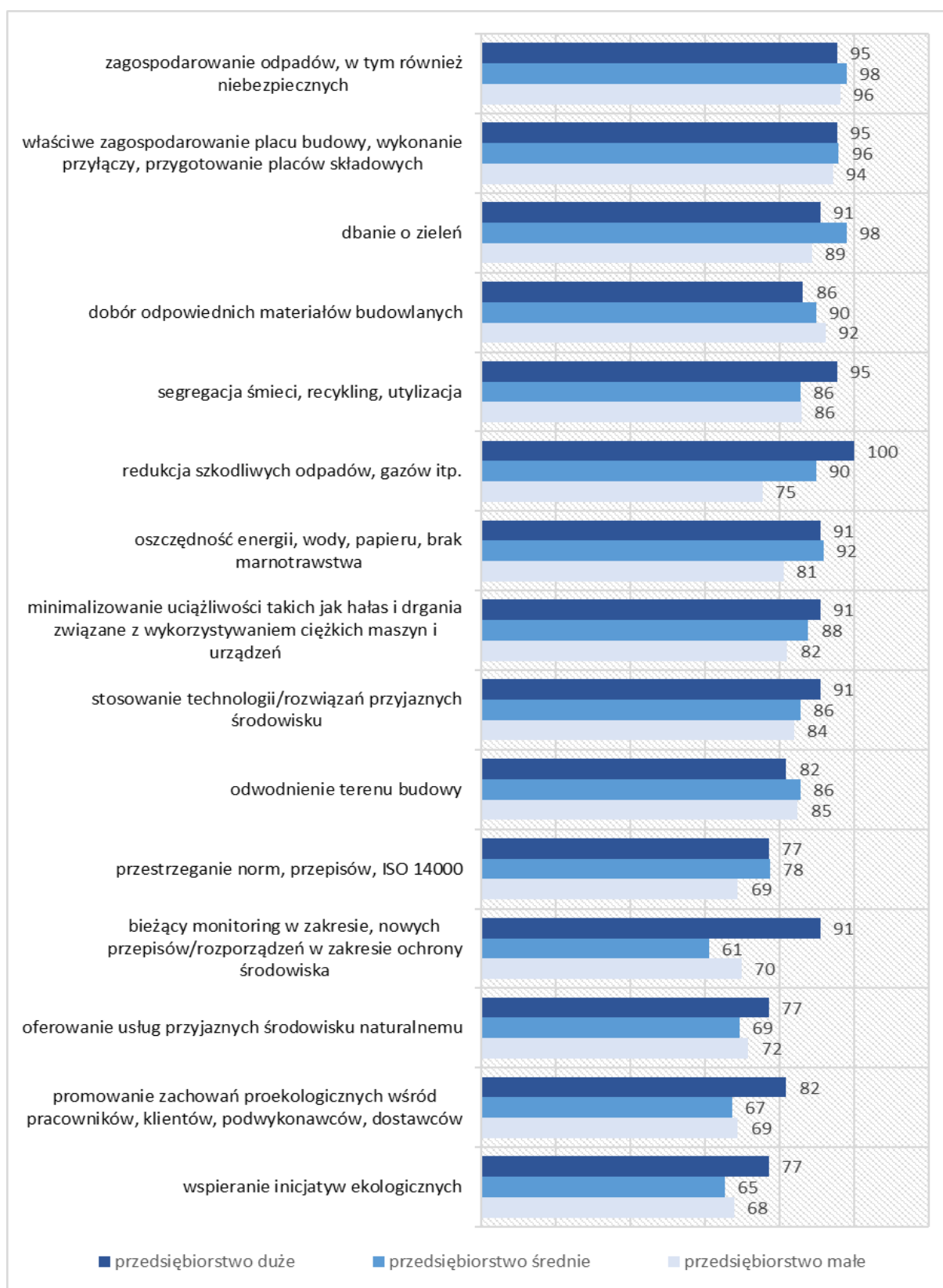
- redukcja szkodliwych odpadów, gazów itp. (75%),

- promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców i dostawców (69%),
- oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu (72%),
- bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów/rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska (70%),
- przestrzeganie norm, przepisów (69%),
- wspieranie inicjatyw ekologicznych (68%).

W średnich przedsiębiorstwach najbardziej rozpowszechnionym działaniem w zakresie ochrony środowiska naturalnego jest dbanie o zieleni oraz zagospodarowanie odpadów, w tym również niebezpiecznych (98%). Najrzadziej stosowane metody ograniczania negatywnego wpływu działalności średnich firm na środowisko to:

- promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców (67%),
- oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu (69%),
- bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów i rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska (61%),
- wspieranie inicjatyw ekologicznych (65%).

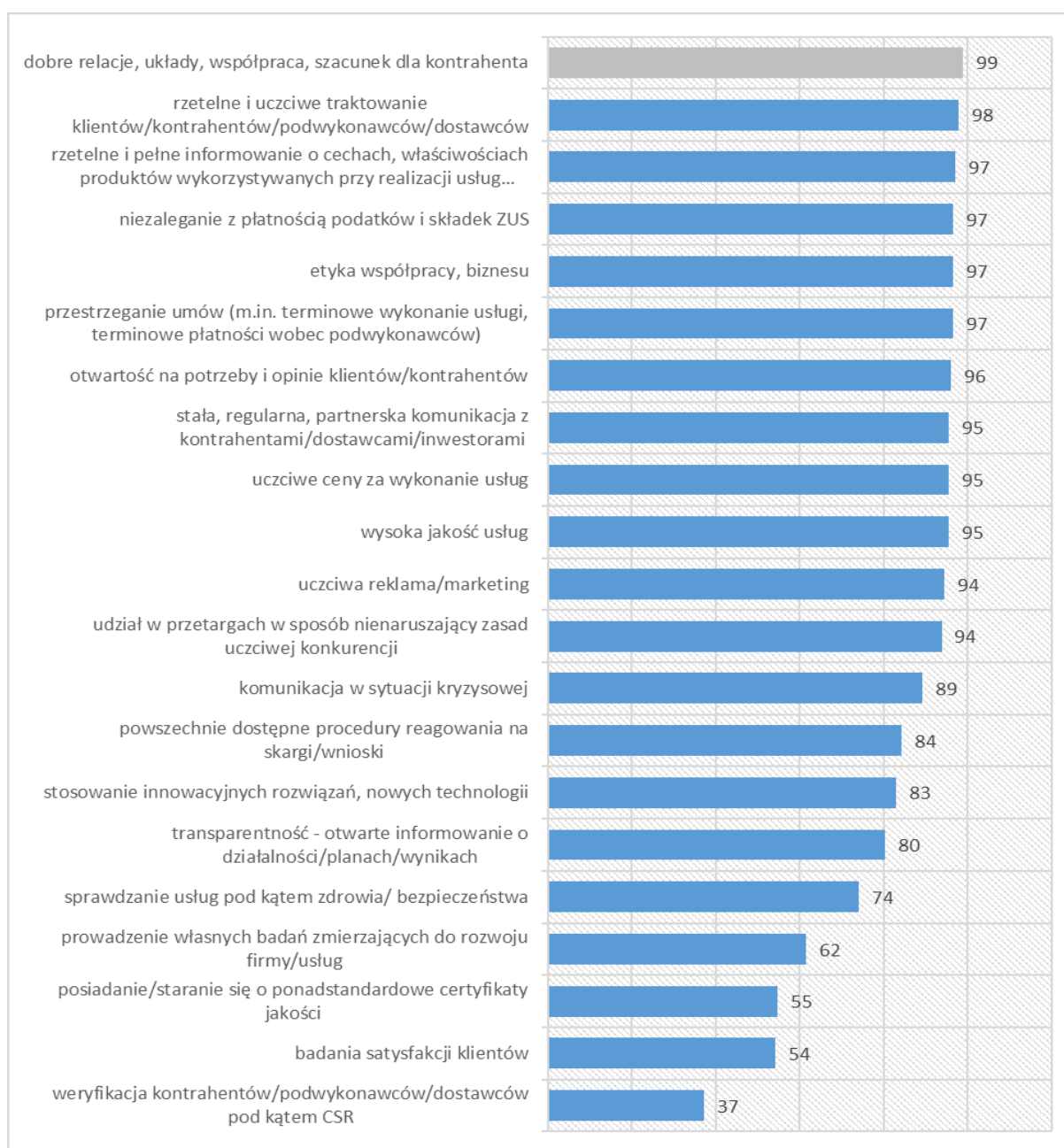
W dużych przedsiębiorstwach prawie wszystkie działania na rzecz środowiska naturalnego są prowadzone w bardzo dużym stopniu. Największe zaangażowanie tych firm widoczne jest w kwestii redukcji szkodliwych odpadów i gazów, co potwierdziło to aż 100% badanych. Rzadszą praktyką wśród dużych podmiotów jest oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu, przestrzeganie norm i przepisów oraz wspieranie inicjatyw ekologicznych. Ten rodzaj zaangażowania w ochronę środowiska wskazało 77% ankietowanych.

Wykres 23. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru środowisko naturalne w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Przedsiębiorcy budowlani w dużym stopniu zaangażowani są w obszar uczciwych praktyk w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami. W najmniejszym stopniu podejmowane są działania, które mają na celu weryfikację kontrahentów, podwykonawców i dostawców pod kątem CSR, a także zmierzające do posiadania ponadstandardowych certyfikatów jakości. Rzadko też prowadzi się w firmach budowlanych badania satysfakcji klientów (wyk. 24).

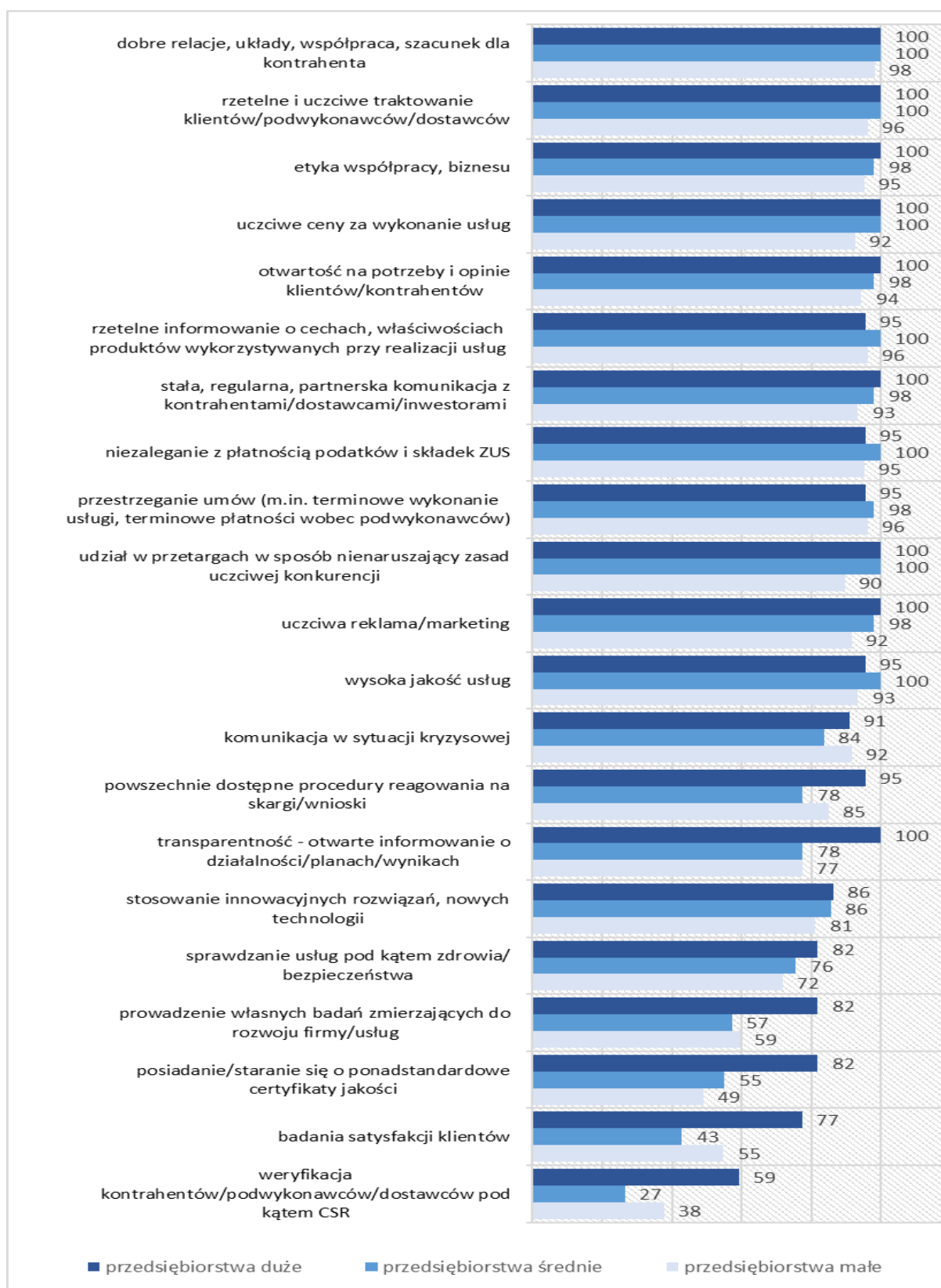
Wykres 24. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami (%)

Źródło: opracowanie własne

Prawie wszystkie działania z obszaru uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami cieszą się wśród badanych przedsiębiorstw dużą popularnością. Jednakże są dwie sfery aktywności, w której zaangażowanie niezależnie od wielkości firm jest znacznie mniejsze, a są to: weryfikacja kontrahentów, podwykonawców i dostawców pod kątem CSR (41%) oraz badania satysfakcji klientów (58%).

Pod względem zakresu realizowanych działań zdecydowanie przodują duże firmy, które aż w dziewięciu formach aktywności społecznie odpowiedzialnej uzyskały 100% odpowiedzi. Wysoki poziom zaangażowania społecznego reprezentują też średnie podmioty (siedem obszarów ze wskazaniami wszystkich respondentów). Duże przedsiębiorstwa generalnie angażują się w znacznym stopniu we wszystkie rodzaje działalności w obszarze uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami. Wyjątkiem jest tylko weryfikacja kontrahentów, podwykonawców i dostawców pod kątem CSR, gdzie takie podejście reprezentuje zaledwie 59% badanych.

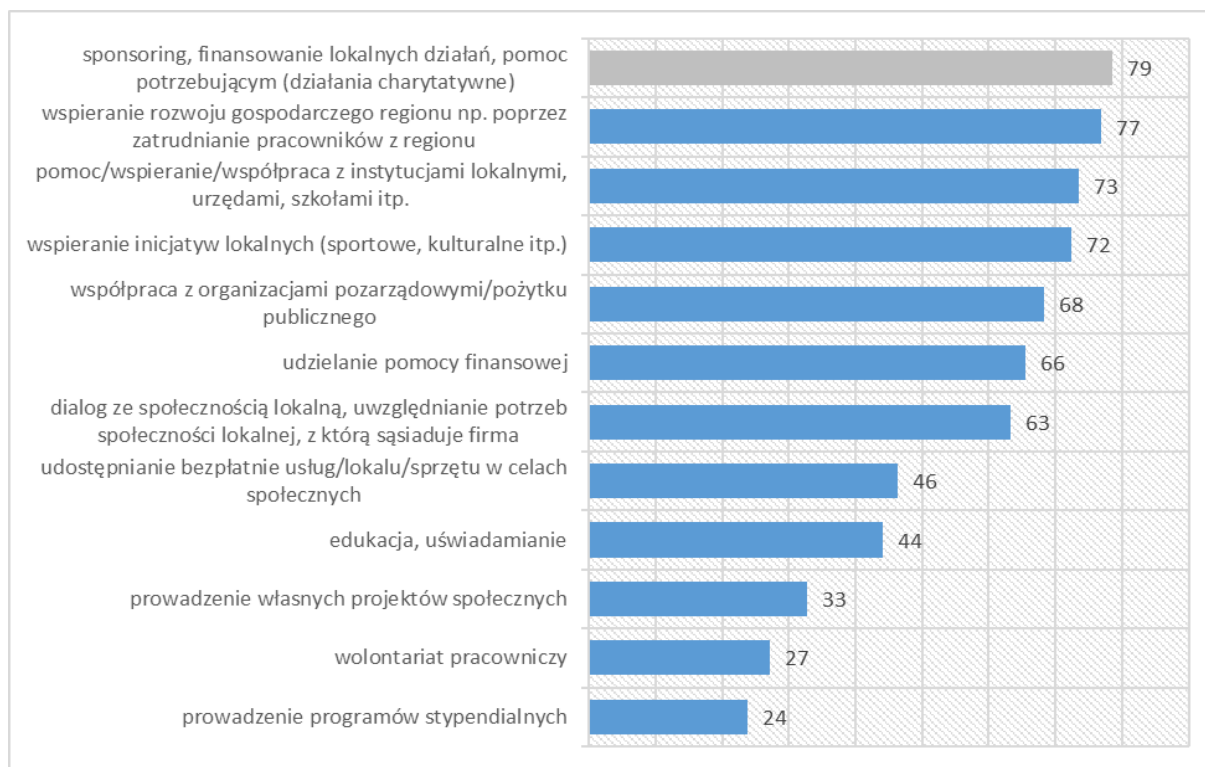
Małe i średnie firmy najrzadziej podejmują działania związane z weryfikacją kontrahentów, podwykonawców i dostawców pod kątem CSR (odpowiednio 38% i 27% wskazań). Niezbyt wielu ankietowanych reprezentujących podmioty małej i średniej wielkości potwierdza też posiadanie lub chęć starania się o ponadstandardowe certyfikaty jakości (odpowiednio 49% i 55% wskazań). Tylko w 43% średnich firm i w nieco więcej niż połowie małych praktykuje się badania satysfakcji klientów. Ponadto nie bardzo rozpowszechnione są badania własne zmierzające do rozwoju firmy i usług. Taki rodzaj zachowań w kierunku aktywności społecznej potwierdza niecałe 60% respondentów z sektora MŚP (wyk. 25).

Wykres 25. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru uczciwej praktyki rynkowej w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Działania na rzecz społeczności lokalnych to obszar, w którym obserwuje się najmniejsze zaangażowanie przedsiębiorców budowlanych, szczególnie jeśli chodzi o edukację i uświadamianie, udostępnianie bezpłatnie usług, lokalu lub sprzętu w celach społecznych, prowadzenie własnych projektów społecznych, wolontariat pracowniczy oraz prowadzenie programów stypendialnych (wyk. 26).

Wykres 26. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych (%)

Źródło: opracowanie własne

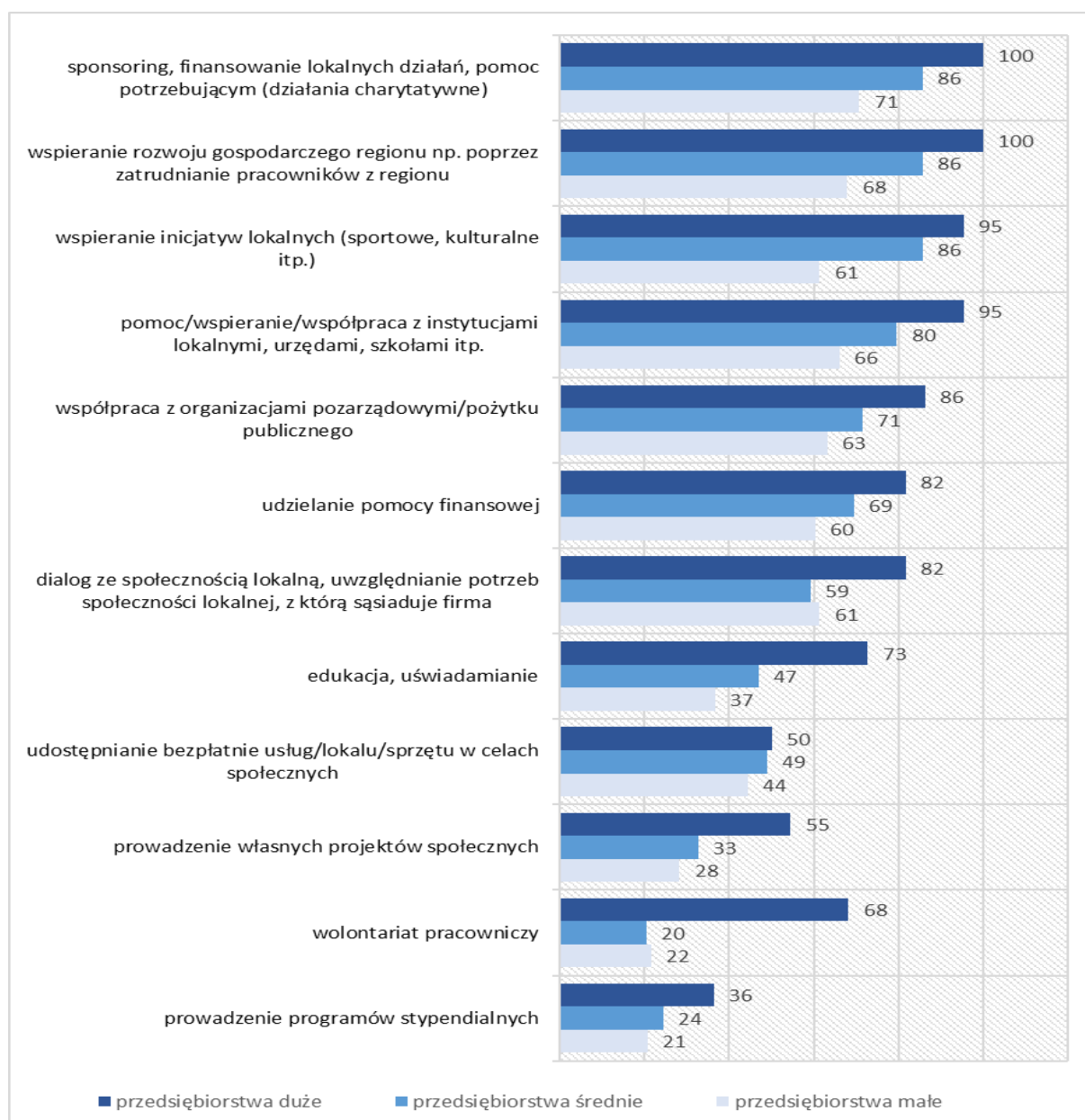
Niezależnie od wielkości firmy, do najczęstszych działań podejmowanych na rzecz społeczności lokalnych należą:

- sponsoring, finansowanie lokalnych działań, pomoc potrzebującym,
- pomoc, wspieranie i współpraca z instytucjami lokalnymi, urzędami, szkołami itp.,
- wspieranie inicjatyw lokalnych (sportowe, kulturalne itp.),
- wspieranie rozwoju gospodarczego regionu np. poprzez zatrudnianie pracowników z regionu.

Zdecydowanie najmniej działań podejmowanych przez wszystkie firmy związanych jest z prowadzeniem programów stypendialnych (27%). Rzadką praktyką jest również wolontariat pracowniczy (37%) prowadzenie własnych projektów społecznych (39%).

We wszystkich rodzajach działań na rzecz społeczności lokalnych duże przedsiębiorstwa wykazują większą aktywność niż podmioty mniejsze. Szczególna dysproporcja jest widoczna w przypadku takich aktywności jak wolontariat pracowniczy oraz edukacja i uświadamianie.

W małych firmach zakres podejmowanych działań z obszaru zaangażowanie społeczne i rozwój jest najmniejszy (wyk. 27). Wyjątkiem jest tylko wolontariat pracowniczy oraz dialog ze społecznością lokalną przy jednoczesnym uwzględnianiu jej potrzeb. Te dwie formy działań rzadziej wskazywali przedstawiciele średnich firm.

Wykres 27. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Głównym celem przeprowadzonego badania było sprawdzenie czy między wielkością firm sektora budowlanego, ich obrotami, stażem oraz pochodzeniem kapitału a stopniem wdrażania zasad w obszarze CSR występują istotne w sensie statystycznym zależności. W kontekście działań w obszarze zasad społecznej odpowiedzialności biznesu wyodrębniono sześć kluczowych składowych odnoszących się do ładu organizacyjnego, praw człowieka, relacji z pracownikami, środowiska naturalnego, uczciwych praktyk rynkowych w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami oraz zaangażowania społecznego i rozwoju (działań na rzecz społeczności lokalnych). Dla każdej ze wspomnianych powyżej zasad CSR utworzono zmienną, która na poziomie poszczególnych firm mogła przyjmować trzy warianty: niski stopień wdrażania, gdy stosunek odpowiedzi pozytywnych danej firmy do wszystkich zagadnień w ramach danego obszaru nie przekraczał 40%, średni stopień wdrażania, gdy był on w przedziale 40-70% oraz wysoki stopień wdrażania, gdy przekraczał on 70%. Ostatecznie ze względu na fakt, że dla wielu z analizowanych obszarów firmy rzadko wykazywały niski stopień wdrażania zasad CSR dokonano połączenia kategorii niski oraz średni stopień wdrażania. W ten sposób w procesie weryfikowania odpowiednich hipotez badawczych dla każdej z zasad CSR przyjęto dwa poziomy: co najwyżej średni oraz wysoki stopień wdrażania.

Na potrzeby weryfikacji tak postawionych hipotez wykorzystano test niezależności χ^2 . Z tego powodu konieczne było wspomniane wcześniej połączenie odpowiednich kategorii zmiennych, co było związane z założeniami stosowalności testu niezależności. Celem weryfikacji hipotez, że między wielkością firmy, obrotem, stażem czy kapitałem a stopniem wdrażania zasad w obszarze CSR, istnieją zależności istotne w sensie statystycznym przyjęto $\alpha = 0,05$. Wyznaczone p-wartości przedstawiono w tab. 27. W tabeli tej wartości mniejsze od 0,05 tj., przyjętego poziomu istotności wskazują, że między analizowanymi zmiennymi istnieją istotne w sensie statystycznym zależności.

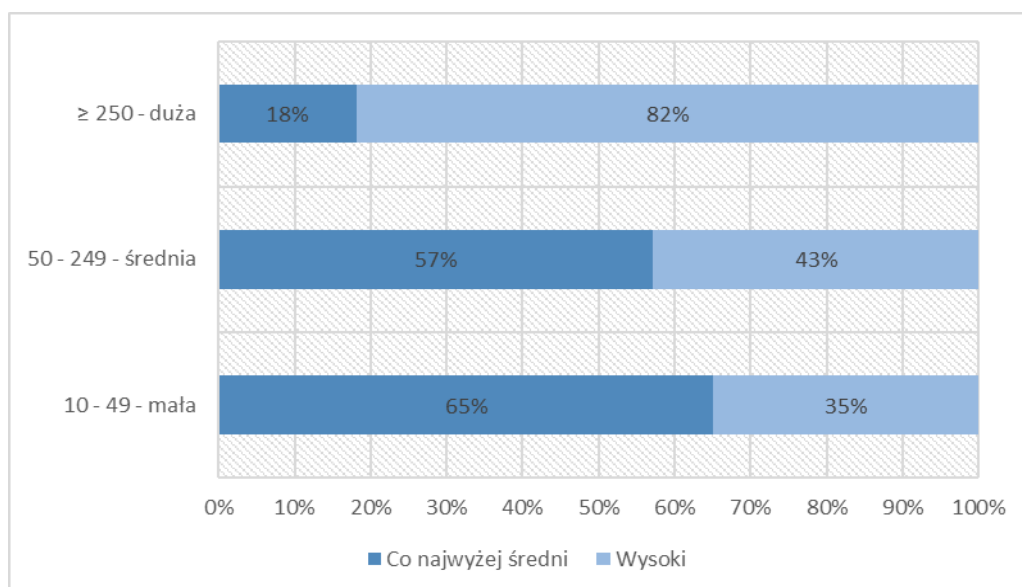
Tabela 27. Wartości p w teście χ^2 niezależności pomiędzy stopniem wdrażania zasad w obszarze CSR a wielkością firm sektora budowlanego, ich obrotem, stażem i pochodzeniem kapitału

Zasady CSR	Wielkość firmy	Obrót	Staż	Kapitał
Ład organizacyjny	0,100	0,022	0,115	0,389
Prawa człowieka	0,649	0,567	0,136	0,361
Relacje z pracownikami	0,000	0,000	0,173	0,011
Środowisko naturalne	0,350	0,035	0,048	0,175
Uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami	0,243	0,201	0,826	0,667
Zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych	0,000	0,000	0,279	0,197

Źródło: opracowanie własne

Dokonując analizy p-wartości przedstawionych w tab. 27. można zauważyć, że wielkość firmy różnicowała stopień wdrażania dwóch zasad CSR: relacji z pracownikami oraz zaangażowania społecznego i rozwoju (działań na rzecz społeczności lokalnych). Wyznaczone p-wartości były bowiem w tych przypadkach mniejsze od przyjętego poziomu istotności co wskazywało na istotną w sensie statystycznym zależność między analizowanymi zmiennymi.

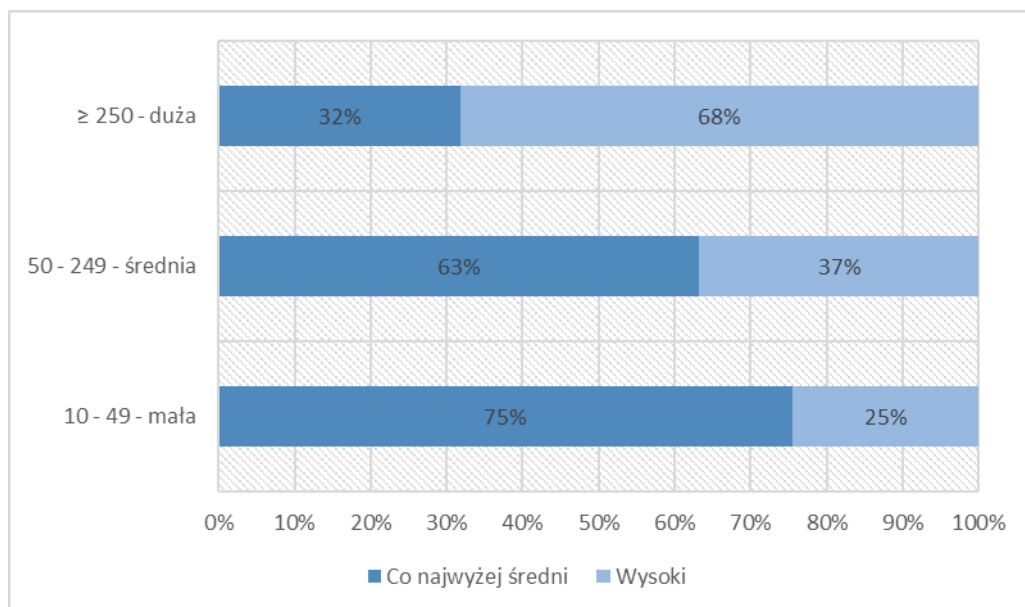
Jak można zauważyć na wyk. 28. w wypadku firm małych oraz średnich stopień wdrażania CSR w obszarze relacji z pracownikami został określony na poziomie co najwyżej średnim (odpowiednio 65% oraz 57%). Odm inną sytuację obserwuje się w grupie firm dużych, wśród których ponad 80% ma wysoki stopień wdrażania CSR w analizowanym obszarze.

Wykres 28. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami w zależności od wielkości firm sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Podobnie sytuacja kształtuje się w obszarze zaangażowania społecznego i rozwoju tj. działań na rzecz społeczności lokalnych w zależności od wielkości firmy sektora budowlanego (wyk. 29.). Większość firm małych (75%) oraz średnich (63%) ma w co najwyżej średnim stopniu wdrożone działania CSR w analizowanym obszarze, podczas gdy w wypadku firm dużych analogiczny odsetek wynosi jedynie 32%. Firmy duże charakteryzują się zatem na ogół wysokim stopniem wdrażania zasady CSR odnoszącej się do działań na rzecz społeczności lokalnych.

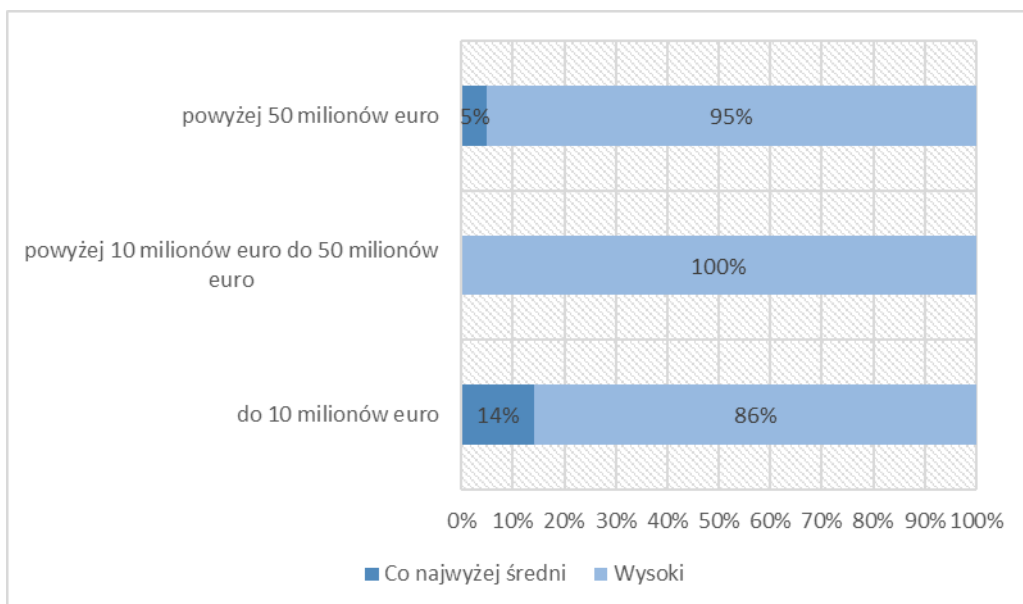
Wykres 29. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze zaangażowania społecznego i rozwoju (działań na rzecz społeczności lokalnych) w zależności od wielkości firm sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Obrót firmy sektora budowlanego był także czynnikiem różnicującym stopień wdrażania zasad CSR. Istotne w sensie statystycznym zależności zaobserwowano bowiem między wielkością obrotu a stopniem wdrażania zasad CSR w czterech następujących wymiarach: ład organizacyjny, relacje z pracownikami, środowisko naturalne oraz zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych.

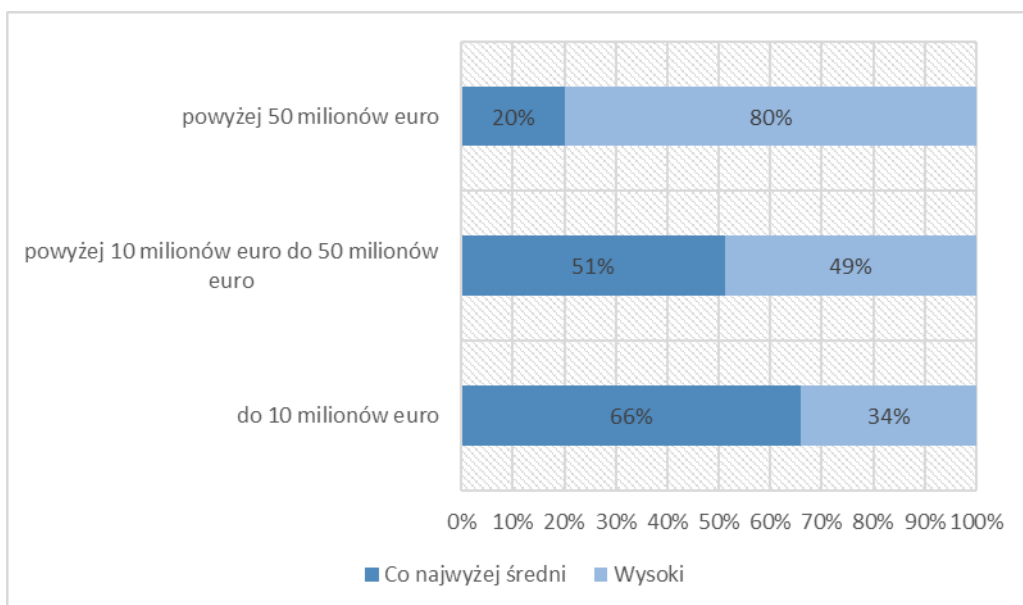
Na wyk. 30. przedstawiono zależności między wielkością obrotu firm sektora budowlanego a stopniem wdrażania zasad CSR w obszarze ład organizacyjny. Mimo, że znaczna frakcja firm mających obrót do 10 milionów euro charakteryzuje się wysokim stopniem wdrażania zasad CSR w analizowanym obszarze (86%) to odsetek ten jest znacznie wyższy w wypadku firm mających obrót pomiędzy 10 a 50 milionami euro (100%) oraz powyżej 50 milionów euro (95%). Z kolei na wyk. 31. przedstawiono zależności między

wielkością obrotu firm sektora budowlanego a stopniem wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami. Również i tutaj można zauważyć, że u firm z obrotami do 10 milionów euro i z przedziału 10-50 milionów euro obserwuje się co najwyżej średni stopień wdrażania tej zasady. Na przeciwnym biegunie znajdują się firmy duże, u których 80% ma wysoki stopień wdrażania działalności CSR w obszarze relacji z pracownikami.

Wykres 30. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze ład organizacyjny w zależności od obrotów firm sektora budowlanego

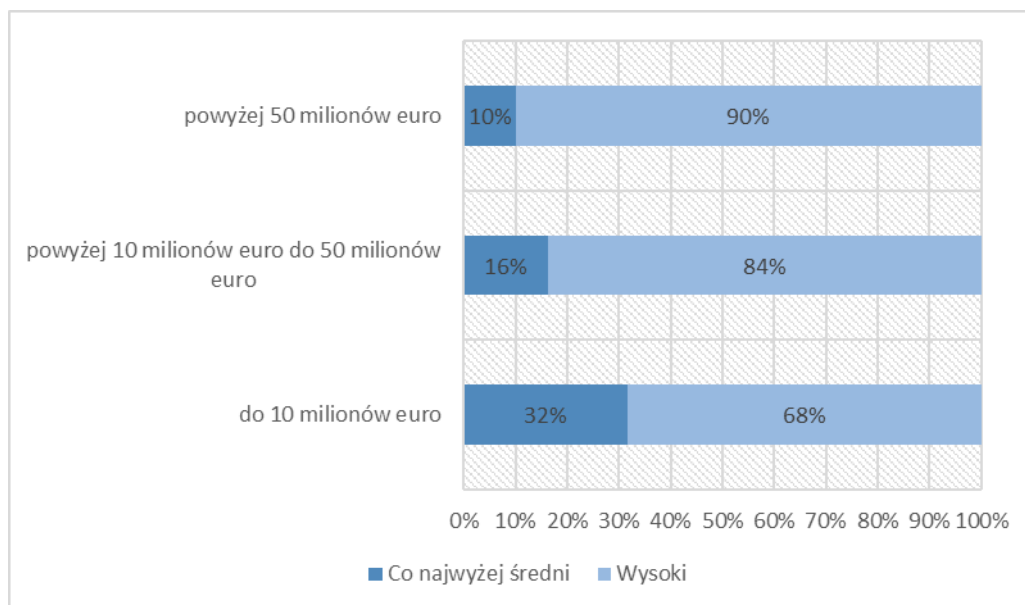
Źródło: opracowanie własne

Wykres 31. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami w zależności od obrotów firm sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

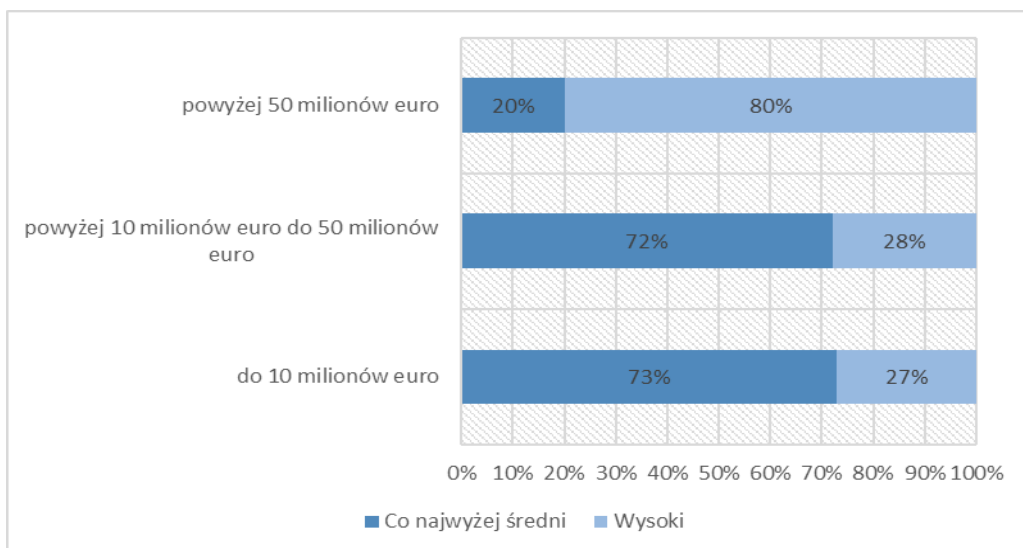
Na wyk. 32. przedstawiono zależności między wielkością obrotu firm sektora budowlanego a stopniem wdrażania zasad CSR w obszarze środowiska naturalnego. Mimo, że znaczna frakcja firm mających obrót do 10 milionów euro charakteryzuje się wysokim stopniem wdrażania zasad CSR w analizowanym obszarze (68%) to odsetek ten jest znacznie wyższy w wypadku firm mających obrót pomiędzy 10 a 50 milionami euro (84%) oraz powyżej 50 milionów euro (90%). Wraz ze wzrostem obrotów rośnie zatem stopień wdrażania zasad CSR w obszarze środowiska naturalnego.

Wykres 32. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze środowiska naturalnego w zależności od obrotów firm sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

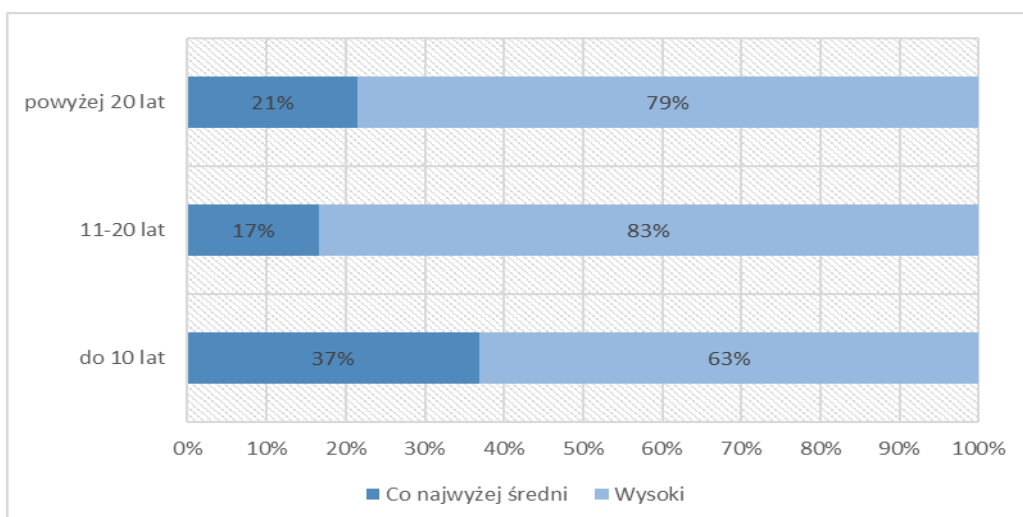
Istotną w sensie statystycznym zależność stwierdzono również pomiędzy wielkością obrotów firm sektora budowlanego a stopniem wdrażania CSR w obszarze zaangażowania społecznego i rozwoju (działań na rzecz społeczności lokalnych). Potwierdzeniem tego są również wyniki zaprezentowane na wyk. 33. Można zauważyć, że w wypadku firm mających obroty do 10 milionów (73%) oraz obroty z przedziału 10-50 milionów euro (72%) stopień wdrażania zasad CSR w analizowanym obszarze jest na co najwyżej średnim poziomie. W wypadku firm o najwyższych obrotach, tj. powyżej 250 milionów euro obserwujemy odmienną zależność objawiającą się tym, że mają one wysoki stopień wdrażania zasad CSR w obszarze zaangażowania społecznego i rozwoju (80%).

Wykres 33. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze zaangażowania społecznego i rozwoju - działań na rzecz społeczności lokalnych w zależności od obrotów firm sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

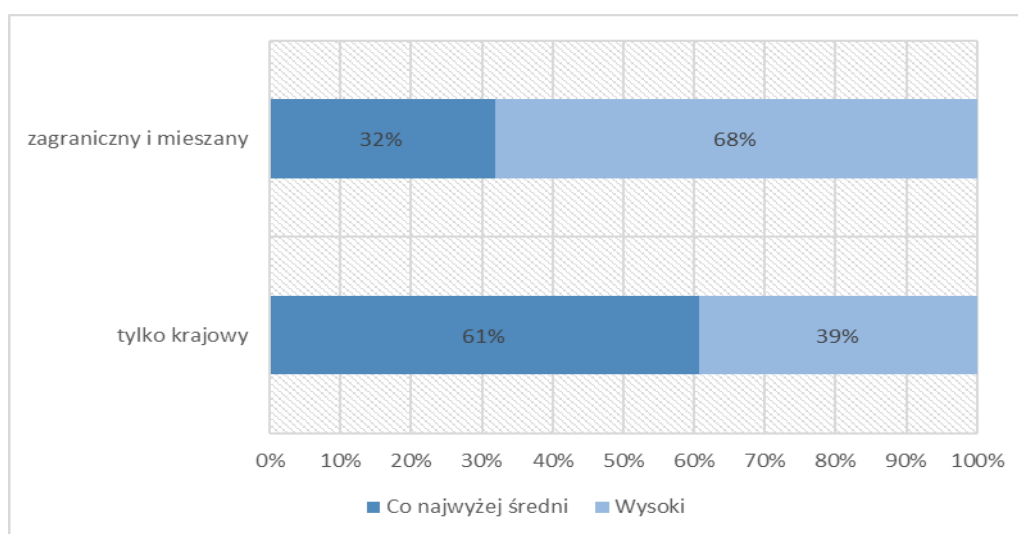
Staż firm sektora budowlanego był czynnikiem różnicującym stopień wdrażania zasad CSR jedynie w obszarze środowiska naturalnego. Na wyk. 34. przedstawiono zależności między stażem firm sektora budowlanego a stopniem wdrażania zasad CSR w analizowanym obszarze. Mimo, że znaczna frakcja firm mających staż do 10 lat charakteryzuje się wysokim stopniem wdrażania zasad CSR w obszarze środowiska naturalnego (63%) to odsetek ten jest znacznie wyższy w wypadku firm mających staż od 11 do 20 lat (83%) oraz powyżej 20 lat (79%).

Wykres 34. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze środowiska naturalnego w zależności od obrotów firm sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Również pochodzenie kapitału przedsiębiorstw sektora budowlanego było istotnym czynnikiem różnicującym stopień wdrażania zasad CSR w jednym z obszarów – relacji z pracownikami. Na wyk. 35. przedstawiono zależności między pochodzeniem kapitału firm a stopniem wdrażania zasad CSR w analizowanym obszarze. Można zauważyć, że w wypadku firm tylko z kapitałem krajowym stopień wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami jest na co najwyżej średnim poziomie (61%). Odmienna sytuacja panuje w grupie firm z kapitałem zagranicznym i mieszanym, które charakteryzują się głównie wysokim stopniem wdrażania zasad CSR w analizowanym obszarze (68%).

Wykres 35. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami w zależności od pochodzenia kapitału firm sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie wyników przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że w największym zakresie obrót firm sektora budowlanego był czynnikiem różnicującym stopień wdrażania zasad CSR. Stwierdzono bowiem występowanie istotnych w sensie statystycznym zależności między obrotem a stopniem wdrażania takich zasad CSR jak ład organizacyjny, relacje z pracownikami, środowisko naturalne oraz zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych. W odniesieniu do wielkości firmy stwierdzono występowanie zależności ze stopniem wdrażania dwóch zasad CSR: relacje z pracownikami oraz zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych. Z kolei w odniesieniu do stażu firm sektora budowlanego i pochodzenia kapitału zaobserwowano występowanie po jednej zależności ze stopniem wdrażania zasad CSR: środowiskiem naturalnym i relacjami z pracownikami odpowiednio.

Analiza zależności między wielkością firm sektora budowlanego, ich obrotami, stażem oraz pochodzeniem kapitału a stopniem wdrażania zasad w obszarze CSR pozwoliła na pozytywne zweryfikowanie hipotezy nr 3: Wielkość przedsiębiorstwa, obroty, staż oraz pochodzenie kapitału są czynnikami różnicującymi stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR tylko w niektórych wymiarach CSR. Nie we wszystkich obszarach CSR można było dostrzec zależności, gdyż o ile obroty przedsiębiorstw w znacznym stopniu determinują stopień wdrażania zasad CSR, o tyle wielkość przedsiębiorstwa, staż na rynku i pochodzenie kapitału tylko w niewielkim stopniu.

Podsumowując można uznać, że polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w dużym stopniu angażują się w prawie wszystkie obszary CSR. Wyjątkiem są tylko działania na rzecz społeczności lokalnych oraz obszar relacji z pracownikami, gdzie zaangażowanie jest znacznie mniejsze.

Niezależnie od przyjętej kategoryzacji przedsiębiorstw najczęściej realizowanych działań zauważa się w obszarze ładu organizacyjnego, praw człowieka oraz uczciwych praktyk rynkowych w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami.

Choć większość działań z obszaru ładu organizacyjny jest częstą praktyką w firmach, to największy nacisk kładzie się na uczciwość i przestrzeganie etyki oraz dbanie o dobre stanowisko pracy wraz z zapewnieniem dobrych warunków pracy. Najrzadziej przedsiębiorstwa angażują się w działania związane ze szkoleniem i rozwojem pracowników.

Bardzo ważnym obszarem CSR dla badanych firm są prawa człowieka. Najwięcej działań w tym zakresie wiąże się z poszanowaniem praw człowieka, przestrzeganiem przepisów zawartych m.in. w Kodeksie Pracy. Natomiast najrzadziej przedsiębiorstwa angażują się w działania mające na celu eliminowanie dyskryminacji oraz w kwestie związane z zapewnieniem równouprawnienia.

Uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami to kolejny obszar, w którym realizowanych jest najczęściej działań społecznie odpowiedzialnych. Przedsiębiorstwa najczęściej dbają o dobre relacje, układy, współpracę i szacunek dla kontrahenta. Bardzo ważne jest także dla nich rzetelne i uczciwe traktowanie klientów, podwykonawców i dostawców. Natomiast nie przykładają się w firmach większej wagi do zagadnień związanych z badaniem satysfakcji klientów.

Kolejnym pod względem zakresu podejmowanych działań jest środowisko naturalne. Najistotniejszą kwestią dla przedsiębiorców budowlanych jest właściwe zagospodarowanie

odpadów i placu budowy, wykonanie przyłączy, przygotowanie placów składowych. Natomiast najmniej wysiłków kierowanych jest na wspieranie inicjatyw ekologicznych.

Pozostałe dwa obszary CSR – relacje z pracownikami oraz zaangażowanie społeczne i rozwój skupiają najmniejszą uwagę polskich przedsiębiorstw budowlanych. W ramach pierwszego z obszarów największe znaczenie przypisuje się dbaniu o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy oraz terminowe wypłacanie pensji. Zaś zdecydowanie najmniej działań CSR związanych jest z prowadzeniem regularnych badań satysfakcji pracowników. W obszarze zaangażowanie społeczne i rozwój przedsiębiorstwa przede wszystkim angażują się w sponsoring, finansowanie lokalnych działań, pomoc potrzebującym, a także wspieranie rozwoju gospodarczego regionu np. poprzez zatrudnianie pracowników z regionu. W znikomym stopniu prowadzone są w firmach programy stypendialne, wolontariat pracowniczy czy własne projekty społeczne.

4.4. Motywacje wdrażania koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

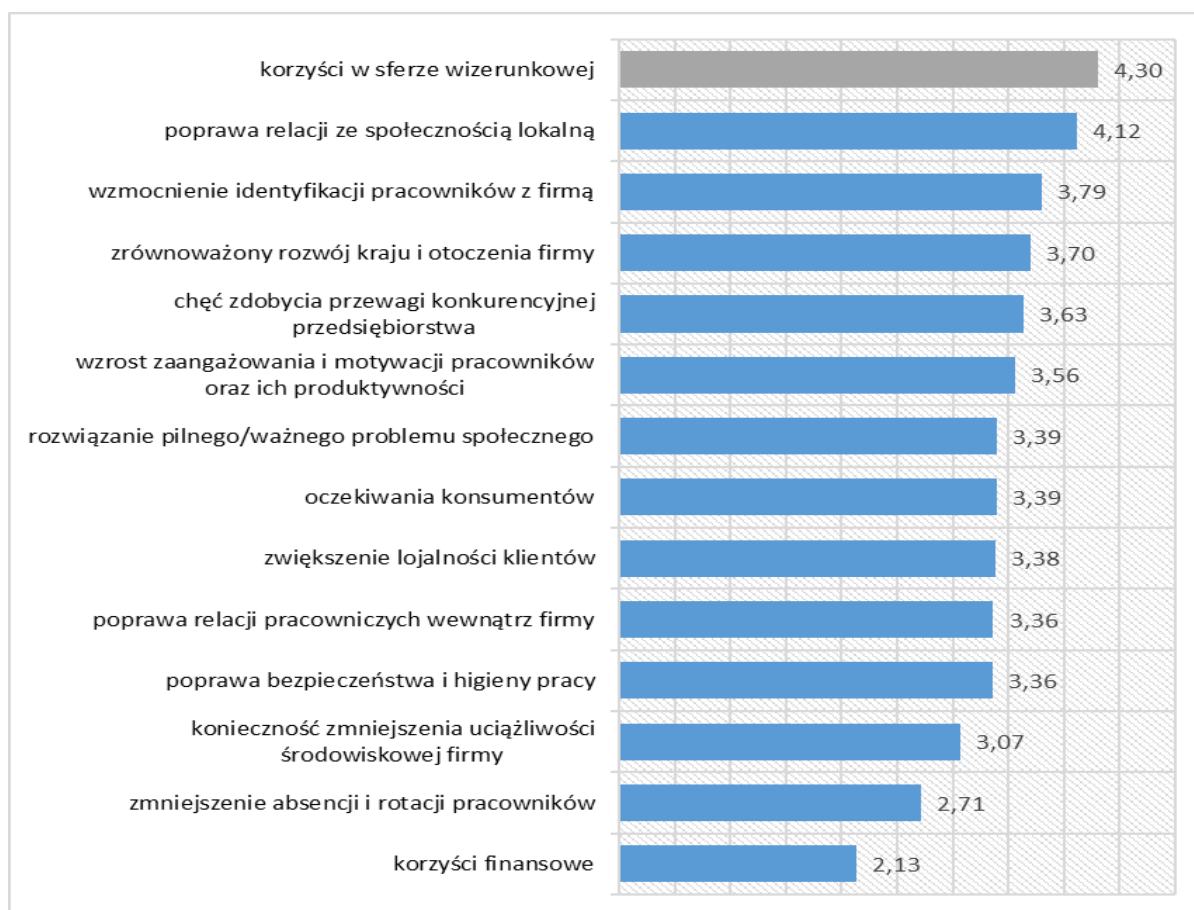
Głównym motywem, dla którego polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego wdrażają CSR są korzyści w sferze wizerunkowej. Duże znaczenie ankietowani przypisują też poprawie relacji z społecznością lokalną czy wzmocnieniu identyfikacji pracowników z firmą. Najczęściej wskazywanymi przez respondentów powodami podejmowania przedsięwzięć społecznie odpowiedzialnych są korzyści finansowe, zmniejszenie absencji i rotacji pracowników oraz konieczność zmniejszenia uciążliwości środowiskowej firmy (wyk. 36).

Uczestnicy badania reprezentujący polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego przypisują różne znaczenie poszczególnym czynnikom motywującym do wdrażania CSR. Dla jednych firm dany czynnik jest bardzo ważny przy angażowaniu się w działania społecznie odpowiedzialne, podczas gdy dla pozostałych, nie odgrywa on tak znaczącej roli. Dla wszystkich przedsiębiorstw niezależnie od ich wielkości najważniejszym motywem są korzyści w sferze wizerunkowej. Dodatkowo, dla średniej wielkości podmiotów równie istotnym uzasadnieniem wdrażania zasad CSR jest również poprawa relacji ze społecznością lokalną.

Motywami, którym duże przedsiębiorstwa przypisują większe znaczenie, niż pozostałe firmy są:

- poprawa relacji pracowniczych wewnątrz firmy
- poprawa relacji ze społecznością lokalną,

- wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą,
- chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej,
- wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności,
- zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy,
- poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy,
- konieczność zmniejszenia uciążliwości środowiskowej firmy.

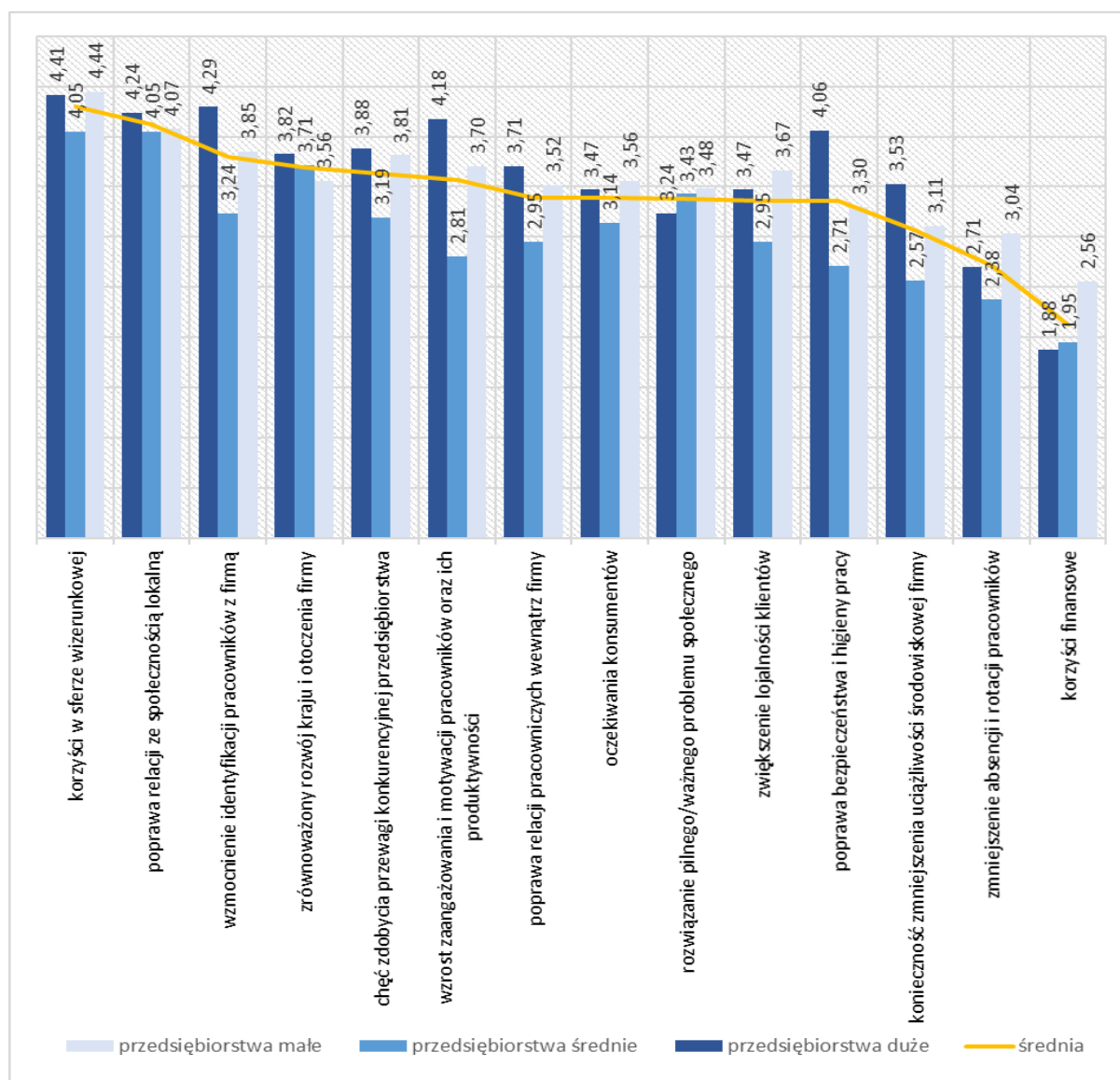
Wykres 36. Średnie ocen motywów wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani reprezentujący średnie firmy przypisują większości czynników motywujących przedsiębiorstwa do zaangażowania się w działania z zakresu CSR mniejsze znaczenie niż pozostali badani (wyk. 37). Wyjątkiem są tylko: korzyści finansowe, rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego (aspekty te są najmniej istotne dla dużych firm) oraz zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy, który jest motywem mającym najmniej znaczenie dla małych podmiotów.

Dla przedstawicieli małych firm większe znaczenie niż dla pozostałych podmiotów miały:

- korzyści w sferze wizerunkowej,
- oczekiwania konsumentów,
- rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego,
- zwiększenie lojalności klientów,
- zmniejszenie absencji i rotacji pracowników,
- korzyści finansowe.

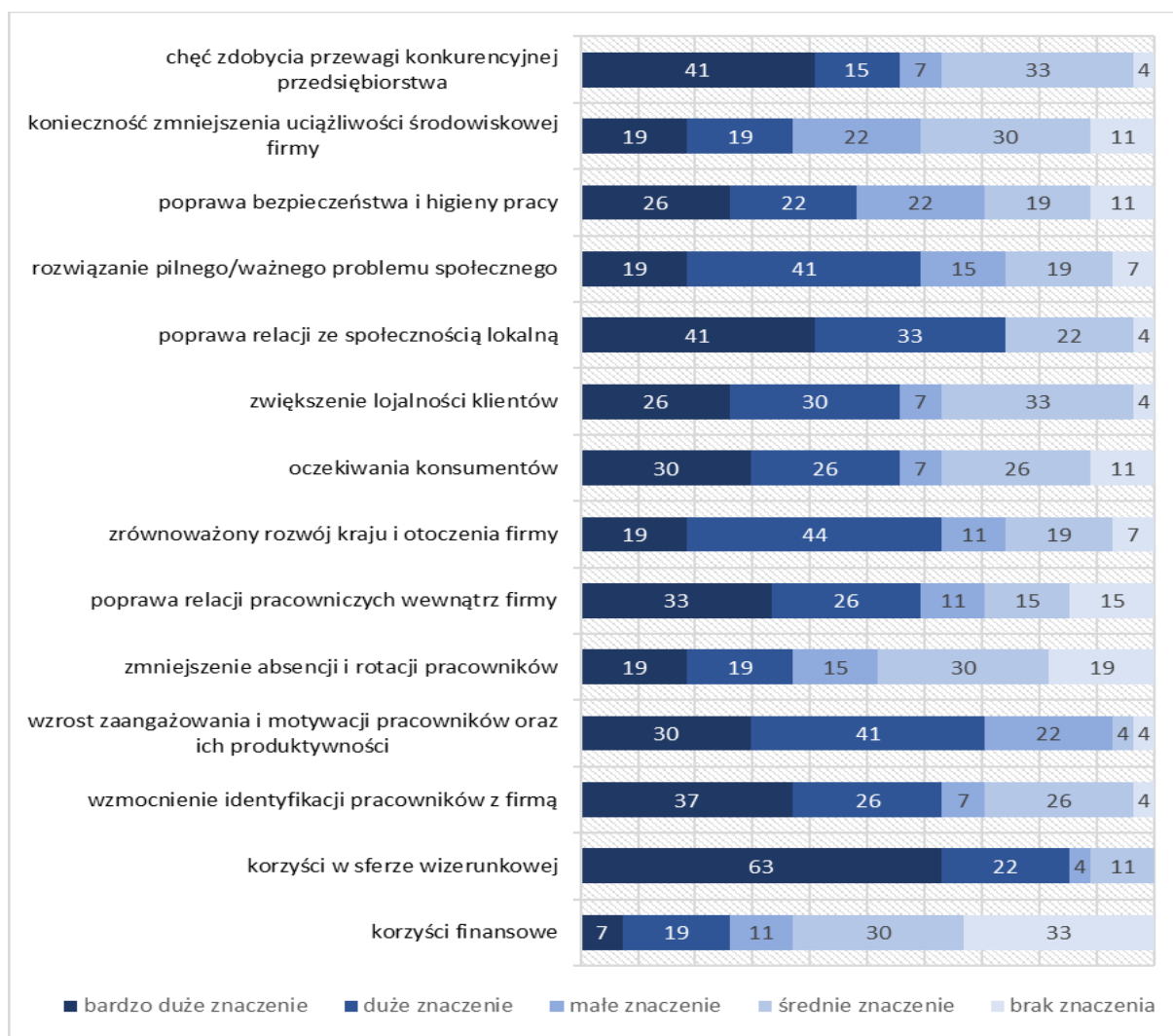

Wykres 37. Średnie ocen motywów wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne

Dokonując hierarchizacji motywów, dla których małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego wdrażają CSR, spostrzega się, że najważniejsze są dla nich przede wszystkim

korzyści w sferze wizerunkowej. Dla 63% respondentów mają one bardzo duże znaczenie. Na dalszych miejscach znalazły się poprawa relacji ze społecznością lokalną (41%) i chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa (41%). Duże znaczenie dla podmiotów małej wielkości ma także zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy (44%), wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności (41%) oraz rozwiązanie pilnego i ważnego problemu społecznego (41%). Mniejsze znaczenie przypisują ankietowani korzyściom finansowym. Tylko 7% badanych ocenia ten czynnik jako bardzo ważny. Dla 30% firm wskazane korzyści mają średnie znaczenie, a jedna trzecia ankietowanych uważa, że nie są one w ogóle istotne, jeżeli chodzi o wdrażanie zasad CSR (wyk. 38).

Wykres 38. Znaczenie poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Wśród przedstawicieli małych firm budowlanych ocenę najwyższą (na poziomie 5), świadczącą o bardzo dużym znaczeniu danego czynnika, przypisywano takim motywom jak:

- korzyści w sferze wizerunkowej,
- wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą,
- poprawa relacji pracowniczych wewnątrz firmy,
- oczekiwania konsumentów,
- poprawa relacji ze społecznością lokalną,
- poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy,
- chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa.

Korzyści finansowe, to czynnik, który został oceniony przez respondentów najniżej, co oznacza, że przy podejmowaniu decyzji o wdrażaniu CSR nie ma on znaczenia (tab. 28).

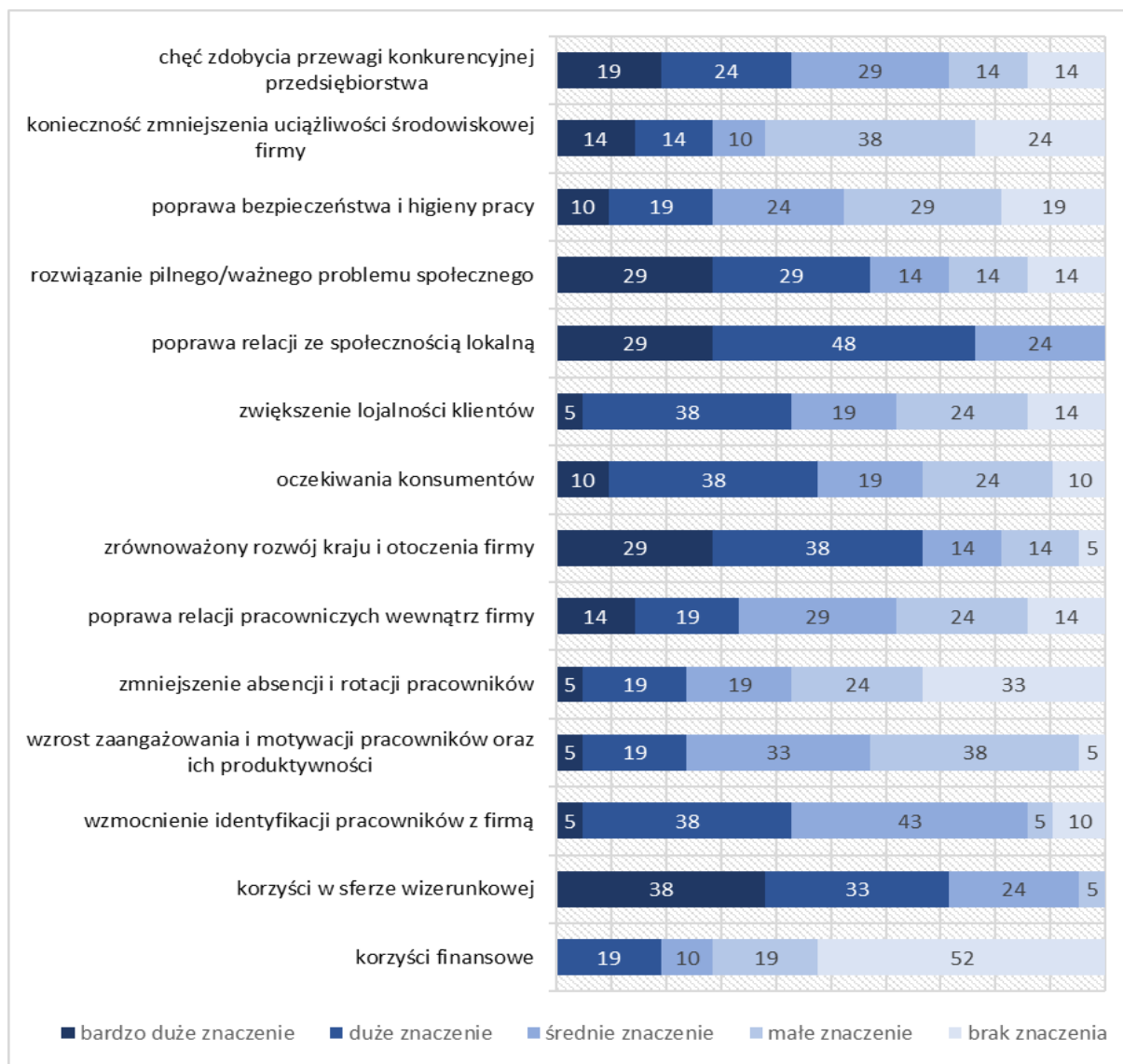
Tabela 28. Częstotliwość ocen poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Motywy	Dominanta
1.	Korzyści w sferze wizerunkowej	5
2.	Wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą	5
3.	Poprawa relacji pracowniczych wewnątrz firmy	5
4.	Oczekiwania konsumentów	5
5.	Poprawa relacji ze społecznością lokalną	5
6.	Poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy	5
7.	Chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa	5
8.	Wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności	4
9.	Zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy	4
10.	Rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego	4
11.	Zmniejszenie absencji i rotacji pracowników	3
12.	Zwiększenie lojalności klientów	3
13.	Konieczność zmniejszenia uciążliwości środowiskowej firmy	3
14.	Korzyści finansowe	1

Źródło: opracowanie własne

Dla 38% przedstawicieli średnich firm sektora budowlanego korzyści w sferze wizerunkowej mają największe znaczenie. Natomiast duże znaczenie przypisuje im 33% badanych. Poprawa relacji ze społecznością lokalną jest także ważnym motywem skłaniającym średnie firmy do wdrażania zasad CSR (48%). Poza tym wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą, zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy, oczekiwania

konsumentów oraz zwiększenie lojalności klientów to motywy, które również są wysoko ocenione przez ankietowanych i mają dla nich duże znaczenie (38%). Ponad połowa respondentów reprezentujących średnie firmy uważa korzyści finansowe za niemające znaczenia. Nie znalazła się wśród ankietowanych ani jedna osoba, która by uznała te korzyści za bardzo ważne (wyk. 39).

Wykres 39. Znaczenie poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Przedstawiciele średnich przedsiębiorstw budowlanych najwyższą ocenę, świadczącą o bardzo dużym znaczeniu, zwykle przypisywali korzyściom w sferze wizerunkowej.

Należy zwrócić uwagę, że w odniesieniu do motywu wdrażania CSR, jakim jest rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego zaobserwowano rozkład wielomodalny

charakteryzujący się tym, że odpowiedzi duże znaczenie i bardzo duże znaczenie występowały najliczniej.

Korzyści finansowe oraz zmniejszenie absencji i rotacji pracowników to motywy wdrażania CSR, którym badani reprezentujący średnie firmy najczęściej przyznawali najniższą ocenę, która oznacza brak znaczenia (tab. 29).

Tabela 29. Częstotliwość ocen poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

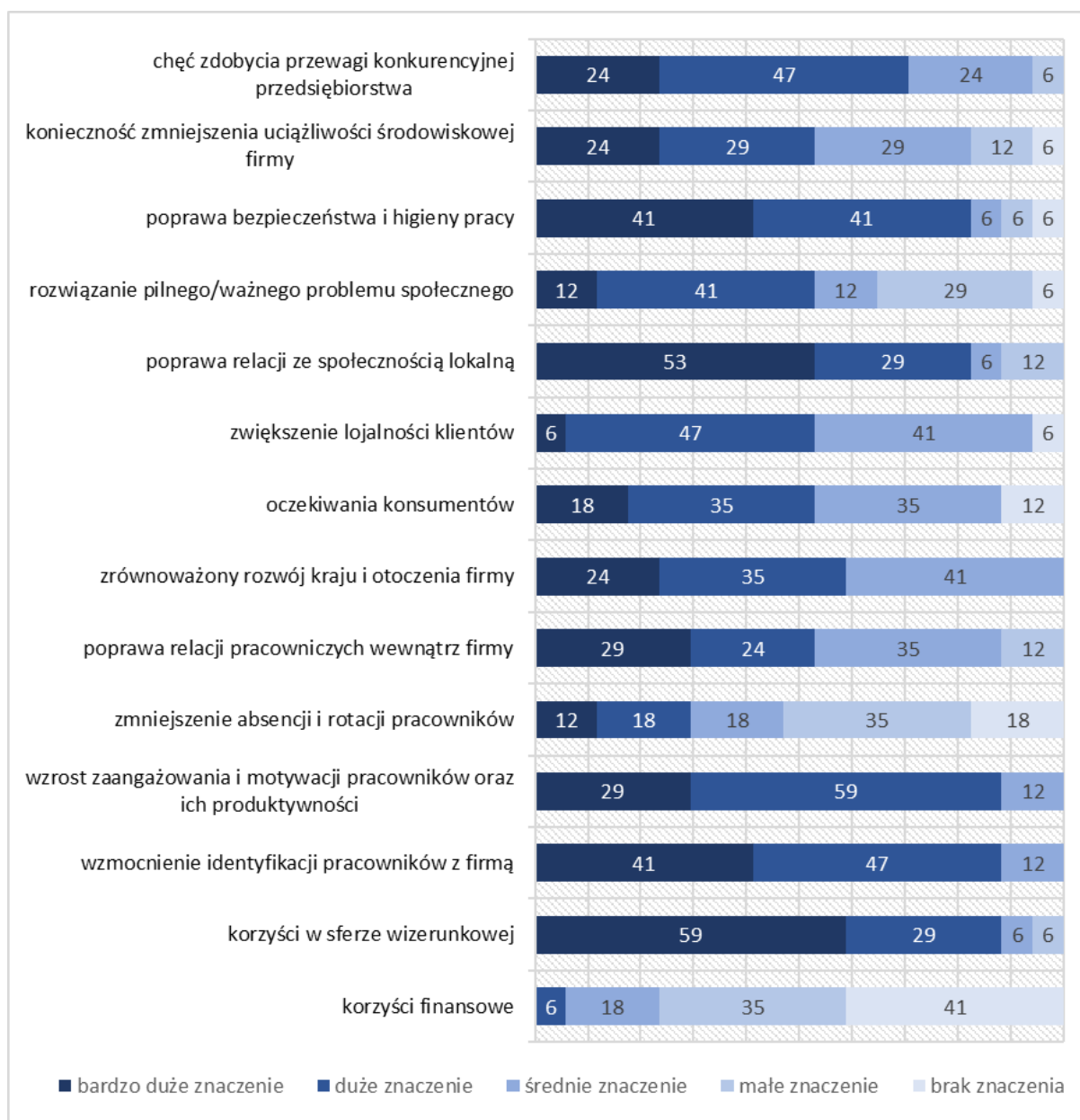
L.p.	Motywy	Dominanta
1.	Korzyści w sferze wizerunkowej	5
2.	Zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy	4
3.	Oczekiwania konsumentów	4
4.	Zwiększenie lojalności klientów	4
5.	Poprawa relacji ze społecznością lokalną	4
6.	Rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego	4*
7.	Wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą	3
8.	Poprawa relacji pracowniczych wewnątrz firmy	3
9.	Chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa	3
10.	Wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności	2
11.	Poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy	2
12.	Konieczność zmniejszenia uciążliwości środowiskowej firmy	2
13.	Korzyści finansowe	1
14.	Zmniejszenie absencji i rotacji pracowników	1

Źródło: opracowanie własne

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Ankietowani reprezentujący duże przedsiębiorstwa budowlane spośród wszystkich motywów angażowania się w działania społecznie odpowiedzialne najwyżej oceniają, przypisując im bardzo duże znaczenie, korzyści w sferze wizerunkowej (59%). Bardzo duże znaczenie przy podejmowaniu decyzji o wdrażaniu zasad CSR ma dla badanych poprawa relacji ze społecznością lokalną (53%). Wysoko w hierarchii motywów, którym przypisuje się największe znaczenie znajduje się także wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą (41%). Istotne znaczenie dla 59% przedstawicieli dużych firm ma też wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności. Wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą, zwiększenie lojalności klientów oraz chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa to również czynniki w dużym stopniu motywujące przedsiębiorców ze dużych firm do wdrażania postulatów CSR (wyk. 40). Motywem, który 41% respondentów oceniło

jako niemający znaczenia są korzyści finansowe. Natomiast dla 35% badanych czynnik ten ma małe znaczenie. W opinii 35% przedstawicieli dużych firm zmniejszenie absencji i rotacji pracowników także nie ma większego znaczenia przy wdrażaniu zasad CSR.

Wykres 40. Znaczenie poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Korzyści w sferze wizerunkowej oraz poprawa relacji ze społecznością lokalną to motywy, które w opinii przedstawicieli dużych przedsiębiorstw sektora budowlanego mają bardzo duże znaczenie, jeśli chodzi o zaangażowanie w działania CSR. Z tego względu, to właśnie tym czynnikom ankietowani najczęściej przypisywali najwyższą ocenę (5).

Motywem, który przedstawiciele dużych firm najczęściej uznawali za niemający znaczenia (ocena na poziomie 1) są korzyści finansowe (tab. 30).

Zwraca się uwagę, że w przypadku aż trzech motywów wdrażania CSR zauważono rozkład wielomodalny. Jednym z takich motywów jest poprawa bezpieczeństwa i higiena pracy, gdzie najliczniej pojawiały się odpowiedzi duże znaczenie i bardzo duże znaczenie. Natomiast w przypadku czynników oczekiwania konsumentów i konieczność zmniejszenia uciążliwości środowiskowej firmy najliczniej udzielane były odpowiedzi średnie znaczenie i duże znaczenie.

Tabela 30. Częstotliwość ocen poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Motywy	Dominanta
1.	Korzyści w sferze wizerunkowej	5
2.	Poprawa relacji ze społecznością lokalną	5
3.	Wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą	4
4.	Wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności	4
5.	Zwiększenie lojalności klientów	4
6.	Rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego	4
7.	Poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy	4*
8.	Chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa	4
9.	Poprawa relacji pracowniczych wewnątrz firmy	3
10.	Zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy	3
11.	Oczekiwania konsumentów	3*
12.	Konieczność zmniejszenia uciążliwości środowiskowej firmy	3*
13.	Zmniejszenie absencji i rotacji pracowników	2
14.	Korzyści finansowe	1

Źródło: opracowanie własne

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Podsumowując należy zauważyć, że głównym motywem wdrażania zasad CSR dla wszystkich polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego są korzyści w sferze wizerunkowej. Natomiast najmniej znaczącym czynnikiem mającym wpływ na podejmowanie przedsięwzięć społecznie odpowiedzialnych są korzyści finansowe.

Biorąc pod uwagę kryterium podziału uwzględniające wielkość zatrudnienia, najważniejszym motywem, dla którego wszystkie polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego wdrażają zasady CSR są korzyści w sferze wizerunkowej. Dla średnich podmiotów równie istotnym powodem wdrażania CSR jest także poprawa relacji ze społecznością lokalną. Oba motywy zostały wysoko ocenione przez respondentów niezależnie

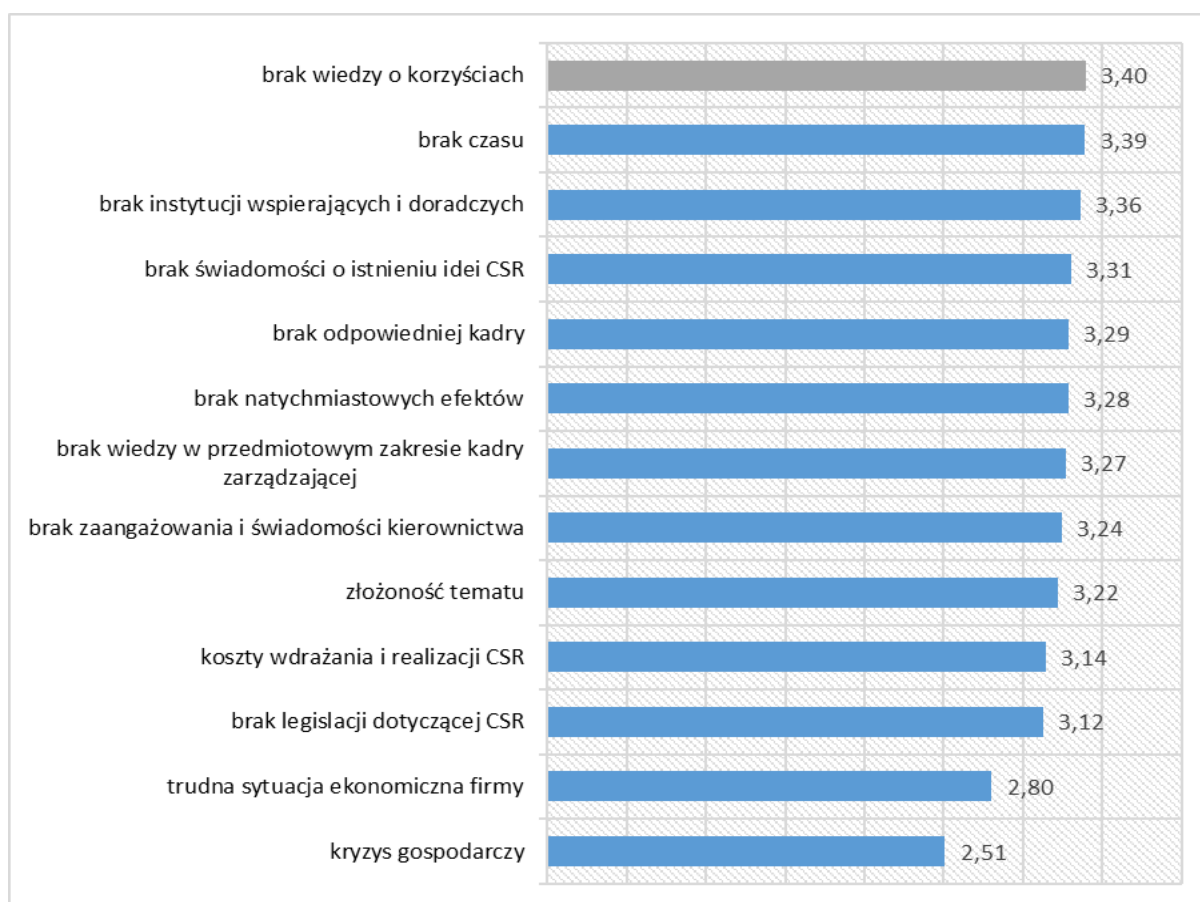
od wielkości przedsiębiorstw. Najmniejszą wagę przykładają firmy przy podejmowaniu decyzji o zaangażowaniu w działania społecznie odpowiedzialne do korzyści finansowych. Czynniki ten najczęściej otrzymywał najniższą ocenę, świadczącą o braku znaczenia dla respondentów.

4.5. Bariery we wdrażaniu koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Kluczową kwestią podjętą w rozprawie doktorskiej była analiza barier we wdrażaniu koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego. W tym celu w pierwszej kolejności skorzystano z oceny średnich wartości wyznaczonych dla poszczególnych zmiennych wyszczególnionych w kwestionariuszu ankietowym w rozpatrywanym obszarze. Następnie wyodrębniono tzw. czynniki ukryte opisujące wspomniane bariery korzystając z analizy czynnikowej, która jest jedną z metod wielowymiarowej analizy statystycznej w problemie redukcji liczby zmiennych opisujących badane zjawisko. Stanowiło to swego rodzaju rozszerzenie i uzupełnienie wniosków otrzymanych z wykorzystaniem prostych miar statystycznych w postaci średnich arytmetycznych.

Zgodnie z uwagą poczynioną powyżej w pierwszym etapie dokonano porównania średnich wartości zmiennych opisujących bariery wdrażania koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego. Ze względu na fakt, że odpowiedzi mierzone były na 5-stopniowej skali Likerta wyznaczone średnie mogły przyjmować wartości z przedziału [1,5]. Wyższa wartość obliczonej średniej arytmetycznej oznaczała zatem, że dana zmienna stanowiąca determinantę barier w analizowanym obszarze społecznej odpowiedzialności biznesu, miała większe znaczenie dla firm sektora budowlanego. Należy jednak podkreślić, że w podejściu takim pomiędzy uzyskanymi wartościami średnich dla poszczególnych zmiennych mogą występować niewielkie różnice. W związku z tym podejście to rozszerzono o wnioski płynące z analizy czynnikowej, które przedstawiono w dalszej części rozprawy.

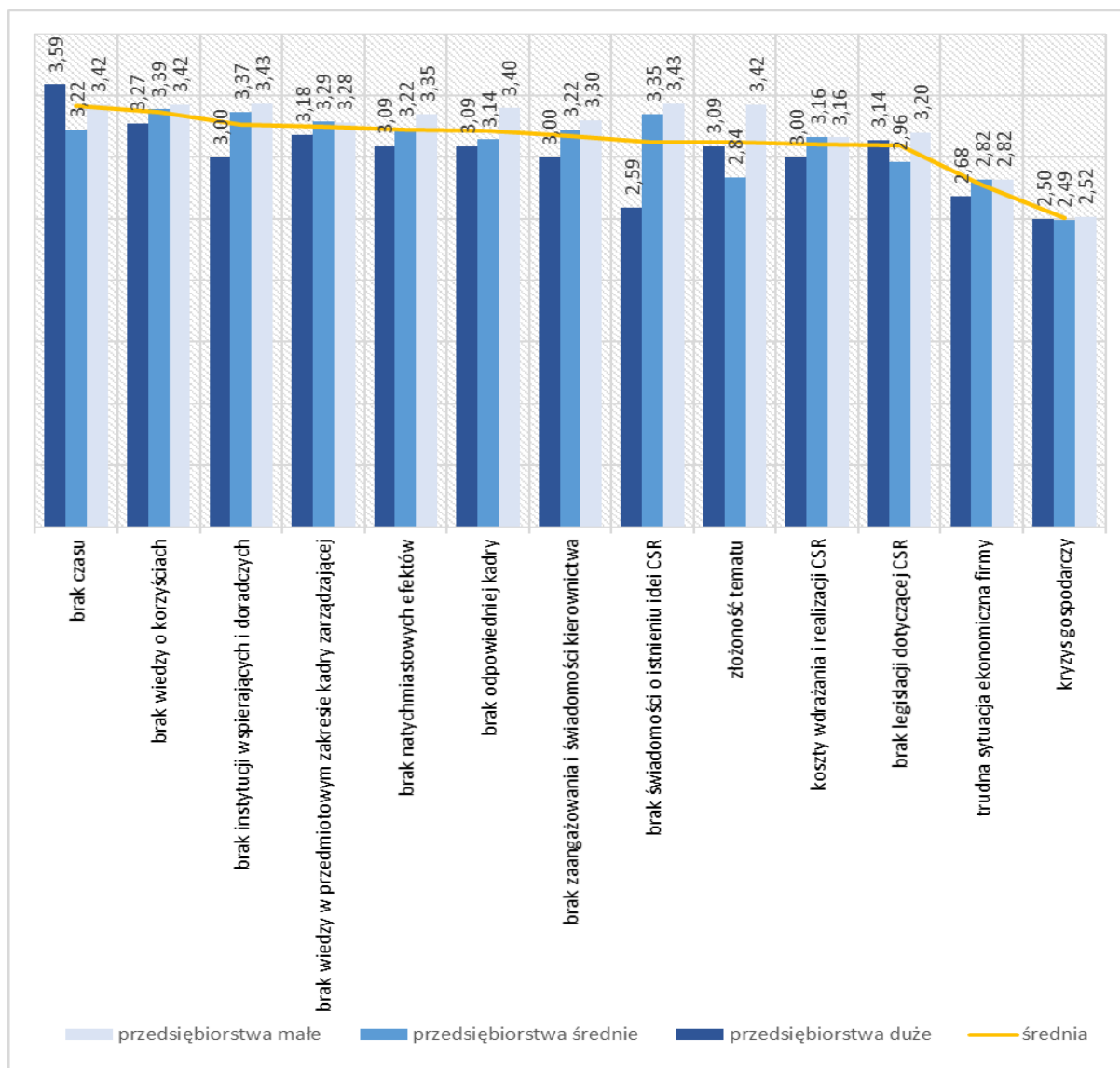
Głównych przeszkód w prowadzeniu biznesu odpowiedzialnego społecznie polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego upatrują w braku czasu i wiedzy na temat korzyści płynących z CSR. Inną znaczącą barierą dla respondentów jest również brak instytucji wspierających i doradczych (wyk. 41).

Wykres 41. Średnie ocen barier wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Choć brak czasu jest barierą istotną dla wszystkich przedsiębiorstw niezależnie od ich wielkości, to dla przedstawicieli dużych firm czynnik ten jest najbardziej znaczący. Dla tej wielkości podmiotów większość pozostałych barier, poza złożonością tematu i brakiem legislacji dotyczącej CSR stanowi mniejszą przeszkodę we wdrażaniu CSR, niż dla pozostałych firm. Brak świadomości o istnieniu CSR to przeszkoda, którą najmniej dostrzegają duże przedsiębiorstwa, a najbardziej małe podmioty. Możliwość wystąpienia kryzysu gospodarczego jest natomiast najmniej istotną barierą dla wszystkich badanych firm, niezależnie od ich wielkości. Większość ograniczeń przy angażowaniu się w działania społecznie odpowiedzialne jest przede wszystkim widoczna dla małych firm. (wyk. 42).

Wykres 42. Średnie ocen barier wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa

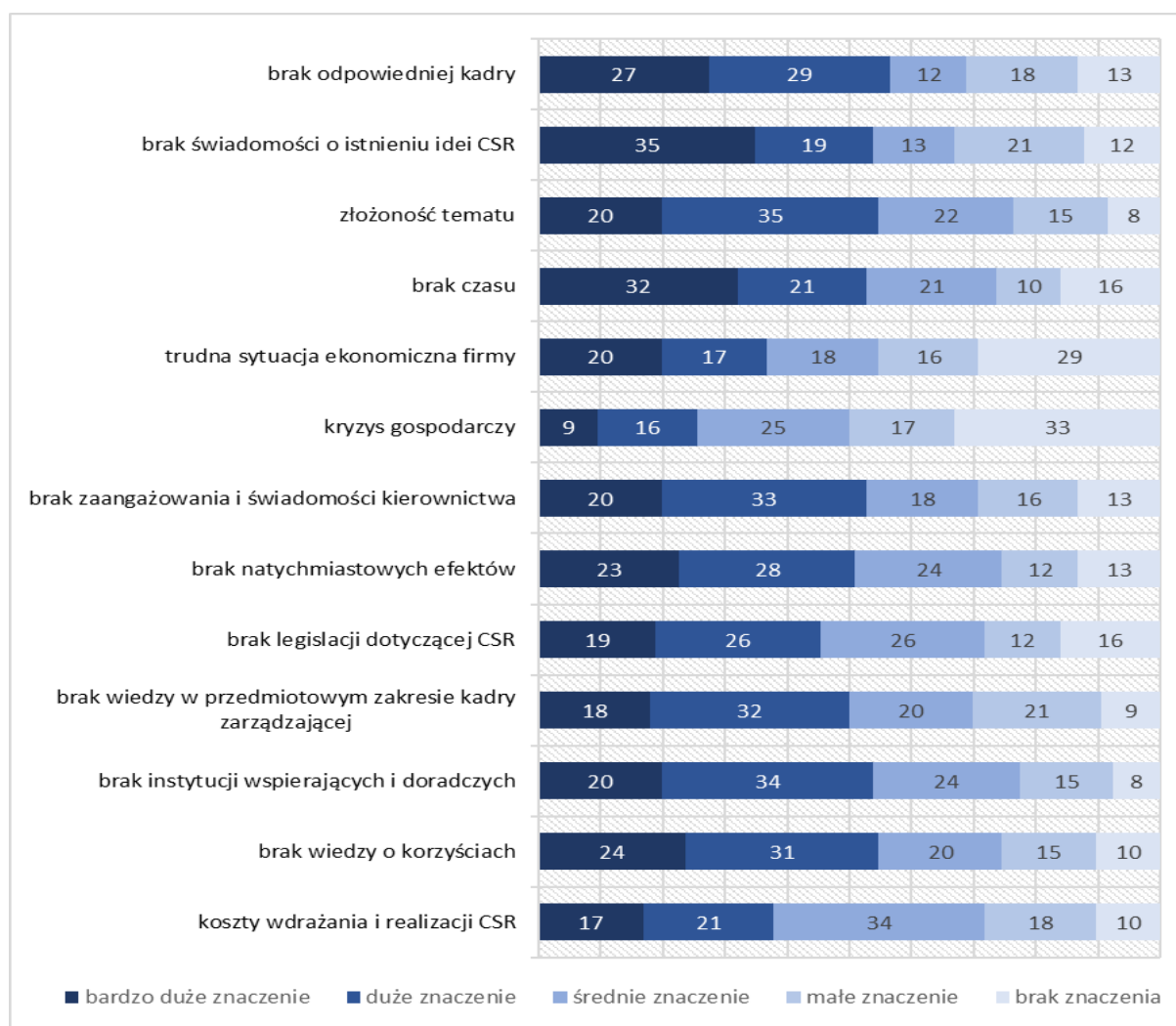
Źródło: opracowanie własne

Główną barierą wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w małych firmach sektora budowlanego w opinii 35% respondentów jest brak świadomości o istnieniu idei CSR. Niewiele mniej osób uważa, że brak czasu jest czynnikiem w bardzo dużym stopniu ograniczającym działania CSR (32%). Barierami wskazywanymi przez mniej więcej jedną trzecią badanych, które mają dla nich duże znaczenie są:

- złożoność tematu,
- brak zaangażowania i świadomości kierownictwa,
- brak instytucji wspierających i doradczych,
- brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej,

– brak wiedzy o korzyściach.

Możliwość wystąpienia kryzysu gospodarczego nie jest raczej okolicznością, która ogranicza małe firmy we wdrażaniu zasad CSR. Tylko 9% respondentów uznała tę barierę jako mającą dla nich bardzo duże znaczenie, a 33% przypisało jej brak znaczenia. Dla niespełna jednej trzeciej badanych trudna sytuacja ekonomiczna firmy nie ma znaczenia przy angażowaniu się w działania społecznie odpowiedzialne (wyk. 43).

Wykres 43. Znaczenie poszczególnych barier wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Dla przedstawicieli małych firm budowlanych zwykle największe znaczenie (ocena na poziomie 5) mają takie bariery jak: brak świadomości o istnieniu idei CSR oraz brak czasu.

Ograniczeniami niemającymi w ogóle znaczenia dla badanych przedsiębiorstw przy wdrażaniu działań społecznie odpowiedzialnych są: potencjalny kryzys gospodarczy oraz

trudna sytuacja ekonomiczna firmy. Te bariery były zwykle oceniane przez osoby reprezentujące małe firmy na poziomie 1 (tab. 31).

Należy zauważyć, że w przypadku bariery, jaką jest brak legislacji dotyczącej CSR, stwierdzono występowanie rozkładu wielomodalnego, a co za tym idzie najliczniej występują odpowiedzi średnie znaczenie i duże znaczenie.

Tabela 31. Częstotliwość ocen poszczególnych barier wdrażania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Bariery	Dominanta
1.	Brak czasu	5
2.	Brak świadomości o istnieniu idei CSR	5
3.	Brak wiedzy o korzyściach	4
4.	Brak instytucji wspierających i doradczych	4
5.	Brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej	4
6.	Brak natychmiastowych efektów	4
7.	Brak zaangażowania i świadomości kierownictwa	4
8.	Złożoność tematu	4
9.	Brak odpowiedniej kadry	4
10.	Koszty wdrażania i realizacji CSR	3
11.	Brak legislacji dotyczącej CSR	3*
12.	Kryzys gospodarczy	1
13.	Trudna sytuacja ekonomiczna firmy	1

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

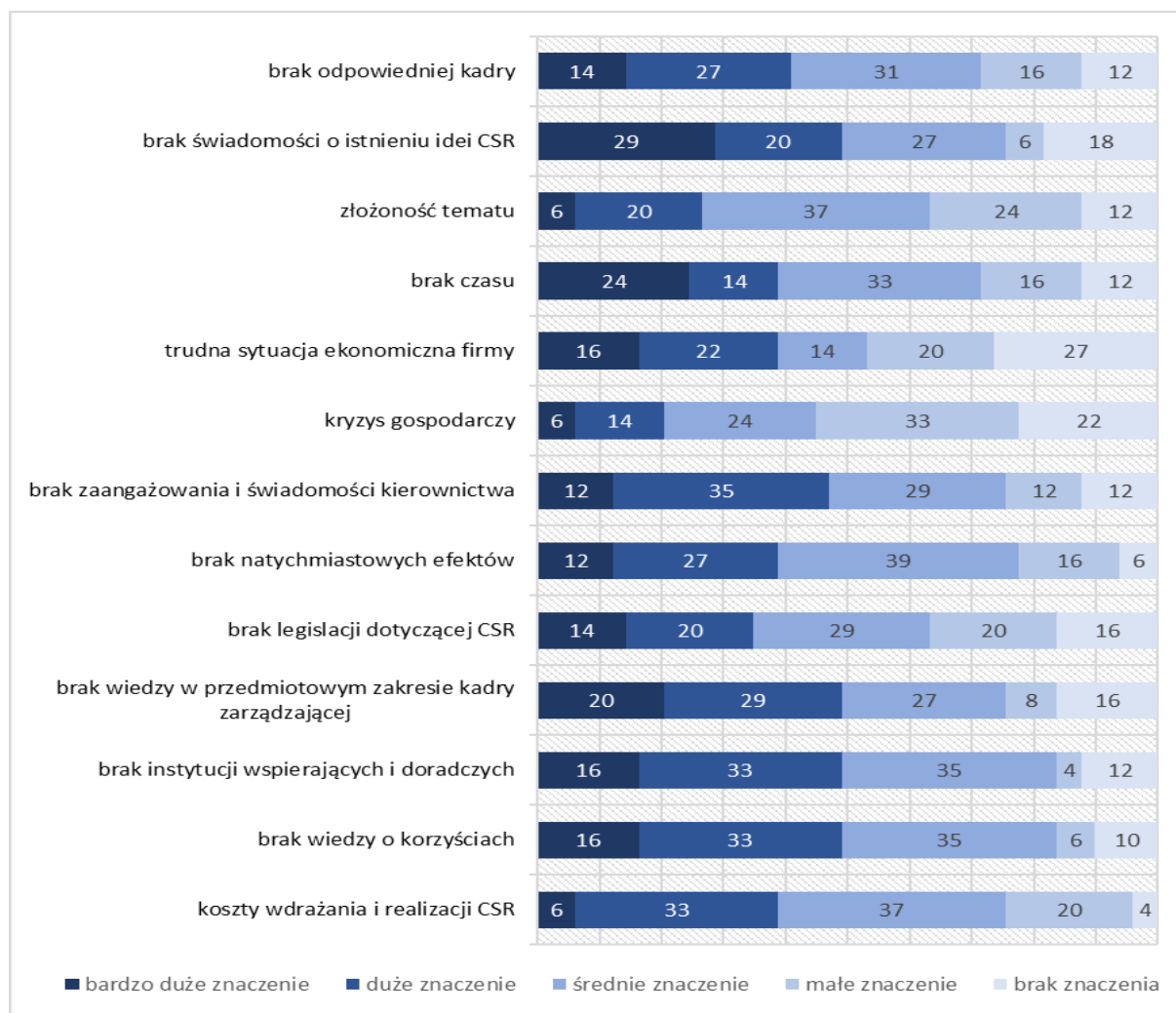
Źródło: opracowanie własne

W przypadku średnich przedsiębiorstw budowlanych najbardziej znaczącą barierą związaną z angażowaniem się w realizację zasad CSR jest brak świadomości o istnieniu koncepcji CSR (29%). Na drugim miejscu wśród czynników w bardzo dużym stopniu ograniczających działania w zakresie CSR jest brak czasu (24%). Według 35% badanych duże znaczenie ma także brak zaangażowania i świadomości kierownictwa. Innymi barierami, które w opinii 33% respondentów mogą w dużym stopniu deprimować przedsiębiorstwa budowlane do wdrażania zasad CSR są:

- koszty wdrażania i realizacji CSR,
- brak wiedzy o korzyściach,
- brak instytucji wspierających i doradczych.

Zaledwie 6% przedstawicieli średnich firm przyznaje, że potencjalny kryzys gospodarczy i złożoność tematu CSR są dla nich bardzo znaczącą barierą przy angażowaniu się w działania

społecznie odpowiedzialne. Dla 27% ankietowanych trudna sytuacja ekonomiczna firmy jest natomiast barierą niemającą znaczenia, jeśli chodzi o wdrażanie zasad CSR (wyk. 44).

Wykres 44. Znaczenie poszczególnych barier wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Brak świadomości o istnieniu idei CSR to jedyna bariera, która uzyskiwała wśród przedstawicieli średnich przedsiębiorstw sektora budowlanego najczęściej ocenę na poziomie 5 (bardzo duże znaczenie). Z kolei trudna sytuacja ekonomiczna firmy najczęściej była określana przez ankietowanych jako bariera bez znaczenia (tab. 32).

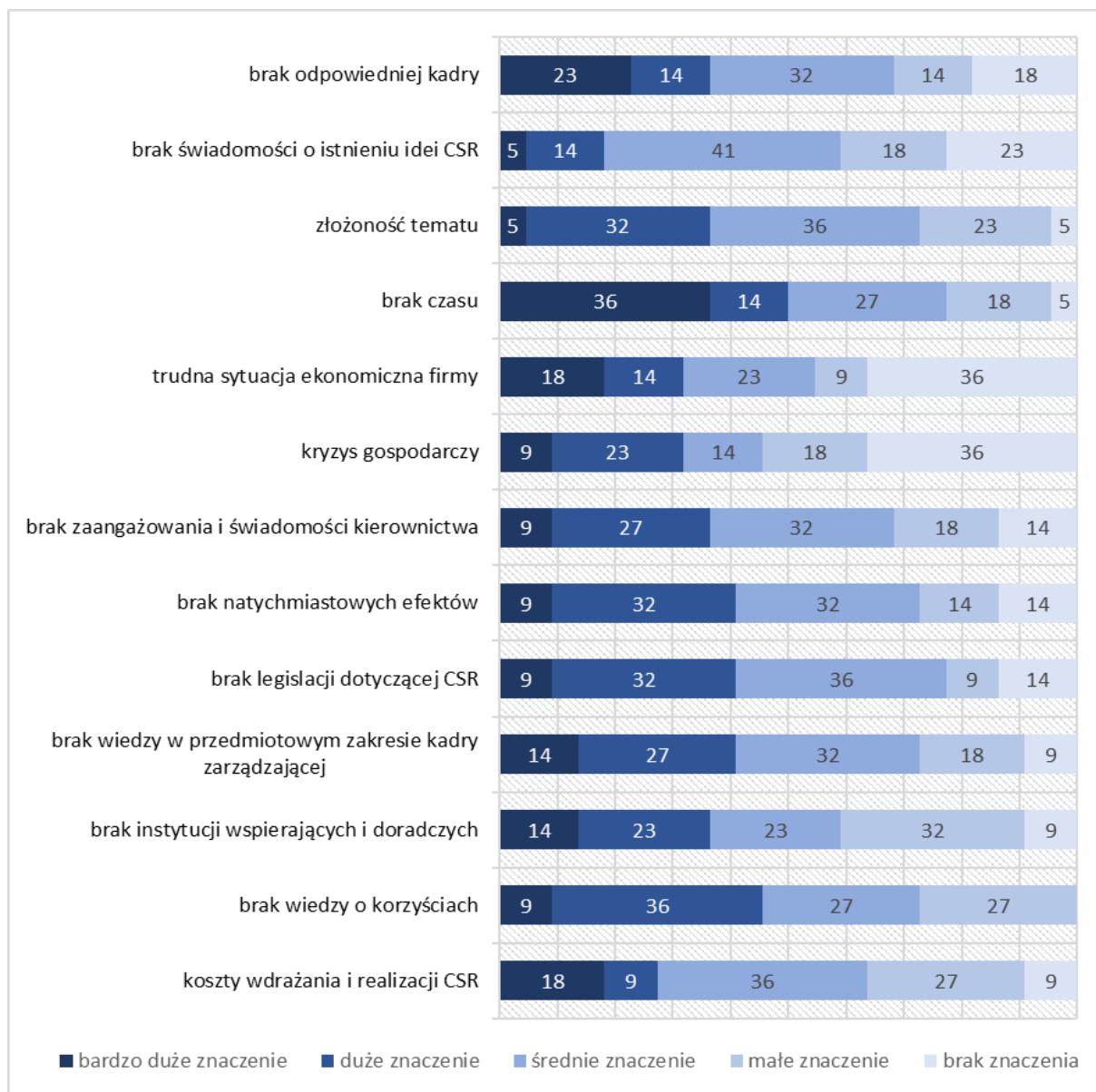
Tabela 32. Częstotliwość ocen poszczególnych barier wdrażania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Bariery	Dominanta
1.	Brak świadomości o istnieniu idei CSR	5
2.	Brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej	4

3.	Brak zaangażowania i świadomości kierownictwa	4
4.	Koszty wdrażania i realizacji CSR	3
5.	Brak wiedzy o korzyściach	3
6.	Brak instytucji wspierających i doradczych	3
7.	Brak legislacji dotyczącej CSR	3
8.	Brak natychmiastowych efektów	3
9.	Brak czasu	3
10.	Złożoność tematu	3
11.	Brak odpowiedniej kadry	3
12.	Kryzys gospodarczy	2
13.	Trudna sytuacja ekonomiczna firmy	1

Źródło: opracowanie własne

Ponad jedna trzecia (36%) przedstawicieli dużych przedsiębiorstw sektora budowlanego uważa brak czasu jako najważniejszą barierę we wdrażaniu zasad CSR. Przy czym należy zaznaczyć, że odsetek ten dotyczy zaledwie 22 podmiotów. W odniesieniu do tak małej liczby dużych firm, przedstawione odsetki ze względu na niewielką liczebność należy traktować ze szczególną ostrożnością. Brak wiedzy o korzyściach z implementacji koncepcji CSR stanowi dla 36% respondentów barierę o dużym znaczeniu. Innymi czynnikami w znacznym stopniu wpływającymi na zaangażowanie dużych firm w biznes odpowiedzialny społecznie jest także brak legislacji dotyczącej CSR, brak natychmiastowych efektów oraz złożoność tematu (wyk. 45). W przeciwieństwie do małych i średnich firm, brak świadomości o istnieniu idei CSR nie jest dla przedstawicieli dużych firm barierą o bardzo dużym znaczeniu. Tylko 5% respondentów było odmiennego zdania. Złożoność tematyki związanej z CSR również nie stanowi bardzo istotnej bariery, gdyż została ona wskazana przez 5% badanych.

Wykres 45. Znaczenie poszczególnych barier wdrażania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Dla dużych przedsiębiorstw sektora budowlanego brak czasu jest główną barierą we wdrażaniu strategii CSR. Ankietowani najczęściej uznawali to ograniczenie za mające bardzo duże znaczenie (ocena na poziomie 5).

Przedstawiciele dużych firm budowlanych najniższą ocenę, oznaczającą brak znaczenia, najczęściej przypisywali takim barierom jak: potencjalny kryzys gospodarczy oraz trudna sytuacja ekonomiczna firmy (tab. 33).

Brak natychmiastowych efektów to bariera, w przypadku której zaobserwowano rozkład wielomodalny charakteryzujący się tym, że najliczniej występowały odpowiedzi średnie znaczenie i duże znaczenie.

Tabela 33. Częstotliwość ocen poszczególnych barier wdrażania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Bariery	Dominanta
1.	Brak czasu	5
2.	Brak wiedzy o korzyściach	4
3.	Koszty wdrażania i realizacji CSR	3
4.	Brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej	3
5.	Brak legislacji dotyczącej CSR	3
6.	Brak natychmiastowych efektów	3*
7.	Brak zaangażowania i świadomości kierownictwa	3
8.	Złożoność tematu	3
9.	Brak świadomości o istnieniu idei CSR	3
10.	Brak odpowiedniej kadry	3
11.	Brak instytucji wspierających i doradczych	2
12.	Kryzys gospodarczy	1
13.	Trudna sytuacja ekonomiczna firmy	1

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Źródło: opracowanie własne

Powyżej przeprowadzona analiza daje pewien pogląd w odniesieniu do istotnych barier w procesie wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego. Ze względu na wspomniane wcześniej ograniczenia takiego podejścia (możliwość wystąpienia niewielkich różnic między wartościami średnimi dla wielu zmiennych determinujących bariery) dokonano pogłębionej analizy czynników opisujących rozpatrywane bariery.

W związku z tak nakreślonym problemem głównym celem przeprowadzonego badania było wyodrębnienie najważniejszych i ukrytych czynników stanowiących bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego. Z analizy wykluczono firmy duże ze względu na odmienną ich specyfikę, a także z powodu ich niewielkiej liczebności w przeprowadzonym badaniu ankietowym. Na potrzeby badania wykorzystano eksploracyjną analizę czynnikową z rotacją Varimax. Użycie analizy czynnikowej, będącej wielowymiarową techniką statystyczną redukcji liczby zmiennych, powinno być poprzedzone badaniem zasadności jej wykorzystania. W tym celu zastosowano test sferyczności Bartletta na potrzeby oceny istotności macierzy korelacji oraz

wyznaczono współczynnik Kaisera-Mayera-Olkina (KMO). Test sferyczności Bartletta bada czy nie ma istotnych korelacji między zmiennymi weryfikując czy macierz korelacji jest macierzą jednostkową. W przypadku istotnego wyniku testu odrzuca się tę hipotezę i uznaje, że występują korelacje między zmiennymi, tj. występują ukryte czynniki. Współczynnik KMO z kolei przyjmuje wartości z przedziału $<0.1>$, przy czym niskie jego wartości świadczą o tym, że redukcja zmiennych będzie niewielka. Zakłada się przy tym, że wynik $KMO \geq 0,5$ daje zadowalającą redukcję zmiennych.

W pierwszej kolejności proces wyodrębniania czynników rozpoczęto od oceny istotności macierzy korelacji. W tym celu wykorzystano wspomniany test sferyczności Bartletta, który jest jednym z narzędzi służących do oceny zasadności stosowania analizy czynnikowej. Statystyka testowa $U=1126,72$ jest większa od wartości krytycznej, która dla przyjętego poziomu istotności $\alpha = 0,05$ i 78 stopni swobody wynosiła 99,6. Hipotezę zerową o tym, że wszystkie współczynniki korelacji są równe zero należy zatem odrzucić. Następnie dokonano oceny adekwatności macierzy korelacji za pomocą opisanego powyżej współczynnika Kaisera-Mayera-Olkina. Stopień adekwatności mierzony współczynnikiem KMO wyniósł 0,88. Mamy więc silne podstawy do stosowania analizy czynnikowej. W dalszej części badania wyodrębniono główne czynniki opisujące bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski. W tym celu przy ustalaniu czynników wykorzystano metodę składowych głównych ze wspomnianą rotacją czynników Varimax.

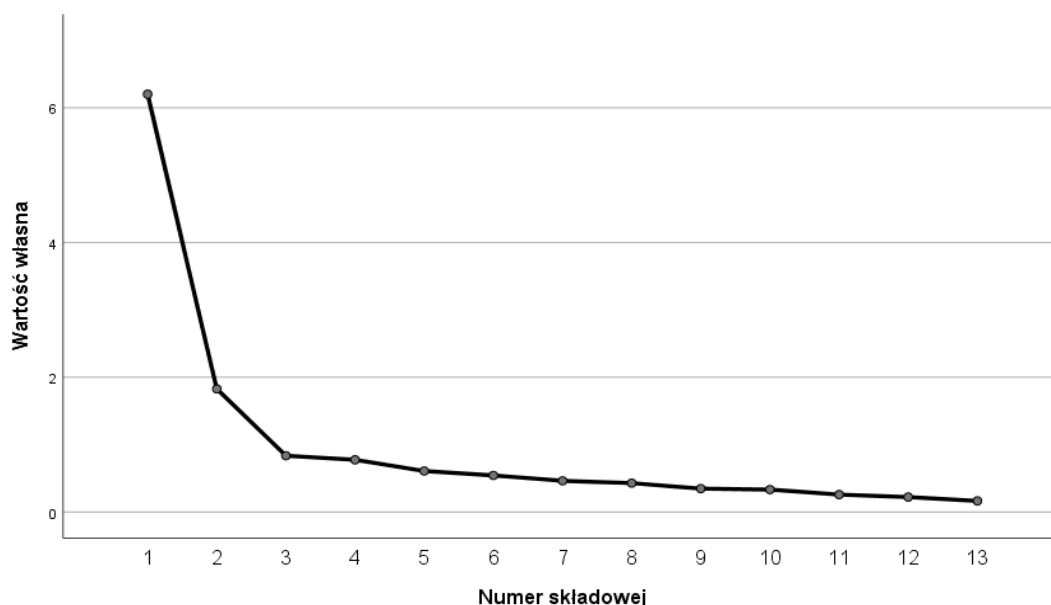
W pierwszej kolejności dokonano ustalenia liczby czynników. Wykorzystano w tym celu kryterium Kaisera, według którego należy pozostawić tylko te czynniki, którym odpowiadają wartości własne większe od 1. W procesie wyodrębniania czynników opisujących bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski dwie wartości własne były większe od 1 i pozwoliły na wyjaśnienie około 61,7% całkowitej zmienności (tab. 34).

Tabela 34. Wariancja wyjaśniana w procesie ustalaniu ukrytych czynników opisujących bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski

Czynnik	Sumy kwadratów ładunków po rotacji		
	Ogółem	% wariancji	% skumulowany
1	4,548	34,983	34,983
2	3,480	26,766	61,749

Źródło: Opracowanie własne

Czynnik odpowiadający pierwszej (największej) wartości własnej wyjaśnia około 35% całkowitej wariancji, druga składowa wyjaśnia natomiast około 27% całkowitej wariancji. Zgodnie z kryterium Kaisera powinno się pozostawić jedynie 2 czynniki, które wyjaśniają 61,7% całkowitej wariancji. Potwierdzeniem słuszności wyboru dwóch czynników są wyniki jakie daje kryterium osypiska Cattela, zgodnie z którym szuka się miejsca, od którego na prawo wystąpi łagodny spadek wartości własnych, tj. miejsca, od którego na prawo znajduje się tzw. „osypisko czynnikowe” (wyk. 46).

Wykres 46. Wybór liczby czynników na podstawie kryterium osypiska Cattela

Źródło: Opracowanie własne

Dokonując analizy powyższego wykresu, można zauważyć, że zjawisko „osypiska” występuje najprawdopodobniej przy drugim – trzecim czynniku. Na prawo od tego miejsca występuje bowiem łagodny spadek wartości własnych. Biorąc pod uwagę kryterium Kaisera i osypiska Cattela ostatecznie dokonano wyodrębnienia dwóch czynników, które wyjaśniają w sumie 61,7% całkowitej wariancji.

W dalszej części badania korzystając z metody głównych składowych z rotacją Varimax dokonano obliczenia ładunków czynnikowych. W tab. 35. zamieszczono tylko istotne ładunki czynnikowe, po zaokrągleniu nie mniejsze co do wartości bezwzględnej od 0,8.

Tabela 35. Ładunki czynnikowe uzyskane za pomocą metody głównych składowych po rotacji Varimax

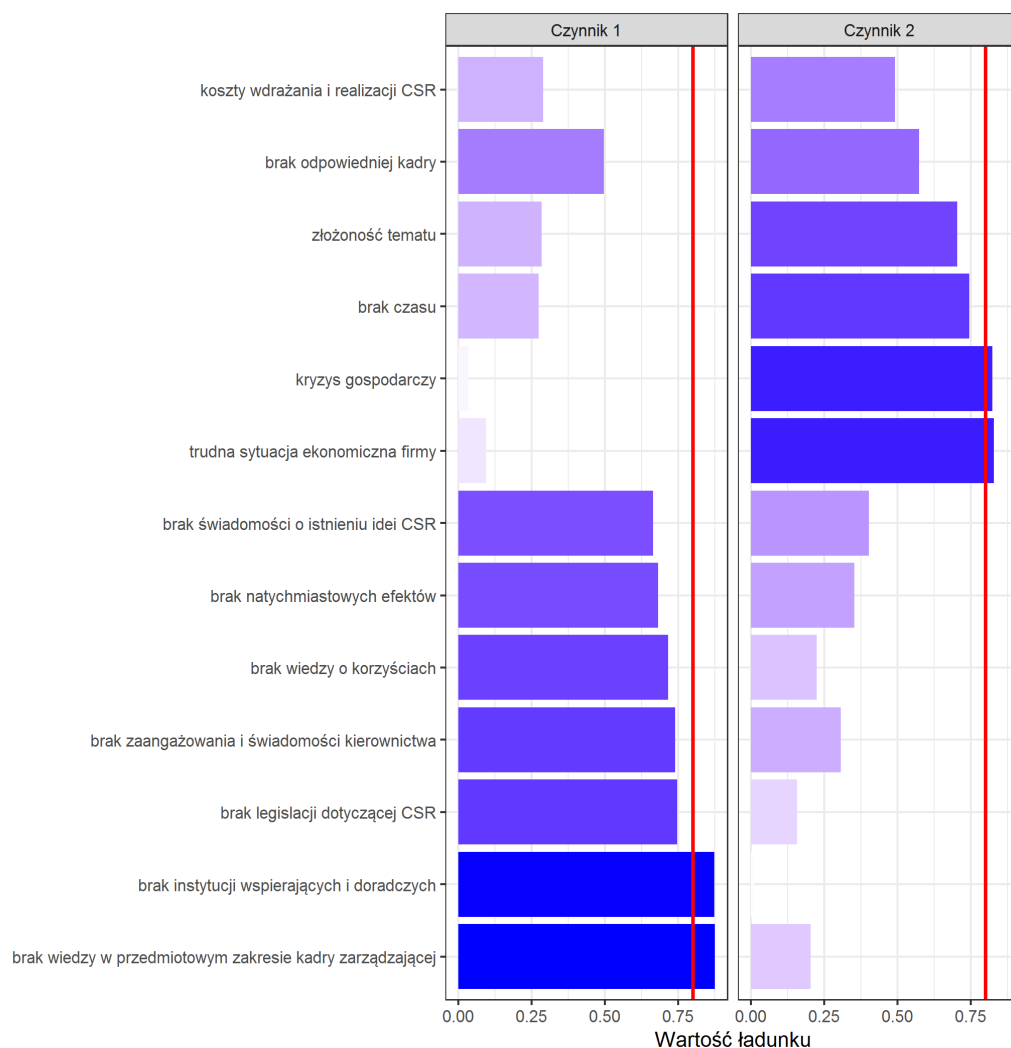
Zmienna	Składowa	
	1	2
brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej	0,875	-
brak instytucji wspierających i doradczych	0,873	-
brak legislacji dotyczącej CSR	-	-
brak zaangażowania i świadomości kierownictwa	-	-
brak wiedzy o korzyściach	-	-
brak natychmiastowych efektów	-	-
brak świadomości o istnieniu idei CSR	-	-
trudna sytuacja ekonomiczna firmy	-	0,828
kryzys gospodarczy	-	0,824
brak czasu	-	-
złożoność tematu	-	-
brak odpowiedniej kadry	-	-
koszty wdrażania i realizacji CSR	-	-

Źródło: Opracowanie własne

Ostatecznie w celu podania interpretacji czynników wspólnych wydzielono zmienne, które są skorelowane z poszczególnymi czynnikami. Zmienne „brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej” oraz „brak instytucji wspierających i doradczych” mają wysokie ładunki czynnikowe (odpowiednio 0,875 i 0,873) z pierwszym czynnikiem. Zmienne „trudna sytuacja ekonomiczna firmy” oraz „kryzys gospodarczy” mają z kolei wysokie ładunki czynnikowe (odpowiednio 0,828 i 0,824) z drugim czynnikiem.

Pierwszy z wyróżnionych czynników (Czynnik 1 na wyk. 47) opisujących bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski determinowany jest zatem przez dwa istotne elementy: brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej oraz brak instytucji wspierających i doradczych. Z racji zmiennych jakie go opisują określony został jako „ograniczenia związane z pozyskiwaniem/posiadaniem informacji/wiedzy niezbędnych do wdrażania zasad CSR”. Udział tego czynnika w całkowitej wariancji zmiennych uwzględnionych w badaniu wynosił 35%. Drugi z wymienionych czynników (Czynnik 2 na wyk. 47) opisywany jest z kolei przez dwa elementy: trudna sytuacja ekonomiczna firmy oraz kryzys gospodarczy i określony został jako „ograniczenia związane z sytuacją ekonomiczną wewnątrz i na zewnątrz firmy”. Udział tego czynnika w całkowitej wariancji zmiennych uwzględnionych w badaniu przekraczał 26%.

Na wyk. 47. przedstawiono dwa wyodrębnione czynniki opisujące bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski wraz ze zmiennymi, które je determinują.

Wykres 47. Czynniki opisujące bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski

Źródło: Opracowanie własne

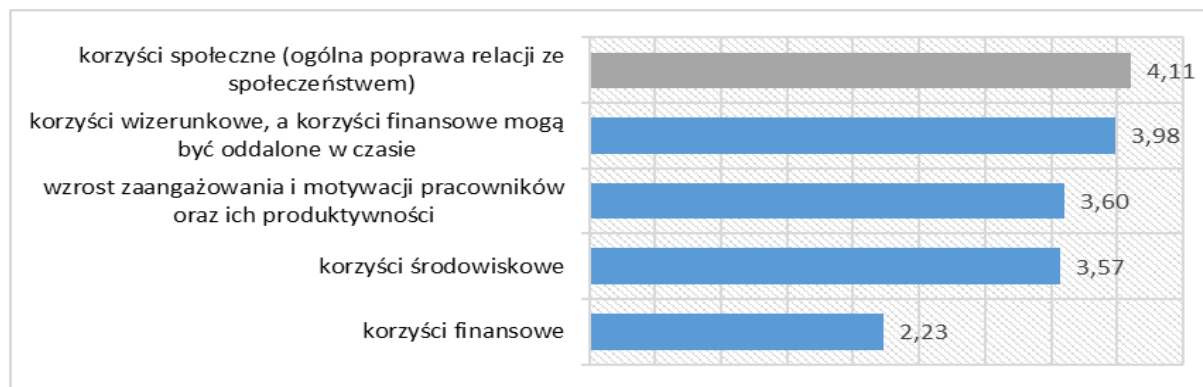
W związku z wynikami przeprowadzonej analizy czynnikowej można stwierdzić, że hipoteza nr 4: Główne bariery związane z wdrażaniem CSR w małych i średnich firmach odnoszą się do ograniczeń w obszarze pozyskiwania wiedzy na temat CSR, postawiona we wstępie pracy została zweryfikowana pozytywnie. Należy nadmienić, iż założenie zawarte w powyższej hipotezie jest zgodne ze stanem literatury, gdzie wskazuje się, że wiedza w zakresie CSR ma kluczowe znaczenie, jeśli chodzi o wdrażanie CSR. W przypadku polskiego sektora budowlanego okazało się, że dodatkowym czynnikiem wpływającym na implementację

koncepcji CSR, a którego nie wskazuje się w literaturze przedmiotu, jest sytuacja ekonomiczna wewnątrz i na zewnątrz firmy.

Podsumowując można stwierdzić, że do barier najczęściej wymienianych przez polskich przedsiębiorców budowlanych należą brak czasu, brak wiedzy o korzyściach oraz brak instytucji wspierających i doradczych. Choć potencjalny kryzys gospodarczy oraz trudna sytuacja ekonomiczna firmy są czynnikami, które w wyniku oceny średnich wartości okazały się mniej istotnymi, to analiza czynnikowa ukazała, że dla małych i średnich przedsiębiorstw są one kluczowe przy angażowaniu się w działania CSR.

4.6. Efekty wdrażania koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Przedstawiciele polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego mają różne oczekiwania, jeśli chodzi o efekty wdrażania postulatów CSR. Większość z nich najbardziej spodziewa się, że działania społecznie odpowiedzialne przyniosą korzyści społeczne. Na drugim miejscu ankietowani stawiają korzyści wizerunkowe, natomiast te finansowe mogą być oddalone w czasie. Natomiast same korzyści finansowe zdecydowanie nie są najważniejszym efektem dla przedsiębiorców budowlanych, których oczekują po wdrożeniu postulatów CSR (wyk. 48).

Wykres 48. Średnie ocen oczekiwanych efektów z wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

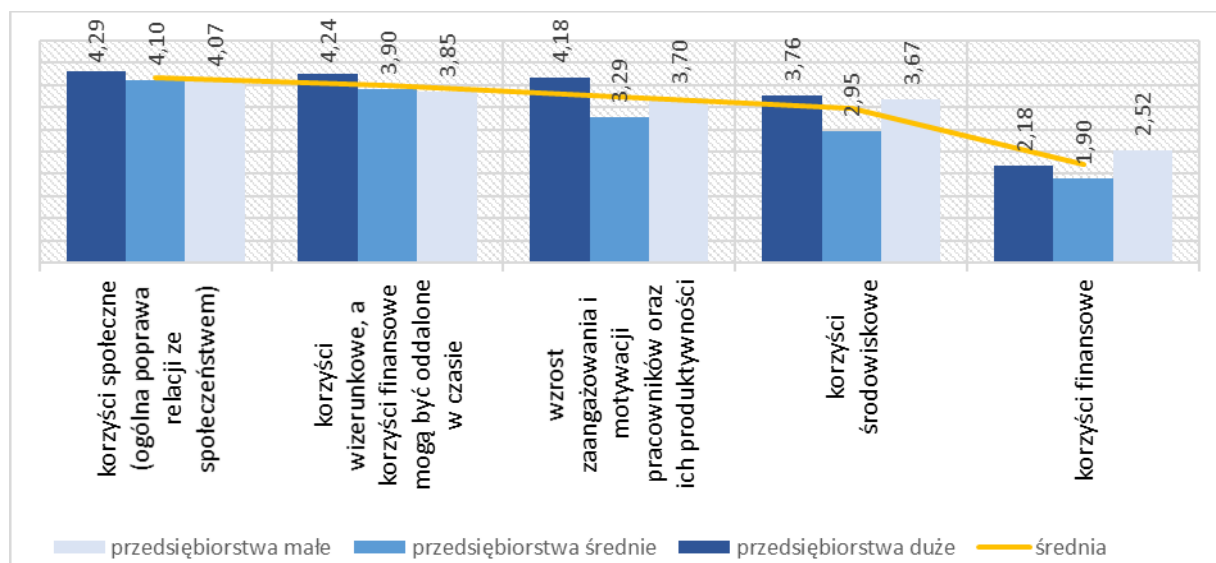
Najbardziej spodziewaną przez przedsiębiorców budowlanych, niezależnie od wielkości podmiotu, korzyścią ze stosowania zasad koncepcji CSR jest ogólna poprawa relacji ze społeczeństwem. Prawie równie ważne dla badanych przedsiębiorstw są korzyści w sferze wizerunkowej, czego następstwem mogą być później korzyści finansowe. Wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności to trzecia z kolei najwyżej

oceniana korzyść z prowadzenia działalności zgodnie z zasadami CSR. Nieco mniej oczekiwanym efektem działań społecznie odpowiedzialnych są korzyści środowiskowe. Zdaniem ankietowanych najmniej istotne efekty, jakie może przynieść realizowanie założeń CSR to korzyści finansowe.

Najmniejsze rozbieżności w ocenach respondentów widoczne są przy korzyściach społecznych i wizerunkowych. Natomiast największe różnice w ocenie oczekiwanych korzyści dostrzega się przy takich czynnikach jak:

- wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności,
- korzyści środowiskowe,
- korzyści finansowe.

Prawie wszystkie potencjalne korzyści ze stosowania zasad CSR są najwyżej oceniane przez badanych reprezentujących duże przedsiębiorstwa. Wyjątkiem są tylko korzyści finansowe, gdzie oczekiwania w tym zakresie zdecydowanie najwyżej ocenili przedstawiciele małych firm (wyk. 49).

Wykres 49. Średnie ocen oczekiwanych efektów z wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne

Głównym celem przeprowadzonego badania było sprawdzenie na ile dla przedsiębiorstw sektora budowlanego wdrażających postulaty CSR istotne są efekty w sferze wizerunkowej a na ile bezpośrednie efekty finansowe mogą być oddalone w czasie. W szczególności postawiono hipotezę, że dla firm dużych, zatrudniających powyżej 250 pracowników, korzyści wizerunkowe mają bardzo duże znaczenie a korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie.

Na potrzeby weryfikacji tak postawionej hipotezy wykorzystano test niezależności χ^2 oraz klasyczną analizę korespondencji. Celem weryfikacji hipotezy, że między wielkością firmy a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i bezpośrednich korzyści finansowych istnieje zależność w sensie statystycznym przyjęto poziom istotności $\alpha = 0,05$. Decyzję o odrzuceniu hipotezy o niezależności badanych cech na korzyść hipotezy alternatywnej stwierdzającej, że zależność istnieje podejmowano w oparciu o porównanie przyjętego poziomu istotności z tzw. p-wartości (ang. p-value). W opisie weryfikowanego zagadnienia zrezygnowano zatem z podawania wartości statystyki testowej χ^2 , liczby stopni swobody oraz wartości krytycznej a ograniczono się do podania p-wartości, która w jednoznaczny sposób umożliwia podjęcie decyzji o odrzuceniu hipotezy o niezależności bądź braku podstaw do jej odrzucenia. Wyznaczona p-wartość w teście χ^2 niezależności wynosiła 0,045 i jest niższa od przyjętego poziomu istotności $\alpha = 0,05$. Oznacza to, że hipotezę o braku zależności między wielkością firmy sektora budowlanego a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i bezpośrednich korzyści finansowych należy odrzucić. Oznacza to, że między analizowanymi zmiennymi istnieje istotna w sensie statystycznym zależność. Celem określenia stopnia powiązań między wielkością firmy sektora budowlanego a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych w dalszym etapie wykorzystano wspomnianą analizę korespondencji.

Punktem wyjścia do stworzenia mapy percepcji ukazującej wzajemne powiązania między analizowanymi zmiennymi było stworzenie tzw. masy wierszy i kolumn oraz profili wierszowych i kolumnowych. W tab. 36. przedstawiono masy i profile wierszy. Z kolei w tab. 37. przedstawiono masy i profile kolumn w analizowanym zagadnieniu.

Tabela 36. Profile i masa wierszy w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych

korzyści wizerunkowe, a korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie	Liczba zatrudnionych pracowników			
	10 - 49 mała	50 - 249 średnia	≥ 250 duża	Razem (w %)
brak znaczenia	1,000	0,000	0,000	100
małe znaczenie	0,000	1,00	0,000	100
średnie znaczenie	0,500	0,313	0,188	100
duże znaczenie	0,458	0,292	0,250	100
bardzo duże znaczenie	0,318	0,318	0,364	100
Masa wierszy	0,415	0,323	0,262	

Źródło: opracowanie własne

Tabela 37. Profile i masa kolumn w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych

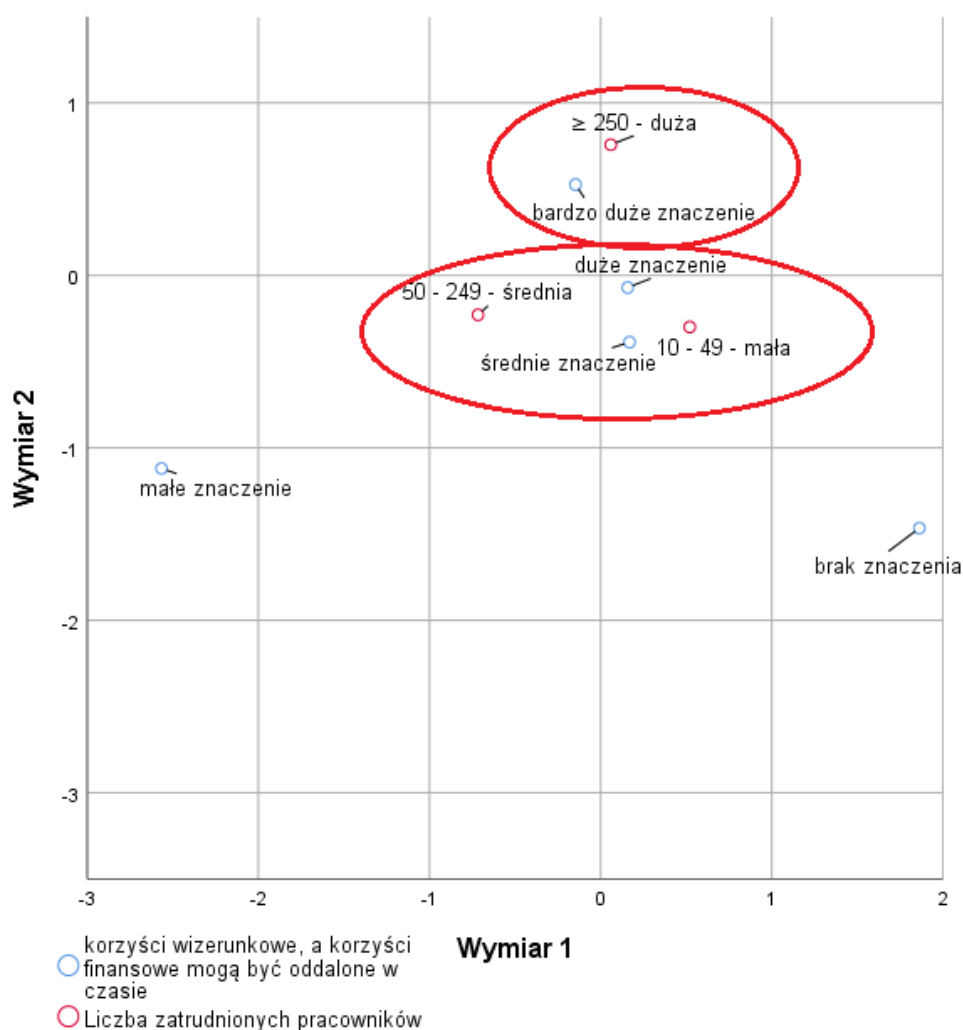
korzyści wizerunkowe, a korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie	Liczba zatrudnionych pracowników			
	10 - 49 mała	50 - 249 średnia	≥ 250 duża	Masa kolumn
brak znaczenia	0,037	0,000	0,000	0,015
małe znaczenie	0,000	0,095	0,000	0,031
średnie znaczenie	0,296	0,238	0,176	0,246
duże znaczenie	0,407	0,333	0,353	0,369
bardzo duże znaczenie	0,259	0,333	0,471	0,338
Razem (w %)	100	100	100	

Źródło: opracowanie własne

Dokonując analizy zawartości tab. 36. można zauważyć, że wśród firm, dla których korzyści wizerunkowe mają bardzo duże znaczenie a korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie przeważają przedsiębiorstwa duże (36,4%). Z kolei w grupie firm, które udzieliły odpowiedzi „duże znaczenie” większość stanowiły przedsiębiorstwa małe (45,8%) oraz średnie (29,2%). Również w gronie firm, dla których korzyści wizerunkowe oraz możliwość oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych miały średnie znaczenie dominowały przedsiębiorstwa małe (50%) oraz średnie (31,3%). Można również zauważyć, że brak znaczenia oraz niewielkie znaczenie były udziałem jedynie firm małych i średnich. Do podobnych wniosków można dojść analizując wyniki zawarte w tab. 37. W grupie firm małych sektora budowlanego, zatrudniających od 10 do 49 pracowników, przeważają te, dla których rozważane efekty mają średnie (29,6%) oraz duże znaczenie (40,7%). Podobnie sytuacja kształtuje się w grupie firm średnich, chociaż w tym wypadku spory jest również udział firm dla których efekty te mają bardzo duże znaczenie (33,3%). Odminną sytuację można zaobserwować w grupie dużych przedsiębiorstw, dla których efekty w sferze wizerunkowej i możliwość oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych mają bardzo duże znaczenie (47,1%).

Podsumowaniem prowadzonych rozważań w obszarze powiązań między wielkością firmy sektora budowlanego a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych jest mapa percepcji stanowiąca efekt finalny w analizie korespondencji (wyk. 50). Na podstawie odległości między wariantami wielkości przedsiębiorstwa sektora budowlanego a kategoriami rozważanego zagadnienia związanego z korzyściami wizerunkowymi i finansowymi można zauważyć istnienie dwóch

wyraźnych grup firm. Do pierwszej grupy należą przedsiębiorstwa duże, zatrudniające powyżej 250 osób, dla których efekty w sferze wizerunkowej i możliwość oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych mają bardzo duże znaczenie. Drugą grupę stanowią z kolei firmy małe i średnie, dla których efekty te mają średnie oraz duże znaczenie, ale nie w tak wysokim stopniu jak dla przedsiębiorstw dużych. Jak pokazała przeprowadzona analiza dla żadnej z kategorii firm ze względu na wielkość zatrudnienia element ten nie miał małego bądź żadnego znaczenia.

Wykres 50. Mapa percepcji w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa sektora budowlanego a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych

Źródło: opracowanie własne

W związku z wynikami przeprowadzonej analizy korespondencji można stwierdzić, że hipoteza nr 6: Dla dużych firm wdrażających postulaty CSR korzyści wizerunkowe mają bardzo duże znaczenie a korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie, postawiona we wstępie

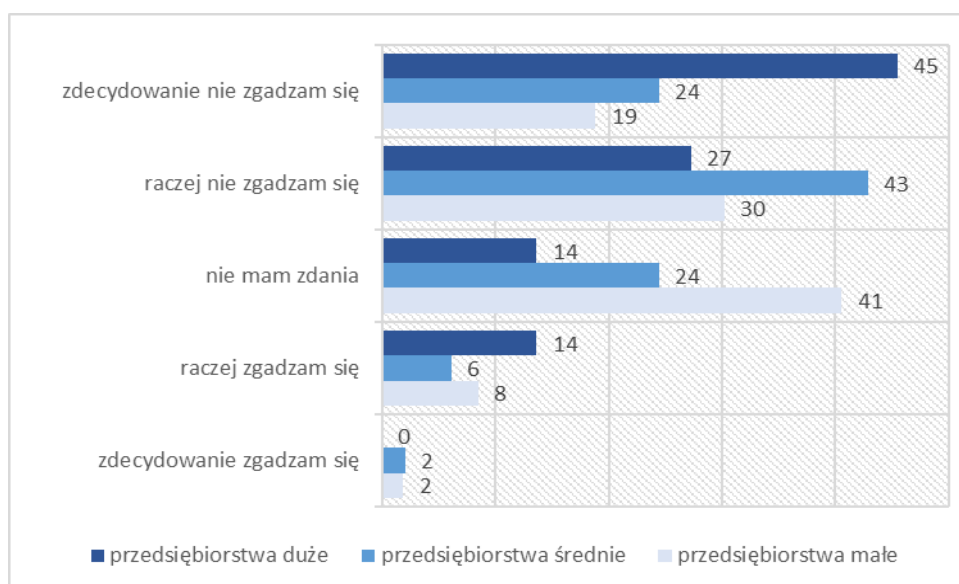
pracy została zweryfikowana pozytywnie. Należy wspomnieć, iż dla firm średnich oraz małych jest to czynnik w mniejszym stopniu istotny, niemniej jednak mający znaczenie.

Przedstawiciele polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego mają zróżnicowany stosunek do działań z obszaru CSR. Niektórzy z nich są bardzo pewni, że stosowanie zasad CSR przynosi korzyści, podczas gdy inni nie mają na ten temat zadania lub w twierdzą, że CSR nie skutkuje korzyściami, a wręcz wiąże się wyłącznie z ponoszeniem kosztów. Ze stwierdzeniem „działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści” zdecydowanie zgadza się tylko 2% przedstawicieli małych i średnich firm. Natomiast zdecydowanie nie podzielają tego poglądu przede wszystkim badani reprezentujący duże przedsiębiorstwa (45%).

Ankietowani z małych firm najczęściej (41%) nie mają wyrobionego zdania na temat korzyści płynących z działań w zakresie CSR. Prawie jedna trzecia (30%) respondentów w tej kategorii wielkości firmy raczej nie jest zdania, że działania CSR nie przynoszą korzyści, a jedynie wiążą się z kosztami. Co do korzyści płynących z prowadzenia biznesu społecznie odpowiedzialnego zdecydowanie pewnych jest 19% badanych.

Respondenci reprezentujący średnie przedsiębiorstwa raczej nie zgadzają się z przedstawionym sformułowaniem dotyczącym braku osiągnięcia korzyści z działań CSR (43%). Natomiast prawie jedna czwarta (24%) ankietowanych zdecydowanie nie zgadza się z opinią, że CSR nie przynosi korzyści i powinien być traktowany jako koszt, a taka sama liczba osób nie ma na ten temat zdania.

Przedstawiciele dużych przedsiębiorstw, znacznie częściej niż podmioty mniejszej wielkości, przeczą pogładowi, że działania z obszaru CSR nie przynoszą żadnych dodatkowych korzyści, a jedynie wymagają poniesienia kosztów. Zdecydowanie nie zgadza się z takim stanowiskiem 45% ankietowanych, a raczej nie zgadza - 27% badanych. Żadna z osób biorących udział w badaniu nie jest zdecydowanie pewna, że działania CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów i nie powodują żadnych dodatkowych korzyści (wyk. 51). W przypadku 14% dużych przedsiębiorstw respondenci nie mają zdania na temat korzyści ze stosowania zasad CSR.

Wykres 51. Ustosunkowanie się wobec twierdzenia: działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%)

Źródło: opracowanie własne

Głównym celem przeprowadzonego badania było określenie powiązań między opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści a wielkością firmy. W szczególności postawiono hipotezę, że z opinią tą zgadzają się przede wszystkim małe przedsiębiorstwa, podczas gdy kadra zarządzająca firm średnich i dużych jest raczej przeciwnego zdania.

Na potrzeby badania wykorzystano w pierwszej kolejności test χ^2 niezależności. Celem weryfikacji hipotezy, że między wielkością firmy a opinią na tak postawiony temat istnieje zależność w sensie statystycznym przyjęto poziom istotności $\alpha = 0,05$.

Ze względu na niewielkie liczebności odpowiedzi w niektórych kategoriach pytania w kwestionariuszu ankietowym dotyczącym opinii przedsiębiorstw na temat tego czy zgadzają się one z twierdzeniem, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści dokonano połączenia wariantów w następujący sposób: nie zgadzam się (z połączenia odpowiedzi „zdecydowanie się nie zgadzam” oraz „raczej się nie zgadzam”), zgadzam się (z połączenia odpowiedzi „zdecydowanie się zgadzam” oraz „raczej się zgadzam” i nie mam zdania (kategoria ta nie uległa zmianie). W ten sposób opinia właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego na temat tego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści reprezentowana była za pomocą trzech możliwych

wariantów (nie zgadzam się, nie mam zdania, zgadzam się), podobnie jak wielkość firmy (małe, średnie oraz duże).

Wyznaczona p-wartość w teście χ^2 niezależności wynosiła 0,035 i jest niższa od przyjętego poziomu istotności $\alpha = 0,05$. Oznacza to, że hipotezę o braku zależności między wielkością firmy a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści należy odrzucić. Oznacza to, że między analizowanymi zmiennymi istnieje istotna w sensie statystycznym zależność. Celem określenia stopnia powiązań między wielkością firmy sektora budowlanego a opinią na analizowany temat w dalszym etapie wykorzystano analizę korespondencji, której celem było wskazanie wzajemnych powiązań kategorii zmiennych zawartych w wyjściowej tablicy kontyngencji we wspólnej przestrzeni w postaci tzw. mapy percepcji.

Punktem wyjścia do stworzenia mapy percepcji ukazującej wzajemne powiązania między analizowanymi zmiennymi było stworzenie tzw. masy wierszy i kolumn oraz profili wierszowych i kolumnowych. W tab. 38. przedstawiono masy i profile wierszy. Z kolei w tab. 39. przedstawiono masy i profile kolumn.

Tabela 38. Profile i masa wierszy w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści

Czy zgadzają się Państwo z twierdzeniem, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści?	Liczba zatrudnionych pracowników			
	10 - 49 mała	50 - 249 średnia	≥ 250 duża	Razem (w %)
nie zgadzam się	0,515	0,327	0,158	100
nie mam zdania	0,741	0,207	0,052	100
zgadzam się	0,611	0,222	0,167	100
Masa wierszy	0,599	0,277	0,124	100

Źródło: opracowanie własne

Tabela 39. Profile i masa kolumn w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści

Czy zgadzają się Państwo z twierdzeniem, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści?	Liczba zatrudnionych pracowników			
	10 - 49 mała	50 - 249 średnia	≥ 250 duża	Masa kolumn
nie zgadzam się	0,491	0,673	0,727	0,571
nie mam zdania	0,406	0,245	0,136	0,328
zgadzam się	0,104	0,082	0,136	0,102
Razem (w %)	100	100	100	100

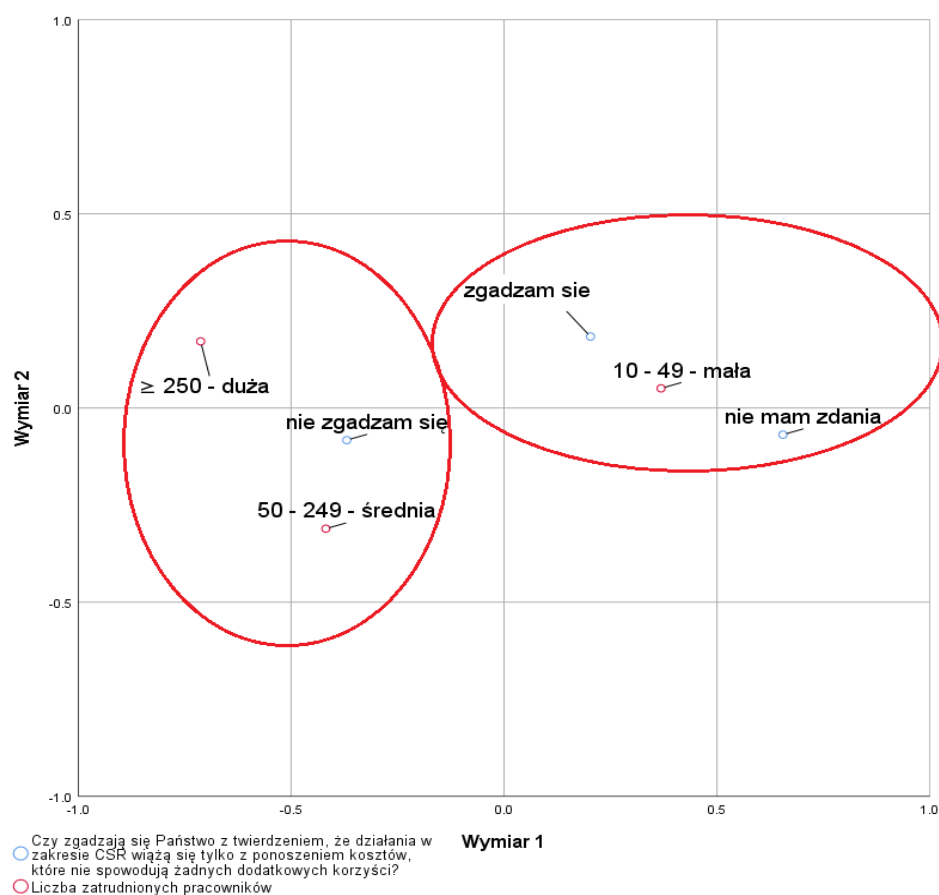
Źródło: opracowanie własne

Dokonując analizy zawartości tab. 38. można zauważyć, że firmy małe, średnie oraz duże stanowiły odpowiednio 59,9%, 27,7% oraz 12,4% ogółu analizowanych firm (tzw. masy wierszy). Wśród firm, które zgadzały się z opinią, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści zdecydowanie przeważały małe przedsiębiorstwa (61,1%). Firmy średnie oraz duże stanowiły z kolei razem niecałe 40% przedsiębiorstw, które zgadzały się z tak postawionym pytaniem. Również duży był udział firm małych wśród tych, które nie miały zdania w analizowanym obszarze (74,1%). Z kolei wśród przedsiębiorstw, które nie zgadzały się z opinią, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści małe firmy stanowiły nieco ponad 50% i podobny był łączny odsetek firm średnich i dużych.

Analiza danych zawartych w tab. 39. pozwala ocenić jaki był rozkład odpowiedzi w kontekście poruszanej opinii w zależności od wielkości firmy. Można zauważyć, że w grupie przedsiębiorstw średnich przeważały te (67,3%), które nie zgadzały się z opinią, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści. Podobna sytuacja była w grupie przedsiębiorstw dużych, wśród których firm nie zgadzających się z tą opinią był jeszcze wyższy i wynosił blisko 73%. Dla odmiany w grupie firm małych spory był odsetek firm nie mających zdania (ponad 40%), a odsetek tych które nie zgadzały się z analizowaną opinią był znacznie niższy niż w przypadku firm średnich i dużych.

Podsumowaniem prowadzonych rozważań w obszarze powiązań między wielkością firmy a opinią, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści jest tzw. mapa percepcji stanowiąca efekt finalny

w analizie korespondencji (wyk. 52). Na podstawie odległości między wariantami wielkości przedsiębiorstwa a kategoriami rozważanej opinii można zauważyć, że z opinią na ogół nie zgadzają się średnie i duże przedsiębiorstwa. Z kolei małe firmy charakteryzują się tym, że nie mają w kontekście opinii swojego zdania bądź zgadzają się z nią.

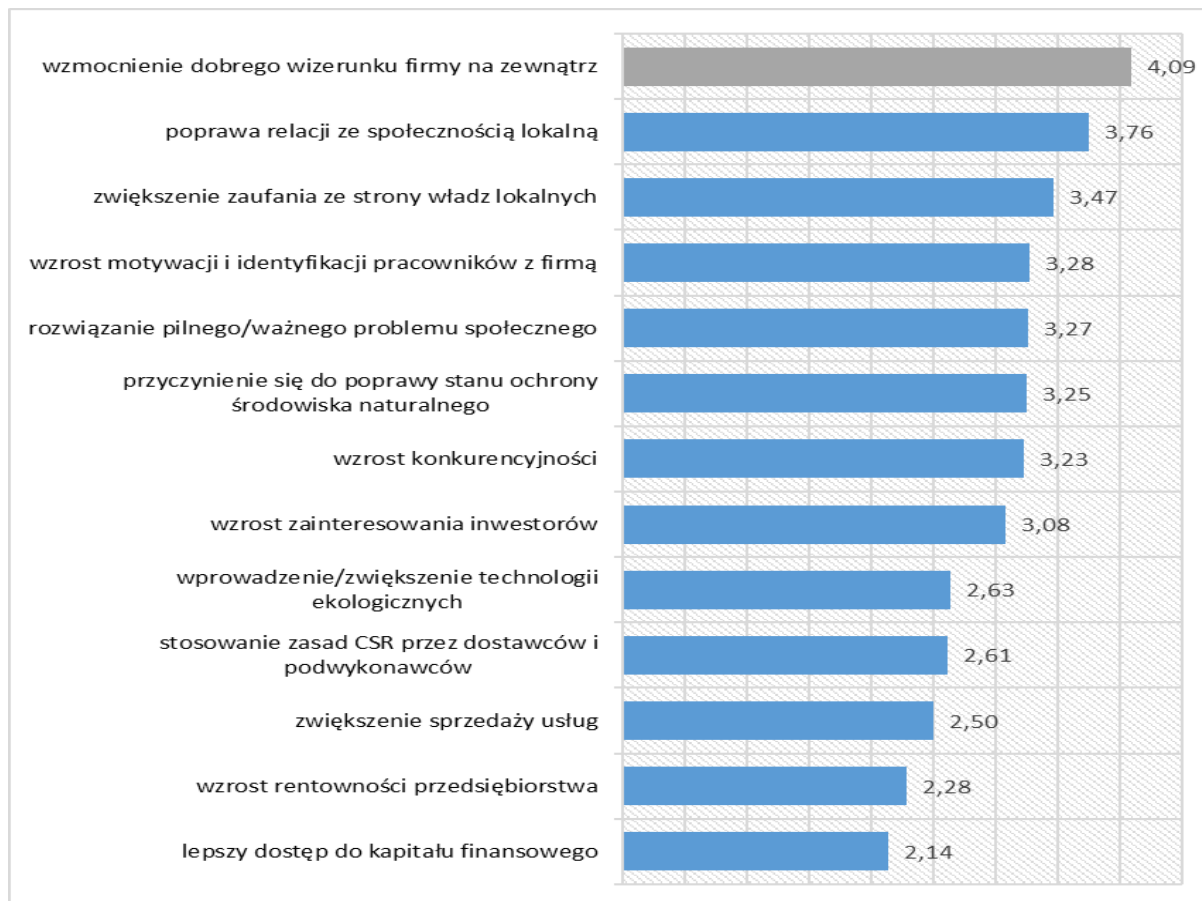
Wykres 52. Mapa percepcji w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści

Źródło: opracowanie własne

W związku z wynikami przeprowadzonej analizy korespondencji można stwierdzić, że hipoteza nr 5: Właściciele i zarządzający małymi przedsiębiorstwami budowlanymi działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści, postawiona we wstępie pracy została zweryfikowana pozytywnie.

Pozytywne efekty, jakie wynikają z prowadzenia biznesu społecznie odpowiedzialnego przyczyniają się głównie do poprawy wizerunku polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego. Wpływają także na jakość relacji ze społecznością lokalną, a także zwiększają zaufanie władz lokalnych. Korzyści płynących z wdrożenia koncepcji CSR przedstawiciele

firm budowlanych widzą znacznie więcej, aczkolwiek te trzy są dla nich najbardziej dostrzegalne. Zdaniem respondentów prowadzenie działalności zgodnie z zasadami CSR nie ułatwia przedsiębiorstwu dostępu do kapitału finansowego, a także nie skutkuje wzrostem rentowności. Te dwie korzyści zostały ocenione przez badanych najniżej (wyk. 53).

Wykres 53. Średnie ocen korzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

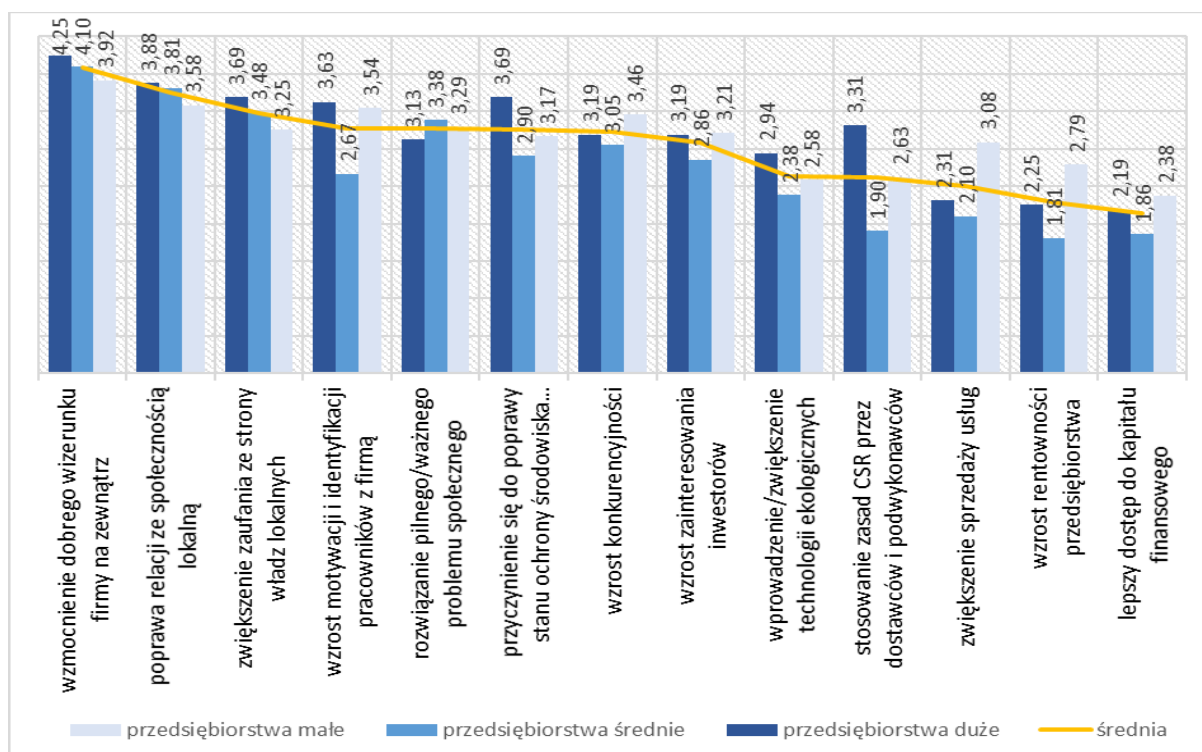
Źródło: opracowanie własne

Przyjmując kryterium ilościowe, jakim jest wielkość firmy, stwierdza się, że głównymi korzyściami z wdrażania zasad CSR, jakie uzyskały polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego są:

- wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz,
- poprawa relacji ze społecznością lokalną,
- zwiększenie zaufania ze strony władz lokalnych.

Widoczne jest duże zróżnicowanie w ocenach poszczególnych korzyści przypisywanych przez przedsiębiorców budowlanych. Dla przedstawicieli średnich przedsiębiorstw działania z zakresu CSR przyczyniają się w mniejszym stopniu do wzrostu motywacji i identyfikacji

pracowników z firmą, niż dla pozostałych firm. Jeśli chodzi o poprawę stanu ochrony środowiska naturalnego, to zdecydowanie większe korzyści dostrzegają w tym względzie reprezentanci dużych przedsiębiorstw. Stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców to korzyść, jaką zauważają przede wszystkim respondenci z dużych firm. Zwiększenie sprzedaży usług oraz wzrost rentowności przedsiębiorstwa znacznie częściej deklarują przedstawiciele małych podmiotów. Najmniej dostrzeganą przez przedstawicieli małych i dużych przedsiębiorstw budowlanych korzyścią z prowadzenia biznesu zgodnie z zasadami CSR jest lepszy dostęp do kapitału finansowego. Natomiast reprezentanci średnich firm najniżej oceniają wzrost rentowności przedsiębiorstwa (wyk. 54).

Wykres 54. Średnie oceny korzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa

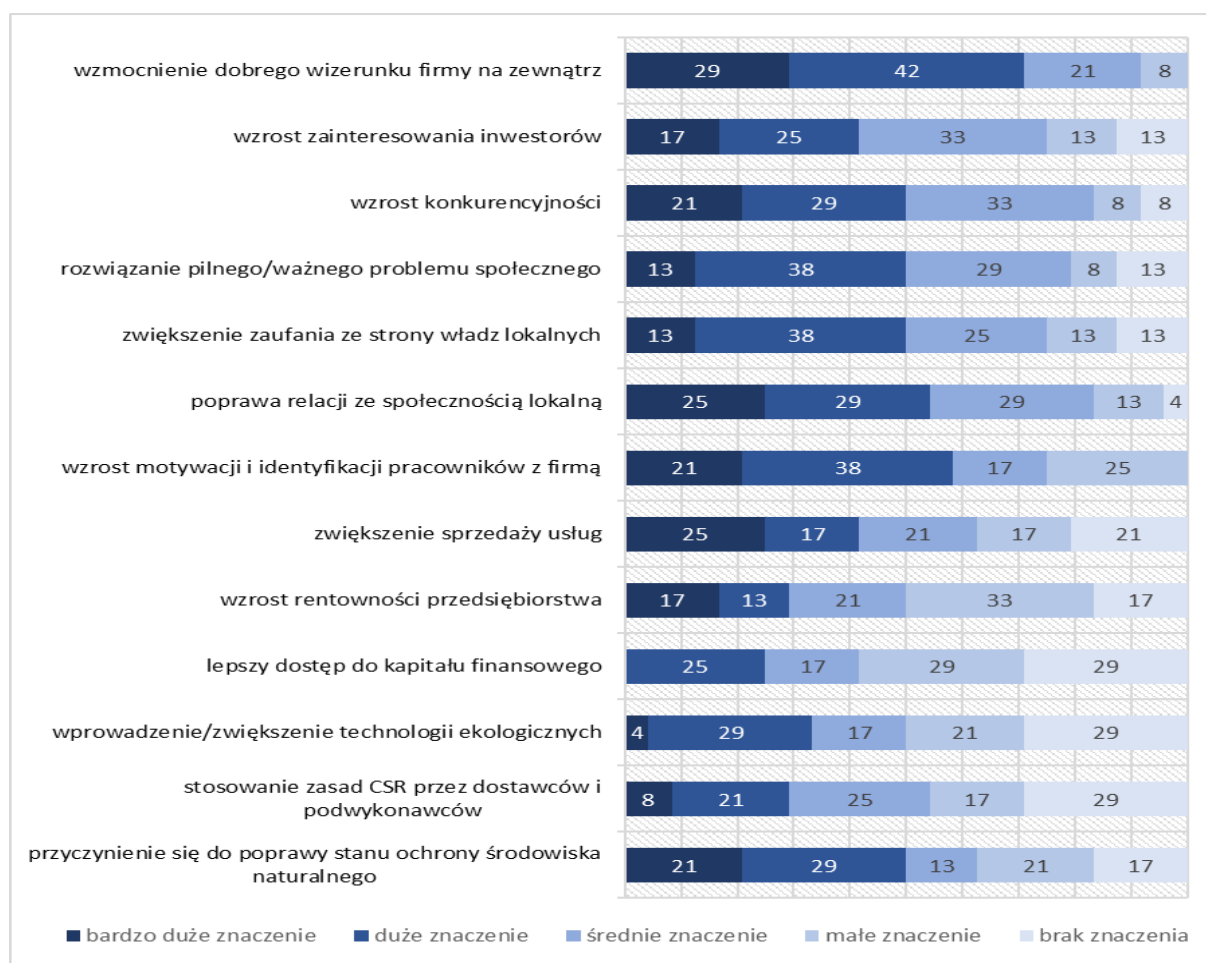
Źródło: opracowanie własne

W przypadku małych przedsiębiorstw budowlanych, najwyżej ocenionym efektem będącym skutkiem wdrożenia zasad CSR okazało się wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz (29%). Natomiast 42% ankietowanych oceniło tę korzyść jako mającą duże znaczenie. Bardzo duże znaczenie przypisali respondenci też takim korzyściom jak poprawa relacji ze społecznością lokalną (25%) oraz zwiększenie sprzedaży usług (25%). Ankietowani

wysoko ocenili (duże znaczenie) też następujące efekty wdrażania CSR, które zauważyli po wdrożeniu CSR:

- rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego (38%),
- zwiększenie zaufania ze strony władz lokalnych (38%),
- wzrost motywacji i identyfikacji pracowników z firmą (38%).

W opinii 29% reprezentantów małych firm lepszy dostęp do kapitału finansowego, wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych oraz stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców nie są efektami, które zauważyli po wdrożeniu zasad CSR. Korzyści te zostały przez nich ocenione jako niemające znaczenia (wyk. 55).

Wykres 55. Znaczenie poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Zwiększenie sprzedaży usług to efekt wdrożenia działań CSR w małych przedsiębiorstwach sektora budowlanego, który najczęściej uzyskiwał ocenę na poziomie 5, świadczącą o bardzo dużym znaczeniu dla ankietowanych.

Z kolei w najmniejszym stopniu (ocena na poziomie 1) odczuwalne są przez przedstawicieli małych firm budowlanych takie korzyści jak:

- lepszy dostęp do kapitału finansowego,
- wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych,
- stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców (tab. 40).

Należy zwrócić uwagę, że w przypadku trzech efektów wdrażania CSR zaobserwowano rozkład wielomodalny. Poprawa relacji ze społecznością lokalną to korzyść, przy którym najliczniej występowały odpowiedzi średnie znaczenie i duże znaczenie. W przypadku lepszego dostępu do kapitału finansowego najwięcej było odpowiedzi brak znaczenia i małe znaczenie. Jeśli chodzi o wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych, to najczęściej pojawiały się odpowiedzi brak znaczenia i duże znaczenie, z czego wynika, że respondenci przy ocenie tego typu korzyści nie byli jednomyślni.

Tabela 40. Częstotliwość ocen poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Korzyści	Dominanta
1.	Zwiększenie sprzedaży usług	5
2.	Wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz	4
3.	Rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego	4
4.	Zwiększenie zaufania ze strony władz lokalnych	4
5.	Wzrost motywacji i identyfikacji pracowników z firmą	4
6.	Przyczynienie się do poprawy stanu ochrony środowiska naturalnego	4
7.	Wzrost zainteresowania inwestorów	3
8.	Wzrost konkurencyjności	3
9.	Poprawa relacji ze społecznością lokalną	3*
10.	Wzrost rentowności przedsiębiorstwa	2
11.	Lepszy dostęp do kapitału finansowego	1*
12.	Wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych	1*
13.	Stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców	1

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Źródło: opracowanie własne

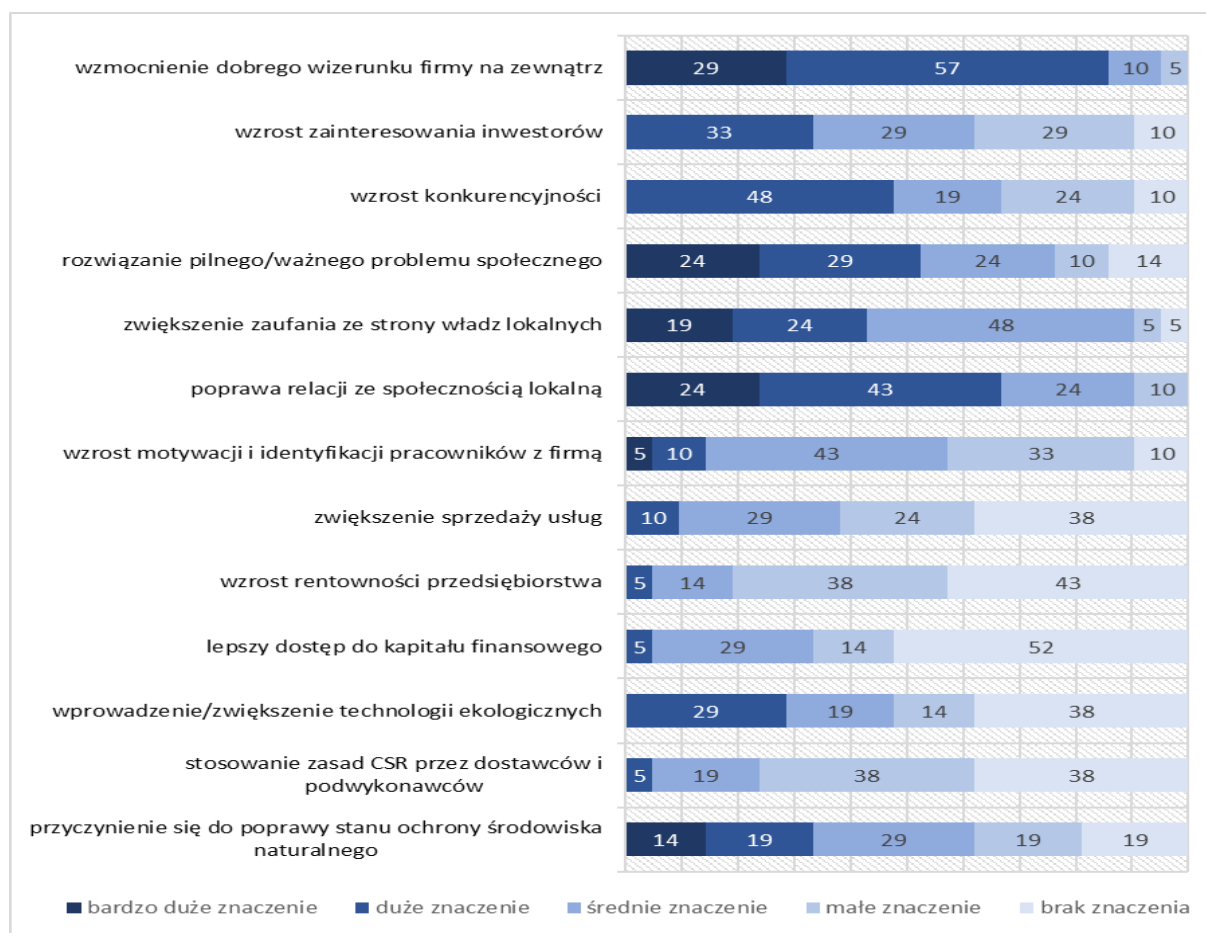
Wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz okazało się głównym efektem, jaki uzyskały średnie przedsiębiorstwa budowlane, gdyż 29% respondentów przypisało tej korzyści bardzo duże znaczenie, a 57% duże znaczenie. W wyniku działań CSR przedstawiciele średnich

przedsiębiorstw budowlanych zauważyli także poprawę relacji ze społecznością lokalną oraz wzrost konkurencyjności.

Stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców oraz wzrost rentowności przedsiębiorstwa to efekty, które zostały ocenione przez 38% badanych jako mało znaczące, co dowodzi, że nie dostrzegali oni w nich jakichś widocznych korzyści.

Spośród wszystkich potencjalnych efektów wdrożenia zasad CSR ankietowani reprezentujący średniej wielkości podmioty w najmniejszym stopniu zauważyli następujące korzyści (wyk. 56):

- zwiększenie sprzedaży usług,
- wzrost rentowności przedsiębiorstwa,
- lepszy dostęp do kapitału finansowego,
- wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych,
- stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców.

Wykres 56. Znaczenie poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Wśród przedstawicieli średnich przedsiębiorstw budowlanych ocena na poziomie 5 (bardzo duże znaczenie) nie była najczęstszą, jaką przypisywali oni poszczególnym efektom wdrażania CSR. Wśród korzyści ze stosowania zasad CSR, które miały dla respondentów duże znaczenie i zostały przez nich ocenione najczęściej na poziomie 4, znalazły się:

- wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz,
- wzrost zainteresowania inwestorów,
- wzrost konkurencyjności,
- rozwiązywanie pilnego/ważnego problemu społecznego,
- poprawa relacji ze społecznością lokalną.

Kluczowymi korzyściami wdrażania postulatów CSR nie okazały się z pewnością poniższe efekty, dlatego ankietowani najczęściej oceniali je na poziomie 1:

- stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców,
- zwiększenie sprzedaży usług,
- wzrost rentowności przedsiębiorstwa,
- lepszy dostęp do kapitału finansowego,
- wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych (tab. 41).

Warto podkreślić, że w odniesieniu do korzyści z wdrażania CSR, jaką jest stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców zaobserwowano rozkład wielomodalny cechujący się tym, że odpowiedzi brak znaczenia i małe znaczenie występowały najliczniej.

Tabela 41. Częstotliwość ocen poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Korzyści	Dominanta
1.	Wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz	4
2.	Wzrost zainteresowania inwestorów	4
3.	Wzrost konkurencyjności	4
4.	Rozwiązywanie pilnego/ważnego problemu społecznego	4
5.	Poprawa relacji ze społecznością lokalną	4
6.	Zwiększenie zaufania ze strony władz lokalnych	3
7.	Wzrost motywacji i identyfikacji pracowników z firmą	3
8.	Przyczynienie się do poprawy stanu ochrony środowiska naturalnego	3
9.	Stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców	1*
10.	Zwiększenie sprzedaży usług	1
11.	Wzrost rentowności przedsiębiorstwa	1

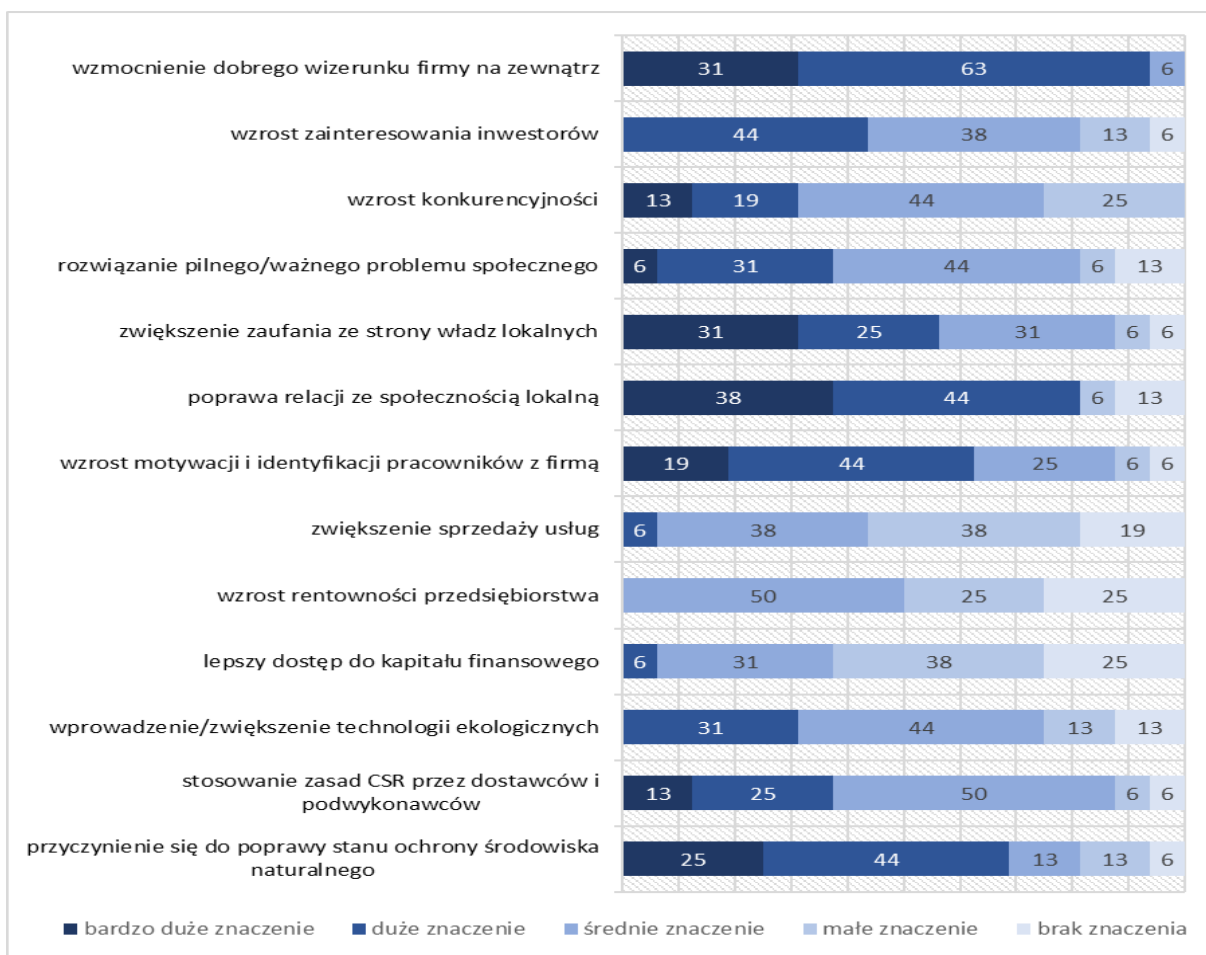
12.	Lepszy dostęp do kapitału finansowego	1
13.	Wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych	1

Źródło: opracowanie własne

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Przedstawiciele dużych przedsiębiorstw budowlanych deklarują, że działania z zakresu CSR najbardziej przyczyniły się do wzmocnienia dobrego wizerunku firmy na zewnątrz. Tej korzyści 31% ankietowanych przypisało bardzo duże znaczenie, a 63% oceniło jako mające duże znaczenie. Poprawa relacji ze społecznością lokalną to również wysoko oceniana korzyść, jaką uzyskiwały duże firmy. Ponad jedna trzecia respondentów (38%) zakwalifikowała tę korzyść do bardzo znaczących, a 44% jako mającą duże znaczenie.

Wzrost rentowności przedsiębiorstwa oraz lepszy dostęp do kapitału finansowego to efekty, które zostały ocenione przez 25% reprezentantów dużych przedsiębiorstw jako niemające znaczenia (wyk. 57).

Wykres 57. Znaczenie poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Wśród korzyści ze stosowania zasad CSR, które miały dla przedstawicieli dużych przedsiębiorstw budowlanych duże znaczenie i zostały przez nich ocenione najczęściej na poziomie 4, znalazły się:

- wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz,
- wzrost zainteresowania inwestorów,
- poprawa relacji ze społecznością lokalną,
- wzrost motywacji i identyfikacji pracowników z firmą,
- przyczynienie się do poprawy stanu ochrony środowiska naturalnego.

Zwiększenie sprzedaży usług oraz lepszy dostęp do kapitału finansowego, okazały się efektami najrzadziej dostrzeganymi przez reprezentantów dużych przedsiębiorstw, toteż korzyści te na ogół były oceniane na poziomie 2 (tab. 42).

Należy nadmienić, iż w odniesieniu do dwóch pozytywnych efektów wdrażania CSR zaobserwowano rozkład wielomodalny. Pierwszy z nich dotyczy zwiększenia zaufania ze strony władz lokalnych, gdzie najliczniej pojawiały się odpowiedzi średnie znaczenie i bardzo duże znaczenie, z czego wynika wniosek, że ankietowani nie byli jednomyślni w ocenie tej korzyści. W przypadku drugiego efektu, którym jest zwiększenie sprzedaży usług, najczęściej udzielano odpowiedzi małe znaczenie i średnie znaczenie.

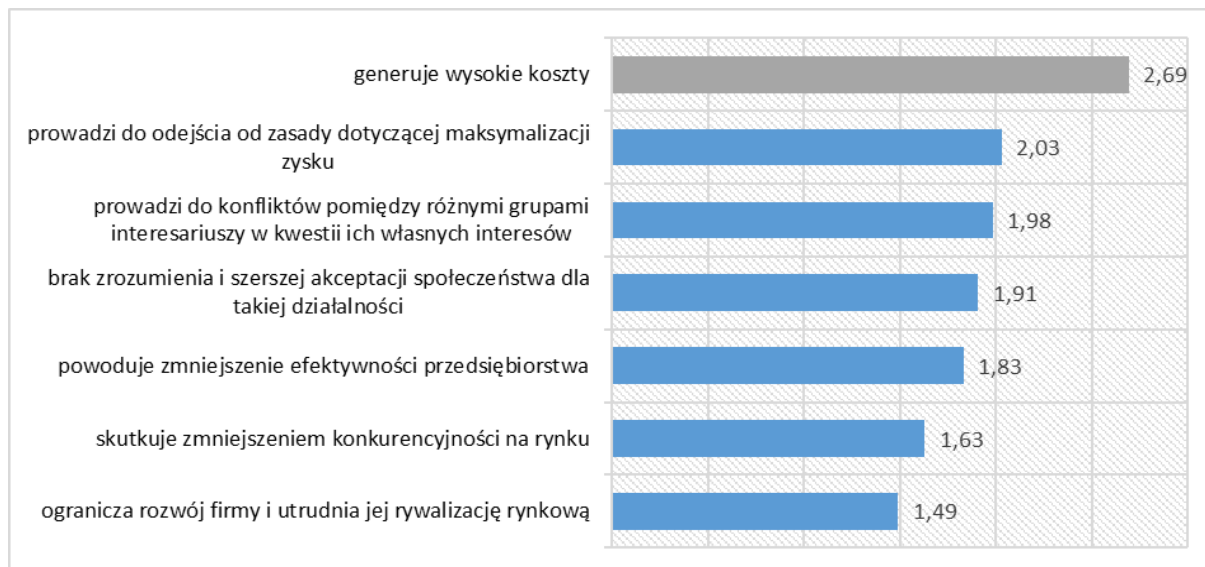
Tabela 42. Częstotliwość ocen poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Korzyści	Dominanta
1.	Wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz	4
2.	Wzrost zainteresowania inwestorów	4
3.	Poprawa relacji ze społecznością lokalną	4
4.	Wzrost motywacji i identyfikacji pracowników z firmą	4
5.	Przyczynienie się do poprawy stanu ochrony środowiska naturalnego	4
6.	Wzrost konkurencyjności	3
7.	Zwiększenie zaufania ze strony władz lokalnych	3*
8.	Rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego	3
9.	Wzrost rentowności przedsiębiorstwa	3
10.	Wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych	3
11.	Stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców	3
12.	Zwiększenie sprzedaży usług	2*
13.	Lepszy dostęp do kapitału finansowego	2

Źródło: opracowanie własne

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Zdaniem części przedstawicieli polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego stosowanie zasad CSR generuje wysokie koszty, a także prowadzi do odejścia od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku. Najmniej dostrzegalną niekorzyścią z wdrażania CSR jest dla ankietowanych ograniczony rozwój firmy i utrudnianie jej rywalizacji rynkowej (wyk. 58).

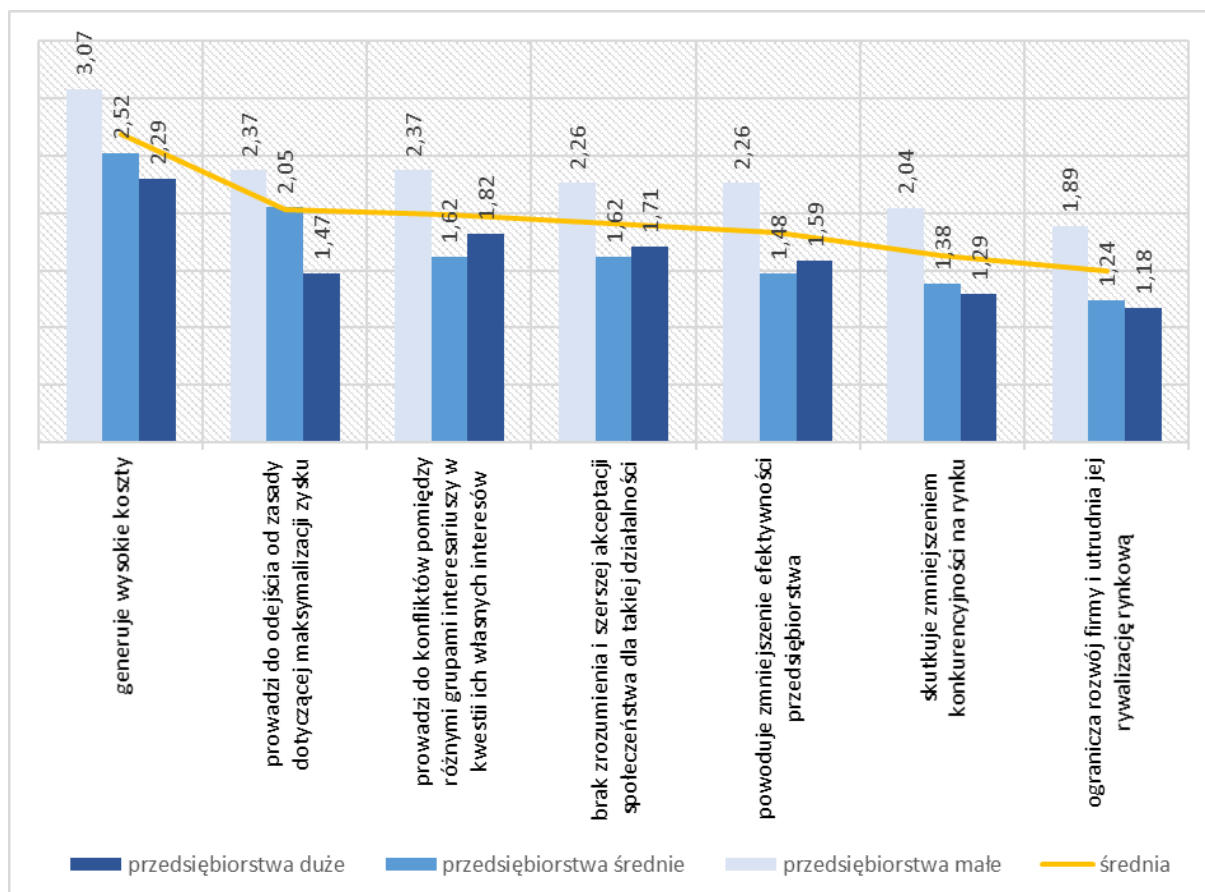
Wykres 58. Średnie ocen niekorzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Zdaniem wszystkich przedstawicieli przedsiębiorstw sektora budowlanego, niezależnie od wielkości podmiotu, wdrażanie CSR generuje wysokie koszty. Najwięcej niekorzyści ze stosowania zasad CSR dostrzegają ankietowani reprezentujący małe firmy budowlane, toteż każdą z nich ocenili oni najwyżej.

Na temat tego, czy stosowanie zasad CSR prowadzi do odejścia od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku, respondenci mieli bardzo odmienne zdanie, co widoczne jest w ich ocenach. Czynnikiem ten zdecydowanie ma największe znaczenie dla małych przedsiębiorców budowlanych, a najmniejsze dla reprezentantów dużych przedsiębiorstw.

Wśród wszystkich ankietowanych najmniej było osób, które uważają, że prowadzenie biznesu w oparciu o zasady CSR ogranicza rozwój firmy i utrudnia jej rywalizację rynkową (wyk. 59).

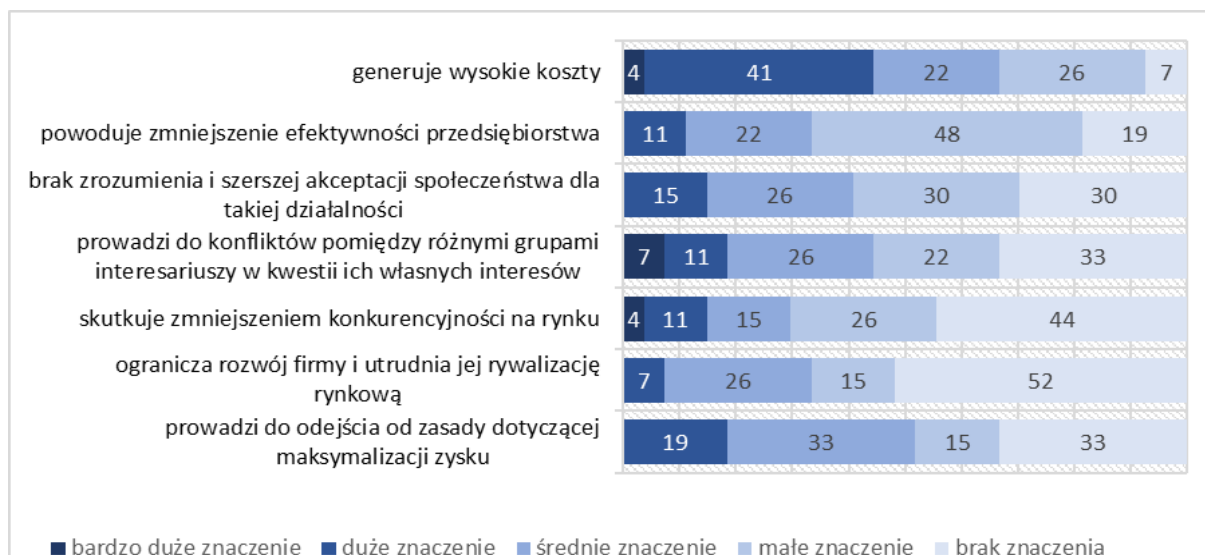
Wykres 59. Średnie ocen niekorzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne

Zdaniem 41% przedstawicieli małych przedsiębiorstw budowlanych wdrażanie CSR generuje wysokie koszty. Ta niekorzyść jest przez nich dostrzegana najbardziej, gdyż przypisali jej duże znaczenie.

Dla prawie połowy liczby małych firm (48%) zmniejszenie efektywności przedsiębiorstwa nie jest bardzo dostrzegalnym efektem implementacji koncepcji CSR.

Najmniej zauważalnymi niekorzyściami będącymi skutkiem wdrażania postulatów CSR są dla małych firm budowlanych: zmniejszenie konkurencyjności na rynku oraz ograniczenie rozwoju firmy i utrudnienie jej rywalizacji rynkowej (wyk. 60).

Wykres 60. Znaczenie poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Dla zdecydowanej większości przedstawicieli małych firm budowlanych stosowanie zasad CSR skutkuje poniesieniem wysokich kosztów, z tego względu najczęściej przypisywali oni tej niekorzyści duże znaczenie (ocena na poziomie 4).

Pozostałe negatywne efekty, z wyjątkiem zmniejszenia efektywności przedsiębiorstwa, zazwyczaj były oceniane przez małych przedsiębiorców budowlanych na poziomie 1, co świadczy o braku znaczenia dla ankietowanych (tab. 43).

Warto zwrócić uwagę, że w przypadku dwóch czynników, zauważono rozkład wielomodalny. Pierwszym z nich jest brak zrozumienia i szerszej akceptacji społeczeństwa dla działalności z zakresu CSR. W odniesieniu do tej niekorzyści respondenci udzielali najczęściej odpowiedzi brak znaczenia i małe znaczenie. Drugim negatywnym efektem wdrażania CSR jest odejście od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku, przy której najliczniej pojawiały się odpowiedzi brak znaczenia i średnie znaczenie. Tak rozbieżne oceny świadczą o braku jednomyślności w przypadku tego czynnika.

Tabela 43. Częstotliwość ocen poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

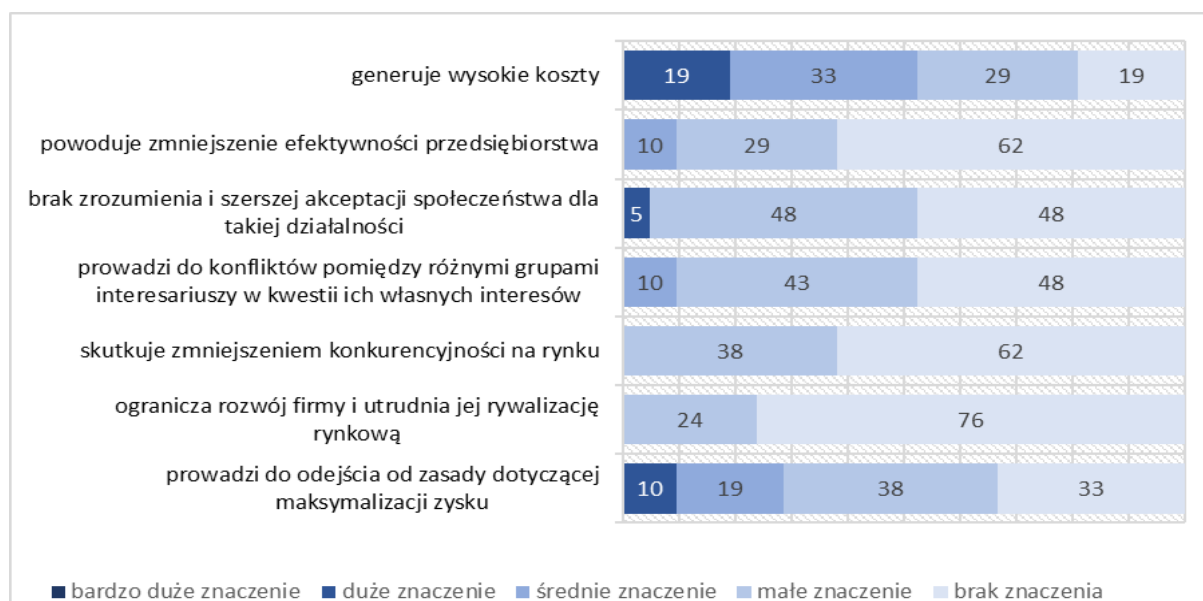
L.p.	Niekorzyści	Dominanta
1.	Generuje wysokie koszty	4
2.	Powoduje zmniejszenie efektywności przedsiębiorstwa	2
3.	Brak zrozumienia i szerszej akceptacji społeczeństwa dla takiej działalności	1*

4.	Prowadzi do konfliktów pomiędzy różnymi grupami interesariuszy w kwestii ich własnych interesów	1
5.	Skutkuje zmniejszeniem konkurencyjności na rynku	1
6.	Ogranicza rozwój firmy i utrudnia jej rywalizację rynkową	1
7.	Prowadzi do odejścia od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku	1*

Źródło: opracowanie własne

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Dla średnich przedsiębiorców budowlanych najbardziej zauważalnym negatywnym efektem stosowania zasad CSR są koszty wdrażania tej koncepcji. Z tego względu czynnik ten 19% ankietowanych oceniło jak mający duże znaczenie. Pozostałe niekorzyści są mało odczuwalne albo w ogóle nie mają znaczenia dla ankietowanych. Te ostatnie dotyczą zmniejszenia efektywności przedsiębiorstwa oraz ograniczenia rozwoju firmy i utrudniania jej rywalizacji rynkowej (wyk. 61).

Wykres 61. Znaczenie poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Wysoki koszt związany z implementacją działań z zakresu CSR to czynnik, który ma dla przedstawicieli średnich przedsiębiorstw budowlanych średnie znaczenie, dlatego był on zwykle oceniany na poziomie 3. Pozostałe niekorzyści, poza odejściem od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku, najczęściej nie miały dla respondentów znaczenia, jeśli chodzi o uzyskane efekty wdrażania postulatów CSR (tab. 44).

Należy zauważyć, że brak zrozumienia i szerszej akceptacji społeczeństwa dla działań z obszaru CSR, to czynnik, w przypadku którego zaobserwowano rozkład wielomodalny,

charakteryzujący się dwiema najczęściej występującymi odpowiedziami: brak znaczenia i małe znaczenie.

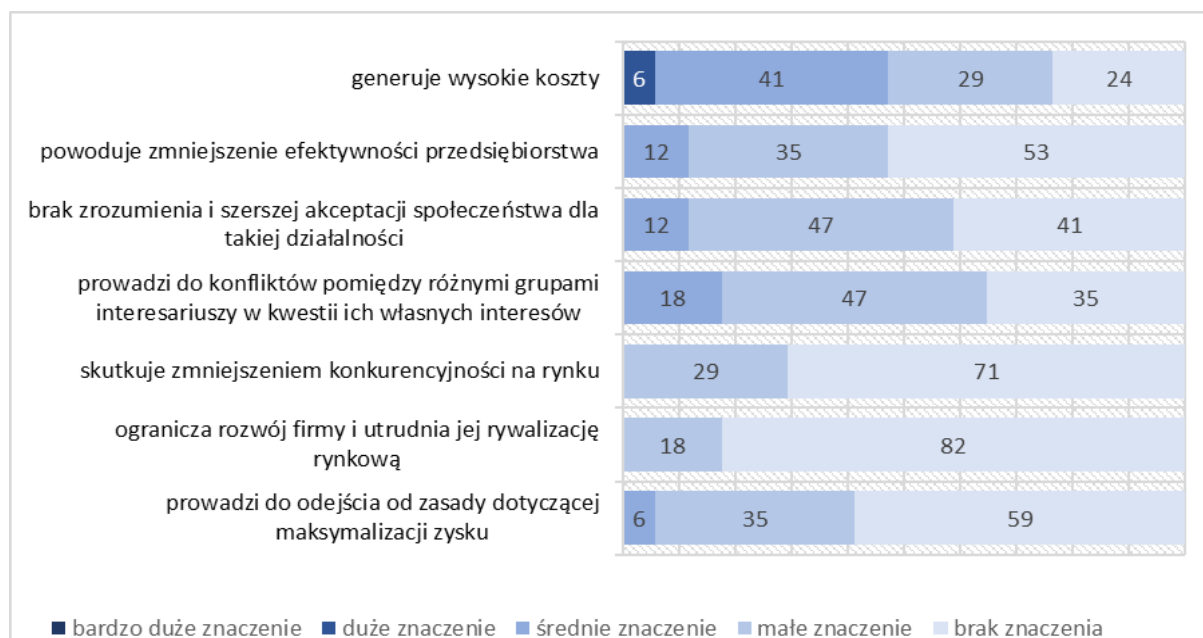
Tabela 44. Częstotliwość ocen poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Niekorzyści	Dominanta
1.	Generuje wysokie koszty	3
2.	Prowadzi do odejścia od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku	2
3.	Brak zrozumienia i szerszej akceptacji społeczeństwa dla takiej działalności	1*
4.	Powoduje zmniejszenie efektywności przedsiębiorstwa	1
5.	Prowadzi do konfliktów pomiędzy różnymi grupami interesariuszy w kwestii ich własnych interesów	1
6.	Skutkuje zmniejszeniem konkurencyjności na rynku	1
7.	Ogranicza rozwój firmy i utrudnia jej rywalizację rynkową	1

Źródło: opracowanie własne

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Dla przedstawicieli dużych przedsiębiorstw budowlanych żaden z negatywnych efektów wdrażania CSR nie był szczególnie odczuwalny. Duże znaczenie przypisano tylko wysokim kosztom związanym z podejmowaniem działań z zakresu CSR, a czynnik ten został w ten sposób oceniony przez zaledwie 6% ankietowanych (wyk. 62).

Wykres 62. Znaczenie poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%)

Źródło: opracowanie własne

Podobnie jak w przypadku pozostałych wielkości podmiotów, reprezentanci dużych przedsiębiorstw budowlanych najbardziej odczuli niekorzyści związane z wysokimi kosztami podejmowania działań CSR. Z tego względu czynnikowi temu najczęściej przypisywano ocenę na poziomie 3 (tab. 45). Brak znaczenia (ocena na poziomie 1) dla respondentów zwykle widoczny jest w przypadku takich czynników jak:

- zmniejszenie efektywności przedsiębiorstwa,
- zmniejszenie konkurencyjności na rynku,
- ograniczenie rozwoju firmy i utrudnienie jej rywalizacji rynkowej,
- odejście od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku.

Tabela 45. Częstotliwość ocen poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego

L.p.	Niekorzyści	Dominanta
1.	Generuje wysokie koszty	3
2.	Brak zrozumienia i szerszej akceptacji społeczeństwa dla takiej działalności	2
3.	Prowadzi do konfliktów pomiędzy różnymi grupami interesariuszy w kwestii ich własnych interesów	2
4.	Powoduje zmniejszenie efektywności przedsiębiorstwa	1
5.	Skutkuje zmniejszeniem konkurencyjności na rynku	1
6.	Ogranicza rozwój firmy i utrudnia jej rywalizację rynkową	1
7.	Prowadzi do odejścia od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku	1

Źródło: opracowanie własne

* Istnieje kilka wartości modalnych. Podano wartość najmniejszą.

Podsumowując można stwierdzić, że polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego są dość spójne w swoich opiniach na temat oczekiwań z wdrażania CSR. Według nich działania w tym zakresie mają przyczynić się przede wszystkim do ogólnej poprawy relacji ze społeczeństwem. Najmniej spodziewanym przez przedsiębiorców budowlanych efektem podjęcia działań z obszaru CSR, niezależnie od wielkości podmiotu, są korzyści finansowe.

Dla znacznej części przedstawicieli dużych przedsiębiorstw działania z zakresu CSR nie kojarzą się wyłącznie z kosztami, a raczej są postrzegane w kategoriach przyszłych korzyści. Tymczasem wielu małych przedsiębiorców budowlanych nie ma na ten temat zdania, co może świadczyć o braku ich wiedzy o CSR.

Wszystkie przedsiębiorstwa sektora budowlanego, które wdrażają zasady CSR dostrzegają przede wszystkim korzyści w sferze wizerunkowej oraz w poprawie relacji z otoczeniem społecznym. Natomiast uwzględnianie zasad CSR zdaniem przedsiębiorców budowlanych nie

skutkuje zbyt dużym dostępem do kapitału finansowego, a także nie przyczynia się w znacznym stopniu do wzrostu rentowności firm.

Wśród przedsiębiorstw, które wdrażają zasady CSR najczęściej negatywnych efektów zauważają przedstawiciele małych firm budowlanych. Dla wszystkich podmiotów, niezależnie od wielkości, stosowanie zasad CSR wiąże się z ponoszeniem wysokich kosztów.

Oczekiwania związane z efektami, jakie mieli przedstawiciele polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego po wdrożeniu zasad CSR pokrywają się w głównej mierze z korzyściami, jakie zostały faktycznie osiągnięte.

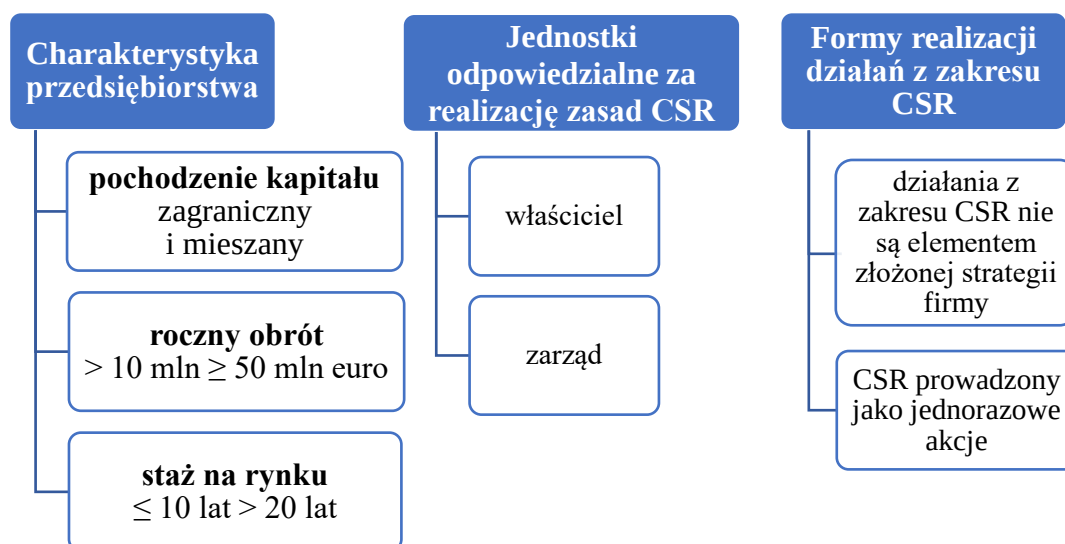
5. Modele wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

5.1. Model wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w małych przedsiębiorstwach budowlanych

Zaledwie jedna czwarta małych przedsiębiorców sektora budowlanego w Polsce deklaruje wdrażanie CSR. Jednak, gdy weźmie się pod uwagę wysoki stopień wdrażania poszczególnych działań w ramach obszarów CSR, to można stwierdzić, iż wielu małych przedsiębiorców budowlanych postępuje zgodnie z tą koncepcją, ale nie ma świadomości, że noszą one miano działań CSR-owych.

Polski sektor małych przedsiębiorstw budowlanych wdrażających zasady CSR to podmioty przede wszystkim oparte na kapitale zagranicznym i mieszanym oraz osiągające roczny obrót powyżej 10 milionów euro, ale nie przekraczający 50 milionów euro. Wśród małych przedsiębiorstw budowlanych angażujących się w realizację koncepcji CSR są zarówno podmioty ze stażem nieprzekraczającym 10 lat, jak i te działające na rynku znacznie dłużej.

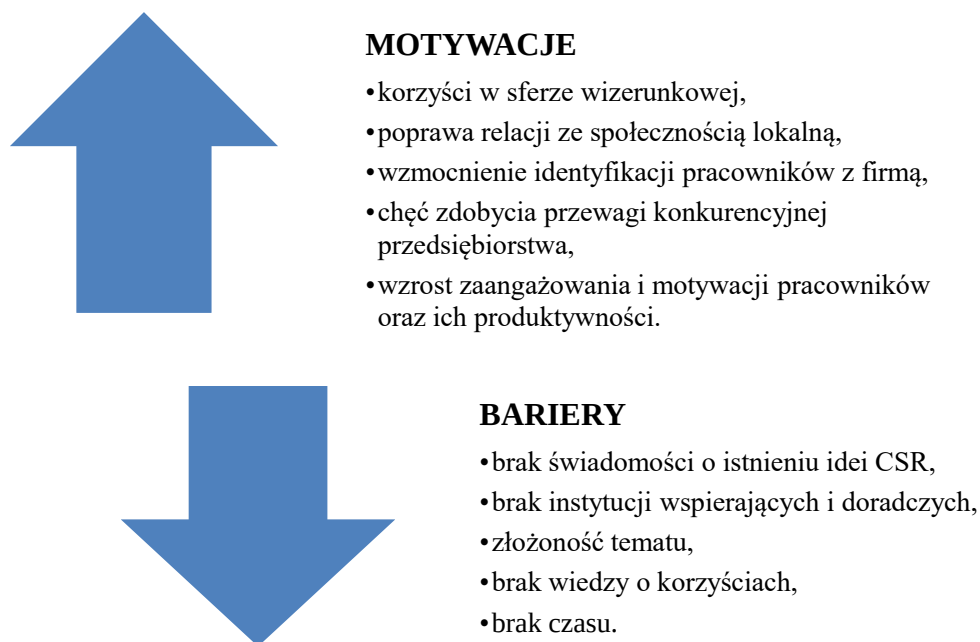
W małych firmach działania z zakresu CSR najczęściej mają charakter niesformalizowany i są realizowane raczej jako jednorazowe akcje. Nie tworzy się też strategii dotyczącej CSR, toteż działania z tego obszaru nie są planowane ani kontrolowane z punktu widzenia założonych efektów. Nawet jeśli w firmach zakłada się strony internetowe, to zazwyczaj nie zawierają one informacji na temat społecznego zaangażowania. W tej wielkości podmiotach nie ma też z reguły osoby odpowiedzialnej za wdrażanie CSR, a za działania społecznie odpowiedzialne odpowiada w głównej mierze właściciel lub zarząd (rys. 6).

Rysunek 6. Małe przedsiębiorstwo budowlane w perspektywie wdrażania zasad CSR

Źródło: opracowanie własne

Małe przedsiębiorstwa budowlane, podejmując decyzję o wdrażaniu zasad CSR, rozważają szereg czynników m.in. potencjalne korzyści i bariery. Głównymi motywami do angażowania się w działania społecznie odpowiedzialne są korzyści w sferze wizerunkowej, poprawa relacji ze społecznością lokalną, wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą, chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa oraz wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności. Przedstawiciele małych przedsiębiorstw budowlanych we wdrażaniu zasad CSR powstrzymują liczne bariery. Wśród trudności największe znaczenie ma dla nich brak świadomości o istnieniu idei CSR, brak instytucji wspierających i doradczych, złożoność tematu, brak wiedzy o korzyściach oraz brak czasu (rys. 7). Dodatkowo, przeprowadzenie analizy czynnikowej pozwoliło na wyróżnienie kolejnego czynnika opisującego bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe przedsiębiorstwa budowlane, który został określony jako „ograniczenia związane z sytuacją ekonomiczną wewnątrz i na zewnątrz firmy”.

Rysunek 7. Główne motywy i bariery wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

W małych przedsiębiorstwach budowlanych, niezależnie od znajomości pojęcia CSR, przywiązuje się dużą wagę do zagadnień związanych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu. Dowodem tego jest wysoki stopień wdrażania CSR w prawie wszystkich obszarach. Wyjątkiem jest tylko obszar relacji z pracownikami oraz działania związane z zaangażowaniem społecznym i rozwojem, gdzie stopień zaangażowania jest na średnim poziomie. Najwięcej działań mali przedsiębiorcy budowlani podejmują w obszarze praw człowieka oraz ładu organizacyjnego. W szerokim zakresie realizowane są również działania z obszaru uczciwych praktyk rynkowych w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami. Nieco mniejszą aktywność w zakresie CSR wykazują małe firmy, jeśli chodzi o ochronę środowiska naturalnego. Natomiast zdecydowanie najmniej działań skierowanych jest na relacje z pracownikami oraz działania na rzecz społeczności lokalnych (tab. 46).

Tabela 46. Stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Obszary CSR	Stopień
Prawa człowieka	wysoki
Ład organizacyjny	wysoki
Uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami	wysoki

Środowisko naturalne	wysoki
Relacje z pracownikami	średni
Zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych	średni

Źródło: opracowanie własne

Małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego charakteryzują się różnym stopniem wdrażania zasad CSR w ramach poszczególnych obszarów¹⁷. Najwyższy stopień realizacji zasad CSR małe firmy budowlane wykazują w obszarze praw człowieka. Wszystkie działania z tego obszaru uzyskały wysoki stopień realizacji (tab. 47).

Tabela 47. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – prawa człowieka przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru – prawa człowieka	Stopień
Uwzględnianie osobistych potrzeb, pomaganie, indywidualne podejście do pracownika	wysoki
Brak dyskryminacji, równouprawnienie (płeć, wiek, niepełnosprawność itp.)	wysoki
Dbanie o pracownika/ o relacje z pracownikami	wysoki
Poszanowanie praw pracowniczych (prawo do urlopu, do godziwego wynagrodzenia, do premii)	wysoki
Brak mobbingu	wysoki
Przestrzeganie praw człowieka, przestrzeganie przepisów np. Kodeksu Pracy, szacunek	wysoki
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Równie wysoki, jak w przypadku obszaru praw człowieka, stopień realizacji działań CSR małe przedsiębiorstwa osiągają w obszarze ładu organizacyjnego. Każde z działań z tego obszaru jest realizowane w wysokim stopniu (tab. 48).

Tabela 48. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – ład organizacyjny przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - ład organizacyjny	Stopień
Etyka, uczciwość	wysoki
Dobre relacje z pracownikami, dobra atmosfera w firmie	wysoki

¹⁷ Wyróżniono trzy stopnie wdrażania działań CSR (stopień wdrażania CSR przedstawiony jest jako stosunek odpowiedzi pozytywnych do wszystkich zagadnień w ramach danego obszaru), gdzie:

- ≤ 40% oznacza stopień niski,
- > 40% do ≤ 70% oznacza stopień średni,
- > 70% oznacza stopień wysoki.

Dbanie o dobre stanowisko pracy, dobre warunki pracy	wysoki
Solidne wykonywanie zadań (terminowość, punktualność, kompetencja)	wysoki
Dbanie o pracownika (potrzeby, zadowolenie)	wysoki
Ład, porządek w pracy	wysoki
Dobra organizacja pracy	wysoki
Współpraca z pracownikami, partnerstwo	wysoki
Przestrzeganie norm, zarządzeń, instrukcji, zasad pracy i współpracy	wysoki
Podział obowiązków i odpowiedzialności (uzgodniony, jasny, odpowiedni do możliwości pracownika)	wysoki
Szkolenia, rozwój pracowników	wysoki
Schemat organizacji, struktura, działy	wysoki
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

W małych firmach budowlanych w wysokim stopniu podejmowane są działania w ramach obszaru - uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami. W mniejszym zakresie małe podmioty angażują się tylko w prowadzenie badań satysfakcji klientów oraz własnych badań zmierzających do rozwoju firmy i usług. Rzadziej też podejmowany jest przez nich wysiłek mający na celu posiadanie ponadstandardowych certyfikatów jakości. Jedynym obszarem działań, w którym małe przedsiębiorstwa budowlane wykazują niski stopień realizacji jest weryfikacja kontrahentów, podwykonawców i dostawców pod kątem CSR (tab. 49).

Tabela 49. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami	Stopień
Dobre relacje, układy, współpraca, szacunek dla kontrahenta	wysoki
Rzetelne i uczciwe traktowanie klientów/podwykonawców/dostawców	wysoki
Rzetelne informowanie o cechach, właściwościach produktów wykorzystywanych przy realizacji usług	wysoki
Przestrzeganie umów (m.in. terminowe wykonanie usługi, terminowe płatności wobec podwykonawców)	wysoki
Etyka współpracy, biznesu	wysoki
Niezaleganie z płatnością podatków i składek ZUS	wysoki
Otwartość na potrzeby i opinie klientów/kontrahentów	wysoki

Stać, regularna, partnerska komunikacja z kontrahentami/dostawcami/inwestorami	wysoki
Wysoka jakość usług	wysoki
Uczciwe ceny za wykonanie usług	wysoki
Uczciwa reklama/marketing	wysoki
Komunikacja w sytuacji kryzysowej	wysoki
Udział w przetargach w sposób nienaruszający zasad uczciwej konkurencji	wysoki
Powszechnie dostępne procedury reagowania na skargi/wnioski	wysoki
Stosowanie innowacyjnych rozwiązań, nowych technologii	wysoki
Transparentność - otwarte informowanie o działalności/planach/wynikach	wysoki
Sprawdzanie usług pod kątem zdrowia/ bezpieczeństwa	wysoki
Prowadzenie własnych badań zmierzających do rozwoju firmy/usług	średni
Badania satysfakcji klientów	średni
Posiadanie/staranie się o ponadstandardowe certyfikaty jakości	średni
Weryfikacja kontrahentów/podwykonawców/dostawców pod kątem CSR	niski
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Środowisko naturalne to obszar CSR, w którym widoczny jest wysoki stopień realizacji większości działań w małych przedsiębiorstwach budowlanych. Średni stopień dotyczy tylko działań monitorujących przepisy w zakresie ochrony środowiska, przestrzegania norm i przepisów, promowania zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców i dostawców oraz wspierania inicjatyw ekologicznych (tab. 50).

Tabela 50. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – środowisko naturalne przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - środowisko naturalne	Stopień
Zagospodarowanie odpadów, w tym również niebezpiecznych	wysoki
Właściwe zagospodarowanie placu budowy, wykonanie przyłączy, przygotowanie placów składowych	wysoki
Dobór odpowiednich materiałów budowlanych	wysoki
Dbanie o zielen	wysoki
Segregacja śmieci, recykling, utylizacja	wysoki
Odwodnienie terenu budowy	wysoki
Stosowanie technologii/rozwiązań przyjaznych środowisku	wysoki
Minimalizowanie uciążliwości takich jak hałas i drgania związane z wykorzystywaniem ciężkich maszyn i urządzeń	wysoki

Oszczędność energii, wody, papieru, brak marnotrawstwa	wysoki
Redukcja szkodliwych odpadów, gazów itp.	wysoki
Oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu	wysoki
Bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów/rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska	średni
Przestrzeganie norm, przepisów (np. ISO 14000)	średni
Promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców	średni
Wspieranie inicjatyw ekologicznych	średni
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Wśród działań z obszaru relacji z pracownikami najwyższy stopień realizacji dotyczy kwestii BHP, wypłaty wynagrodzenia za pracę, komunikacji wewnętrznej, reguł przyznawania premii i bonusów, odbioru wynagrodzenia lub dodatkowych dni wolnych za nadgodziny oraz oferty szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego. Działania, które charakteryzuje średni stopień realizacji, obejmują kryteria awansu, dialog z przedstawicielami pracowników, opiekę zdrowotną, zatrudnianie osób niepełnosprawnych lub starszych, a także ponadobowiązkowe świadczenia socjalne. W małych firmach rzadko dofinansowuje się pracownikom zajęcia sportowe czy kulturalne. Nieczęstą praktyką jest też pomoc dla zwalnianych pracowników oraz prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników (tab. 51).

Tabela 51. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – relacje z pracownikami przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - relacje z pracownikami	Stopień
Dbanie o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy	wysoki
Terminowe wypłacanie pensji	wysoki
Prowadzenie regularnej komunikacji wewnętrznej	wysoki
Jasne reguły dotyczące premii/bonusów	wysoki
Umożliwienie odbioru nadgodzin w postaci dodatkowego wynagrodzenia/czasu	wysoki
Oferowanie szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego	wysoki
Przejrzyste kryteria awansu	średni
Prowadzenie dialogu z przedstawicielami pracowników	średni
Finansowanie, współfinansowanie opieki zdrowotnej	średni
Stworzenie możliwości zatrudnienia dla osób niepełnosprawnych/starszych	średni
Ponadobowiązkowe świadczenia socjalne	średni

Dofinansowywanie zajęć sportowych, kulturalnych	niski
Pomoc dla zwalnianych pracowników	niski
Prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników	niski
Ogółem	średni

Źródło: opracowanie własne

Zaangażowanie społeczne i rozwój to obszar, w którym małe firmy budowlane wykazują zdecydowanie najmniejszą aktywność. W dużym stopniu realizowane są tylko działania mające na celu pomoc potrzebującym, finansowanie lokalnych inicjatyw czy sponsoring. Niski stopień realizacji świadczący o bardzo małym zaangażowaniu odnosi się do działań związanych z edukacją i uświadamianiem, prowadzeniem własnych projektów społecznych, wolontariatem pracowniczym oraz prowadzeniem programów stypendialnych (tab. 52).

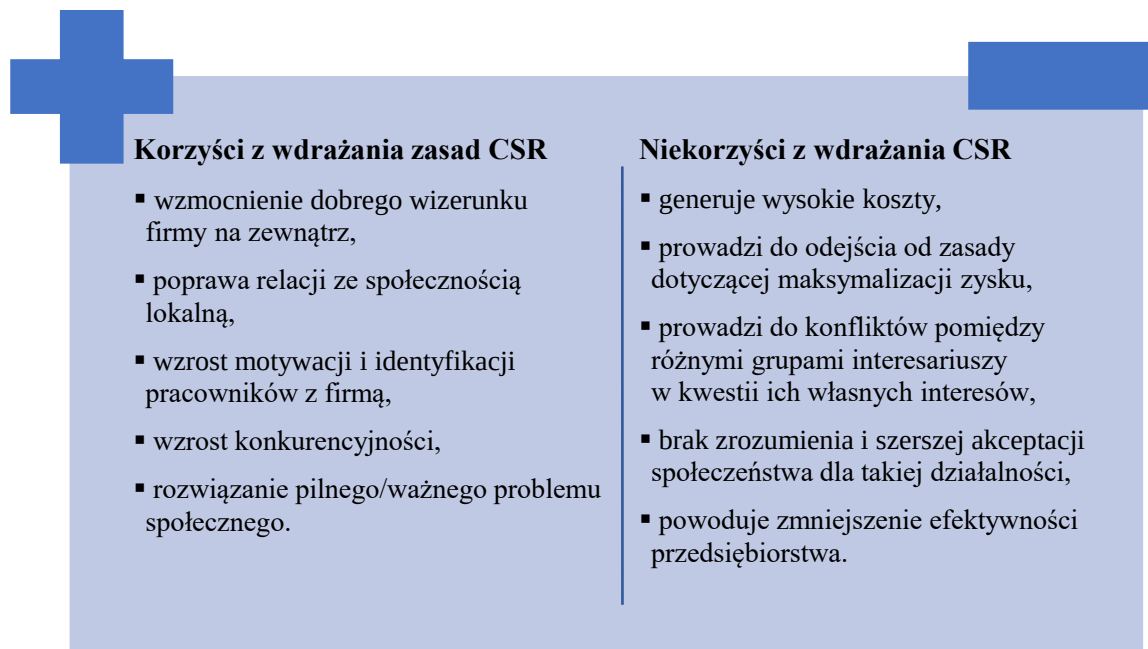
Tabela 52. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych	Stopień
Sponsoring, finansowanie lokalnych działań, pomoc potrzebującym (działania charytatywne)	wysoki
Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu np. poprzez zatrudnianie pracowników z regionu	średni
Pomoc/wspieranie/współpraca z instytucjami lokalnymi, urzędami, szkołami	średni
Współpraca z organizacjami pozarządowymi/pożytku publicznego	średni
Wspieranie inicjatyw lokalnych (sportowe, kulturalne itp.)	średni
Dialog ze społecznością lokalną, uwzględnianie potrzeb społeczności lokalnej, z którą sąsiaduje firma	średni
Udzielanie pomocy finansowej	średni
Udostępnianie bezpłatnie usług/lokalu/sprzętu w celach społecznych	średni
Edukacja, uświadamianie	niski
Prowadzenie własnych projektów społecznych	niski
Wolontariat pracowniczy	niski
Prowadzenie programów stypendialnych	niski
Ogółem	średni

Źródło: opracowanie własne

Przedsiębiorstwa małej wielkości, które wdrażają zasady CSR do swojej działalności dostrzegają szereg korzyści, a najbardziej dla nich istotne to wzmocnienie dobrego wizerunku

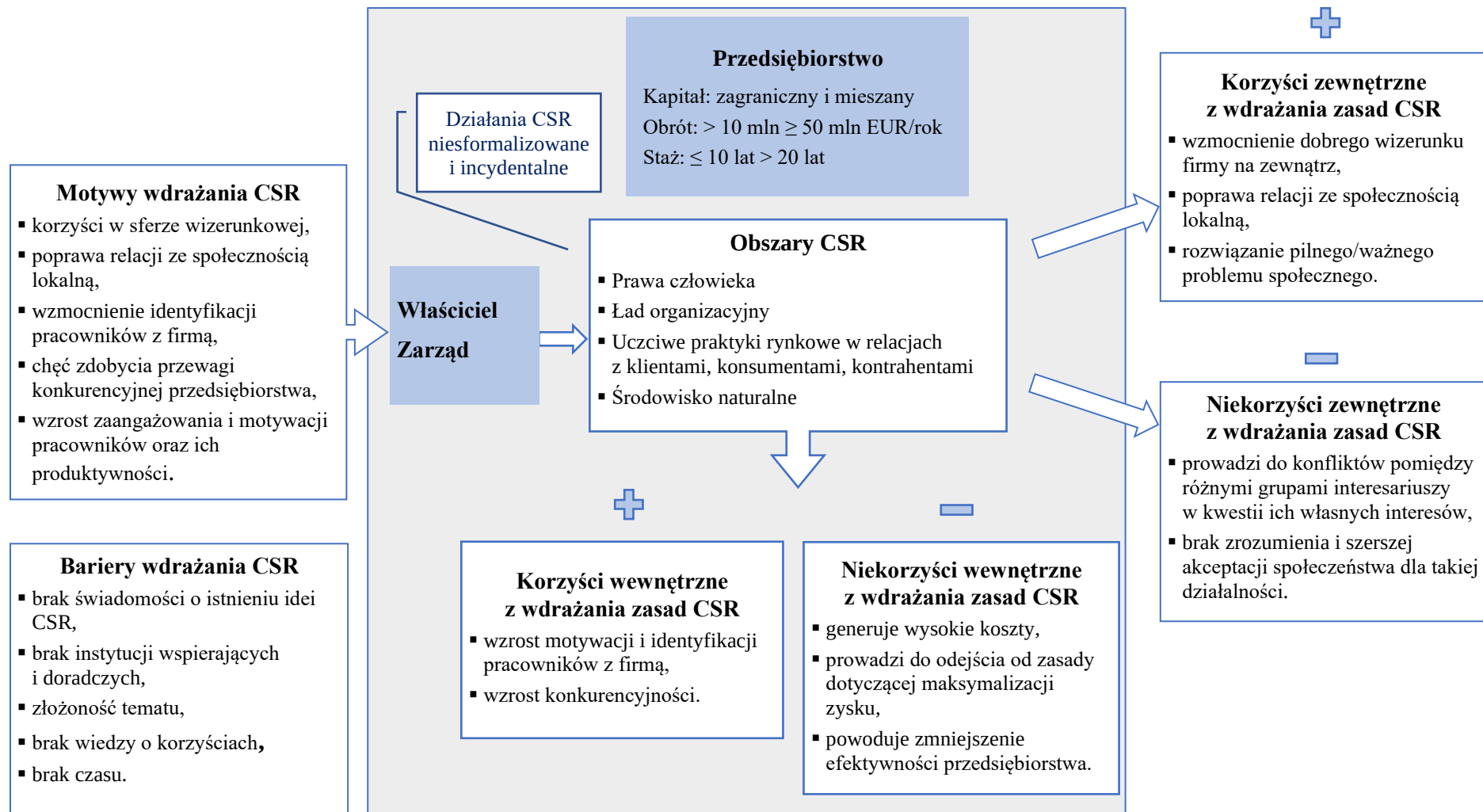
firmy na zewnątrz, poprawa relacji ze społecznością lokalną, wzrost motywacji i identyfikacji pracowników z firmą oraz wzrost konkurencyjności. Zdaniem małych przedsiębiorców budowlanych wdrażanie CSR przede wszystkim generuje wysokie koszty oraz prowadzi do odejścia od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku (rys. 8).

Rysunek 8. Efekty wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego, choć w większości nie znają pojęcia CSR, realizują w wysokim stopniu zasady CSR. W mniejszym zakresie angażują się tylko w obszar relacji z pracownikami oraz zaangażowania społecznego i rozwoju. W małych firmach działania z zakresu CSR mają raczej charakter nieciągły i niesformalizowany, a odpowiada za nie zazwyczaj właściciel lub zarząd. Głównym czynnikiem, który motywuje przedstawicieli małych firm do wdrażania CSR są korzyści w sferze wizerunkowej, natomiast najbardziej ich ogranicza brak świadomości o istnieniu tej idei. Prowadzenie działalności z uwzględnieniem zasad CSR w opinii małych przedsiębiorców budowlanych z jednej strony przyczynia się do poprawy wizerunku firmy na zewnątrz, a z drugiej generuje wysokie koszty (rys. 9).

Rysunek 9. Uproszczony model zachowania małych przedsiębiorstw polskiego sektora budowlanego w warunkach wymagań CSR

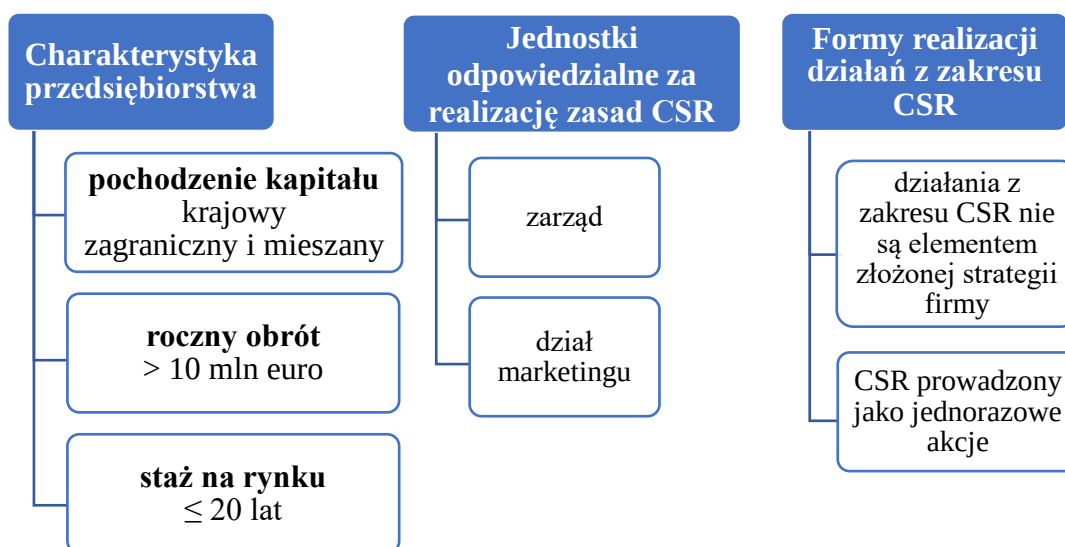
Źródło: opracowanie własne

5.2. Model wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w średnich przedsiębiorstwach budowlanych

Niecała połowa liczby średnich przedsiębiorców sektora budowlanego w Polsce deklaruje wdrażanie CSR. Podobnie jak w przypadku małych firm, wysoki stopień realizacji zasad CSR świadczy o tym, że średni przedsiębiorcy budowlani w zdecydowanej większości stosują zasady CSR, ale nie odnoszą ich do terminologii CSR.

Polski sektor średnich przedsiębiorstw budowlanych wdrażających zasady CSR to w głównej mierze podmioty oparte na kapitale krajowym, ale wśród nich są także te z kapitałem zagranicznym i mieszanym. Firmy deklarujące wdrażanie CSR osiągają roczny obrót powyżej 10 milionów euro i funkcjonują na rynku nie dłużej niż 20 lat.

W średnich firmach, podobnie jak w mniejszych podmiotach, działania z obszaru CSR najczęściej są realizowane jako jednorazowe akcje, a w strategii wpisane je ma niespełna jedna trzecia firm. Umieszczanie informacji o zaangażowaniu w CSR na stronie internetowej to raczej rzadkość w przypadku średniej wielkości przedsiębiorstw. Za realizację zasad CSR odpowiada przeważnie zarząd i dział marketingu (rys. 10).

Rysunek 10. Średnie przedsiębiorstwo budowlane w perspektywie wdrażania zasad CSR

Źródło: opracowanie własne

Decyzję o wdrażaniu zasad CSR przedstawiciele średnich przedsiębiorstw opierają na takich motywach jak poprawa relacji ze społecznością lokalną, korzyści w sferze wizerunkowej, zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy, rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego, wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą. Do najbardziej ograniczających barier wymienianych przez przedstawicieli średnich przedsiębiorstw

budowlanych zalicza się brak wiedzy o korzyściach, brak instytucji wspierających i doradczych, brak świadomości o istnieniu idei CSR, brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej oraz brak zaangażowania i świadomości kierownictwa (rys. 11). Dodatkowo, przeprowadzenie analizy czynnikowej pozwoliło na wyróżnienie kolejnego czynnika opisującego bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez średnie przedsiębiorstwa budowlane, który został określony jako „ograniczenia związane z sytuacją ekonomiczną wewnątrz i na zewnątrz firmy”.

Rysunek 11. Główne motywy i bariery wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Średniej wielkości przedsiębiorstwa budowlane, niezależnie od znajomości pojęcia CSR, wykazują wysoki stopień wdrażania zasad CSR w czterech spośród sześciu obszarów. Natomiast średni stopień realizacji uzyskały dwa obszary CSR, a są nimi relacje z pracownikami oraz działania związane z zaangażowaniem społecznym i rozwojem. Najwięcej działań przedstawiciele średnich przedsiębiorstw budowlanych podejmują w obszarze praw człowieka oraz ładu organizacyjnego. W dużym zakresie realizują oni również działania z obszaru uczciwych praktyk rynkowych w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami oraz środowiska naturalnego. Nieco mniejszą aktywność średnich firm budowlanych zauważa się w obszarze relacji z pracownikami, a zdecydowanie najmniej działań podejmowanych jest na rzecz społeczności lokalnych (tab. 53).

Tabela 53. Stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Obszary CSR	Stopień
Prawa człowieka	wysoki
Ład organizacyjny	wysoki
Uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami	wysoki
Środowisko naturalne	wysoki
Relacje z pracownikami	średni
Zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych	średni

Źródło: opracowanie własne

Średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego wykazują różny stopień wdrażania zasad CSR w ramach poszczególnych obszarów. W najwyższym stopniu realizowane są zasady w obszarze praw człowieka. W ramach niego wszystkie działania uzyskały najwyższy stopień realizacji (tab. 54).

Tabela 54. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – prawa człowieka przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru – prawa człowieka	Stopień
Uwzględnianie osobistych potrzeb, pomaganie, indywidualne podejście do pracownika	wysoki
Brak dyskryminacji, równouprawnienie (płeć, wiek, niepełnosprawność itp.)	wysoki
Dbanie o pracownika/ o relacje z pracownikami	wysoki
Poszanowanie praw pracowniczych (prawo do urlopu, do godziwego wynagrodzenia, do premii)	wysoki
Brak mobbingu	wysoki
Przestrzeganie praw człowieka, przestrzeganie przepisów np. Kodeksu Pracy, szacunek	wysoki
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Podobnie, jak w przypadku obszaru praw człowieka, działania w ramach ładu organizacyjnego uzyskały wysoki stopień realizacji w średnich przedsiębiorstwach (tab. 55).

Tabela 55. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – ład organizacyjny przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - ład organizacyjny	Stopień
Etyka, uczciwość	wysoki
Dobre relacje z pracownikami, dobra atmosfera w firmie	wysoki
Dbanie o dobre stanowisko pracy, dobre warunki pracy	wysoki
Solidne wykonywanie zadań (terminowość, punktualność, kompetencja)	wysoki
Dbanie o pracownika (potrzeby, zadowolenie)	wysoki
Ład, porządek w pracy	wysoki
Dobra organizacja pracy	wysoki
Współpraca z pracownikami, partnerstwo	wysoki
Przestrzeganie norm, zarządzeń, instrukcji, zasad pracy i współpracy	wysoki
Podział obowiązków i odpowiedzialności (uzgodniony, jasny, odpowiedni do możliwości pracownika)	wysoki
Szkolenia, rozwój pracowników	wysoki
Schemat organizacji, struktura, działy	wysoki
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Przedstawiciele średnich firm starają się uczciwie postępować w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami, czego dowodem jest wysoki stopień realizacji działań w tym zakresie. W mniejszym stopniu angażują się oni tylko w prowadzenie własnych badań zmierzających do rozwoju firmy i usług, badanie satysfakcji klientów czy działania zmierzające do uzyskania ponadstandardowych certyfikatów jakości. Ponadto w średniej wielkości podmiotach bardzo rzadko weryfikuje się kontrahentów, podwykonawców i dostawców pod kątem CSR, o czym świadczy niski stopień realizacji tego typu działań (tab. 56).

Tabela 56. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami	Stopień
Dobre relacje, układy, współpraca, szacunek dla kontrahenta	wysoki
Rzetelne i uczciwe traktowanie klientów/podwykonawców/dostawców	wysoki
Rzetelne informowanie o cechach, właściwościach produktów wykorzystywanych przy realizacji usług	wysoki
Przestrzeganie umów (m.in. terminowe wykonanie usługi, terminowe płatności wobec podwykonawców)	wysoki

Etyka współpracy, biznesu	wysoki
Niezaleganie z płatnością podatków i składek ZUS	wysoki
Otwartość na potrzeby i opinie klientów/kontrahentów	wysoki
Stać, regularna, partnerska komunikacja z kontrahentami/dostawcami/inwestorami	wysoki
Wysoka jakość usług	wysoki
Uczciwe ceny za wykonanie usług	wysoki
Uczciwa reklama/marketing	wysoki
Komunikacja w sytuacji kryzysowej	wysoki
Udział w przetargach w sposób nienaruszający zasad uczciwej konkurencji	wysoki
Powszechnie dostępne procedury reagowania na skargi/wnioski	wysoki
Stosowanie innowacyjnych rozwiązań, nowych technologii	wysoki
Transparentność - otwarte informowanie o działalności/planach/wynikach	wysoki
Sprawdzanie usług pod kątem zdrowia/ bezpieczeństwa	wysoki
Prowadzenie własnych badań zmierzających do rozwoju firmy/usług	średni
Badania satysfakcji klientów	średni
Posiadanie/staranie się o ponadstandardowe certyfikaty jakości	średni
Weryfikacja kontrahentów/podwykonawców/dostawców pod kątem CSR	niski
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Środowisko naturalne to kolejny obszar CSR, w którym średnie przedsiębiorstwa budowlane wykazują bardzo duże zaangażowanie. Większość działań z tego zakresu uzyskało wysoki stopień realizacji. Średni przedsiębiorcy budowlani mniejszą uwagę koncentrują tylko na oferowaniu usług przyjaznych środowisku naturalnemu, bieżącym monitoringu w zakresie, nowych przepisów i rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska, promowaniu zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców oraz wspieraniu inicjatyw ekologicznych (tab. 57).

Tabela 57. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – środowisko naturalne przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - środowisko naturalne	Stopień
Zagospodarowanie odpadów, w tym również niebezpiecznych	wysoki
Właściwe zagospodarowanie placu budowy, wykonanie przyłączy, przygotowanie placów składowych	wysoki
Dobór odpowiednich materiałów budowlanych	wysoki

Dbanie o zieleń	wysoki
Segregacja śmieci, recykling, utylizacja	wysoki
Odwodnienie terenu budowy	wysoki
Stosowanie technologii/rozwiązań przyjaznych środowisku	wysoki
Minimalizowanie uciążliwości takich jak hałas i drgania związane z wykorzystywaniem ciężkich maszyn i urządzeń	wysoki
Oszczędność energii, wody, papieru, brak marnotrawstwa	wysoki
Redukcja szkodliwych odpadów, gazów itp.	wysoki
Oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu	średni
Bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów/rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska	średni
Przestrzeganie norm, przepisów (np. ISO 14000)	wysoki
Promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców	średni
Wspieranie inicjatyw ekologicznych	średni
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

W średnich przedsiębiorstwach budowlanych nie przywiązuje się bardzo dużej wagi do relacji z pracownikami, o czym świadczy średni stopień realizacji działań w tym obszarze. Wysoki stopień realizacji dotyczy tylko siedmiu kwestii, a mianowicie:

- dbania o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy,
- terminowego wypłacania pensji,
- prowadzenia regularnej komunikacji wewnętrznej,
- jasnych reguł dotyczących premii/bonusów,
- umożliwienia odbioru nadgodzin w postaci dodatkowego wynagrodzenia/czasu,
- oferowania szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego,
- prowadzenia dialogu z przedstawicielami pracowników.

Podobnie jak w przypadku małych firm, średni przedsiębiorcy budowlani rzadko angażują się w pomoc dla zwalnianych pracowników oraz w prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników (tab. 58).

Tabela 58. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – relacje z pracownikami przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - relacje z pracownikami	Stopień
Dbanie o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy	wysoki

Terminowe wypłacanie pensji	wysoki
Prowadzenie regularnej komunikacji wewnętrznej	wysoki
Jasne reguły dotyczące premii/bonusów	wysoki
Umożliwienie odbioru nadgodzin w postaci dodatkowego wynagrodzenia/czasu	wysoki
Oferowanie szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego	wysoki
Przejrzyste kryteria awansu	średni
Prowadzenie dialogu z przedstawicielami pracowników	wysoki
Finansowanie, współfinansowanie opieki zdrowotnej	średni
Stworzenie możliwości zatrudnienia dla osób niepełnosprawnych/starszych	średni
Ponadobowiązkowe świadczenia socjalne	średni
Dofinansowywanie zajęć sportowych, kulturalnych	średni
Pomoc dla zwalnianych pracowników	niski
Prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników	niski
Ogółem	średni

Źródło: opracowanie własne

Obszarem, w którym średnie przedsiębiorstwa budowlane wykazują zdecydowanie mniejszą aktywność w porównaniu do pozostałych, jest zaangażowanie społeczne i rozwój. W dużym zakresie podejmowane są tylko działania charytatywne oraz inicjatywy mające na celu wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, pomoc i współpracę z instytucjami lokalnymi, urzędami, szkołami, współpracę z organizacjami pozarządowymi i pożytku publicznego i wspieranie inicjatyw lokalnych. Średni stopień realizacji dotyczy takich działań jak dialog ze społecznością lokalną, uwzględnianie potrzeb społeczności lokalnej, z którą sąsiaduje firma, udzielanie pomocy finansowej, udostępnianie bezpłatnie usług, lokalu lub sprzętu w celach społecznych oraz edukacja, uświadamianie. Średni przedsiębiorcy budowlani rzadko angażują się w wolontariat pracowniczy, a także w prowadzenie własnych projektów społecznych i programów stypendialnych (tab. 59).

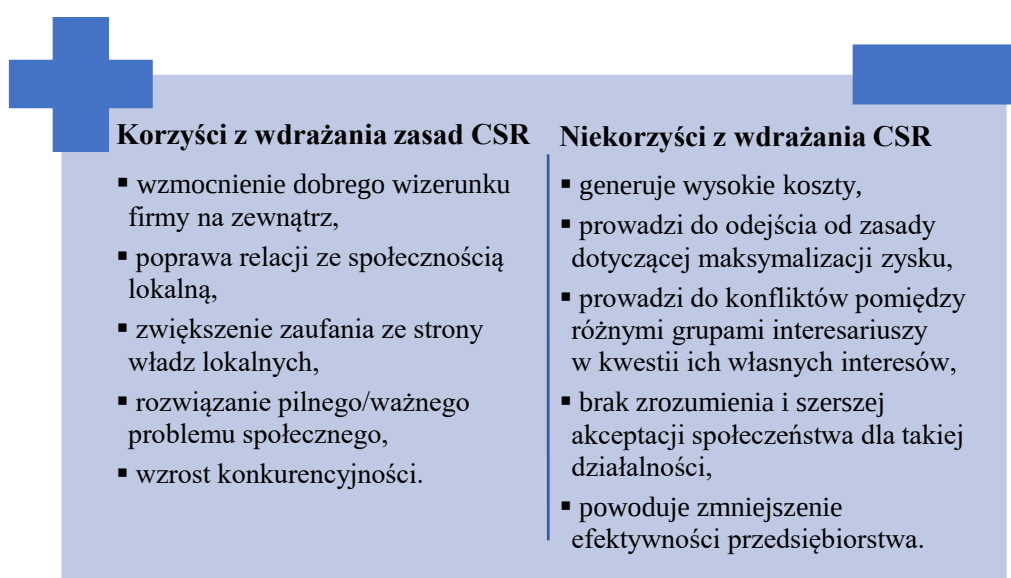
Tabela 59. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych	Stopień
Sponsoring, finansowanie lokalnych działań, pomoc potrzebującym (działania charytatywne),	wysoki
Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu np. poprzez zatrudnianie pracowników z regionu,	wysoki

Pomoc/wspieranie/współpraca z instytucjami lokalnymi, urzędami, szkołami itp.,	wysoki
Współpraca z organizacjami pozarządowymi/pożytku publicznego,	wysoki
Wspieranie inicjatyw lokalnych (sportowe, kulturalne itp.),	wysoki
Dialog ze społecznością lokalną, uwzględnianie potrzeb społeczności lokalnej, z którą sąsiaduje firma,	średni
Udzielanie pomocy finansowej,	średni
Udostępnianie bezpłatnie usług/lokalu/sprzętu w celach społecznych,	średni
Edukacja, uświadamianie,	średni
Prowadzenie własnych projektów społecznych,	niski
Wolontariat pracowniczy,	niski
Prowadzenie programów stypendialnych.	niski
Ogółem	średni

Źródło: opracowanie własne

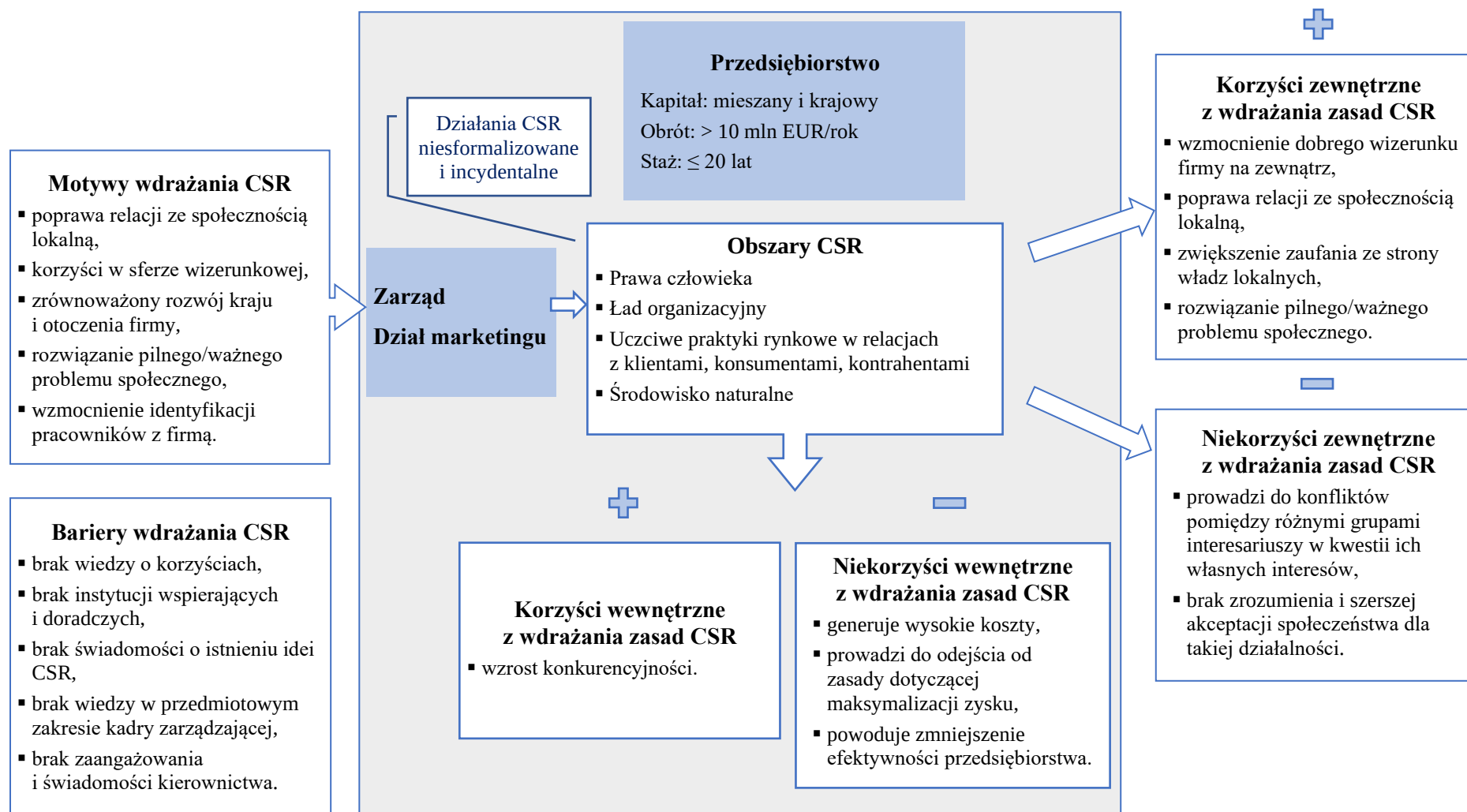
Przedsiębiorstwa średniej wielkości wdrażające zasady CSR najbardziej dostrzegają korzyści w postaci wzmocnienia dobrego wizerunku firmy na zewnątrz, poprawy relacji ze społecznością lokalną, zwiększenia zaufania ze strony władz lokalnych, wzrostu konkurencyjności oraz rozwiązania pilnego/ważnego problemu społecznego. Przedstawiciele średnich firm do najważniejszych negatywnych efektów wdrażania postulatów CSR zaliczają wysokie koszty związane z implementacją działań CSR oraz odejście od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku (rys. 12).

Rysunek 12. Efekty wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

W średnich przedsiębiorstwach budowlanych CSR wdrażany jest bardziej świadomie niż w mniejszych podmiotach, lecz i w tym przypadku istnieje duża grupa firm, które nie deklarują implementacji tej koncepcji, a jednocześnie w wysokim stopniu realizują jej zasady. Średni przedsiębiorcy budowlani w mniejszym stopniu angażują się w obszar relacji z pracownikami oraz zaangażowania społecznego i rozwoju. W średnich firmach, podobnie jak w małych, działania z zakresu CSR mają raczej charakter incydentalny i niesformalizowany, a odpowiada za nie zazwyczaj zarząd i dział marketingu. Głównymi czynnikami, które motywują średnich przedsiębiorców budowlanych do wdrażania CSR są korzyści w sferze wizerunkowej oraz poprawa relacji ze społecznością lokalną, natomiast najbardziej ogranicza ich brak wiedzy o korzyściach. Zdaniem przedstawicieli średnich firm prowadzenie działalności zgodnie z zasadami CSR najbardziej przyczynia się do poprawy wizerunku firmy na zewnątrz, ale także generuje wysokie koszty (rys. 13).

Rysunek 13. Uproszczony model zachowania średnich przedsiębiorstw polskiego sektora budowlanego w warunkach wymagań CSR

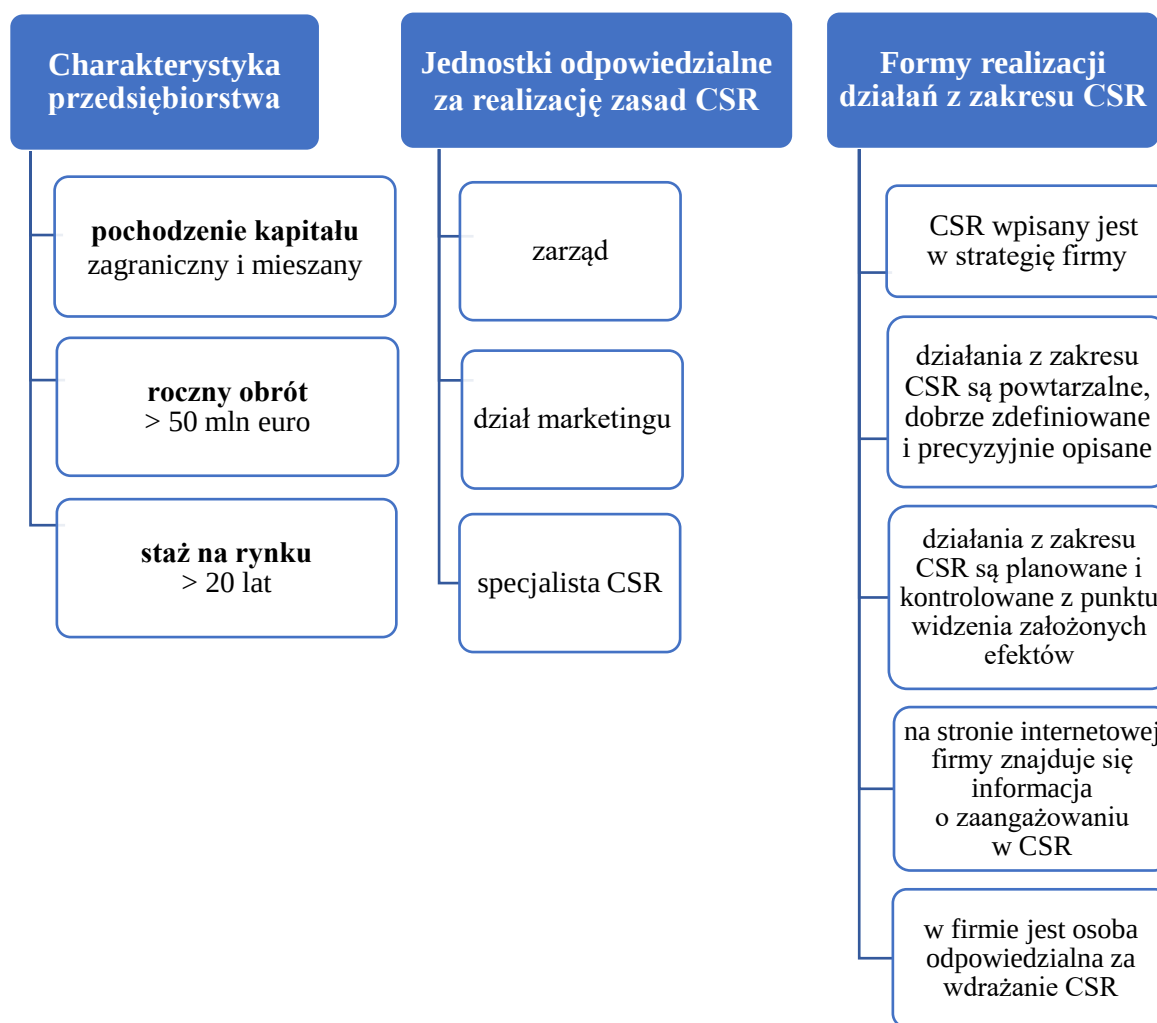
Źródło: opracowanie własne

5.3. Model wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w dużych przedsiębiorstwach budowlanych

Większość dużych przedsiębiorstw budowlanych zna pojęcie CSR i podejmuje liczne działania w tym zakresie, o czym świadczy wysoki stopień realizacji założeń tej koncepcji we wszystkich obszarach.

Duże firmy wdrażające CSR to podmioty oparte przede wszystkim na kapitale zagranicznym i mieszanym, a ich staż jest dłuższy niż 10 lat. Wśród nich są w większości firmy osiągające roczny obrót powyżej 50 milionów euro, ale także te, których obrót nie przekracza 10 milionów euro.

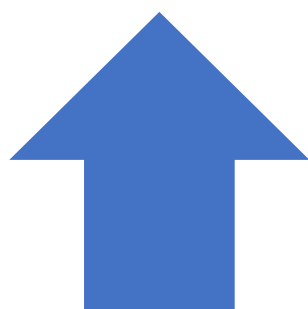
W większości dużych przedsiębiorstw budowlanych działania z zakresu CSR są powtarzalne, planowane i kontrolowane z punktu widzenia założonych efektów. Przedstawiciele dużych przedsiębiorstw deklarują też, że są one precyzyjnie opisane i wpisane w strategię firmy, a na stronie internetowej znajdują się informacje o zaangażowaniu w CSR. W tej wielkości podmiotach jest zazwyczaj osoba odpowiedzialna za wdrażanie CSR, choć takimi kwestiami zajmuje się głównie zarząd i dział marketingu. W trochę więcej niż jednej czwartej dużych przedsiębiorstw zatrudnia się też specjalistę do spraw CSR (rys. 14).

Rysunek 14. Duże przedsiębiorstwo budowlane w perspektywie wdrażania zasad CSR

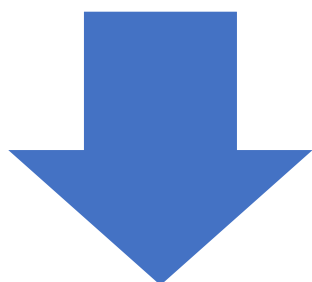
Źródło: opracowanie własne

Przedstawiciele dużych przedsiębiorstw budowlanych decyzję o wdrażaniu CSR motywują głównie korzyściami w sferze wizerunkowej, wzmocnieniem identyfikacji pracowników z firmą, poprawą relacji ze społecznością lokalną, wzrostem zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności, a także poprawą bezpieczeństwa i higieny pracy. Wśród najbardziej istotnych barier, jakie ograniczają dużych przedsiębiorców budowlanych wymienia się brak czasu, brak wiedzy o korzyściach, brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej, brak legislacji dotyczącej CSR oraz złożoność tematu (rys. 15).

MOTYWACJE

- korzyści w sferze wizerunkowej,
- wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą,
- poprawa relacji ze społecznością lokalną,
- wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności,
- poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy.

BARIERY

- brak czasu,
- brak wiedzy o korzyściach
- brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej,
- brak legislacji dotyczącej CSR,
- złożoność tematu.

Rysunek 15. Główne motywy i bariery wdrażania zasad CSR przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

Duże przedsiębiorstwa budowlane, niezależnie od znajomości pojęcia CSR, wykazują wysoki stopień wdrażania zasad CSR we wszystkich obszarach. Najwięcej działań podejmowanych jest w obszarze ładu organizacyjnego, praw człowieka oraz uczciwych praktyk rynkowych w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami. W nieco mniejszym zakresie przedstawiciele dużych przedsiębiorstw budowlanych angażują się w obszar działań skierowanych na relacje z pracownikami oraz środowisko naturalne. Działania na rzecz lokalnej społeczności to obszar, w którym odnotowuje się najmniejszą aktywność dużych przedsiębiorców budowlanych (tab. 60).

Tabela 60. Stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Obszary CSR	Stopień
Ład organizacyjny	wysoki
Prawa człowieka	wysoki
Uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami	wysoki
Środowisko naturalne	wysoki
Relacje z pracownikami	wysoki
Zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych	wysoki

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego wykazują podobny stopień wdrażania zasad CSR w ramach poszczególnych obszarów. W najwyższym stopniu realizowane są postulaty w obszarze ładu organizacyjnego i praw człowieka, gdzie wszystkie działania uzyskały najwyższy stopień realizacji (tab. 61 i 62).

Tabela 61. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – ład organizacyjny przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - ład organizacyjny	Stopień
Etyka, uczciwość	wysoki
Dobre relacje z pracownikami, dobra atmosfera w firmie	wysoki
Dbanie o dobre stanowisko pracy, dobre warunki pracy	wysoki
Solidne wykonywanie zadań (terminowość, punktualność, kompetencja)	wysoki
Dbanie o pracownika (potrzeby, zadowolenie)	wysoki
Ład, porządek w pracy	wysoki
Dobra organizacja pracy	wysoki
Współpraca z pracownikami, partnerstwo	wysoki
Przestrzeganie norm, zarządzeń, instrukcji, zasad pracy i współpracy	wysoki
Podział obowiązków i odpowiedzialności (uzgodniony, jasny, odpowiedni do możliwości pracownika)	wysoki
Szkolenia, rozwój pracowników	wysoki
Schemat organizacji, struktura, działy	wysoki
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Tabela 62. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – prawa człowieka przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru – prawa człowieka	Stopień
Uwzględnianie osobistych potrzeb, pomaganie, indywidualne podejście do pracownika	wysoki
Brak dyskryminacji, równouprawnienie (płeć, wiek, niepełnosprawność itp.)	wysoki
Dbanie o pracownika/ o relacje z pracownikami	wysoki
Poszanowanie praw pracowniczych (prawo do urlopu, do godziwego wynagrodzenia, do premii)	wysoki
Brak mobbingu	wysoki
Przestrzeganie praw człowieka, przestrzeganie przepisów np. Kodeksu Pracy, szacunek	wysoki
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Przedstawiciele dużych przedsiębiorstw budowlanych wykazują bardzo wysoki stopień realizacji poszczególnych działań w obszarze uczciwych praktyk w relacjach z klientami, konsumentami i kontrahentami. W mniejszym stopniu angażują się oni tylko w weryfikację kontrahentów, podwykonawców i dostawców pod kątem CSR, o czym świadczy średni stopień realizacji tego typu działań (tab. 63).

Tabela 63. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami	Stopień
Dobre relacje, układy, współpraca, szacunek dla kontrahenta	wysoki
Rzetelne i uczciwe traktowanie klientów/podwykonawców/dostawców	wysoki
Rzetelne informowanie o cechach, właściwościach produktów wykorzystywanych przy realizacji usług	wysoki
Przestrzeganie umów (m.in. terminowe wykonanie usługi, terminowe płatności wobec podwykonawców)	wysoki
Etyka współpracy, biznesu	wysoki
Niezaleganie z płatnością podatków i składek ZUS	wysoki
Otwartość na potrzeby i opinie klientów/kontrahentów	wysoki
Stać, regularna, partnerska komunikacja z kontrahentami/dostawcami/inwestorami	wysoki
Wysoka jakość usług	wysoki
Uczciwe ceny za wykonanie usług	wysoki
Uczciwa reklama/marketing	wysoki
Komunikacja w sytuacji kryzysowej	wysoki
Udział w przetargach w sposób nienaruszający zasad uczciwej konkurencji	wysoki
Powszechnie dostępne procedury reagowania na skargi/wnioski	wysoki
Stosowanie innowacyjnych rozwiązań, nowych technologii	wysoki
Transparentność - otwarte informowanie o działalności/planach/wynikach	wysoki
Sprawdzanie usług pod kątem zdrowia/ bezpieczeństwa	wysoki
Prowadzenie własnych badań zmierzających do rozwoju firmy/usług	wysoki
Badania satysfakcji klientów	wysoki
Posiadanie/staranie się o ponadstandardowe certyfikaty jakości	wysoki
Weryfikacja kontrahentów/podwykonawców/dostawców pod kątem CSR	średni
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Duże przedsiębiorstwa budowlane wykazują dużą troskę o środowisko naturalne. Wszystkie działania z tego obszaru uzyskały wysoki stopień realizacji (tab. 64).

Tabela 64. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – środowisko naturalne przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - środowisko naturalne	Stopień
Zagospodarowanie odpadów, w tym również niebezpiecznych	wysoki
Właściwe zagospodarowanie placu budowy, wykonanie przyłączy, przygotowanie placów składowych	wysoki
Dobór odpowiednich materiałów budowlanych	wysoki
Dbanie o zieleni	wysoki
Segregacja śmieci, recykling, utylizacja	wysoki
Odwodnienie terenu budowy	wysoki
Stosowanie technologii/rozwiązań przyjaznych środowisku	wysoki
Minimalizowanie uciążliwości takich jak hałas i drgania związane z wykorzystywaniem ciężkich maszyn i urządzeń	wysoki
Oszczędność energii, wody, papieru, brak marnotrawstwa	wysoki
Redukcja szkodliwych odpadów, gazów itp.	wysoki
Oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu	wysoki
Bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów/rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska	wysoki
Przestrzeganie norm, przepisów (np. ISO 14000)	wysoki
Promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców	wysoki
Wspieranie inicjatyw ekologicznych	wysoki
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Dla dużych przedsiębiorców budowlanych bardzo istotne są kwestie dotyczące relacji z pracownikami, o czym świadczy wysoki stopień realizacji większości działań z tego obszaru. W mniejszym stopniu angażują się oni tylko w pomoc dla zwalnianych pracowników, prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników, stworzenie możliwości zatrudnienia dla osób niepełnosprawnych czy starszych oraz przejrzyste kryteria awansu (tab. 65).

Tabela 65. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – relacje z pracownikami przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - relacje z pracownikami	Stopień
Dbanie o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy	wysoki

Terminowe wypłacanie pensji	wysoki
Prowadzenie regularnej komunikacji wewnętrznej	wysoki
Jasne reguły dotyczące premii/bonusów	wysoki
Umożliwienie odbioru nadgodzin w postaci dodatkowego wynagrodzenia/czasu	wysoki
Oferowanie szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego	wysoki
Przejrzyste kryteria awansu	średni
Prowadzenie dialogu z przedstawicielami pracowników	wysoki
Finansowanie, współfinansowanie opieki zdrowotnej	wysoki
Stworzenie możliwości zatrudnienia dla osób niepełnosprawnych/starszych	średni
Ponadobowiązkowe świadczenia socjalne	wysoki
Dofinansowywanie zajęć sportowych, kulturalnych	wysoki
Pomoc dla zwalnianych pracowników	średni
Prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników	średni
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

Choć obszar zaangażowania społecznego i rozwoju charakteryzuje wysoki stopień realizacji zasad CSR, to w ramach poszczególnych działań zauważa się zróżnicowany poziom aktywności. Przedstawiciele dużych przedsiębiorstw budowlanych rzadziej włączają się w wolontariat pracowniczy, prowadzenie własnych projektów społecznych oraz udostępnianie bezpłatnie usług, lokalu czy sprzętu w celach społecznych. Zdecydowanie mniej uwagi przywiązuje się w dużych przedsiębiorstwach budowlanych do prowadzenia programów stypendialnych, dlatego działania w tym zakresie uzyskały niski poziom realizacji (tab. 66).

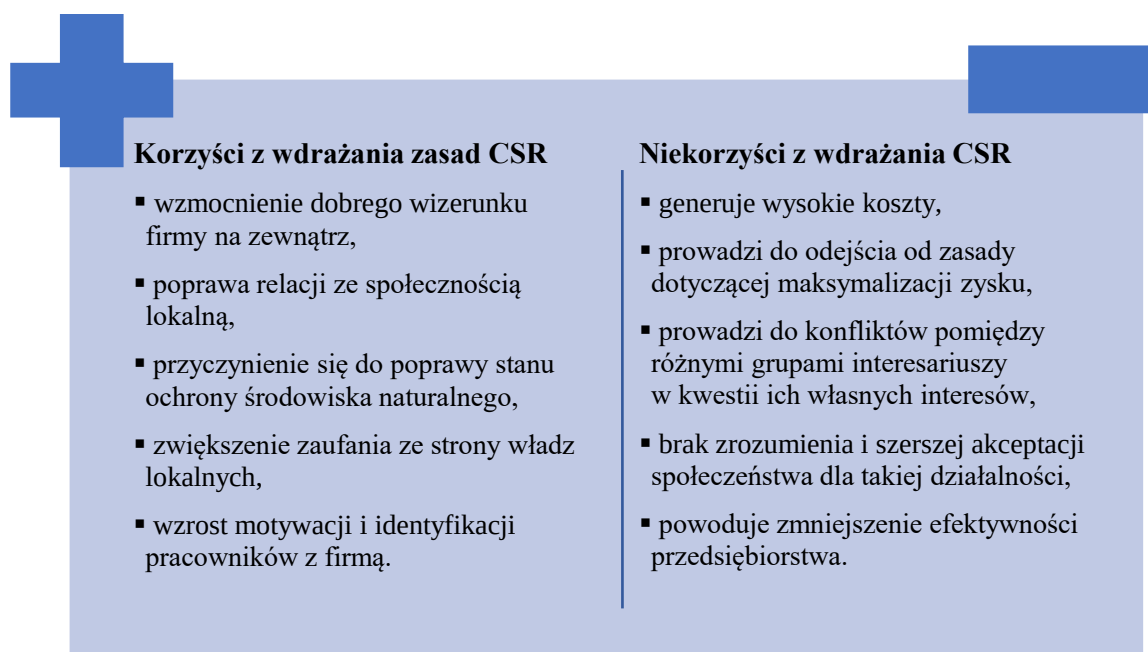
Tabela 66. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Działania w ramach obszaru - zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych	Stopień
Sponsoring, finansowanie lokalnych działań, pomoc potrzebującym (działania charytatywne)	wysoki
Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu np. poprzez zatrudnianie pracowników z regionu	wysoki
Pomoc/wspieranie/współpraca z instytucjami lokalnymi, urzędami, szkołami itp.	wysoki
Współpraca z organizacjami pozarządowymi/pożytku publicznego	wysoki
Wspieranie inicjatyw lokalnych (sportowe, kulturalne itp.)	wysoki

Dialog ze społecznością lokalną, uwzględnianie potrzeb społeczności lokalnej, z którą sąsiaduje firma	wysoki
Udzielanie pomocy finansowej	wysoki
Udostępnianie bezpłatnie usług/lokalu/sprzętu w celach społecznych	średni
Edukacja, uświadamianie	wysoki
Prowadzenie własnych projektów społecznych	średni
Wolontariat pracowniczy	średni
Prowadzenie programów stypendialnych	niski
Ogółem	wysoki

Źródło: opracowanie własne

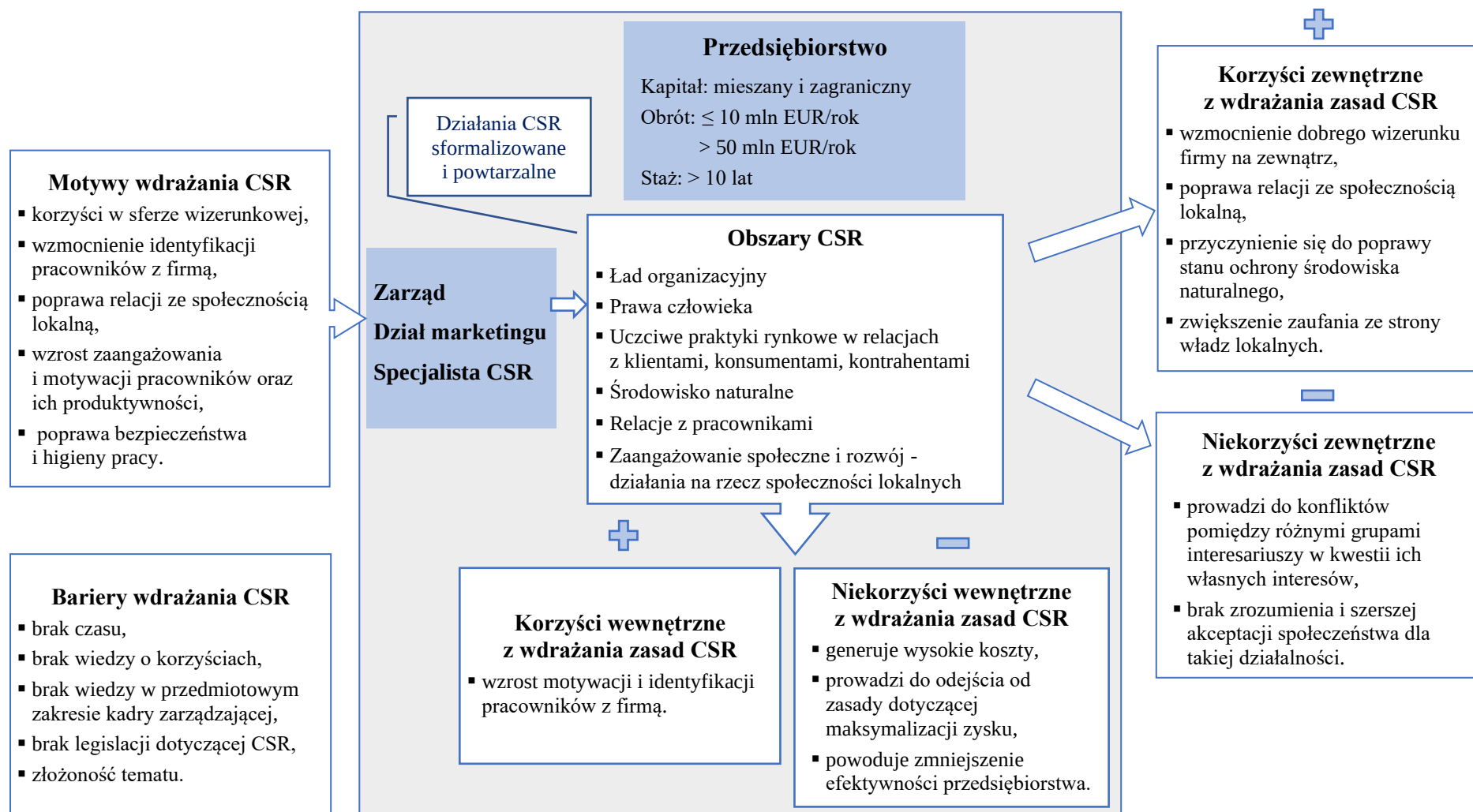
Duże przedsiębiorstwa budowlane wdrażające zasady CSR dostrzegają głównie korzyści w postaci wzmocnienia dobrego wizerunku firmy na zewnątrz, poprawy relacji ze społecznością lokalną, przyczynienia się do poprawy stanu ochrony środowiska naturalnego, zwiększenia zaufania ze strony władz lokalnych, a także wzrostu motywacji i identyfikacji pracowników z firmą. Generowanie wysokich kosztów oraz odejście od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku to główne niekorzyści, jakie przedstawiciele dużych firm dostrzegają w związku z wdrożeniem koncepcji CSR w ich firmach (rys. 16).

Rysunek 16. Efekty wdrażania zasad CSR przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego

Źródło: opracowanie własne

W dużych przedsiębiorstwach budowlanych CSR wdrażany jest przeważnie świadomie. Przedstawiciele tych firm w dużym stopniu angażują się we wszystkie obszary działań społecznie odpowiedzialnych. Inaczej niż w małych i średnich firmach, działania z zakresu CSR mają charakter planowy, ciągły i sformalizowany. W dużej wielkości podmiotach w odróżnieniu od pozostałych, za kwestie CSR odpowiada poza zarządem i działem marketingu specjalista w tym zakresie. Głównym motywem, podobnie jak w przypadku mniejszych firm, który skłania dużych przedsiębiorców budowlanych do wdrażania CSR są korzyści w sferze wizerunkowej, natomiast najbardziej ogranicza ich brak czasu. Jeśli chodzi o uzyskane efekty z zaangażowania się w działania społecznie odpowiedzialne, to w tej kwestii przedstawiciele dużych firm nie różnią się od mniejszych podmiotów i uznają wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz jako główną korzyść z prowadzenia biznesu zgodnie z założeniami koncepcji CSR. Natomiast najbardziej dostrzegana niekorzyść to wysokie koszty związane z wdrożeniem CSR (rys. 17).

Rysunek 17. Uproszczony model zachowania dużych przedsiębiorstw polskiego sektora budowlanego w warunkach wymagań CSR

Źródło: opracowanie własne

Podsumowując, należy zwrócić uwagę, że poszczególne modele uwarunkowań wdrażania i realizacji zasad CSR różnią się od siebie w zależności od wielkości przedsiębiorstwa. Z tego względu nie było możliwe skonstruowanie wspólnego, uniwersalnego modelu dla wszystkich kategorii przedsiębiorstw. Szczególne różnice widoczne są między modelami firm należących do sektora MSP a modelem dużych przedsiębiorstw budowlanych. Jeśli chodzi o małe i średnie firmy, to w wielu aspektach dotyczących CSR są podobne do siebie, dlatego w ich przypadku w modelach CSR można wskazać wiele cech wspólnych. Podobieństwa dotyczą m.in. nieznajomości pojęcia CSR, incydentalnego podejmowania inicjatyw społecznie odpowiedzialnych czy zakresu realizowanych działań CSR.

Zupełnie inne podejście do zagadnień CSR wykazują duże przedsiębiorstwa budowlane. W ich przypadku nie można mówić o nieświadomym realizowaniu założeń koncepcji CSR. Tej wielkości podmioty posiadają zasoby pozwalające na sformalizowane działania z tego zakresu. Od mniejszych firm różni je także wyższy stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR.

Zakończenie

W dzisiejszych czasach społeczna odpowiedzialność biznesu jest jednym z kluczowych czynników mających wpływ na uzyskanie przewagi konkurencyjnej przez przedsiębiorstwo. Ponadto realizacja założeń koncepcji CSR pozwala przedsiębiorstwom na osiągnięcie celów wpisanych przez Unię Europejską w strategii zrównoważonego rozwoju.

W niniejszej pracy zaprezentowano zagadnienia odnoszące się do różnych aspektów społecznej odpowiedzialności biznesu. Scharakteryzowano m.in. główne obszary, w jakich przedsiębiorstwa mogą realizować zasady koncepcji CSR, wskazano korzyści ze stosowania dobrych praktyk z zakresu CSR, a także zwrócono uwagę na zagrożenie środowiska przyrodniczego powodowane przez nadmierną eksploatację zasobów naturalnych, zanieczyszczanie środowiska oraz rosnącą konsumpcję dóbr. Przedstawiono również sektor budowlany w kontekście jego znaczenia dla gospodarki, ale także zagrożeń jakie może nieść za sobą nieodpowiedzialne prowadzenie działalności budowlanej dla środowiska przyrodniczego i społeczeństwa.

Rozważania teoretyczne były podstawą do przeprowadzenia badań empirycznych w roku 2019 na grupie przedsiębiorstw budowlanych małej, średniej i dużej wielkości działających na terenie Polski. Badania pozwoliły na osiągnięcie celu głównego niniejszej rozprawy doktorskiej, którym było opracowanie modelu uwarunkowań wdrażania i realizacji zasad CSR w przedsiębiorstwach sektora budowlanego w Polsce. Aby taki model mógł powstać należało zrealizować poszczególne cele szczegółowe, które obejmowały określenie stopnia wdrażania CSR, rozpoznanie motywów i barier wdrażania CSR, wskazanie warunków brzegowych wdrażania zasad i realizacji postulatów CSR oraz identyfikację efektów ujawniających się w wyniku wdrażania zasad CSR. Realizacja powyższych celów umożliwiła rozwiązanie postawionych problemów badawczych.

Po przeanalizowaniu wyników badań można wyciągnąć wnioski odnośnie zaangażowania polskich przedsiębiorców budowlanych w CSR. Badania wskazują, że zaangażowanie w działania społecznie odpowiedzialne jest w dużej mierze uzależnione od wielkości podmiotu gospodarczego. Z danych wynika, że zdecydowana większość dużych przedsiębiorstw wdraża koncepcję CSR, natomiast w średnich i małych firmach jest ona wdrażana w mniejszym stopniu.

Poza wielkością, na liczbę firm wdrażających zasady CSR ma także wpływ pochodzenie kapitału, roczny obrót oraz staż na rynku. Wśród podmiotów deklarujących wdrażanie postulatów CSR większość stanowią te z kapitałem zagranicznym i mieszanym. Obserwuje się także różnice w zaangażowaniu w działania społecznie odpowiedzialne przedsiębiorstw

w zależności od wielkości rocznego obrotu. Im większy obrót osiąga firma, tym częściej podejmuje działania z zakresu CSR. Także staż na rynku nie pozostaje bez znaczenia przy wdrażaniu zasad CSR. Największe zaangażowanie w realizację koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu wykazują podmioty działające najdłużej na rynku.

Dokonując szczegółowej analizy danych można zauważyć, że pomimo, iż przedsiębiorcy reprezentujący małe i średnie firmy deklarują wdrażanie zasad CSR w o wiele mniejszym stopniu niż duże podmioty, to znaczna ich część wdraża i stosuje działania związane z CSR, choć nie określa ich mianem społecznie odpowiedzialnych. Potwierdzeniem tego jest wysoki stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR. W małych firmach często stosuje się działania związane z CSR jednorazowo. Nie są one zatem elementem złożonej strategii firmy, tak jak to na ogół wygląda w dużych przedsiębiorstwach. Badanie ujawnia również, że tylko w dużych przedsiębiorstwach zatrudnia się osobę bezpośrednio odpowiedzialną za wprowadzanie koncepcji CSR, choć tak jak w przypadku mniejszych podmiotów takimi działaniami zajmuje się w głównej mierze właściciel lub zarząd, ewentualnie dział marketingu.

Znaczna liczba dużych przedsiębiorstw budowlanych wdrażających CSR wynika zapewne z faktu, że od 1 stycznia 2017 r. unijna dyrektywa nakłada na spółki giełdowe konieczność informowania o działaniach związanych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu [Forbes 2015]. Od mniejszych podmiotów gospodarczych nie wymaga się stosowania zasad CSR w takim stopniu, jak w przypadku dużych przedsiębiorstw, które bardziej narażone są na obserwację i ocenę interesariuszy. Małe firmy często angażują się w działania społecznie odpowiedzialne, ale nie nazywają ich CSR i nie interpretują ich jako modelu zarządzania.

Sama znajomość i stopień wdrażania zasad CSR w przedsiębiorstwach nie są jedynymi kwestiami, które należy brać pod uwagę, rozpatrując tę koncepcję w odniesieniu do sektora budowlanego. Bardzo istotne są także kluczowe obszary, w których przedsiębiorstwa powinny angażować się w działania społecznie odpowiedzialne.

Analiza wyników badań pozwala stwierdzić, że kluczowymi obszarami, w których polscy przedsiębiorcy sektora budowlanego realizują działania CSR są głównie prawa człowieka oraz ład organizacyjny. Istotnymi zagadnieniami dla przedsiębiorstw budowlanych są także uczciwe praktyki rynkowe oraz ochrona środowiska naturalnego. Duże zaangażowanie firm w obszarze praw człowieka i ładu organizacyjnego, świadczy o wysokiej świadomości rangi tych zagadnień. Popularność działań w sferze relacji z klientami, konsumentami i kontrahentami wynika zapewne z faktu, iż firmy zdają sobie sprawę, że traktowanie ich z szacunkiem i dbałością może przełożyć się na lepsze wyniki finansowe. Przedsiębiorcy

budowlani niezależnie od wielkości firmy deklarują dużą aktywność w działania mające na celu ochronę środowiska naturalnego, co może świadczyć o wysokim stopniu świadomości ekologicznej badanych. Firmy sektora budowlanego coraz bardziej rozumieją też, że ich działalność ma istotny wpływ na środowisko naturalne.

Jeśli chodzi o obszar relacji z pracownikami, to zdecydowanie największe zaangażowanie widoczne jest w dużych przedsiębiorstwach budowlanych, gdzie oprócz przestrzegania zasad BHP i terminowego wypłacania wynagrodzenia pracodawcy starają się zatrzymać pracownika oferując mu np. możliwość rozwoju zawodowego, finansowanie opieki zdrowotnej, dofinansowanie do zajęć sportowych i kulturalnych czy ponadobowiązkowe świadczenia socjalne. Ponadto duzi przedsiębiorcy mają dobrą pozycję na rynku pracy dzięki temu, że dają możliwość zatrudnienia również osobom niepełnosprawnym i starszym. Zadawalającym jest fakt, że wszyscy przedsiębiorcy budowlani, niezależnie od wielkości podmiotu, deklarują dbanie o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy. Można mieć zatem nadzieję, że taka postawa przełoży się na mniejszą wypadkowość w budownictwie. W ramach obszaru relacji z pracownikami, spostrzega się mniejsze zaangażowanie małych firm, które chyba nie do końca zdają sobie sprawę jaką pełni on rolę w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Istotność znaczenia relacji z pracownikami znajduje odzwierciedlenie w lepszej atmosferze w pracy, lojalności pracowników, a co za tym idzie w większej wydajności pracy. Ograniczając się tylko do zapewnienia wymaganych prawem świadczeń, mali przedsiębiorcy budowlani muszą liczyć się z większą rotacją pracowników, którzy z pewnością znajdą korzystniejsze warunki pracy. Takie zmiany mogą przynieść firmie, zamiast oczekiwanych zysków, straty związane z obniżeniem jakości wykonywanych robót, co wiąże się np. z koniecznością zatrudnienia i przyuczenia nowej osoby. Relacje z pracownikami to obszar, który nie powinien być pomijany w zarządzaniu przedsiębiorstwem, gdyż ich wpływ na podmiot gospodarczy jest z reguły bezpośredni, a pracownicy są podstawowym kapitałem firmy i są jej największą wartością. Innymi aspektami mniej istotnymi dla wszystkich przedsiębiorstw budowlanych są prowadzenie regularnej satysfakcji pracowników oraz pomoc dla zwalnianych pracowników. Za sukcesem każdej firmy stoją między innymi jej pracownicy, dlatego bardzo ważne jest, aby odczuwali oni satysfakcję z pracy i samego faktu zatrudnienia w danym miejscu. Czasami zdarza się tak, że pracodawcy nie zdają sobie sprawy z pewnych problemów, które występują w ich firmie. Badanie satysfakcji pracowników jest skutecznym narzędziem, które może uwidocznć pewne braki czy nieprawidłowości będące często przeszkodą we właściwym wykonywaniu obowiązków służbowych. Poza tym takie badanie utwierdza zatrudnionych

w przekonaniu, że ich opinia jest istotna dla kadry zarządzającej oraz sprawia, że chętniej angażują się oni w sprawy firmy utożsamiając się z nią. O podejściu społecznie odpowiedzialnym do prowadzonego biznesu świadczy też postawa wobec zwalnianych pracowników. Zdarza się czasami tak, że firma stoi przed koniecznością przeprowadzenia restrukturyzacji i zwolnień. Taka sytuacja może niekorzystnie wpłynąć na jej dobry wizerunek jako pracodawcy, dlatego właściciele firm powinni zrobić więcej niż wymaga od nich prawo i zaoferować osobom zwalnianym pomoc w ponownym odnalezieniu się na rynku pracy.

Najmniej istotnym obszarem CSR dla badanych przedsiębiorstw sektora budowlanego jest zaangażowanie społeczne i rozwój społeczności lokalnej. Szczególny brak zainteresowania tego typu działalnością widoczny jest w małych i średnich firmach. Duże firmy, zarówno międzynarodowe korporacje, jak i te z wyłącznie polskim kapitałem częściej niż mniejsze podmioty angażują się w działalność społeczną, a działania w tym zakresie stają się częścią ich kultury organizacyjnej. Powodem mniejszego zaangażowania małych i średnich podmiotów w działalność społeczną może być przekonanie, że wiążą się one wyłącznie z kosztami i nie przynoszą żadnych dodatkowych korzyści. Ponadto część przedsiębiorców może nie widzieć bezpośredniej zależności między zaangażowaniem społecznym a wynikami finansowymi firmy. Podczas, gdy działania z tego obszaru prowadzą do budowania zaufania społecznego i kształtowania dobrych relacji z otoczeniem, pomagają nawiązywać nowe kontakty oraz pozwalają na długofalowy i widoczny wzrost zaangażowania i lojalności pracowników wobec pracodawcy. Działania charytatywne są też postrzegane jako skuteczne narzędzie w profilaktyce i zwalczaniu wypalenia zawodowego. Podejmowanie inicjatyw społecznych przede wszystkim przyczynia się do uzyskania silnej pozycji na rynku oraz pozytywnego wizerunku wśród pracowników i otoczenia organizacji. Istotne jest, aby działalność na rzecz społeczności lokalnych nie opierała się tylko na jednorazowych aktach dobroczynności, a spójnej i długofalowej strategii CSR.

Zagadnieniem istotnym z punktu widzenia zrozumienia postaw polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego w stosunku do zagadnień społecznej odpowiedzialności są motywy oraz bariery wdrażania zasad CSR. Badania wskazują, że głównym motywem wdrażania CSR są korzyści w sferze wizerunkowej. Dla przedsiębiorstw budowlanych duże znaczenie ma też poprawa relacji z społecznością lokalną oraz wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą. Zaskakującym jest fakt, że respondenci badania nie uznali korzyści finansowych jako głównego powodu angażowania się w działania z obszaru CSR.

Głównymi barierami wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa budowlane, niezależnie od ich wielkości, są ograniczenia dotyczące pozyskiwania wiedzy na temat CSR. Należy wskazać, że w przypadku małych i średnich podmiotów dodatkowym czynnikiem, który został zidentyfikowany w wyniku przeprowadzonej wielowymiarowej analizy statystycznej jest sytuacja ekonomiczna wewnątrz i na zewnątrz firmy. Uzasadnieniem takiego wniosku może być fakt, że działalność przedsiębiorstw budowlanych w dużej mierze uzależniona jest od zjawisk ekonomicznych i społecznych. Szczególnie małe i średnie firmy muszą zmagać się z takimi problemami jak rosnące koszty zatrudnienia, brak środków własnych na inwestycje i rozwój czy trudności z pozyskaniem pracowników.

Przedsiębiorstwa budowlane, które zaangażowały się w działania społecznie odpowiedzialne dostrzegają wiele korzyści, a w szczególności w zakresie poprawy wizerunku i relacji ze społecznością lokalną, a także zwiększenia zaufania władz lokalnych.

Wśród najczęściej wskazywanych przez przedsiębiorców budowlanych negatywnych efektów ujawniających się w wyniku stosowania założeń CSR znalazły się wysokie koszty wdrażania tego typu działań.

Analiza danych uzyskanych z badania pozwoliła na wyciągnięcie kilku głównych wniosków, które stanowią odpowiedzi na postawione we wstępie pracy pytania badawcze:

- Działania CSR są elementem strategii najczęściej w dużych przedsiębiorstwach, podczas gdy w małych i średnich są one niesformalizowane i podejmowane incydentalnie.
- Stopień wdrażania założeń koncepcji CSR uzależniony jest od wielkości podmiotu gospodarczego, pochodzenia kapitału, osiąganych obrotów oraz stażu na rynku.
- Obszarami, w których przedsiębiorcy sektora budowlanego wykazują największą aktywność są prawa człowieka oraz ład organizacyjny, natomiast najmniej działań realizowanych jest na rzecz społeczności lokalnej.
- Głównym motywem wdrażania CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego są korzyści w sferze wizerunkowej, a najbardziej znaczącą barierą są ograniczenia związane z pozyskiwaniem/posiadaniem wiedzy niezbędnej do wdrażania zasad CSR.
- Najważniejszymi korzyściami z wdrażania CSR, jakie dostrzegają przedsiębiorstwa budowlane są poprawa wizerunku i relacji ze społecznością lokalną oraz zwiększenie zaufania władz lokalnych. Natomiast najbardziej niekorzystnym efektem podejmowania działań społecznie odpowiedzialnych są wysokie koszty.

Reasumując można stwierdzić, że uzyskane w wyniku przeprowadzonej procedury badawczej odpowiedzi wraz z ich analizą pozwalają na pozytywne zweryfikowanie

postawionych na początku pracy hipotez badawczych i uznanie, że okazały się one w wysokim stopniu prawdziwe. Pozytywnie zweryfikowano hipotezę głoszącą, że celowe i sformalizowane działania CSR są domeną dużych przedsiębiorstw, które często zatrudniają osobę odpowiedzialną za wdrażanie tej koncepcji. Potwierdzono także, że dla dużych firm wdrażających postulaty CSR korzyści wizerunkowe mają bardzo duże znaczenie, podczas gdy korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie. Potwierdziła się również hipoteza o tym, że małe i średnie przedsiębiorstwa realizują postulaty i zasady CSR w dużej mierze w sposób niesformalizowany i nie są one elementem strategii firmy. Znalazła też potwierdzenie hipoteza mówiąca, że właściciele i zarządzający małymi przedsiębiorstwami budowlanymi postrzegają działania w zakresie CSR wyłącznie jako koszt, nie wiążący się z dodatkowymi korzyściami. Ponadto jedna z hipotez zakładała, że główne bariery związane z wdrażaniem CSR w małych i średnich firmach odnoszą się do ograniczeń w obszarze pozyskiwania wiedzy na temat CSR. Ona także została zweryfikowana pozytywnie. Ostatnia z hipotez miała potwierdzić, czy wielkość przedsiębiorstwa, obroty, staż oraz pochodzenie kapitału są czynnikami różnicującymi stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR. W tym przypadku, hipoteza została zweryfikowana tylko częściowo, gdyż nie we wszystkich obszarach można było dostrzec zależności.

Dzięki przeprowadzonym badaniom możliwe jest sformułowanie rekomendacji dla praktyki gospodarczej. Wyniki badań wyraźnie pokazują, że istnieje potrzeba zwiększenia świadomości wśród polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego na temat istoty działań społecznie odpowiedzialnych zwłaszcza w tych obszarach, w których wykazują najmniejsze zaangażowanie, a także korzyści jakie może nieść prowadzenie działalności w oparciu o zasady CSR. Istotną rolę w tym zakresie pełnią instytucje wspierające i doradcze, które mogą pomóc prowadzącym działalność budowlaną skutecznie wdrożyć CSR. Konieczne jest także uzmysłowienie przedsiębiorcom budowlanym, że podejmowanie działań wybiórczo nie przynosi takich efektów, jak działania stanowiące stałą politykę firmy. Ważną rolę w upowszechnianiu się koncepcji CSR w Polsce mogą odegrać instytucje stanowiące prawo, które poprzez odpowiednią regulację obowiązujących i nowo wdrażanych przepisów, norm prawnych i regulacji mogą przyczynić się do wdrażania działań z tego zakresu. Innym sposobem zachęcania firm do działań społecznie odpowiedzialnych jest obniżenie podatków dla przedsiębiorców upowszechniających i wdrażających ideę CSR. Potrzebne są konkretne, strategiczne działania ze strony administracji publicznej na rzecz wspierania rozwoju CSR.

Warto podjąć działania edukujące, gdyż mogą one przyczynić się do tego, że działania CSR-owe staną się standardem nie tylko wśród dużych przedsiębiorstw budowlanych.

Rezultatem teoretycznym niniejszej rozprawy doktorskiej jest powstanie modeli wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach sektora budowlanego. Podstawowym efektem poznawczym pracy jest empiryczna weryfikacja różnic we wdrażaniu zasad CSR w zależności od wielkości podmiotu, pochodzenia kapitału, wysokości osiąganego obrotu oraz stażu na rynku. Rozprawa obok swych walorów poznawczych i naukowych stanowi też źródło danych dla firm funkcjonujących na rynku budowlanym, jak również dla podmiotów kreujących politykę ekologiczną, politykę gospodarczą i politykę społeczną w zakresie ograniczenia barier i zwiększenia zasięgu wdrażania przez polskie przedsiębiorstwa postulatów CSR.

Przeprowadzone badania nie wyczerpują w pełni analizowanych problemów, dotyczących uwarunkowań realizacji koncepcji CSR przez polskie przedsiębiorstwa budowlane, ale istnieje nadzieja, że poszerzą one spektrum wiedzy na ten temat. Należy także zwrócić uwagę na ograniczenia wiążące się z przeprowadzonymi badaniami, wynikające z rozległego problemu badawczego oraz ograniczonych zasobów przeznaczonych na realizację rozprawy doktorskiej. Realizacja badania pozwoliła na określenie zależności między czynnikami wewnętrznymi a zakresem i formą zaangażowania przedsiębiorstw budowlanych w CSR. Zasadne wydaje się jednak rozszerzenie i pogłębienie badań o uwarunkowania leżące poza samą firmą, do których należą uwarunkowania instytucjonalne. Systematyczny proces badawczy przyczyni się z pewnością do upowszechnienia społecznie odpowiedzialnej postawy wśród polskich przedsiębiorców budowlanych, na czym skorzysta środowisko naturalne i całe społeczeństwo.

Bibliografia

Literatura

1. Aarts, A., 2011, *Společná odpovědnost przedsiębiorstw*, w: *Sztuka public relations. Z doświadczeń polskich praktyków*, Związek Firm Public Relations, Warszawa, s. 207–211.
2. Adamczyk, J., 2009, *Společná odpovědnost przedsiębiorstw, Teoria i praktyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
3. Adamczyk, J., Dylewski, R., 2010, *Recykling odpadów budowlanych w kontekście budownictwa zrównoważonego*, *Problemy ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*, vol. 5, nr 2, s. 125-131.
4. Adamowicz, M., Smarżewska A., 2009, *Model oraz mierniki trwałego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu lokalnym*, *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 1, 50, 251 – 269.
5. Adamus, Ł., 2012, *Wpływ budownictwa krajów UE na środowisko naturalne*, *Izba Projektowania Budowlanego, Wiadomości Projektanta Budownictwa*, nr 8-9, s. 26—27.
6. Anam, L., Szul-Skjoeldkrona, E., Zamościńska, E., 2012, *Jak zyskać na odpowiedzialności? CSR w strategiach spółek giełdowych, Przewodnik dla CEO i executives*, CSRinfo, Warszawa, s. 23-26.
7. Arystoteles, 1956, *Etyka nikomachejska*, PWN, Warszawa.
8. Bargieł, D., 2011, *Stosowanie narzędzi biznesu odpowiedzialnego społecznie w dążeniu do rozwoju społeczno-ekonomicznego, Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, nr 20, s. 71-77.
9. Bartkowiak, G., 2010, *Działania odpowiedzialne społecznie w średnich przedsiębiorstwach i ich postrzeganie przez studentów i absolwentów wybranych uczelni na terenie Wielkopolski*, *Problemy Zarządzania*, vol. 8, nr 2 (28) s. 182-201.
10. Bartkowiak, G., 2011, *Společná odpovědnost biznesu w aspekcie teoretycznym i empirycznym*, Difin, Warszawa.
11. Bazarnik, J., Grabiński, T., Kąciak, E., Mynarski, S., Sagan, A., 1992, *Badania Marketingowe. Metody i Oprogramowanie Komputerowe*, Canadian Consortium of Management Schools, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Warszawa – Kraków, str.16.
12. Bem-Kozieł, K., 2008, *Korzyści z wprowadzenia zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwie*, *Przedsiębiorczość – Edukacja*, nr 4, s. 249-259.
13. Berle, A., 1931, *Corporate Powers as Powers in Trust*, *Harvard Law Review*, t. 44, s. 1049.

14. Bernaciak, A., Bernaciak, A., 2015, *Ocena presji działalności gospodarczej na środowisko przyrodnicze w gminach aglomeracji poznańskiej*, *Studia Oeconomica Posnaniensia*, vol. 3, no. 8, s. 131 – 153.
15. Bernaciak, A., 2016, *Aktualne trendy relacji gospodarka–środowisko w Polsce w układzie presja – stan – reakcja*, w: Kożuchowska, E. (red.), *Rozwój trwały i zrównoważony*, *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 452, s. 11 - 21.
16. Bernatt, M., 2009, *Společna odpowiedzialność biznesu Wymiar konstytucyjny i międzynarodowy*, *Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa.
17. Bierzański, Z., 2008, *Czym jest CSR? Kompendium CSR*, 17 grudnia, s. 5.
18. Bolkowska, Z., Szwarc, E., 2008, *Budownictwo polskie w latach 1990-2007: przegląd retrospektywny, szanse rozwoju i ograniczenia wzrostu*, *Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie*, Warszawa.
19. Borkowski, M., 2017, *Ocena cyklu istnienia budynków jednorodzinnych na przykładzie wybranych rozwiązań materiałowo-konstrukcyjnych*, *Inżynieria i budownictwo*, nr 4, s. 195-198.
20. Bowen, H., 1953, *The Social Responsibilities of Buisnessman*, Harper, New York.
21. Carroll, A. B., 1979, *A three-dimensional conceptual model of corporate social performance*, *Academy of Management Review*, vol. 4, s. 499.
22. Carroll, A. B., 1991, *The pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders*, *Business Horizons*, 34(4), s. 39–48.
23. Carroll, A. B., 2015, *Corporate social responsibility: The centerpiece of competing and complementary frameworks*, *Organizational Dynamics*, vol. 44, s. 87-96.
24. Chłoń-Domińczak, A., 2013, *Pracodawcy muszą zrozumieć, że warto inwestować w kompetencje pracowników*, *Rzeczpospolita*, 20 grudnia, nr 296(9720), s. N4.
25. Chodyński, A., 2016, *Interesariusze w kształtowaniu bezpieczeństwa organizacji wobec kryzysu pozaekonomicznego*, *Oficyna Wydawnicza AFM, Bezpieczeństwo, Teoria i praktyka*, nr 4, s. 41-55.
26. Cisek, M., 2008, *Etyczne podstawy polityki zrównoważonego rozwoju*, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, *Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, nr 6, s. 153 – 162.

27. Crowther, D., Aras, G., 2008, *Corporate Social Responsibility*, Ventus Publishing ApS, BookBooN.
28. Cyran, K., Dybka, S., 2015, *Spoleczna odpowiedzialność biznesu jako czynnik ograniczający rozwój przedsiębiorstwa*, *Polityki Europejskie, Finanse I Marketing*, 14 (63) 2015, s. 7-18.
29. Davis, K., 1960, *Can business afford to ignore social responsibilities?*, *California Management Review*, No. 2, s. 70.
30. De Smet A., Loch M., Schaninger, B., 2007, *Anatomy of healthy organization*, "The McKinsey Quarterly", May.
31. Dębowski, M., Flis, A., Kamiński, A., Zielińska, A., 2011, *Czy można budować bez korupcji?* Przegląd Antykorupcyjny CBA, Warszawa, nr 1.
32. Dietl, J., Gasparski, W., 1997, *Zasady podziału dochodów z pracy w świetle etyki i ekonomii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
33. Dołęgowski, T., 2005, *Od etyki gospodarczej i etyki biznesu do corporate social responsibility i koncepcji rozwoju zrównoważonego*, w: Brdulak, H., Gołębiowski, T. (red.), *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa a relacje z interesariuszami*, Szkoła Główna w Warszawie, Warszawa, s. 425-436.
34. Embros, G., 2010, *Koncepcja ekorozwoju w ujęciu Stefana Kozłowskiego*, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 8(2010)2, Warszawa.
35. European Agency for Safety and Health at Work, 2004, *Corporate social responsibility and safety and health at work*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
36. Feinberg, J., 1980, *Obowiązki człowieka i prawa zwierząt*, *Etyka*, 18, s. 32–45.
37. Frederick, W., 1960, *The growing concern over business responsibility*, *California Management Review*, vol. 2, s. 60.
38. Freeman, R.E., 1984, *Strategic Management: A stakeholder approach*, Pitman, Boston.
39. Freeman, R.E., 2010, *Strategic Management. A stakeholder approach*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 31.
40. Friedman, M., 1970, *The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits*, *New York Times Magazine*.
41. Friedman, M. i R., 1994, *Wolny wybór*, Wydawnictwo Panta, Sosnowiec.
42. Fundowicz, J., Łapiński, K., Wyżnikiewicz, B., Wyżnikiewicz, D., 2020, *Szara strefa 2020*, Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych Fundacja Naukowa Warszawa, Marzec.

43. Gasiński T., Piskalski, G., 2009, *Zrównoważony biznes*, Podręcznik dla małych i średnich przedsiębiorstw, Warszawa.
44. Ginsbert-Gebert, A., 1984, *Rozwój społeczno-gospodarczy a ochrona środowiska*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, zeszyt 4, s. 187-205.
45. Gołata, K., 2017, Społeczna nieodpowiedzialność biznesu a niszczenie wizerunku przedsiębiorstwa, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, zeszyt nr 4, s. 215-224.
46. Górka, K., 2007, *Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego*, Ekonomia i Środowisko, nr 2 (32).
47. Griffin, R.W., 2004, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
48. Gruszecka-Tieśluk, A., 2014, *Czas na zrównoważone miasta*, Niezależny dodatek tematyczny dystrybuowany wraz z Rzeczpospolitą, 6 lutego, nr 1, s. 7.
49. Hadi, M., 2001, *Working with the community: Impacts report for general dissemination*, DTI Construction Industry Directorate Project Report, BRE Environment, Walford UK.
50. Herodowicz, T., 2014, *Środowiskowe uwarunkowania rozwoju regionalnego – kontekst teoretyczny*, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, nr 313(76)3, s. 57–72.
51. Hewelke, E. A. Graczyk, M., 2016, Usługi ekosystemów jako instrument wspierania decyzji w gospodarce przestrzennej i ochronie środowiska, Inżynieria Ekologiczna, nr 49, s. 33–40.
52. HSE, 2001, *Niezbędnik BHP dla małych firm budowlanych Health and Safety Executive – working well together*.
53. Hussein, A., 2017, *Obszary zagrożenia korupcją, Przegląd badań NIK opublikowanych w 2016 roku*, Kontrola Państwowa, nr 62, 5 (376), s. 50-60.
54. Jakóbczak, M., 2012, *Odpowiedzialność społeczna w procesie zarządzania przedsiębiorstwem*, Debiuty Naukowe Studentów Wyższej Szkoły Bankowej, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, nr 12, Poznań, s. 67 - 84.
55. Jung, M., 2010, *Bariery implementacji koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w małych przedsiębiorstwach*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 116, s. 117-126.
56. Kamiński, A., 2008, *Wstęp - Korupcja jako problem społeczny*, w: Bełdowski, J. (red.), *Czy można budować bez korupcji*, Stowarzyszenie "Normalne Państwo", Forum Obywatelskiego Rozwoju, Stowarzyszenie Komunikacji Marketingowej SAR, Warszawa.

57. Kazojć, K., 2014, *Koncepcja społecznej odpowiedzialności i jej obszary w organizacjach*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 38, t. 1, s. 57-69.
58. Kaźmierczak, M., 2009, *Bezpieczeństwo i higiena pracy a rozwój koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu*, Bezpieczeństwo Pracy: nauka i praktyka, Centralny Instytut Ochrony Pracy - Państwowy Instytut Badawczy, nr 5, s. 10-13.
59. Kielczewski, D., 2003, *O pojęciu trwałego rozwoju*, Studia Ecologiae et Bioethicae 1, s. 341-365.
60. Kłós, L., 2014, *Ślad ekologiczny jako nieekonomiczny miernik jakości życia społeczeństwa*, Polityka gospodarcza w okresie transformacji i kryzysu, Studia Ekonomiczne, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, nr 166, s. 67-77.
61. Kolenda, Z., 2013, *Rozwój zrównoważony – szlachetna idea i bezradność świata*, PAUza Akademicka, nr 217, s. 5.
62. Kościelniak, H., 2010, *Analiza grup interesu w zarządzaniu wartością przedsiębiorstwa*, Zeszyty Naukowe Instytutu Zarządzania i Marketingu Akademii im. Jana Dłgosza w Częstochowie, nr 4, s. 147-157.
63. Kowalska, S., 2014, *Argumenty za i przeciw społecznej odpowiedzialności biznesu*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas, Zarządzanie, nr 1, s. 211-221.
64. Kronenberg, J., Bergier, T., 2010, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków, s. 8-77.
65. Kronenberg, J., 2012, *Usługi ekosystemów w miastach*, Zrównoważony Rozwój — Zastosowania nr 3, 13-28.
66. Kudłak, R., 2008, *Adaptation of enterprises to the requirements of sustainable development in the light of new institutional economics*, Management of Environmental Quality: An International Journal, vol. 19 no. 2, s. 213 - 221.
67. Kudłak, R., 2015, *Instytucjonalne „wpychanie” i „wypychanie” społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR)*, Organizacja i kierowanie, nr 3(168), s. 11 – 21.
68. Kudłak, R., 2017, *Drivers of corporate environmentalism: The case of the Polish economy in transition*, Journal of Cleaner Production, Vol. 142, s. 3194-3203.
69. Kudłak, R., 2018, *Instytucjonalne uwarunkowania społecznej odpowiedzialności biznesu*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
70. Kudłak, R., 2019, *The role of corporate social responsibility in predicting CO2 emission: An institutional approach*, Ecological Economics vol. 163, s. 169–176.

71. Kuraszko, I., Rok, B., 2007, *Spółeczna odpowiedzialność biznesu i ekonomia społeczna*, *Ekonomia Społeczna Teksty*, nr 7, s 5-7.
72. Leszczyńska, M., 2014, *Czas na zielone budowanie*, *Zielona Gazeta* doadatek do *Gazety Wyborczej*, 14 października, nr 239.8270, s. 3.
73. Lisowska, R., Szymańska, K., 2013, *Determinanty rozwoju przedsiębiorczego małych i średnich przedsiębiorstw w województwie łódzkim*, w: Matejun, M., Szymańska, K. (red.), *Perspektywy rozwoju przedsiębiorczości w warunkach niepewności i ryzyka*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź.
74. Lorek, A., 2015, *Usługi ekosystemów w aspekcie zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich*, *Acta Universitat Islodzensis, Folia Oeconomica* 2 (313), s. 97-112.
75. Lorek, E., 2016, *Inteligentny i trwały rozwój warunkiem wzmocnienia konkurencyjności regionu śląskiego*, *Ekonomia i Środowisko*, nr 3 (58), s. 172 – 185.
76. Łapiński, K., Peterlik, M., Wyżnikiewicz, B., 2014, *Szara strefa w polskiej gospodarce*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa.
77. Łuszczuk, M., 2017, *Zasada sprawiedliwości w paradygmacie rozwoju trwałego a koncepcja Johna Rawlsa*, *Studia Ekonomiczne*, nr 4 (88), s. 26 – 38.
78. Malaczewska, P., 2019, *Szara strefa gospodarki, determinanty i mechanizmy kształtowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
79. Małaszewicz, D., 2013, *Wolność ekonomiczna i sposób rządzenia jako uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, numer nr 139, s. 101-111.
80. Manteuffel Szoega, H., 2006, *Wybrane zagadnienia ekonomiki budownictwa*, SGGW, Warszawa.
81. Matwiejczuk W., 2002, *Mechanizmy konkurowania w budownictwie*, *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw*, nr 6.
82. Mazur-Wierzbicka, E., 2005, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako podstawa gospodarowania środowiskiem przyrodniczym*, w: Kopycińska, D. (red.), *Funkcjonowanie gospodarki polskiej w warunkach integracji i globalizacji*, Wydawnictwo Naukowe Katedry Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 33–44.
83. Mazur-Wierzbicka, E., 2012, *CSR w dydaktyce, czyli jak uczyć studentów społecznej odpowiedzialności*, Stowarzyszenie Kreatywni dla Szczecina, Szczecin, 2012.
84. Michalik, K., 2015, *Sztuka budowlana zasady wiedzy technicznej w budownictwie*, Wydawnictwo Prawo i Budownictwo, Chrzanów.

85. Misztal, P., 2018, *Istota i znaczenie szarej strefy w krajach członkowskich unii europejskiej*, Roczniki Ekonomii i Zarządzania, Tom 10(46), numer 2, s. 21-35.
86. Mitek, A., 2012, Miciuła, I., *Współczesne determinanty rozwoju przedsiębiorstw prywatnych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, nr 28, s. 53-66.
87. Morka, M., 2011, *Czynniki wpływające na stan bezpieczeństwa pracy na placu budowy*, Budownictwo i Inżynieria Środowiska, vol. 2, nr 4.
88. Murray, M., Dainty, A., 2013, *Introduction: Corporate social responsibility: challenging the construction industry*, w: Murray, M., Dainty, A. (eds.), *Corporate Social Responsibility in the Construction Industry*, Taylor & Francis, London and New York, s. 3.
89. Niewiadomski, Z., 2014, *Budownictwo to bieg z licznymi przeszkodami*, Rzeczpospolita, 16 czerwca 2014, nr 138(9865), s. 4.
90. Oczkowska, R., 2012, *Společna odpowiedzialność biznesu i jej implementacja w polskim handlu*, Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, nr 880, s. 79-93.
91. Olejniczuk-Merta, A., 2016, *Konsumenci i konsumpcja wobec wyzwań XXI wieku*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, nr 43/3, s. 301-317.
92. Paliwoda-Matiolańska, A., 2009, *Odpowiedzialność społeczna w procesie zarządzania przedsiębiorstwem*, C.H. Beck, Warszawa.
93. Papuziński, A., 2014, *Zrównoważony rozwój w kontekście teorii sprawiedliwości międzygeneracyjnej. Próba konkretyzacji problemu*, Studies in Global Ethics and Global Education, no 2, pp. 12-27.
94. Piekarczyk, H., Stabryła, A., 2005, *Zarządzanie rozwojem firmy w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, w: Krupski, R. (red.), *Zarządzanie strategiczne strategię małych firm*, Prace naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości, Seria: Zarządzanie i Marketing, Wałbrzych.
95. Piskalski, G., 2015, *Společna odpowiedzialność biznesu w polskich realiach. Teoria a praktyka, Raport z monitoringu społecznej odpowiedzialności największych polskich przedsiębiorstw*, Fundacja CentrumCSR.PL, Warszawa.
96. Platon, 1982, *Uczta Eutyfron Obrona Sokratesa Kriton Fedon*, PWN. Warszawa.
97. Płachciak, A., 2009, *Idea zrównoważonego rozwoju jako zasada sprawiedliwości*, Annales, Etyka w życiu gospodarczym, 12/1, 197-204.

98. Płachciak, A., 2012, *Sprawiedliwość międzygeneracyjna w kontekście idei rozwoju zrównoważonego*, Annales. Etyka w życiu gospodarczym, vol. 15, s. 9 – 106.
99. Płaziak, M., Szymańska, A.I., 2015, *Sektor budowlany w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa mieszkaniowego oraz sytuacji mieszkaniowej w województwie małopolskim*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 29 (2), s. 94-112.
100. Polańska, A., 1997, *Zasady podziału dochodów z pracy w świetle etyki i ekonomii*, w: Dietl, J., Gasparski, W. (red.), *Etyka biznesu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
101. Ratajczak, M., 2015, *Wdrażanie kluczowych składowych koncepcji CSR w małych i średnich przedsiębiorstwach agrobiznesu z Małopolski*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Polityka ekonomiczna, nr 402, s. 307-317.
102. Rawls, J., 2009, *Teoria sprawiedliwości*, przeł. Panufnik, M., Pasek, J., Romaniuk, A., Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa.
103. Rogall, H., 2010, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
104. Rogowski, R., 2016, *Praktyka wdrażania CSR w polskich przedsiębiorstwach w opinii doradców*, Annales, Etyka w życiu gospodarczym, vol. 19, nr 1, s. 37–54.
105. Rojek-Nowosielska, M., 2017, *Společna odpowiedzialność przedsiębiorstw. Model - diagnoza – ocena*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław. 106.
107. Rok, B., 2001, *Więcej niż zysk, czyli odpowiedzialny biznes, Programy, strategie, standardy*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa.
108. Rok, B., 2004, *Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie*, Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce: Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa.
109. Rok, B., 2014, *W kierunku CSR 3.0*, Dodatek tematyczny dystrybuowany wraz z Gazetą Wyborczą, nr 01, s. 6-7.
110. Rokicka, E., Woźniak, W., 2016, *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Katedra Socjologii Ogólnej Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytet Łódzki, Łódź.
111. Rybak, M., 2001, *Společna odpowiedzialność biznesu – idea i rzeczywistość*, „Gospodarka Narodowa” nr 3, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
112. Rytel, O., 2009, *Specyfika produkcji budowlanej*, Zeszyty Naukowe Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Seria: Administracja i Zarządzanie, nr 83.

- 113.Sadurska, E., 2009, *Procesy adaptacyjne polskich przedsiębiorstw do norm i wartości związanych z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu na przykładzie sektora elektroenergetycznego*, Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne, nr 3, s. 85-102.
- 114.Smallwood, J., Lingard, H., 2013, *Occupational health and safety (OH&S) and corporate social responsibility*, w: Murray, M., Dainty, A. (eds.), *Corporate Social Responsibility in the Construction Industry*, Taylor & Francis, London and New York, s. 261-286.
- 115.Smith, A., 1989, *Teoria uczuć moralnych*, PWN, Warszawa.
- 116.Solon, J., 2008, *Koncepcja „Ecosystem Services” i jej zastosowania w badaniach ekologiczno-krajobrazowych*, Problemy Ekologii Krajobrazu, nr 21, s. 25-44.
- 117.Sroka, R., 2011, *Polska w budowie, Czy odpowiedzialnie? Odpowiedzialny biznes w branży budowlanej*, dodatek do gazety Rzeczpospolita, 7 grudnia.
- 118.Stanny, M., Czarnecki, A., 2011, *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- 119.Stawicka-Wałkowska, M., 1998, *Ocena wpływu budownictwa i przemysłu materiałów budowlanych na środowisko naturalne w świetle programu „Zrównoważony rozwój”*, Prace Instytutu Techniki Budowlanej - kwartalnik nr 2-3 (106-107).
- 120.Strumińska-Kutra, M., 2011, *Przedsiębiorstwo-przedmiot czy podmiot odpowiedzialności? Instytucjonalne uwarunkowania CSR*, Master of Business Administration, nr 4, s. 69-83.
- 121.Sudra, P., 2015, *Usługi ekosystemowe na tle wybranych koncepcji ekologii miasta*, Człowiek i Środowisko, nr 39 (1), s. 61-73.
- 122.Suska, A., 2017, *CSR sposobem na trwałą przewagę konkurencyjną. Wpływ projektów realizowanych w Narodowych Strategicznych Ramach Odniesienia 2007-2013 na upowszechnienie społecznej odpowiedzialności biznesu w Polsce*, Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace / Szkoła Główna Handlowa, nr 3, s. 53—70.
- 123.Sznajder, M., 2013, *Korzyści z wdrożenia koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu (z uwzględnieniem koncepcji interesariuszy)*, Ekonomia i Zarządzanie, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Vol. 5, no. 2, s. 194 – 211.
- 124.Šimo, H., 2009, *O sprawiedliwości koncepcja inspirowana wynikami polskiej filozofii analitycznej*, Wydawnictwo Aureus, Kraków.
- 125.Śleszyński, J., 2016, *Footprinting, czyli mierzenie śladu pozostawionego w środowisku*, Optimum, Studia Ekonomiczne, nr 1(79), s. 56-73.

- 126.Teneta-Skwiercz, D., 2009, *Rola administracji rządowej w zakresie rozwoju CSR w Polsce*, w: Pisz, Z., Rojek-Nowosielska, M. [red.] *Společna odpowiedzialność biznesu. Uwarunkowania, kontrowersje, dobre i złe praktyki*, Prace Naukowe UE we Wrocławiu, Wyd. UE Wrocław, Wrocław, nr 42, s. 106-107.
- 127.Trzepacz, P., 2012, *Zrównoważony rozwój – wyzwania globalne. Podręcznik dla uczestników studiów doktoranckich*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- 128.Tworek, P., 2014, *Kryzys w polskim budownictwie ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji na rynku pracy – wybrane problemy*, Studia Ekonomiczne, nr 196, s. 208-221.
- 129.Tworek, P., 2016, *Kryzys w budownictwie w Polsce w latach 2008-2015 ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji na rynku pracy na tle wybranych krajów europejskich*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 292, s. 171-186.
- 130.Wedziuk, S., 2014, *Firmy zagrożone korupcją*, Puls Biznesu, 4 grudnia, nr 232(4245), s. 11.
- 131.Wiemeyer, J., 2011, *Sprawiedliwość międzypokoleniowa jako wyzwanie społeczno-etyczne*, Wydział Nauk Społecznych, Tom 3 (39), Lublin, s. 89-87.
- 132.Wilczyńska-Michalik, W., Świder, K., 2010, *Założenia koncepcji Ekologicznego Śladu i przykłady obliczeń dla dużych miast*, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica, Dynamika zmian środowiska geograficznego pod wpływem antropopresji, s. 104-125.
- 133.Wildowicz-Giegiel, A., 2010, *Implementacja koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w polskich przedsiębiorstwach*, Olsztyn Economic Journal, nr 5 (1) s. 145-158.
- 134.Witek-Crabb, A., 2005, *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw - więcej niż ekorozwój*, w: Brdulak, H., Gołębiowski, T. (red.), *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstwa a relacje z interesariuszami*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa, s. 561-567.
- 135.Wołoszyn, J., Stawicka, E., Ratajczak, M., 2012, *Společna odpowiedzialność małych i średnich przedsiębiorstw agrobiznesu z obszarów wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- 136.Woźniak, W., 2009, *Společzeństwo – nieodłączny aspekt budownictwa*. Pomorski Przegląd Gospodarczy, nr 4(43).
- 137.Zamojska, A., Susmarski, S., 2017, *Kryteria doboru strategii zarządzania interesariuszami projektu infrastrukturalnego*, Gospodarka Narodowa, 6(292), s. 95–113.

138. Zbiegień-Maciąg, L., 1991, *Etyka w zarządzaniu*, PWN, Warszawa.
139. Żemigła, M., 2008, *Jakość w systemie zarządzania przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Placet, Warszawa.
140. Zwetsloot, G., 2004, *The business value of health management*, Journal of Business Ethics, vol. 55.
141. Żuradzki, T., 2010, *Granice troski o przyszłe pokolenia*, Diametros, nr 26, s. 206-225.
142. Żylicz, T., 2013, *Sprawiedliwość międzypokoleniowa*, AURA, Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych SIGMA-NOT Sp. z o.o., Zeszyt: 13.09., s. 30-31.

Strony internetowe

1. Abramowska, A., 2014, *PIP: pracownicy nie zawsze przechodzą wymagane szkolenia BHP*, Rzeczpospolita, sierpień, <https://www.rp.pl/artukul/1134155-PIP--pracownicy-nie-zawsze-przechodza-wymagane-szkolenia-BHP.html&preview=1> [dostęp: 20.10.2014].
2. Akademia MW, 2007, *Budownictwo*, <http://www.akademia.marwlo.cad.pl/budownictwo.htm> [dostęp: 07.01.2015].
3. Autodesk, 2019, *Budownictwo. Innowacje. Wizja liderów branży 2025*, Raport, <http://unibep.pl/attachments/article/3296/Budownictwo.%20Innowacje.%20Wizja%20lider%C3%B3w%20bran%C5%BCy%202025.pdf> [dostęp: 17.03.2020].
4. Black, S., 2011, *Public Relations*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków, s. 116–117.
5. Bolkowska, Z., 2014, *Rynek budowlany w statystyce*, Buduj z głową, Kwartalnik Kosztorysanta, nr 1, Informacje kosztowo-cenowe <https://www.bzg.pl/node/1211> [dostęp: 25.02.2015].
6. Branżowy Informator Gospodarczy, 2008, *Budownictwo i jego struktura*, <https://www.wnp.pl/wiadomosci/budownictwo-i-jego-struktura,-5223.html> [dostęp: 25.10.2015].
7. Business Insider Polska, 2011, *Obszary społecznej odpowiedzialności biznesu*, <https://archiwum.businessinsider.com.pl/obszary-spoecznej-odpowiedzialnosc-biznesu/9hng7> [dostęp: 20.01.2015].
8. Charucka, O., 2015, *Znaczenie społecznej odpowiedzialności biznesu w budowaniu przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula, nr 44(6), s. 37-54.
9. Course Hero, 2017, *Accounting and Finance*, Durham University, Business, nn43, <https://www.coursehero.com/file/p49k56f/Voluntary-and-Involuntary-stakeholders-Voluntary-stakeholders-are-those-that/> [dostęp: 05.11.2017].

10. Czechowska, M., 2019, *Szara strefa w budownictwie w roku 2019. Jaki jest udział szarej strefy w PKB?* <https://www.muratorplus.pl/biznes/raporty-i-prognozy/szara-strefa-w-gospodarce-sie-kurczy-a-w-budownictwie-aa-VKeH-dN4R-dShw.html> [dostęp: 08.01.2020].
11. Deszcz, J., 2006, Odpowiedzialność społeczna przedsiębiorcy budowlanego, Buduj z głową, Kwartalnik Kosztorysanta, nr 1, <http://www.bzg.pl/node/334> [dostęp: 02.02.2015].
12. EC BREC IEO, KAPE S.A., SAPE-Polska, SGGiK, WMZDZ, 2012, *Kwalifikacje zawodowe i kadry dla zielonego budownictwa*, Warszawa, http://www.pjcee.pl/bups/docs/BupS_Poland_AnalizaStatusQuo_v060213.pdf [dostęp: 19.01.2015].
13. Encyklopedia PWN, *Apartheid*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/apartheid;3870281.html> [dostęp: 13.08.2013].
14. Enviromental and Energy Study Institute, 2006, *Energy-Efficient Buildings: Using Whole Building Design to Reduce Energy Consumption in Homes and Offices*, http://www.issuelab.org/resource/energy_efficient_buildings_using_whole_building_design_to_reduce_energy_consumption_in_homes_and_offices [dostęp: 30.01.2015].
15. Europejska Agencja Bezpieczeństwa i Zdrowia w Pracy, 2006, *Społeczna odpowiedzialność biznesu a bezpieczeństwo i higiena pracy, Raport z badań*, <https://osha.europa.eu/pl/publications/reports/210> [dostęp: 13.11.2014].
16. Farmer.pl., 2019, *W Niemczech powiększa się szara strefa pracowników, szczególnie w rolnictwie*, https://www.sadyogrody.pl/prawo_i_dotacje/104/w_niemczech_powieksza_sie_szara_strefa_pracownikow_szczegolnie_w_rolnictwie,20464.html [dostęp: 12.02.2020].
17. Forbes, 2015, *Raporty CSR obowiązkowe od 2017 r.*, <https://www.forbes.pl/csr/raporty-csr-obowiazkowe-od-2017-r/54yg75t> [12.06.2016].
18. Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Robakiewicz, M., 2012, *Efektywność energetyczna warunkiem odpowiedzialnej przedsiębiorczości*, <http://odpowiedzialnybiznes.pl/artykuly/efektywnosc-energetyczna-warunkiem-odpowiedzialnej-przedsiębiorczosci/> [dostęp: 20.02.2015].
19. Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2014, *Z mapą w komunikacji CSR*, <http://biznesodpowiedzialnie.blog.pl/tag/komunikacja-csr-2/> [dostęp: 17.09.2014].

20. Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych, 2009, *Zrównoważony rozwój - aspekty rozwoju społeczności lokalnych*, Białystok, https://fir.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/zrownowazony_rozwoj_aspekty_rozwoju_spolecznosci_lokalnych.pdf [dostęp: 31.01.2015].
21. Gawor, K., 2019, *Sektor przedsiębiorstw w Polsce – liczba firm, zyski, zatrudnienie*, <https://www.conquest.pl/sektor-przedsiębiorstw-w-polsce-liczba-firm-zyski-zatrudnienie/> [dostęp: 20.02.2020].
22. Global Compact, PwC, 2016, *Przeciwdziałanie szarej strefie w Polsce poprzez efektywny wymiar sprawiedliwości* [dostęp: 20.02.2020].
23. GOFIN.pl, cop. 2018, *Polska Klasyfikacja Działalności*. <http://www.klasyfikacje.gofin.pl/pkd/4,0.html> [dostęp: 28.05.2018].
24. Interia Biznes, 2002, *Korupcja w budownictwie*, <http://biznes.interia.pl/news/korupcja-w-budownictwie,267538> [dostęp: 13.02.2015].
25. Inżynieria.com, 2020, *Paweł Średniawa: „wojna cenowa” przybiera na sile w segmencie mniejszych firm*, <https://inzynieria.com/drogi/wywiady/57761,pawel-sredniawa-wojna-cenowa-przybiera-na-sile-w-segmencie-mniejszych-firm> [dostęp: 17.03.2020].
26. Jakóbczak, M., 2012, *Debiuty Naukowe Studentów*, http://www.wydawnictwo.wsb.pl/sites/www.wydawnictwo.wsb.pl/files/czasopisma-tresc/Debiuty12_2012_calosc.pdf [dostęp: 16.07.2013].
27. Koalicja CR, 2012, *Warto mieć standardy, czyli Kodeks Odpowiedzialnego Biznesu oraz podręcznik do jego wdrażania*, www.koalicjacr.pl [dostęp: 09.01.2018].
28. Komorowska, J., Centrum AMRON, 2017, *Dobre praktyki i kluczowe obszary odpowiedzialności w branży budowlanej*, <https://alebank.pl/dobre-praktyki-i-kluczowe-obszary-odpowiedzialnosci-w-branzy-budowlanej/> [dostęp: 09.01.2018].
29. Kowalik, K., Państwowa Inspekcja Pracy, 2020, *Bezpieczeństwo na budowie, Zbiór zasad BHP na budowie*, <https://www.muratorplus.pl/biznes/raporty-i-prognozy/bezpieczenstwo-i-higiena-pracy-na-budowie-aa-SWLa-JCxJ-qfay.html> [dostęp: 20.04.2020].
30. KPMG, 2016, *Stan otoczenia biznesowego sektora budowlanego w Polsce*, <https://home.kpmg/pl/pl/home/insights/2016/08/stan-otoczenia-biznesowego-sektora-budowlanego-w-polsce.html> [dostęp: 11.03.2017].
31. Kus, J, cop. 2015, *Szara strefa - jako czynnik samoistnie pogarszający sytuację rzetelnych przedsiębiorców*, <http://dlabudownictwa.pl/wp->

content/uploads/2014/02/biblioteczka/5_Konf/2.%20j.%20kus%20-%20szara%20strefa.pdf [dostęp: 02.02.2015].

32. Laurisz, M., 2020, *Organizacja Transparency International opublikowała ranking percepcji korupcji, Polska dopiero w czwartej dziesiątce na świecie, w rankingu Corruption Perceptions Index, CPI*, <https://itreseller.com.pl/organizacja-transparency-international-opublikowala-ranking-percepcji-korupcji-polska-dopiero-w-czwartej-dziesiatce-na-swiecie-w-rankingu-corruption-perceptions-index-cpi/> [dostęp: 25.02.2010].
33. Lubawka.info, 2019, *Korupcja. Media podają coraz więcej informacji o korupcji w samorządach i jednostkach im podległych. Czy i na naszym terenie obowiązuje zasada 10% „w łapę” za wykonywane prace budowlane lub usługi?* <http://lubawka.info/korupcja-media-podaja-coraz-wiecej-informacji-o-korupcji-w-samorzadach-i-jednostkach-im-podleglych-czy-i-na-naszym-terenie-obowiazuje-zasada-10-w-lape-za-wykonywane-prace-budowlane> [dostęp: 26.02.2019].
34. Ministerstwo Środowiska, 1999, *Strategia zrównoważonego rozwoju polski do 2025 roku. Wytyczne dla resortów opracowujących strategie sektorowe*, Warszawa, <http://www.access.zgwrp.org.pl/materialy/dokumenty/StrategiaZrownowazonegoRozwojuPolski/index1.html> [dostęp: 10.11.2019].
35. Muratorplus.pl, 2012, *Wypadki na budowach - w I kwartale 2012 mniej poszkodowanych*, http://www.muratorplus.pl/biznes/raporty-i-prognozy/wypadki-na-budowach-w-i-kwartale-2012-mniej-poszkodowanych_77458.html [dostęp: 17.11.2014].
36. Nauman, S., 2016, *Specyfikacje techniczne wykonania i obioru robót budowlanych, Wymagania ogólne (roboty budowlane)*, Warszawa, <https://bip.men.gov.pl/wp-content/uploads/sites/2/2016/06/zalacznik-nr-2a-do-siwz-specyfikacja-techniczna-wykonania-i-odbioru-robot-budowlanych.pdf> [dostęp: 11.03.2017].
37. Niedziński, B., Kapiszewski, J., 2014, *Dwa kolory gospodarki: szara strefa i czarny rynek*, Gazeta Prawna.pl, <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/844270,dwa-kolory-gospodarki-szara-strefa-i-czarny-rynek.html> [dostęp: 25.10.2015].
38. Obserwator Gospodarczy, 2019, *Ranking HDI: Polska coraz wyżej w gronie państw bardzo wysoko rozwiniętych*, <https://obserwatorgospodarczy.pl/gospodarka/20-swiat/1035-ranking-hdi-polska-coraz-wyzej-w-gronie-panstw-bardzo-wysoko-rozwinietych> [dostęp: 10.04.2020].

39. OECD, 2007, *Glossary of Statistical Terms*, https://ec.europa.eu/eurostat/ramon/coded_files/OECD_glossary_stat_terms.pdf [dostęp: 10.11.2019].
40. Panek-Owsiańska, M., cop. 2016, *Od pola do stołu, czyli łańcuch wartości Danone'a*, www.danone.pl/Spoleczna-odpowiedzialnosc/Czym-jest-CSR/Od-pola-do-stolu-czyli-lancuch-wartosci-Danone-a [dostęp: 26.11.2016].
41. Papież Leon XIII, *Rerum Novarum*, *Encyklika o kwestii robotniczej* <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Rerum%20novarum.htm> [dostęp: 07.08.2013].
42. Papież Pius XI, *Encyklika Quadragesimo Anno o odnowieniu ustroju społecznego i o dostosowaniu go do normy prawa Ewangelii, w 40 rocznicę wydania encykliki Rerum Novarum* przez Leona XIII, <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Quadragesimo%20anno.htm> [dostęp: 07.08.2013].
43. Partyka-Opiela, A., Besz, J., 2018, *Problemy z korupcją w samorządach*, <https://www.dzp.pl/blog/compliance/problemy-korupcja-samorzadach> [dostęp: 25.11.2019].
44. Pastuszyńska, I., 2009, *Na czym polegają Globalne zasady Sullivana?* <http://www.csrinfo.org/pl/component/content/article/1672-na-czym-polegaj-globalne-zasady-sullivana> [dostęp: 08.08. 2013].
45. Platforma SDG, 2016, *Cele Zrównoważonego Rozwoju*, www.un.org.pl [dostęp: 2019-10-23]
46. Polityka, 2014, *Podsumowanie i wyniki zestawienia Listki CSR POLITYKI za rok 2013*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/rynek/listkicsr/1579635,1,podsumowanie-i-wyniki-zestawienia-listki-csr-polityki-za-rok-2013.read> [dostęp: 20.01.2019].
47. Poradnik Przedsiębiorcy, 2014, *Faktoring w teorii i praktyce*, <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-faktoring-w-teorii-i-praktyce> [dostęp: 12.11.2019].
48. PreventionWeb, *Business for Social Responsibility (BSR)*, <https://www.preventionweb.net/organizations/7632> [dostęp: 13.08.2013].
49. Przegląd Komunalny, 2014, *Jesteś kreatorem? Zostań ekoinnowatorem!*, Eko innowacje, dodatek promocyjny do październikowego wydania (10/2014) Przeglądu Komunalnego, Biuletyn nr 3, http://ekoinnowator.ue.poznan.pl/files/Biuletyn_nr_3.pdf [dostęp: 22.11.2015].

50. Rabiański, R., 2011, *Biznes odpowiedzialny społecznie, Zagadnienia, korzyści, praktyki*, <http://www.ciam.fii.org.pl/wp-content/uploads/2011/01/Podrecznik-CSR.pdf> [dostęp: 11.09.2013].
51. RAHAU, cop. 2015, *Filary efektywności energetycznej budynków*, <http://www.termomodernizacja.com.pl> [dostęp: 25.02.2015].
52. Raszeja-Ossowska, I., 2012, *Mała firma społecznie odpowiedzialna*, <http://ww.org.pl/strona.php?p=1891&c=10698> [dostęp: 10.09.2013].
53. Rok, B., 2001, *System społecznej odpowiedzialności w praktyce zarządzania*, <http://fem.put.poznan.pl/poli-admin/didactics/4531524Rok%20B%20-%20Spo%C5%82%20odpow%20bizn%20SA%208000.pdf> [dostęp: 10.09.2013].
54. Salih, J., 2013, *Impact of the Construction Industry on the Environment*, <http://www.bimhow.com/impact-of-the-construction-industry-on-the-environment/> [dostęp: 30.01.2015].
55. SMEO, 2019, *Sytuacja branży budowlanej w Polsce*, <https://smeo.pl/wp-content/uploads/2019/10/ebook-Sytuacja-branzy-budowlanej-w-Polsce.pdf> [dostęp: 5.01.2020].
56. Szymański, A., cop. 2015, *Budowle i konstrukcje w ochronie zabytków*, http://zasoby.open.agh.edu.pl/~08szymanski/data/podzial_budownictwa.html [dostęp: 07.01.2015].
57. Wielgo, M., 2014, *Budownictwo stacza się w szarą strefę*, Wyborcza.pl, https://wyborcza.pl/1,155290,16603527,Budownictwo_stacza_sie_w_szara_strefe.html [dostęp: 27.10.2015].
58. Willmott Dixon, 2010, *The Impacts of Construction and the Built Environment*, <http://www.willmottdixongroup.co.uk/assets/b/r/briefing-note-33-impacts-of-construction-2.pdf> [dostęp: 30.01.2015].
59. World Business Council for Sustainable Development, 1999, *CSR definition*, <http://www.wbcsd.org/workprogram/business-role/previous-work/corporate-social-responsibility.aspx> [dostęp: 16.07.2013].
60. Ziemińska, P., 2012, *CSR w definicji*, 20 listopada, <http://news.kafito.pl/artykul/csr-w-definicji,40948.html> [dostęp: 05.09.2013].

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U., nr 62, poz. 627.

2. Ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r., tekst pierwotny: Dz. U. 1994 r. nr 89 poz. 414, tekst jednolity: Dz. U. 2010 r. Nr 243 poz. 1623.

Sprawozdania z badań

3. Bank Gospodarstwa Krajowego 2020, *Raport z badania sektora budowlanego 2019*, Warszawa.
4. Europejski Fundusz Leasingowy, 2018, *Budownictwo przyszłości, Pod lupą*.
5. Europejski Fundusz Leasingowy, 2019, *CSR w MŚP, Pod lupą*.
6. Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2015, *Menedżerowie CSR. Wynik badania*, http://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2015/10/Menedzerowie-CSR_raport_podglad.pdf [dostęp: listopad 2015].
7. Fundacja Duende, 2014, *Badania pomiaru efektywności działań organizacji pozarządowych oraz działań CSR biznesu*.
8. MillwardBrown SMG/KRC PwC, 2011, *Ocena stanu wdrażania standardów Zestaw wskaźników społecznej odpowiedzialności w mikro, małych, średnich oraz dużych przedsiębiorstwach*.
9. PwC, Polski Związek Firm Deweloperskich, 2015, *Analiza wpływu sektora budownictwa mieszkaniowego na gospodarkę Polski*.

Dokumenty przedsiębiorstw

1. Biuro Informacji Kredytowej, BIG InfoMonitor, Polski Związek Pracodawców Budownictwa, 2019, *Sytuacja finansowa przedsiębiorstw budowlanych, Boom trwa, ryzyko nie maleje*, Ogólnopolski Raport Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor o zadłużeniu firm z sektora budownictwa, wyd. 3.
2. COM, 2011, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility*, Brussels.
3. Commission of the European Communities, 2001, *Green Paper: Promoting a European framework for corporate social responsibility*, DOC/01/9, Brussels.
4. Fundeko, 2012, *Ocena wpływu zmian klimatu na różnorodność biologiczną oraz wynikające z niej wytyczne dla działań administracji ochrony przyrody do roku 2030*, Warszawa.
5. GUS, 2005, *Praca nierejestrowana w Polsce w 2004 r.*, Warszawa.

6. GUS, *Polska klasyfikacja działalności* (PKD 2007), https://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/pkd_07/pkd_07.htm [dostęp: 20.11.2014].
7. GUS, 2011a, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*, Katowice, s. 17.
8. GUS, 2011b, *Praca nierejestrowana w Polsce w 2009 r.*, Warszawa.
9. GUS, 2011c, *Praca nierejestrowana w Polsce w 2009 r.*, Warszawa.
10. GUS, 2012a, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2012.*
11. GUS, 2013a, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2013.*
12. GUS, 2013b, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2012 r.*, Warszawa.
13. GUS, 2014a, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2014.*
14. GUS, 2014b, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2013 r.*, Warszawa.
15. GUS, 2015a, *Budownictwo - wyniki działalności w 2014 r.*, Warszawa.
16. GUS, 2015b, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2015.*
17. GUS, 2015b, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2014 r.*, Warszawa.
18. GUS, 2015c, *Praca nierejestrowana w Polsce w 2014 r.*, Warszawa.
19. GUS, 2016a, *Budownictwo - wyniki działalności w 2015 r.*, Warszawa.
20. GUS, 2016b, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2016.*
21. GUS, 2016c, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2015 r.*, Warszawa.
22. GUS, 2017a, *Budownictwo - wyniki działalności w 2016 r.*, Warszawa.
23. GUS, 2017b, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2017.*
24. GUS, 2017c, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2016 r.*, Warszawa.
25. GUS, 2018a, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2018.*

26. GUS, 2018b, *Efekty działalności budowlanej w 2017 roku*, Warszawa.
27. GUS, 2018c, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2017 r.*, Warszawa.
28. GUS, 2019a, *Efekty działalności budowlanej w 2018 roku*, Warszawa.
29. GUS, 2019b, *Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON grudzień 2019*.
30. GUS, 2019c, *Produkcja budowlano-montażowa w 2018 roku*.
31. GUS, 2019d, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2018 r.*, Warszawa.
32. GUS, 2019e, *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2019 r.*
33. GUS, 2019f, *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w I-III kwartale 2019 r.*, Warszawa.
34. GUS, 2019g, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2014–2017*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
35. GUS, 2019h, *Praca nierejestrowana w Polsce w 2017 r.*, Warszawa.
36. GUS, 2020, *Wypadki przy pracy w 2019 r. - dane wstępne*, Warszawa.
37. Ilnicki Dariusz, 2009, *Klasyfikacje gospodarki narodowej, programy badań statystycznych oraz podział terytorialny jako podstawa badań usług, Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju usług w Polsce, Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania badań*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
38. Komisja Europejska, 2007, *Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, Zaostrzenie walki z pracą niezgłoszoną*, COM, 0628 końcowy.
39. Komisja Europejska, 2012, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Strategia na rzecz zrównoważonej konkurencyjności branży budowlanej i jej przedsiębiorstw*, Bruksela.
40. Komisja Europejska, 2017, *Europejski semestr – zestawienie informacji tematycznych, walka z korupcją*, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-fight-against-corruption_pl.pdf [dostęp: 15.11.2019].
41. Krajowy Rejestr Długów Biura Informacji Gospodarczej SA, 2017, *Efekt domina, czyli sytuacja finansowa w branży budowlanej*.

42. Polski Komitet Normalizacyjny, PKN, 2004, PN-N-18001, *Systemy zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy, Wymagania*, Warszawa.
43. Polski Komitet Normalizacyjny, 2012, *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności*, Warszawa, s. 31 – 83.
44. Związek Pracodawców Business Centre Clu, BAA Polska Sp. z o.o., 2011, *Sektor budowlany w czasie i przestrzeni, Ocena standingu adaptacyjności sektora*, http://old.bcc.org.pl/blz/pliki/raporty/BUDOWNICTWO_XI_2011.pdf [dostęp: 20.11.2014].

Spis rysunków

Rysunek 1. Gospodarka a środowisko.....	23
Rysunek 2. Interesariusze przedsiębiorstwa.....	57
Rysunek 3. Poziomy odpowiedzialności według Carrolla	61
Rysunek 4. Schemat powiązań działalności budowlanej z wpływem na środowisko przyrodnicze i zabudowane	89
Rysunek 5. Filary efektywności energetycznej	103
Rysunek 6. Małe przedsiębiorstwo budowlane w perspektywie wdrażania zasad CSR	199
Rysunek 7. Główne motywy i bariery wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach sektora budowlanego	200
Rysunek 8. Efekty wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach sektora budowlanego.....	206
Rysunek 9. Uproszczony model zachowania małych przedsiębiorstw polskiego sektora budowlanego w warunkach wymagań CSR	207
Rysunek 10. Średnie przedsiębiorstwo budowlane w perspektywie wdrażania zasad CSR ..	208
Rysunek 11. Główne motywy i bariery wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach sektora budowlanego	209
Rysunek 12. Efekty wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach sektora budowlanego.....	215
Rysunek 13. Uproszczony model zachowania średnich przedsiębiorstw polskiego sektora budowlanego w warunkach wymagań CSR	217
Rysunek 14. Duże przedsiębiorstwo budowlane w perspektywie wdrażania zasad CSR.....	219
Rysunek 15. Główne motywy i bariery wdrażania zasad CSR przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego	220
Rysunek 16. Efekty wdrażania zasad CSR przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	225
Rysunek 17. Uproszczony model zachowania dużych przedsiębiorstw polskiego sektora budowlanego w warunkach wymagań CSR	227

Spis tabel

Tabela 1. Charakterystyka badanej populacji według liczby zatrudnionych oraz sekcji PKD	12
Tabela 2. Charakterystyka próby badawczej według liczby zatrudnionych osób	16
Tabela 3. Porównanie struktury populacji generalnej i próby badawczej	16
Tabela 4. Charakterystyka próby badawczej w różnych przekrojach	16
Tabela 5. Zmienne przyjęte w procesie badawczym	18
Tabela 6. Schemat klasyfikacji sekcji F	19
Tabela 7. Dokumenty prawnomiędzynarodowe, ujmujące problematykę zrównoważonego rozwoju	29
Tabela 8. Krajowe wskaźniki zrównoważonego rozwoju według łańcuchów i obszarów tematycznych	39
Tabela 9. Środki stosowane przez grupy aktorów na różnych płaszczyznach	40
Tabela 10. Instrumenty polityczno-prawne polityki ochrony środowiska	42
Tabela 11. Korzyści wewnętrzne i zewnętrzne ze stosowania zasad CSR	65
Tabela 12. Potencjalne korzyści w poszczególnych obszarach CSR	69
Tabela 13. Liczba podmiotów w sektorze budowlanym wg liczby pracujących w 2012 r., 2013 r., 2014 r., 2015 r., 2016 r., 2017 r., 2018 r., 2019 r.	80
Tabela 14. Negatywny wpływ działalności budowlanej podczas i po zakończeniu budowy ..	90
Tabela 15. Liczba ludności według rodzajów podejmowanej pracy nierejestrowanej	96
Tabela 16. Obowiązki przedsiębiorcy wobec różnych grup interesariuszy	107
Tabela 17. Wypadki w sektorze budowlanym na tle innych sektorów (GUS 2020).....	108
Tabela 18. Wdrażanie CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)	113
Tabela 19. Wdrażanie CSR a pochodzenie kapitału przedsiębiorstwa (%)	114
Tabela 20. Wdrażanie CSR a wysokość rocznego obrotu przedsiębiorstwa (%).....	114
Tabela 21. Wdrażanie CSR a staż przedsiębiorstwa na rynku (%)	115
Tabela 22. Wdrażanie CSR w małych przedsiębiorstwach sektora budowlanego w zależności od poszczególnych kategorii: pochodzenia kapitału przedsiębiorstwa, wysokości obrotu, stażu na rynku (%)	115
Tabela 23. Wdrażanie CSR w średnich przedsiębiorstwach sektora budowlanego w zależności od poszczególnych kategorii: pochodzenia kapitału przedsiębiorstwa, wysokości obrotu, stażu na rynku (%)	116

Tabela 24. Wdrażanie CSR w dużych przedsiębiorstwach sektora budowlanego w zależności od poszczególnych kategorii: pochodzenia kapitału przedsiębiorstwa, wysokości obrotu, stażu na rynku (%).....	117
Tabela 25. Wartości p w teście χ^2 niezależności pomiędzy formą realizowania w firmach sektora budowlanego działań z zakresu CSR a wielkością przedsiębiorstwa.....	118
Tabela 26. Jednostki odpowiedzialne za realizację zasad CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%)......	123
Tabela 27. Wartości p w teście χ^2 niezależności pomiędzy stopniem wdrażania zasad w obszarze CSR a wielkością firm sektora budowlanego, ich obrotem, stażem i pochodzeniem kapitału	144
Tabela 28. Częstotliwość ocen poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	155
Tabela 29. Częstotliwość ocen poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	157
Tabela 30. Częstotliwość ocen poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	159
Tabela 31. Częstotliwość ocen poszczególnych barier wdrażania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego	164
Tabela 32. Częstotliwość ocen poszczególnych barier wdrażania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego	165
Tabela 33. Częstotliwość ocen poszczególnych barier wdrażania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego	168
Tabela 34. Wariancja wyjaśniana w procesie ustalaniu ukrytych czynników opisujących bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski.....	169
Tabela 35. Ładunki czynnikowe uzyskane za pomocą metody głównych składowych po rotacji Varimax	171
Tabela 36. Profile i masa wierszy w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych	175
Tabela 37. Profile i masa kolumn w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych	176

Tabela 38. Profile i masa wierszy w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści.....	180
Tabela 39. Profile i masa kolumn w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści.....	181
Tabela 40. Częstotliwość ocen poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	186
Tabela 41. Częstotliwość ocen poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	188
Tabela 42. Częstotliwość ocen poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	190
Tabela 43. Częstotliwość ocen poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez małe przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	193
Tabela 44. Częstotliwość ocen poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez średnie przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	195
Tabela 45. Częstotliwość ocen poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR wskazywanych przez duże przedsiębiorstwa polskiego sektora budowlanego.....	196
Tabela 46. Stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego	200
Tabela 47. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – prawa człowieka przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego	201
Tabela 48. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – ład organizacyjny przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego	201
Tabela 49. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	202
Tabela 50. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – środowisko naturalne przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	203
Tabela 51. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – relacje z pracownikami przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	204

Tabela 52. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych przez małe przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	205
Tabela 53. Stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego	210
Tabela 54. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – prawa człowieka przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego	210
Tabela 55. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – ład organizacyjny przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego	211
Tabela 56. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	211
Tabela 57. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – środowisko naturalne przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	212
Tabela 58. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – relacje z pracownikami przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	213
Tabela 59. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych przez średnie przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	214
Tabela 60. Stopień wdrażania zasad w poszczególnych obszarach CSR przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego	220
Tabela 61. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – ład organizacyjny przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego	221
Tabela 62. Stopień realizacji poszczególnych zasad CSR z obszaru – prawa człowieka przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego	221
Tabela 63. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	222
Tabela 64. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – środowisko naturalne przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego	223
Tabela 65. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – relacje z pracownikami przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego	223

Tabela 66. Stopień realizacji zasad CSR z obszaru – zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych przez duże przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	224
---	-----

Spis wykresów

Wykres 1. Produkcja budowlano-montażowa w Polsce w latach 2006 - 2018 w mld zł.....	78
Wykres 2. Udziały poszczególnych rodzajów obiektów budowlanych w produkcji budowlano-montażowej w Polsce w 2018 r.	79
Wykres 3. Budynki mieszkaniowe oddane do użytkowania w latach 2014 - 2018 r.	79
Wykres 4. Budownictwo nie mieszkaniowe oddane do użytkowania w latach 2014-2018 r. .	80
Wykres 5. Podmioty gospodarki narodowej sekcji F Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) według województw w 2019 r.	81
Wykres 6. Zatrudnienie w budownictwie w latach 2012-2019 (w tys.).....	82
Wykres 7. Korupcja na świecie w ujęciu sektorowym (%).....	98
Wykres 8. Odsetek polskich przedsiębiorstw sektora budowlanego wdrażających CSR	113
Wykres 9. Posiadanie strategii CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%).....	119
Wykres 10. Działania CSR niebędące elementem złożonej strategii przedsiębiorstw sektora budowlanego a wielkość przedsiębiorstwa (%)	120
Wykres 11. Planowanie i kontrolowanie działań CSR z punktu widzenia założonych efektów a wielkość przedsiębiorstwa (%).....	120
Wykres 12. Powtarzalne, zdefiniowane i precyzyjnie opisane działania CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%).....	121
Wykres 13. Osoba odpowiedzialna za wdrażanie CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%).....	122
Wykres 14. Informacja na stronie internetowej o zaangażowaniu w CSR a wielkość przedsiębiorstwa (%).....	122
Wykres 15. Odsetek działań podejmowanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych obszarach CSR.....	125
Wykres 16. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w obszarze ładu organizacyjnego (%).....	125
Wykres 17. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru ładu organizacyjnego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%).	128
Wykres 18. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru praw człowieka (%).....	129
Wykres 19. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru praw człowieka w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%) ..	130
Wykres 20. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru relacji z pracownikami (%)	131

Wykres 21. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru relacje z pracownikami w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%).....	133
Wykres 22. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru środowisko naturalne (%)	134
Wykres 23. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru środowisko naturalne w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%).....	137
Wykres 24. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami (%).....	138
Wykres 25. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%).....	140
Wykres 26. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych (%).....	141
Wykres 27. Zasady CSR stosowane przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego z obszaru zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%).....	142
Wykres 28. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami w zależności od wielkości firm sektora budowlanego	144
Wykres 29. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze zaangażowania społecznego i rozwoju (działań na rzecz społeczności lokalnych) w zależności od wielkości firm sektora budowlanego.....	145
Wykres 30. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze ładu organizacyjnego w zależności od obrotów firm sektora budowlanego	146
Wykres 31. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami w zależności od obrotów firm sektora budowlanego	146
Wykres 32. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze środowiska naturalnego w zależności od obrotów firm sektora budowlanego	147

Wykres 33. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze zaangażowania społecznego i rozwoju - działań na rzecz społeczności lokalnych w zależności od obrotów firm sektora budowlanego.....	148
Wykres 34. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze środowiska naturalnego w zależności od obrotów firm sektora budowlanego	148
Wykres 35. Stopień wdrażania zasad CSR w obszarze relacji z pracownikami w zależności od pochodzenia kapitału firm sektora budowlanego	149
Wykres 36. Średnie ocen motywów wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego	152
Wykres 37. Średnie ocen motywów wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa.....	153
Wykres 38. Znaczenie poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	154
Wykres 39. Znaczenie poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	156
Wykres 40. Znaczenie poszczególnych motywów wdrażania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	158
Wykres 41. Średnie ocen barier wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego.....	161
Wykres 42. Średnie ocen barier wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa	162
Wykres 43. Znaczenie poszczególnych barier wdrażania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	163
Wykres 44. Znaczenie poszczególnych barier wdrażania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	165
Wykres 45. Znaczenie poszczególnych barier wdrażania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	167
Wykres 46. Wybór liczby czynników na podstawie kryterium osypiska Cattela	170
Wykres 47. Czynniki opisujące bariery wdrażania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przez małe i średnie przedsiębiorstwa budowlane z terenu Polski.....	172
Wykres 48. Średnie ocen oczekiwanych efektów z wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego	173

Wykres 49. Średnie ocen oczekiwanych efektów z wdrażania zasad CSR przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa	174
Wykres 50. Mapa percepcji w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa sektora budowlanego a oceną stopnia znaczenia efektów wizerunkowych i możliwości oddalenia w czasie bezpośrednich korzyści finansowych	177
Wykres 51. Ustosunkowanie się wobec twierdzenia: działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa (%).....	179
Wykres 52. Mapa percepcji w analizie korespondencji między wielkością przedsiębiorstwa a opinią właścicieli i zarządzających firm sektora budowlanego czy działania w zakresie CSR postrzegają wyłącznie jako koszt, który nie spowoduje żadnych dodatkowych korzyści	182
Wykres 53. Średnie ocen korzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego	183
Wykres 54. Średnie ocen korzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa	184
Wykres 55. Znaczenie poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	185
Wykres 56. Znaczenie poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	187
Wykres 57. Znaczenie poszczególnych korzyści ze stosowania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	189
Wykres 58. Średnie ocen niekorzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego	191
Wykres 59. Średnie ocen niekorzyści z wdrażania zasad CSR uzyskiwanych przez polskie przedsiębiorstwa sektora budowlanego w poszczególnych kategoriach wielkości przedsiębiorstwa	192
Wykres 60. Znaczenie poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR w małych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	193
Wykres 61. Znaczenie poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR w średnich przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	194

Wykres 62. Znaczenie poszczególnych niekorzyści ze stosowania zasad CSR w dużych przedsiębiorstwach polskiego sektora budowlanego (%).....	195
--	-----

Aneks

Załącznik 1. Formularz ankiety adresowanej do przedsiębiorstw

Uwarunkowania oraz efekty wdrażania i realizacji zasad społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwach sektora budowlanego w Polsce

CSR - SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ BIZNESU

1. Czy Państwa firma wdrożyła i realizuje działania z zakresu CSR?

tak

nie

CZYNNIKI MOTYWUJĄCE DO WDRAŻANIA ZASAD CSR

2. Jakie były czynniki motywujące do wdrożenia zasad CSR w Państwa firmie?

Każdy z czynników proszę ocenić w skali od 1 do 5, gdzie: 1 brak znaczenia, 2 – małe znaczenie, 3 - średnie znaczenie, 4 – duże znaczenie 5 – bardzo duże znaczenie.

korzyści finansowe	1	2	3	4	5
korzyści w sferze wizerunkowej	1	2	3	4	5
wzmocnienie identyfikacji pracowników z firmą	1	2	3	4	5
wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności	1	2	3	4	5
zmniejszenie absencji i rotacji pracowników	1	2	3	4	5
poprawa relacji pracowniczych wewnątrz firmy	1	2	3	4	5
zrównoważony rozwój kraju i otoczenia firmy	1	2	3	4	5
oczekiwania konsumentów	1	2	3	4	5
zwiększenie lojalności klientów	1	2	3	4	5
poprawa relacji ze społecznością lokalną	1	2	3	4	5
rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego	1	2	3	4	5
poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy	1	2	3	4	5
konieczność zmniejszenia uciążliwości środowiskowej firmy	1	2	3	4	5
chęć zdobycia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa	1	2	3	4	5

EFEKTY Z WDRAŻANIA ZASAD CSR

3. Jakich efektów oczekiwała Państwa firma po wdrożeniu zasad CSR?

Każdy z efektów proszę ocenić w skali od 1 do 5, gdzie: 1 brak znaczenia, 2 – małe znaczenie, 3 - średnie znaczenie, 4 – duże znaczenie 5 – bardzo duże znaczenie.

korzyści finansowe	1	2	3	4	5
korzyści wizerunkowe, a korzyści finansowe mogą być oddalone w czasie	1	2	3	4	5

wzrost zaangażowania i motywacji pracowników oraz ich produktywności	1	2	3	4	5
korzyści społeczne (ogólna poprawa relacji ze społeczeństwem)	1	2	3	4	5
korzyści środowiskowe	1	2	3	4	5

KORZYŚCI

4. Czy dostrzegają Państwo korzyści ze stosowania zasad CSR w Państwa firmie?

tak

nie

5. Proszę podać, jakie korzyści i w jakim stopniu uzyskała Państwa firma po wdrożeniu zasad CSR?

Każdą z korzyści proszę ocenić w skali od 1 do 5, gdzie: 1 brak znaczenia, 2 – małe znaczenie, 3 - średnie znaczenie, 4 – duże znaczenie 5 – bardzo duże znaczenie.

wzmocnienie dobrego wizerunku firmy na zewnątrz	1	2	3	4	5
wzrost zainteresowania inwestorów	1	2	3	4	5
wzrost konkurencyjności	1	2	3	4	5
rozwiązanie pilnego/ważnego problemu społecznego	1	2	3	4	5
zwiększenie zaufania ze strony władz lokalnych	1	2	3	4	5
poprawa relacji ze społecznością lokalną	1	2	3	4	5
wzrost motywacji i identyfikacji pracowników z firmą	1	2	3	4	5
zwiększenie sprzedaży usług	1	2	3	4	5
wzrost rentowności przedsiębiorstwa	1	2	3	4	5
lepszy dostęp do kapitału finansowego	1	2	3	4	5
wprowadzenie/zwiększenie technologii ekologicznych	1	2	3	4	5
stosowanie zasad CSR przez dostawców i podwykonawców	1	2	3	4	5
przyczynienie się do poprawy stanu ochrony środowiska naturalnego	1	2	3	4	5

NIEKORZYŚCI

6. Jakie według Państwa niekorzyści przynosi/przyniosła firmie realizacja zasad CSR?

Każdą z niekorzyści proszę ocenić w skali od 1 do 5, gdzie: 1 brak znaczenia, 2 – małe znaczenie, 3 - średnie znaczenie, 4 – duże znaczenie 5 – bardzo duże znaczenie.

generuje wysokie koszty	1	2	3	4	5
powoduje zmniejszenie efektywności przedsiębiorstwa	1	2	3	4	5
brak zrozumienia i szerszej akceptacji społeczeństwa dla takiej działalności	1	2	3	4	5
prowadzi do konfliktów pomiędzy różnymi grupami interesariuszy w kwestii ich własnych interesów	1	2	3	4	5

skutkuje zmniejszeniem konkurencyjności na rynku	1	2	3	4	5
ogranicza rozwój firmy i utrudnia jej rywalizację rynkową	1	2	3	4	5
prowadzi do odejścia od zasady dotyczącej maksymalizacji zysku	1	2	3	4	5

7. Czy zgadzają się Państwo z twierdzeniem, że działania w zakresie CSR wiążą się tylko z ponoszeniem kosztów, które nie spowodują żadnych dodatkowych korzyści.

zdecydowanie nie zgadzam się

raczej nie zgadzam się

nie mam zdania

raczej zgadzam się

zdecydowanie zgadzam się

BARIERY WE WDRAŻANIU ZASAD CSR

8. Jakie bariery dostrzegają Państwo we wdrażaniu zasad CSR w firmie?

Każdą z barier proszę ocenić w skali od 1 do 5, gdzie: 1 brak znaczenia, 2 – małe znaczenie, 3 - średnie znaczenie, 4 – duże znaczenie 5 – bardzo duże znaczenie. Proszę odnieść się do każdego z wymienionych zagadnień.

koszty wdrażania i realizacji CSR

brak wiedzy o korzyściach	1	2	3	4	5
---------------------------	---	---	---	---	---

brak instytucji wspierających i doradczych	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

brak wiedzy w przedmiotowym zakresie kadry zarządzającej	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

brak legislacji dotyczącej CSR	1	2	3	4	5
--------------------------------	---	---	---	---	---

brak natychmiastowych efektów	1	2	3	4	5
-------------------------------	---	---	---	---	---

brak zaangażowania i świadomości kierownictwa	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

kryzys gospodarczy	1	2	3	4	5
--------------------	---	---	---	---	---

trudna sytuacja ekonomiczna firmy	1	2	3	4	5
-----------------------------------	---	---	---	---	---

brak czasu	1	2	3	4	5
------------	---	---	---	---	---

złożoność tematu	1	2	3	4	5
------------------	---	---	---	---	---

brak świadomości o istnieniu idei CSR	1	2	3	4	5
---------------------------------------	---	---	---	---	---

brak odpowiedniej kadry	1	2	3	4	5
-------------------------	---	---	---	---	---

REALIZACJA ZASAD CSR

9. Jakie zasady społecznej odpowiedzialności biznesu określone w normie ISO 26000 uwzględnia w swojej działalności Państwa firma?

A. Ład organizacyjny

podział obowiązków i odpowiedzialności (uzgodniony, jasny, odpowiedni do możliwości pracownika)

dobra organizacja pracy
przestrzeganie norm, zarządzeń, instrukcji, zasad pracy i współpracy
dobre relacje z pracownikami, dobra atmosfera w firmie
solidne wykonywanie zadań (terminowość, punktualność, kompetencja)
dbanie o dobre stanowisko pracy, dobre warunki pracy
dbanie o pracownika (potrzeby, zadowolenie)
współpraca z pracownikami, partnerstwo
etyka, uczciwość
ład, porządek w pracy
szkolenia, rozwój pracowników
schemat organizacji, struktura, działy

B. Prawa człowieka

przestrzeganie praw człowieka, przestrzeganie przepisów np. Kodeksu Pracy, szacunek
dbanie o pracownika/ o relacje z pracownikami
poszanowanie praw pracowniczych (prawo do urlopu, do godziwego wynagrodzenia, do premii)
brak dyskryminacji, równouprawnienie (płeć, wiek, niepełnosprawność itp.)
uwzględnianie osobistych potrzeb, pomaganie, indywidualne podejście do pracownika
brak mobbingu

C. Relacje z pracownikami

dbanie o przestrzeganie norm bezpieczeństwa i higieny pracy
terminowe wypłacanie pensji
prowadzenie regularnej komunikacji wewnętrznej
jasne reguły dotyczące premii/bonusów
umożliwienie odbioru nadgodzin w postaci dodatkowego wynagrodzenia/czasu
przejrzyste kryteria awansu
oferowanie szkoleń i możliwości rozwoju zawodowego
prowadzenie regularnych badań satysfakcji pracowników
stworzenie możliwości zatrudnienia dla osób niepełnosprawnych/starszych
ponadobowiązkowe świadczenia socjalne
finansowanie, współfinansowanie opieki zdrowotnej
pomoc dla zwalnianych pracowników
dofinansowywanie zajęć sportowych, kulturalnych

prorowadzenie dialogu z przedstawicielami pracowników

D. Środowisko naturalne

segregacja śmieci, recykling, utylizacja

oszczędność energii, wody, papieru, brak marnotrawstwa

redukcja szkodliwych odpadów, gazów itp.

dbanie o zieleń

promowanie zachowań proekologicznych wśród pracowników, klientów, podwykonawców, dostawców

oferowanie usług przyjaznych środowisku naturalnemu

dobór odpowiednich materiałów budowlanych

stosowanie technologii/rozwiązań przyjaznych środowisku

bieżący monitoring w zakresie, nowych przepisów/rozporządzeń w zakresie ochrony środowiska

przestrzeganie norm, przepisów (ISO 14000)

właściwe zagospodarowanie placu budowy, wykonanie przyłączy, przygotowanie placów składowych

odwodnienie terenu budowy

minimalizowanie uciążliwości takich jak hałas i drgania związane z wykorzystywaniem ciężkich maszyn i urządzeń

zagospodarowanie odpadów, w tym również niebezpiecznych

wspieranie inicjatyw ekologicznych

E. Uczciwe praktyki rynkowe w relacjach z klientami, konsumentami, kontrahentami

rzetelne i pełne informowanie o cechach, właściwościach produktów wykorzystywanych przy realizacji usług budowlanych

przestrzeganie umów (m.in. terminowe wykonanie usługi, terminowe płatności wobec podwykonawców)

udział w przetargach w sposób nienaruszający zasad uczciwej konkurencji

dobre relacje, układy, współpraca, szacunek dla kontrahenta

etyka współpracy, biznesu

wysoka jakość usług

uczciwe ceny za wykonanie usług

otwartość na potrzeby i opinie klientów/kontrahentów

rzetelne i uczciwe traktowanie klientów/kontrahentów/podwykonawców/dostawców

stała, regularna, partnerska komunikacja z kontrahentami/dostawcami/inwestorami
uczciwa reklama/marketing

niezaleganie z płatnością podatków i składek ZUS

powszechnie dostępne procedury reagowania na skargi/wnioski

badania satysfakcji klientów

stosowanie innowacyjnych rozwiązań, nowych technologii

komunikacja w sytuacji kryzysowej

przewodzenie własnych badań zmierzających do rozwoju firmy/usług

transparentność - otwarte informowanie o działalności/planach/wynikach

weryfikacja kontrahentów/podwykonawców/dostawców pod kątem CSR

sprawdzanie usług pod kątem zdrowia/ bezpieczeństwa

posiadanie/staranie się o ponadstandardowe certyfikaty jakości

F. Zaangażowanie społeczne i rozwój - działania na rzecz społeczności lokalnych

udzielanie pomocy finansowej

dialog ze społecznością lokalną, uwzględnianie potrzeb społeczności lokalnej, z którą sąsiaduje firma

sponsoring, finansowanie lokalnych działań, pomoc potrzebującym (działania charytatywne)

pomoc/wspieranie/współpraca z instytucjami lokalnymi, urzędami, szkołami itp.

współpraca z organizacjami pozarządowymi/pożytku publicznego

wspieranie inicjatyw lokalnych (sportowe, kulturalne itp.)

udostępnianie bezpłatnie usług/lokalu/sprzętu w celach społecznych

wolontariat pracowniczy

przewodzenie własnych projektów społecznych

przewodzenie programów stypendialnych

edukacja, uświadamianie

wspieranie rozwoju gospodarczego regionu np. poprzez zatrudnianie pracowników z regionu

10. W jakich formach realizowane są w Państwa firmie działania z zakresu CSR?

CSR wpisany jest w strategię firmy

działania z zakresu CSR są powtarzalne, dobrze zdefiniowane i precyzyjnie opisane

na stronie internetowej firmy znajduje się informacja o zaangażowaniu w CSR

działania z zakresu CSR są planowane i kontrolowane z punktu widzenia założonych efektów

w firmie jest osoba odpowiedzialna za wdrażanie CSR

przewodzony jest jako jednorazowe akcje

działania z zakresu CSR nie są elementem złożonej strategii firmy

inne:

11. Jakie jednostki są odpowiedzialne za realizację zasad CSR w Państwa firmie?

właściciel

zarząd

prezes

dział marketingu

specjalista CSR

inne:

12. W którym roku Państwa firma przystąpiła do wdrażania zasad CSR?

METRYCZKA

13. Pochodzenie kapitału

tylko krajowy

tylko zagraniczny

mieszany z udziałem kapitału zagranicznego

14. Liczba zatrudnionych pracowników (wg stanu na dzień 31.01.2019 r.)

10 - 49 (firma mała)

50 - 249 (firma średnia)

≥ 250 (firma duża)

15. Roczny obrót w badanym roku w mln EUR

do 10 milionów euro

powyżej 10 milionów euro do 50 milionów euro

powyżej 50 milionów euro

16. Staż na rynku w latach

17. Proszę podać zajmowane stanowisko w firmie